

050 661885 23 8600

אהה אדוני ואבי ראה גם ראה יבחנו נא דברי המחברת אשר חברתי אם נכונה היא להעלות על מזבח הדפים או אם נמצא בו פיגול או נותר כילך משפט הכהונה וכאשר האירו דבריו מול עבר פני וקראתי שתים ושלש דלתות מצאתי וגם ראיתי שדבריו מיוסדים על אדני האמת ומכוונים ליישר נוכח הנקודה האמצעית ומסתמא רובו ככולו וחזקה שאין חבר מוציא דבר שאין מתוקן מתחת ידו לכן סמכתי ידי עליו להסכים על דבריו ומי יתן איפוא ויכתבון מליו ויחוקקו בעט ברזל ועופרת למען יעמוד ימים רבים למשמרת לדור אחרון ולהועלת המעיינים : כ״ר הק׳ שלמה הכהן נקרא זלמן הענא בעל בנין שלמה : חותם ביום השני בסדר ובשנת הנני עמד לפניך על הצור בחורב לפ״ק :

הקדמת המחבר

אמר המחבר כאשר עיינתי בשכלי האנושי אנוש וחלוש להשתדל ולהתעסק בחריצת וחריפות אמרתי בלבי אף על פי כן לא אמנע עצמי מעפר רגלי תלמידי חכמים והרגלתי עצמי ללמוד בדרכי המקרא בדרך הפשוטה עם פירוש רש״י ז״ל וכאשר הגעתי בדקדוקי רש״י פניתי להחכמים אמיתיים בחכמה זו ולא מצאתים, ואחר כך שאלתי למתחכמים ואין מגידלי יש מהם השיבני בהתהא ובגאוה לאמר לבב הרף ממני כי בעל דקדוק אני ואידך השיבני בבריהותא בלך מדרך זו מה לך להתעסק בדקדוקי עניות ותשובת האחרון הכבידה על כולם כי השיבני עין במזרחי ושאר מפרשי רש״י וכאשר עיינתי בספריהם לא הבנתי דבריהם ומכל שכן דברי רש״י וקראתי עלי מקרא זה (ישעי׳ כ״ט) וְנִתַּן הספר על אשר לא ידע ספר לאמר קרא נא זה ואמר לא ידעתי ספר ויהי דבר ההוא קשה עלי מאוד מאוד וקצתי בחיי ללמוד בדילוג ובחסורא מחסרא ווה לא קתני וסמי מכאן ווה לא גרסינן וכבר הזהירו על זה הז״ל הס וחלילה לומר שמועה זו נאה או אינה נאה וגם תפסתי במאמר החכם החולה שהוא משטה את הרופא משטה את עצמו ואין לך חולה יותר מחולת נפש המשכלת מתאוה לאור העליון אור התורה והבא ל׳ טהר מן השמים מסייעין אותו ותקרני ה׳ מקרה טהור לירד לְמִצְרַיִם קהילה מפוארה ק״ק אמשטרדם ומצאתי רבי נאה דאתי לידי משמע ארוני מ״ו החכם השלם מדקדק הגדול כמוהר״ר שמואל פוגא ולימדני שנים רבות בצע כסף לא לקח ממני וקיים בי מה אני בחנם וכו׳ וכאשר התעסקתי בחכמת הדקדוק יותר מן עשר שנים אמרתי בלבי לא טוב היות אדם ללמוד לבדו והמצאתי את נפשי ללמד את אחרים ובעבור כי מספרי הדקדוק קשה ללמד עם המתחילים בחכמה זו יען כי המה דברו עם המשכילים ובקי כבר בחכמת הדקדוק קמתי וחברתי בשנת תע״ח חיבור קטן וקראתיו גירסא דינוקא וה׳ הצליח דרכי בהיותי שנה אחת בק״ק פראנקפורט נזדבנו כמעט כולם רבים למדו מתוך חיבורי מעצמן ורבים למדו אצלי מתוכו ומשאר ספרי דקדוק ודרכי המקרא עם פירוש רש״י וכאשר שמעו מפי ביאורי דקדוקי רש״י אמרו היטב אשר דברתי אכן כללי הדקדוק הם מרובים והוצרכנו להתעסק בחכמות הדקדוק זמן הרבה ומה נעשה בזאת התורה ארוכה מארץ מדה ניעצך ויהי אלקים עמך תחבר חיבור נאה על דקדוקי רש״י בלשון קלילא כאשר אנחנו:

אנחנו שומעים מפיך ולפעמים תערב בלשונך איזה מלות בלשון אשכנז כדי להקל על הקורא להבין דקדוקי רש"י מעצמו ויהי כשמעי דבריהם הרגלתי את עצמי לפרש ולבאר וכתבתי בכל עת ביאורי דקדוק רש"י בתורה כי יד הכל ממשמשין בו עת ועונה שנה ושנה והראתי כתבי לפני לומדי תורה ותהי מלאכתי העומד מרובה על הפרוץ כי הבינו כולם ביאורי אף מי שאינו בקי בחכמת הדקדוק רק מעט מועיר הצריך דווקא לבקי וסהדי במרומים לכל מי אשר הראתי ספרי בכתבו נענה ראשו ואמר מן הראוי להדפיסו למען יוכלו בית ישראל ללמוד על הסדר ולא בדילוג ופוקי וחוו סהדותא דהני אשלי רברבי הלא המה חכמי ספרדיים באשר שיריהם תקיפא בחכמת הדקדוק יותר מירנו לכן לא היתי מן המהדרין אחר רוב הסכמות ואמינא על פי שנים עדים בקיאים יקום דבר * וטרם אכלה לדבר אוריעך איך אתנהג בחיבורי ראשונה תדע כל מקום שמצאתי דקדוקי רש"י הצגתים לפניך בכתב אשורית כתב תמה ומרובע ובסוף דבריו סיימתי עד כאן לשון רש"י ודברי ביאורי הצגתי בכתב רש"י כדי שיוכל המעין להכיר בהכשה ראשונה איזה הן דברי רש"י או דברי ביאורי ופרושי * שנית כל מקום דקא סלקא דעתין אמינא פן ואילי תהיה איזה תיבה או איזה אות קשה על הקורא להקרותה כתיקונה נקדתיה * שלישית תדע כי דרכתי בעקבי הרב ר' אליה מזרחי ז"ל כי אמרו עליו שהוא ראש ממפרשי רש"י וכי הוא נקרא נאמן ביתו לכן אבקש ממך קורא חביב תעיין בחיבורי בנחת ובמתון ולא בחיפזון ובמריצה ובמהירות ובודאי כאשר תשמע לי תמצא מרגוע ונחת לנפשך ובכל אשר תפנה תצליח ותשכיל ותבין דברי רש"י היטב על תכונתו ויסורו * וקראתי לחבורי זה ספר **באר רחובות** לשתי סבות סבה ראשונה כי דקדוקי רש"י מתבארין אצל הבקי בחכמת הדקדוק זולתי ובלתי ובלעדי ואני איני כי אם להרחיב הרבוד לשאינו בקי * סבה שנייה באשר דמצינו יצחק אבינו קרא לבארו באר רחובות משום דהו לא רבו עליה וגם אני יצחק לא שמתי משפט חיבורי להשיג על הגדולים רק להאזין ולהבין דקדוקי רש"י בדרך הפשוטה ודרך האמת.

בודאי גם עלי לא ירבו חמשיגים אכן שגיאות מי יבין בכן הרשות

נתונה להשיג עלי בדברי אמת וראיות ברורות ואז אענדנו

עטרות ולאפוקי בדברי שוא וקנתור

ונאמר בו ווראת מאלהיך

דברי עבדכם

יצחק מכונה איזק בהקדוש הר"ר ישעיה רייס ז"ל הי"ד

אויערבך מתושבי ק"ק פירדא יע"א :

דבור המתחיל אמר רבי יצחק וכו' ואם באת לדורשו כפשוטו כך פרשהו בראשית בְּרִיַּת שמים וארץ והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך ויאמר אלהים יהי אור ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו שאילו בא להורות כך היה לו לכתוב בראשונה ברא את השמים וגומר שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק ירמיה כ"ז
לתיבה שלאחריו כמו בראשית *ממלכת יהויקים ראשית *ממלכתו ראשית °דגנך אף בראשית י'
כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים וגומר כמו בראשית בְּרוֹא ודומה לו תחלת דבר ה' דברים י"ח
בהושע °ויאמר ה' אל הושע וגומר ואם תאמר להורות בא שאלו תחלה נבראו ופרושו הושע א'
בראשית הכל בוא אלו ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת כמו כי
לא סגר °דלתי בטני ולא פירש מי הוא הסוגר וכמו ישא את חיל דמשק ולא פי' מי ישאנו איוב ג'
וכמו °אם יחרוש בבקרים ולא פירש אם יחרוש אדם בבקרים וכמו מגיד ° מראשית ישעיה ח'
אחרית ולא פירש מגיד מראשי' דבר אחרית דבר א"כ תמה על עצמך שהרי המים קדמו עמוס ו'
שהרי כתב ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדין לא גלה המקרא בריאת המים מתי ישעיה מ"ו
הא למדת שקדמו לארץ ועוד שהשמים מאש ומים נבראו על כורחך לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום עד כאן לשון רש"י :

מה שכתב רש"י היה לו לכתוב בראשונה וכו' לזה צריכת לדעת שני כללים כלל ראשון ענין הדביקות יוע תדע כי מדרך המקרא להשמיט ולהעלים מלת שֶׁל אכן יבוא באופן העניין איזה שינוי בנקודים או באיזו אותיות מהתיבה והשינוי ההוא מורה ענין הדביקות כדרך משל אֵשֶׁת אברם מן הדין הוי למכתב אִשָּׁה שֶׁל אברם אבל עכשיו שנשתנה הה"א לתי"ו הרי הוא כאילו כתיב אִשָּׁה שֶׁל אברם וזה נקרא אצל המדקדקים דָבוּק או סָמוּךְ כי מלת אֵשֶׁת דבוקה וסמוכה למלת אברם : עוד כלל אחר אחוז בכלל ראשון דהיינו דין הדביקות אינו נוהג כי אם בשמות רצוני לומר התיבות שאינן עומדות במליאת הזמן עָבַר או עתיד לפוקי בפעלים דהיינו התיבות שעומדות בה ליאת הזמן עבר או עתיד לא שייך בו דין הדביקות וזה שכתב רש"י מדלא כתיב בראשונה בה"א בסוף אלא כתיב בראשית בתי"ו בסוף על כורחך מורה השינוי שתיבת בראשית דבוק לתיבת בָּרָא אבל לפי זה קשה היאך אפשר לדבק מלת בראשית דהיא שֵׁם דָבָר למלת בָּרָא דהיא פֹּעַל עָבַר לכן מגיה רש"י מלת בְּרִיַּת תמורה מלת בָּרָא וכאלו כתיב בראשית בְּרִיַּת ואם כן שתי שמות הן ושייך כאן שפיר ענין הדביקות בראשית בְּרִיַּת שמים וארץ (אין ערשטן פון בשעפֿנים פון שמים וארץ) ;

ומה שכתב עוד כמו בראשית בְּרוֹא רצה לומר אף אם נגיה מלת בְּרוֹא תמורת מלת בָּרָא ותהיה מלת בראשית דבוק למלת בְּרוֹא גם כן נכון הוא משום דמלת בְּרוֹא נקרא אצל המדקדקים מָקוֹר והוא כדמות שֵׁם ושייך גם בו ענין הדביקות ;

ומה שכתב עוד ואם תאמר להורות וכו' בזה מקשה את עצמו דלמא לא נגיה כלום ומלת בָּרָא כדקאי קאי ואי משום דלא שייך לְדַבֵּק מלת בראשית למלת בָּרָא דהיא פֹּעַל עָבַר דלמא כדינהו מן המקראות המחסרים לפעמים תיבה אחת ויהיה לפי זה חסר במקרא מלת הַכֹּל וכאלו כתיב בראשית הַכֹּל בָּרָא (אין ערשטן פון אלים בָּרָא האט גאט בשאפֿין) שמים וארץ ולעולם להורות סדר הבריאה על זה קאמר רש"י אם כן תמה על עצמך וכו' ;

ד"ה תוהו ובהו · תוהו לשון תמה ושממון שאדם תוהו ומשתומם על בוהו שברץ עד כאן לשון רש"י ;

נתב הרב המזרחי ויהיה שם תוהו כשם דברים ואינם שנקראו כן מפני רואיהם עכ"ל פירוש לפירושו דלפי פשוטו דכתיב והארץ היתה תוהו ובוהו משמע דהארץ בעצמה היתה מתמיה על תוהו ובוהו שבה (דיא ארץ הט זיך זעלבין פֿר וואונדירט איבר איהר תוהו ובוהו) א"כ קשה הלא הארץ דומם היא ואין בה רוח חיים להתמיה לכן קאמר רש"י לשון תמה וכו' וכתב עליו הרב המזרחי ויהיה שם תוהו וכו' ורצה לומר כאשר

דמצינו דאותן אומות בעצמן חוקות הן ובעבור דכל הרואה אותן אחזתו חיל ורעדה נקראות הן רפאים ואימים כן על דרך זה תוהו ובוהו בעבור כאשר שבא האדם והיה מתמיה ומשתומם על תוהו ובוהו דארץ נקראת הארץ תוהו ובוהו בעבור האדם המתמיה ובאמת הארץ בעצמה לא היתה מתמיה ומשתומם * ויש להרב המזרחי פירוש אחר בדברי רש"י והוא אליבא דבראשית רבה עין שם :

ד"ה **יום אחד** לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון כמו שכתוב בשאר ימים שני שלישי רביעי למה כתב אחד לפי שהיה הקב"ה יחיד בעולמו שלא נבראו המלאכים עד יום שני כך מפורש בבראשית רבה :

הוצרכת לדעת שֶׁהַמִּסְפָּר מתחלק לשני מינים וכו' הראשון נקרא מִסְפָּר נִפְרָד כמו אחד שנים שלשה וכו' בל"א איינס צוויא דרייא ובעבור זה נקרא מִסְפָּר נִפְרָד מפני שמלת אחד אין לו הצטרפות ושייכות עם השנים ולא השנים עם השלושה (דען א"ך קען זאגן איינס וואן שין דאס אנדיר ניט דער בייא איז) : ומין השני נקרא המספר מצטרף כמו ראשון שני שלישי (פרסט אנדיר דריט) ולהכי נקרא מצטרף כי לא יתכן לומר כל אחד בפני עצמו כי אם כשנצטרפו לזולתו כי לא יוכל לומר ראשון אם אין השני כסומכי נפשו (א"ך קען ניט זאגין ערסט ווען ניט דז אנדיר דער בייא איז) וזהכתב רש"י לפי סדר לשון הפרשה דכתיב בשאר ימים שני שלישי דהיינו בשם מצטרף היה לו לכתוב גם כן יום ראשון דהיינו גם כן שֵׁם מצטרף ולמה כתיב אחד שֵׁם נִפְרָד אלא ודאי להורות ביום ראשון היה אחד כעוין שלא נבראו המלאכים עד יום שני :

ד"ה **ויקרא** אלהים לרקיע שָׁמַיִם שָׂא מַיִם שָׁם מַיִם אֵשׁ וּמַיִם עד כאן לשון רש"י :

גרסינן במדרש שמים שָׂא מים פירוש הקמץ שתחת השי"ן נקודה גדולה היא ומוספת אות א' גם תחלת השין יתין לשין שמאל והרי הוא כאלו כתיב שָׂא מים דהיינו טעון מים (ער טראגט וסיר) :

ובמסכת חגיגה אמר ר' יוסי בר חנינא שמים שָׁם מַיִם פירוש מֵם אמצעית נמשכת ל' השי"ן לפניה וגם אל היו"ד שלאחריה וכאלו נכתבו שתי מֵמִין שָׁמְמַיִם (דארטין זיין וואסיר) : ובגיאא תנא שמים אֵשׁ ומים מלמד שהביא הקב"ה אש ומים וטרפן זה בזה ועשה מהן הרקיע : פירוש נכאן הקמץ שתחת השי"ן דהיא נקודה גדולה מוספת אות אלף וגם בהיפוך האותיות דהיינו האלף הנמשכת מקמץ כאלו נכתבה קודם השין וכאלו כתיב אֵשׁ ומים וכתב הרא"ם כשם בעל הפליאה כשם שאין הוק' ומאוחר בפסוקים כך אין מוקדם ומאוחר באותיות * לכל הני אלתא דעות כיון רש"י דהי מינייהו את :

ד"ה **תדשא** הארץ דשא עשב * לא דשא רשון עשב ולא עשב לשון דשא היה לשון המקרא לומר העשיב ארץ שמיני דשאים מחולקים ואחד לעצמו נקרא עשב פלוני ואין לשון לְמַדַּבֵּר לומר דשא פלוני שלשון דשא הוא ישרת הארץ בשהיא מתמלאת בדשאים עד כאן לשון רש"י :

רש"י ז"ל הודיעך בזה דמלת דֶשֶׁא (גראז) הוא שֵׁם עֶצֶם כְּלָלִי בו נכללו כל מיני הצמיחה תחילת צמיחתן עדין אינן ניכרין מאיזה מין המה (ווערט אלז געהייסן גראז) ומלת עֵשֶׂב שֵׁעֶצֶם פְּרָטִי הוא ולא יתכן ושייך לדבר רק עד אחר שגדל קצת וניכר מאיזה מין הוא (ווען כז שון לי ביסל גוואקסין האט אונ' ווערט דער קענט וואס עז פֿר איין קרויט איז הייסט מאן עז עֵשֶׂב פלוני) משום דקשיא לרש"י תרתי למה לי לכתוב או דֶשֶׁא או עֵשֶׂב על זה קאמר רש"י לא דשא וכו' ורצה לומר דֶ' שם עצם כללי הוא ועשב שם עצם פרטי הוא והדר מקשה רש"י לכתוב כוליה עניינא כשם עצם פרטי תעשיב הארץ עשב על זה קאמר רש"י ולא היה לשון המקרא לומר תעשיב וכו' כי מלת עשב לא שייך לומר רק עד אחר שגדל קצת והיאך שייך לומר בתחילת צמיחתן תעשיב לכן כתיב תדשא הארץ דשא (דיגרט ווארט ערסט גראזין) עשב ואחר הצמיחה ניכר עשב פלוני :

ד"ה **מזריע** זרע שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר ע"כ לשון רש"י :

פשוט דקשה לרש"י היאך יתכן מלת מַזְרִיעַ לשון הפעיל וכי בכח הזרע להזריע דבר אחר לכן קאמר שיגדל

מזריע ולא זו אף זו שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר ורצה לומר כיון שיגדל בו הזרע שייך שפיר קאמר לא זו שיגדל עשב לאכילה אלא אף זו שיגדל בו זרעו לזרוע ממנו במקום אחר (דער עשב מאכט אין אנדרי אורטין בו זעהן) :

ד"ה **וירדו** בדגת הים • יש בלשון הזה לשון רדוי ולשון ירידה זכה רודה בחיות ובבהמות לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחיה מושלת בו ע"כ לשון רש"י:

דלפי המקרא דכתיב וירדו היו"ד בחיריק נקודה קטנה אם כן היו לאו שרשית היא רק שמושית ושרשו רדה לשון רדוי (גוועלטיגן) דהיינו כשזכה רודה הוא בחיות ובבהמות אבל לפי המסורת שנמסר וירדו היו"ד בצירי נקודה גדולה מוסכת יו"ד שרשית ושרשו ירד לשון ירידה (נידרן) דהיינו לא זכה נעשה ירוד לפניהם והחיה מושלת בו לפי זה הוצרכנו לומר דרש"י סובר כרבי שמעון פ"ק דקידושין דדריש מקרא ומסורת :

ד"ה **וכבשה** חסר וי"ו ללמדך שהזכר כובשאת הנקבה שלא תהא יוצאנית ועוד למדך שהאיש שדרכו לכבוש מצווה על פריה ורביה ולא האשה עד כאן לשון רש"י :

גם כאן מודיעך רש"י לפי שמה דקרינן וכבשה נווי לרבים הוא (אדם אונ' חוה זאלין בצווינגן דיא וועלט) אבל לפי המסורת שנמסר חסר וי"ו מלאפוס ואפשר למיקרא וכבשה נווי לזכר על הנקבה (ער זערט בצווינגן איהר) דהיינו שלא תהא יוצאנית : ומה שכתב ועוד למדך וכו' הוא כמו דבר אחר או כמו אי נמי ורצה לומר נוכל גם כן לומר דהמסורה בא להורות הלימוד דרכו לכבוש (ער זאל בצווינגן איהר) לתשמיש כי הוא לבדו מצווה על פריה ורביה :

ד"ה **טרם** יהיה בארץ כל טרם שבמקרא לשון עד לא הוא ואינו לשון קודם ואינו נפעל לומר הטרים כאשר יאמר הקדים וזה מוכיח ועוד אחר כי טרם תיראון ואף זה תפרש עדין לא היה בארץ כשנגמרה בריאת עולם בששי קודם שנברא אדם וכל עשב השדה עדין לא צמח ובשלישי שכתב בו ותוצא הארץ על פתח הקרקע עמדו עד יום ששי עד כאן לשון רש"י : שמות פ"

מה שכתב כל טרם וכו' גם מה שכתב ואינו נפעל וכו' רצה לומר באשר דמלינו ממלת קודם נגזר פעולת זמן עבר הקדים (ער הט זיך גיפֿעדירט) אבל ממלת טרם לא מצינו פעולת זמן עבר דלא מצינו בכל המקרא מלת הטרי' על כורחך מלת טרם לאו ענין קודם הוא אלא כולל שתי מלות יחד לשון עד לא טרם (נאך ניט) :

ומה שכתב עוד וזה מוכיח רצה לומר מגופיה דעניינא נמי מוכח דמלת טרם לשון עד לא הוא דאי לא תימא הכי אלא מלת טרם לשון קודם הוא ויהיה משמעת חיבור המקרא וכל שיח השדה (אלז דז שפרונג) טרם יהיה בארץ (איז שון דער פֿאר גוועזין) וכל עשב השדה (אונ' אלז קרויט) טרם יצמח (דער האט שון פֿאר גשפראָצט) תיקשי היאך שייך נתינת הטעם כי לא המטיר וכו' אדרבה לפירוש זה דכבר גדלו ונמחו לא הוצרכו למטר אלא ודאי מלת טרם לשון עד לא הוא וביאור הפסוק כך הוא וכל שיח השדה (אלז דז שפראצונג) טרם יהיה בארץ (דער איז נאך ניט גוועזין) וכל עשב השדה (אונ' אלז דז קרויט) טרם יצמח (דער האט נאך ניט גשפראצט) ושייך שפיר נתינת הטעם כי לא המטיר כאלו יאמר מה טעם לא צמח משום דעדין לא המטיר :

ומה שכתב עוד ועוד אחר כי טרם תיראון וכו' רצה לומר גם מכאן מוכח דמלת טרם לשון עד לא הוא דאם יהיה מלת טרם לשון קודם תקשה מה זה דקאמר משה לפרעה ידעתי כי טרם תיראון (איך הב גוויסט איר האט אייך דער פֿאר גפֿארכטין) זה הוא נגד האמת כי באמת עד הנה לא פחדו אלא ודאי מלת טרם לשון עד לא הוא ושפיר קאמר משה לפרעה ידעתי כי טרם תיראון איך הב גוויסט איהר הט אייך נאך ניט גפֿארכטין) ורבותיה קא משמע לן שידע הדברים שבלב פרעה :

ד"ה קדמת אשור למזרחו של אשור ע"כ לשון רש"י :

רש"י ז"ל הודיענו בזה שני כללים כלל ראשון שהה"א בסוף תיבה משמשת במקום למ"ד בתחילתה וכלל בתוך כלל דאותה הה"א מתחלף גם כן לפעמים לתי"ו רפויה להורות גם כן ענין הדביקות ואם כן עם האות הלמ"ד מן לְמזרחו רומז רש"י דהתי"ו בסוף מלת קדמת אשור היא תמורת ה"א בסוף תיבה העומדת בכל מקום תמורת למד בתחילתה והרי כאלו כתיב לְקֶדֶם ובמלת שֶׁל רומז רש"י בעבור זה נחלפה הה"א לתי"ו להורות כאן כן ענין הדביקות קדמת אשור (גו מזרח פון) אשור :

שופטים ח' **ד"ה ויבן** הצלע לאשה • להיות אשה כמו *ויעש אותו גדעון לאפוד להיות אפוד : עד כאן לשון רש"י :

משום דשמוש הלמ"ד על הרוב לחיבור ולדבוק הוא ויהיה אם כן משמעו שברא הצלע בריאה בפני עצמו • וגם האשה בריאה בפני עצמה ואחר כך חיברם יחד ובאמת כוונת המאמר דמן הצלע גופיה ברא האשה לכן קאמר רש"י להיות אשה ורצה לומר הלמד מן מלת לאשה משמשת במקום מלת בשביל שלקח הצלע מן האדם בשביל לברוא ממנו האשה ועל דרך זה ויעש גדעון לאפוד :

מ"ב י"ח **ד"ה הנחש השיאני** הטעני כמו *אל יַשִּׁיא לכם חזקיה ע"כ לשון רש"י :

כוונת רש"י מדכתיב הִשִּׁיאַנִי בשי"ן ימין לאו ענין נשואין הוא רק ענין טעות (דער נחש האט גענארט מיך) וכן אל יַשִּׁיא לכם חזקיה (לאז אייך דער חזקיה ניט נארן אדר נארין) אבל לפי רז"ל מדלא כתיב נקודת ימין בשדיא בקרא איכא למידרש נמי בשין שמאל ענין נשואין ומלמד שבא נחש על חוה וכו' :

דברים ט' **ד"ה ישופך** יכתתך כמו *ואכות אותו ותרגומו ושפית יתיה עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר ממלת ישופך לא נמצא שום שורש במקרא רק נלקח מלשון התרגום דמתרגם על ואכות אותו ושפית יתיה דהיינו ענין כתיתה ישופך (ער ווערט צושטוסין דיך) ועיין בד"ה שאחריו כי שייכים להדדי :

ישעיה מ' **ד"ה ואתה** תשופנו עקב לא יהיה לך קומה ותשכנו בעקבו ואף משם תמיתנו ולשון תשופנו כמו ונשף בהם כשהנחש בא לנשוך הוא כמין שריקה ולפי שהלשון נופל על הלשון כתיב כאן לשון נשיפה בשניהם ע"כ לשון רש"י :

בעיניך ראית דכתיב בקרא עָקֵב לחודיה ורש"י ז"ל גרס בעקבו א"כ הוסיף אות בי"ת בתחלה וגם וי"ו בסופו מפני שבזולת זה אפשר לפרש מלת עָקֵב מענין סוף ואחרית (ער ווערט דיך צושטוסין צום ערשטין אונ' דו ווערשט איהם בייסין כו' לעצטן) וזה מכחיש החוש הראות (דען די נחש בייסט וואו מן שון איהר ניט צום ערשטין צושטוסט) לכן גרס רש"י בעקבו וכוונתו מלת עָקֵב פרסת הרגל היא הוא ישופך (ער ווערט דיך צושטוסן ראש אן קאפף ואתה תשופנו אונ' דו ווערשט איהם בייסין אן פיערס) : וכתב הרא"ם לגרסת רש"י הוצרכנו גם כן להוסיף אות בי"ת במלת ראש וכאלו כתיב בראש (ער ווערט דיך צושטוסין אן קאפף ואתה תשופנו אונ' דוא ווערשט איהם בייסין אן פיערס) כי לא יתכן לפרש מלת ראש מענין תחילה ומלת עקב מענין פרסת הרגל כי זה אינו דבר והיפוכו :

ומה שכתב עוד ולפי שהלשון נופל על הלשון וכו' משום דבד"ה שלפניו זה כתב רש"י דמלת ישופך לאו לשנא דקרא הוא אלא לשון התרגום הוא דמתרגם על ואכות אותו ושפית יתיה והיינו ענין כתיתה וכדי שלא תקשי לכתוב ענין כתיתה בהדיא הוא יַכְתּוֹתְךָ על זה קאמר ולפי שהלשון נופל וכו' רצה לומר בעבור דמלת ישופך דומה במבטא למלת תשופנו ומלת תשופנו נמצא בקרא כתב בשניהם ענין נשיפה אף שאינן דומין במקרא כי מלת תשופנו לשנא דקרא הוא ומלת ישופך הוא לשון תרגום :

ד"ה כָּתְנוֹת עור יש דברי אגדה אומרים חלקים היו כציפורן מדובקים על עורן וי"א דבר הבא מן העור כגון צמר הארנבים שהוא רך וחם ועשה להם כתנות ממנו עד כאן לשון רש"י :

קשה לרש"י דהוי ליה למיכתב בִּכְתָנוֹת עור בשורק תחת הכ"ף דאז הוי שֵׁם נִפְרָד בל"א (הסמדיר דיא דא זיין אויס הויט) כמו וַיַּעַשׂ לאסנן בִּכְתָנוֹת ומדכתיב בקמץ תחת הכ"ף על כורחיך מורה הסיכה

ענין

ענין הדביקות לכן דרש אך חלקים כלפורן היו מדובקים על עורן (גלאט אז וויא דיא נעגיל פֿון איר הויט זעלבין) ואידך דרש דבר שבא מן העור דהיינו כמו האדרנכים (העמדיר פֿון וואל דיא דא קומן פֿון הויט) ושייך שפיר לשניהם ענין הדביקות :

ד"ה והאדם יָדַע כבר קודם ענין של מעלה קודם שחטא ונטרד מגן עדן וכן ההריון והלידה שאם כתב וַיֵּדַע אדם נשמע שלאחר שנטרד היו לו בנים :

כתבו המדקדקים כי שלשה מיני עָבַר המה ראשון עָבַר הכבר נשלם כזה יָדַע בלשון אשכנז (ער האט אונג גוויסט) ובלשון לטיין (בלוסקוואם פרפֿעקטום) * שני כאשר יבוא אצל העבר הכבר נשלם מלת הִנֵּה או מלת עַתָּה או מלת נָא אזי נקרא עָבַר העתה נשלם כמו עַתָּה ידעתי בל"א (איך הב איצונד גוויסט) ובלשון לטיין (פערפֿעקטום) * שלישי כאשר יבוא העתיד עם וי"ו ההיפוך אזי נקרא עָבַר הבלתי נשלם כזה וַיֵּדַע בל"א (ער האלט גנווא אין וויסן שאפֿט צו פֿעלט איס נאך וונג) ובלשון לטיי"ן (אין פער פֿעקטום) וזה שכתב רש"י אילו כתיב וַיֵּדַע בוי"ו ההיפוך והיינו עבר הבלתי נשלם היה משמעו דכבר היה לו בנים וגם עכשיו אבל השתא דכתיב והאדם יָדַע היינו עבר הכבר נשלם אם כן משמעו כבר יָדַע והוליד והיינו קודם שחטא ונטרד ומשחטא ונטרד לא ידע ולא ילד עד עכשיו :

ד"ה גָדול עוני מנשוא * בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון עד כאן לשון רש"י :

דלפי פשוטו דנימא דלא חסר בקרא ה"א התמיה ומשמעו דקאמר קין דבריו בניחותא גדול עוני מנשוא (מיין זינט זיין דיר צו גרוס צו פֿר טראגין) אם כן תקשה אתא לפיוסיה ורצוייה קא מרתא ליה כאלו קצר כחו ויכולתו למחול על עונותיו לכן קאמר רש"י בתמיה וכו' ורצה לומר דמדרך המקרא להשמיט ולהחסיר ה"א התמיה ושרי הוא כאלו כתיב הֲגָדוֹל עוני מנשוא וכך אמר קין הֲגָדוֹל וכו' (דוא טראגסט עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון (אונ' מיין זינד וואר שטו מיר ניט פֿר טראגין) ולפי זה פיוסיה פייסיה קין להמקום ב"ה :

ד"ה ועירד יָלַד יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד ויש מקום שהוא אומר יָלַד שהלידה משמשת שתי לשונות לידת אשה ניסטר"א בלע"ז וזריעת תולדת האיש אינזירא"ר בלע"ז כשהוא אומר הוליד בלשון הִפְעִיל מדבר בלידת האשה פלוני הוליד את אשתו בן או בת כשהוא אומר יָלַד מדבר בזריעת האיש והוא בלע"ז אניירר עד כאן לשון רש"י :

דלפי פשוטו מיירי מלת יָלַד מענין לידה ממש תקשה היאך שייך ענין לידה באיש (טוט דען איין מאן גווינן * איין פֿרויא טוט גווינן) לכן קאמר רש"י שהלידה משמשת שתי לשונות לידת האשה וזריעת האיש כשמיירי מלידה ממש לא יתכן באיש לומר כי אם הוליד בלשון הִפְעִיל (ער האט מאכין זיין פרויא גווינן איין זון אדר איין טאכטיר) אבל כשמיירי מזריעת האיש ולא מן לידה ממש שייך למימר באיש יָלַד (ער האט לאזין דען זרע באטו) :

ד"ה לוטש כל חוֹרֵשׁ נחושת וברזל מחדד אומנות נחושת וברזל כמו *ילטוש איוב י"ז עיניו לי אינו לשון פּוֹעֵל אלא לשון פִּיעֵל בצירי שהרי נקוד בקמץ קטן (ר"ל בצירי) וטעמו למטה כלומר מחדד ומצחצח כל כלי אומנות נחושת ברזל ע"כ לשון רש"י :

בתבו המדקדקים כאשר יבוא מלת אוֹכֵל בצירי וגם הטעם שקורין טראפ למטה דהיינו אחר כל הנקודות אז נקרא בינוני תואר אוֹכֵל (איין עסיר) אבל כשאר מלת אוֹכֶל בסגול וגם הטעם קודם הסגול כזה אֹכֶל שֶׁם דָּבָר הוא אוֹכֶל (איין עסין שפייז) וזה שיסד הפייטן בפיר שיחוד ליום שבת לפני אוכל (פֿר דען עסיר) תתן אוכל (ווערשטו געבין עסין שפייז) וזה שכתב רש"י מדכתיב חוֹרֵשׁ בצירי

פירי על משקל אוֹכֶל על כורחיך לאו לשון פּוֹעֶל בסגול הוא (איין האנט ווארק) אלא לשון פּוֹעַל בכירי הוא (איין האנט וו ארקר) וזה שמסיים מחדד אומנות (איין מאנסטיר פין האנט ווארק) :

ד"ה זה יְנַחֲמֵנוּ יְנַח ממנו עצבון ידנו וכו' ואם לא תפרשהו כך אין טעם הלשון נופל על השם ואתה צריך לקרות שמו מְנַחֵם ע"כ לשון רש"י :

רצה לומר מלת יְנַחֲמֵנוּ הוא מורכב מן שתי מלות וכאלו כתיב יָנַח מֶנוּ (ער האט מאכין רואין פון אונז) עצבון ידינו • ולפי זה שפיר נופל הלשון ינחמנו על הַשֵּׁם נֹחַ אבל אי אמרינן דלאו שתי מלות הוא רק הכל נגזר מן שורש נחם אין הלשון ינחמנו נופל על השם נח דלפי זה הוי ליה לקרותו מְנַחֵם:

ד"ה לא ידון רוחי באדם • לא יתרעם ויריב רוחי בשביל האדם ע"כ לשון רש"י :

גרסינן בבראשית רבה א"ר יהודה בר שלאי מהו לא ידון רוחי עוד אין הרוחות הללו נידונות לפני לעולם ר' הונא בשם ר' אחא אמר בשעה שאני מחזיר הרוח לנדנה איני מחזיר רוחן לנדנה עכ"ל המדרש הרי בהדיא לפניך דמורחים הללו מחולקים בשורש מלת יָדוֹן לדעת רבי יהודה בר אילעאי שרשו דון מענין קטטה

ד"ה א' כ"ח ומריבה ולדעת ר' הונא נָדַן רק שנפלה הנו"ן בראש השורש כדין כל שורש שתחילתו נון מענין *וישב מרכו אל נדנה דהיינו ענין נרתק (איין פוטראל וואו דער שווערט דרין שטעקט) וכן פירש בעל מ"כ :

ומה שכתב לא יתרעם וכו' בזה החזיק דברי ר' יהודה בר אילעאי דמסתבר ליה טפי לפרש הדבר בלתי חסרון אות השורש מדעת ר' הונא דמפרש הדבר בחסרון נון אות ראשונה מן השורש ומן הסכים לזה החכם ר' אברהם דב"ל מ"ש בספרו הנכבד מקנה אברם בפעל קל דף ג' ע"ב ע"ש :

ד"ה בְּשַׁגָּם כמו בְּשֶׁגַּם בסגול וכו' כיו צא בו עד °שַׁקמתי דבורה כמו שֶׁקמתי וכן

שופטים ה' °שָׁאתה מדבר עמי כמו שֶׁאתה אף בְּשַׁגָּם כמו בְּשֶׁגַּם ע"כ לשון רש"י :

שם ו' רש"י מודיעך בזה שעיקר שִׁין שימושית לינקד בסגול כי נגורת מן מלת אֲשֶׁר אך לפעמים תבוא הפתח תמורת הסגול ולפעמים הקמץ :

פרשת נח

ד"ה הִתְהַלֶּךְ נֹחַ • לשון עָבַר וזה שימושו של לשון כָּבֵד משמשת לְהַבָּא ולְשֶׁעָבַר בלשון אחד °קום התהלך להבא התהלך נח לשעבר התפלל

בראשית י"ג *בעד עבריך להבא ובא °והתפלל בבית הזה לשון עבר אא שהויו בראשו הופכו להבא

שמואל א' י"ב עד כאן לשון רש"י :

מלכים א' ח' הוצרכת לדעת כי יש עוד נוסחאות אחרות ברש"י וכולן משובשות וכאשר הנגתי לפניך היא גרסא הנכונה ואמיתי ועתה אסברה לך דבריו כתבו המדקדקים שלשון הִתְפָּעֵל דנוגס לומר מורה פעולת עצמו בכבידות וכוונה גדולה אזי אין הפרש בקריאה בין הַצִּוּוּי דהיא משמשת להבא ובין העבר והוכרך להכירך המענין וזה שכתב רש"י זה שמושו של לשון כָּבֵד ורגה לומר מלת התהלך לשון הִתְפַּעֵל והיינו לשון כָּבֵד לכן משמשת מלת התהלך להבא ולשעבר ומביא על זה ראיות : ומה שכתב עוד אלא שהוי"ו בראשו והופכו להבא רגה לומר מגד משפט לשון הקידש לבוא וי"ו שְׁוָא בראש הֶעָבַר והופכו ללשון הַבָּא דהיינו לשון עתיד כמו התפלל הוא לשון עָבַר (ער האט גבעטין) וְהתפלל עם הוי"ו לשון עָתִיד הוא (ער ווערט בעטין) :

ד"ה מַבּוּל שֶׁבָּלָה הכל • שֶׁבִּלְבֵּל הכל • שֶׁהוֹבִיל הכל עד כאן לשון רש"י :

בעיניך ראית הַבֵּית במלת מַבּוּל דגושה היא ואם כן יש לומר הַדָּגֵשׁ מורה חסרון כון אות ראשונה מן השורש ושרשו נָבַל מענין נבל תבול דהיינו ענין כמישה או בלייה בל"א (גשרומפין אדר פוילין) זה כיון רש"י במה שכתב שבלה הכל • ועוד יש לומר הַדָּגֵשׁ במלת מַבּוּל מורה על לת"ד אות אמנעית מן השרש (לדעת קצת שאומרים שיש דגש מורה על חסרון אות שאחריו) ושרשו בָּלַל מענין כי שם בלל ה'

שפתים זה כיון במה שכתב רש"י שבלבל הכל * וגם יש לומר הדגש במלת מַבּוּל מורה חסרון יוד אות ראשונה מן השורש ושרשו יָבַל מענין מי יובילני עיר מצור שענינו הבאת דבר מן מקום למקום על זה כתב רש"י שהוביל הכל (עש האט אלז אוועק גפירט) דהי מהני תלתא שרשים מפקת :

ד"ה כֹּל צִפּוֹר כָּל־כָּנָף · דבוק הוא צפור של כל מין כנף לרבות חגבים ע"כ לשון רש"י

גרסינן בחולין דף קל"ט ע"ב עוף טמא פטיר תשלוח הקן מנלן א"ר יצחק דאמר קרא כי יקרא קן צפור לפניך עוף משמע לן בין טהור בין טמא צפור טהור אשכחן דאיקרי צפור טמא לא אשכחן דאיקרי צפור תא שמע כל צפור כל כנף מאי לאו צפור בין טהור בין טמא כל כנף חגבים לא צפור טהור כל כנף טמא וחגבים ע"כ לשון הגמרא והנה נשאתי הדי המקשן סבר במלת כל כנף לא נכלל כי אם חגבים לחודיה והתרצין סובר במלת כל כנף נכלל עוף טמא וגם חגבים ורש"י לא זכר בהו אם כלום מן עוף טמא רק מן חגבים וקאי אם כן פירושו אליביה דמקשן ולא אליביה דתרצין והשבתי דלא קשה מידי דהא בלאו הכי קשה על רש"י דאם סבר כדעת המקשן מה ליה לזוכיה מלתיה בענין הדביקות אם ודאי דעת רש"י כדעת התרצין ומשום דקשה לרש"י מנא ליה לתרצין לכלול במלת כל כנף תרי מילי על זה קאמר רש"י דבוק הוא וכו' ורצה לומר דעת התרצין אלו הוי כתיב כל צפור לחודיה הוי אמרינן טהור לחודיה ולאפוקי טמא והשתא דכתיב כל צפור כל כנף במלת כל כנף מרבינן נמי עוף טמא אבל עדין לא נתרבו חגבים אמנם כאשר מדרך המקרא להקדים המרכא קודם הטפחא וכאן שינה הקרא במלת כֹּל המוקדם נקוד הטפחא ובמלת צִפּוֹר שמאוחר נקוד המרכא על כורחך מורה השינוי ענין הדביקות ואם כן חסר בקרא מלת מִין וכאלו כתיב כל צפור של כל מין כנף (אלז וואז נאך כנף האט) וא"כ נתרבו גם חגבים :

ד"ה וַיִּמַח לשון וַיִּפָּעֵל ואינו לישון וַיִּפְעַל והוא מגזרת וַיִּבֶן וַיִּפֶן כל התיבה שסופה ה"א כגון בָּנָה מָחָה קָנָה כשהוא נותן וי"ו בראשה נקוד בחיריק תחת היו"ד · עד כאן לשון רש"י :

אמרו המדקדקים כלל גדול הוא בדקדוק כל תיבה הכתובה קודם מלת אֶת נקראת לשון וַיִּפְעַל (ער ווערקט איין אנדרי זאך) וכל תיבה הכתובה אחר מלת אֶת נקראת לשון וַיִּפָּעֵל (ער איז ווארין גווערקט פון איין אנדרין) וזה שכתב רש"י לשון וַיִּפָּעֵל רצה לומר מדכתיב וַיִּמַח קודם מלת אֶת על כורחך לשון וַיִּפְעַל הוא וימח את כל היקום (ער מעקט אב אל דען בשטאנד) ואינו לשון וַיִּפָּעֵל (ער איז ווארין אב גמעקט) דאם כן לא הוי למכתב מלת את : ומה שכתב עוד כל תיבה וכו' בזה לא הבנתי דבריו וכי בה"א סופית תליא מלתא והלא אף שתהיה אות אחרת בסופה גם כן דינא הכי לנקד יו"ד השמוש בחיריק לכן נראה דודאי טעות נפל בדפוס וכן צריך להיות ברש"י וכן כל תיבה שסופה ה"א כגון בָּנָה מָחָה קָנָה כשהוא נותן וי"ו יו"ד בראשה ותו לא מידי וכוונת רש"י להודיע דתיבה נופלת הה"א דבסוף רק כאשר יבוא בראשה וי"ו וגם יו"ד שמושית ולאפוקי כאשר יבוא יו"ד שמושית לבדה בראשה אזי אין דרך הה"א ליפול מהמכתב רק על המעט וכן פוא כהדיא הכלל במדקדקים :

ד"ה וַיְשַׁלַּח אין זה לשון שליחות אלא שִׁלּוּחַ שלחה לדרכה ובזו יראה אם קלו המים שאם תמצא מנוח לא תשוב אליו ע"כ לשון רש"י :

רצה לומר אלו הוי כתיב וַיִּשְׁלַח בלתי דגש תוך הלמ"ד והיתה אם כן המלה מלשון הקל היתה משמעה שליחות בקלות דהיינו שליחות דאיתא בחזרה אבל עכשיו דכתיב וַיְשַׁלַּח בדגש תוך הלמ"ד והיינו מלשון הכבד אם כן משמעה שליחות בכבידות דליתא בחזרה דהיינו שִׁלּוּחַ שטארק אוועק שיקן אונ' ניט ווידר קומין כדמסיים שלחה וכו' :

ד"ה הִנֵּה טָרָף בְּפִיהָ · אומר אני שזכר היה לכן קורהו פעמי' בלשון זכר פעמים בלשון נקיבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקיבה וכו עד כאן לשון רש"י :

משום דקשה לרש"י דמתחיל הקרא במלת טָרָף לשון זכר ער הט גנוקט ומסיים במלת בְּפִיהָ מיט איהר מויל

וו"ל דהיינו לשון נקיבה על זה קאמר רש"י לומר אני שזכר היה בעדות מלת טרף והא דכתיב בפיה לפי שענין מין יונה בכל המקרא אף הזכר תכונה בלשון נקיבה :

ד"ה וייחל הוא לשון ויחל אלא שזה לשון ויפעל וזה לשון ויתפעל ויחל וימהן וייחל ויתמהמה עד כאן לשון רש"י

רש"י הודיעך בזה מלת ויחל שנכתב ביו"ד אחת לשון ויפעל הוא ומתורגם וימתן והיינו לשון קל ער האט גרינג גווערט אבל וייחל השני נכתב בשני יודי"ן והיו"ד השנייה בדגש ומורה חסרון תי"ו התפעל וכאלו כתיב ויתיחל ומתורגם ויתמהמה לשון כבד (דען ווייא דיא טויב דאז ערשט מאל איין בלאט גברכט הט זא האט נא גדאכט דז אנדרי מאל ווערט זיא נוויס איין בעשרי תשובה ברענגין דען זיא ווערט גר ניט ווידר קומן דרום שטיט וייחל לשון כבד ער הט שטארק גווארט) :

ד"ה הוצא כתיב היצא קרי : הוצא אמור להם שיצאו היצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה עד כאן לשון רש"י כן נראה בעיני הגרסא ברש"י :

ואף שבכל הנוסחאות הגרסא ברש"י בהיפוך מ"מ נכון הוא גרסתי ועתה אפרש דבריו אף דבאמת אין חילוק בעיקור פירוש המלה בין מלת הוצא בחול"ם ובין מלת היצא בפת"ח כי שניהם המה בווי בלשון הפעיל מכל מקום נראה לרש"י לחלק מדבמלת הוצא בחול"ם לא נרגשת לשון הפעיל לכן מפרש הוצא אמור להם שיצאו אבל במלת היצא בפת"ח שהוא על משקל הפעל ושפיר נרגש לשון הפעיל לכן קאמר היצא אם אינם רוצים לצאת הוציאם אתה (מאך דוא זיא ארויס גין) :

ד"ה מנעריו מנעריו כתיב משננער לצאת ממעי אמו ניתן בו יצר הרע ע"כ לשון רש"י

מדהוי למכתב מנעוריו בוי"ו מלאפום ואז הוי רק לשון נערות אלא כתיב מנעריו בשור"ק תחת הפי"ן ש"מ משמעו כמו ענין נעור (אב שיטלין) מלשון וינערו רשעים ממנה וזה שכתב משננער ממעי אמו (אז ער אויס גשיטלט ווערט) ממעי אמו ניתן בו יצר הרע :

ד"ה וחתכם ואימתכם כמו תראו חתת ומדרש אגדה דורשו לשון חיות ע"כ לשון רש"י

לדעת הראשונה הדגש שתוך התי"ו במלת וחתכם מורה חסרון תי"ו אות אמצעית מן השורש מן שורש חתת דהיינו ענין פחד ומורא ולדעת המדרש אגדה במלת וחתכם תהיה התי"ו תמורת ה"א השורש והדגש שבתוכה מורה חסרון יו"ד אות אמצעית מן השורש ודרשו חיה ודרשו תינוק בן יומו חי וכו' : איוב ו'

ד"ה ויחל עשה עצמו חולין שהיה לו לעסוק תחילה בנטיעה אחרת ע"כ לשון רש"י :

משום דאין לומר מלת ויחל מענין התחלה לחודיה כפשטיה דקרא תקשה מלת ויחל מיותרת לגמרי דהא כתיב בתריה ויטע כרם וכיון דנטע בודאי התחיל אלא ודאי גם להורות הלימוד דענין חולין וכגנות דיבר הכתוב שהיה לו לעסוק תחילה בנטיעה אחרת :

ד"ה אהלה אהלה כתיב רמז ליו"ד שבטים שנקראו על שם שומרון שנקרא אהלה שגלו על עסקי היין שנאמר °השותים במזרקי יין ע"כ לשון רש"י : עמוס ו'

מדהוי למכתב אהלו בוי"ו חול"ם בסוף דהוא סימן לזכר הנסתר זיין געצלט אלא כתיב אהלה בה"א תמורת וי"ו על כרחיך להורות גם הלימוד ורמז על שומרון דכתיב ביחזקאל כ"ג ותלדנה בנים ובנות ושמותן אהלה אחרון אהלה וירושלים אהליבה :

ד"ה ויתגל לשון ויתפעל עד כאן לשון רש"י :

רש"י הודיעך בזה דבמלת ויתגל הוא השורש גלה אלא שבא בחסרון הה"א כדרך כל שורש שסופו ה"א וכאלו כתיב ויתגלה על משקל ויתפעל והוראות לשון התפעל שפועל בעצמו (ער האט זיך זעלבין אנטפלעקט) :

ד"ה באכה שם דבר ולי נראה כאדם האומר לפלוני גבול זה מגיע עד אשר תבוא לגבול פלוני עד כאן לשון רש"י :

משום

משום דתנועה כָּה סימן לנוכח הזכר הוא (כל"ה דיין) ובאמת אין כוונת האומר לדבר לנוכח האדם רק להודיע עד היכן מגיע הגבול לכן קאמר רש"י שֵׁם דָּבָר הוא ורצה לומר תנועת כָּה באמת נוספת היא ובאלו כתיב עד עזה בוא סדומה דהיינו הגבול הולך עד עזה ומעזה לסדומה אכן לפרוש השני ולי נראה וכו' תנועת כָּה לאו נוספת רק כאדם האומר וכו' :

ד"ה אבי כל בני עֵבֶר הנהר היה שֵׁם עד כאן לשון רש"י :

דלפום רהטא דמשמע דמלת עֵבֶר יהיה שֵׁם אביו כדכתיב בתריה וארפכשד ילד את עֵבֶר תקשה כיון שהיו בני שֵׁם איך היו גם כן בני עֵבֶר לכן הוסיף רש"י על הקרא מלת הנהר היה שֵׁם ורצה לומר מלת עֵבֶר הכתוב בכאן לאו שֵׁם האיש הוא רק מלשון מעברא וביאור הפסוק (דער פאטיר פון אלי קינדר דיא דא זיין אן איבר פאהר פון כאך איז גוועזין) שֵׁם ואם כן כולם היו בני איש אחד דהיינו בני שֵׁם הכתוב בריסא דקרא :

ד"ה הַחִלָּם כמו אֲמָרָם עֲשׂוֹתָם להתחיל הֵם לאמר הֵם לעשות הֵם ע"כ לשון רש"י :

משום דאיכא למטעי ולומר דמלת הַחִלָּם מענין יחלום חלום הוא והמ"ם סופית שרשית היא דלא יתכן כאן לכן קאמר רש"י כמו אֲמָרָם עֲשׂוֹתָם להתחיל הֵם לעשות הֵם ורצה לומר מלת הַחִלָּם מענין התחלה הוא והמ"ם סופית שמושית היא נגזרת מן מלת אוֹתָם ובאלו כתיבו שתי מלות להתחיל הֵם (איהר אן פאנגין) ועל דרך זה עשותם לעשות הֵם וכן משלי : אכן בזמן האחרון שנת פ"ד בהיות אגלי כתחיבות המדקדקים המפורסם בעל בנין שלמה נוה עלי לכתוב בשמו דברי רש"י בענין אחר והוא זה לפי שמלת הַחִלָּם כינוי מכנויי המקור הוא והנה משפט כינויי הפעלים היותם פעלים יוצאים כי פועל עומד לא יתכן לבוא עם הכנויים . אמנם המקור מבנין הקל יש בו שני מיני הוראות האחד הוא פועל יוצא כהוראות שמו"א כ"ג
שאר כינויי הפעלים כמו ויקם אדם לִרְדָפְךָ להרגו בערמה לְשָׁמָרְךָ בכל דרכיך והמין השני הוראתו שמות כ"א
עומד כהוראת כינויי השמות כמו ביום עָמָדְךָ מנגד ושָׁמְרוּ את השבועה והורה רש"י בזה כמלת הַחִלָּם תהלים צ"א
עם היותו כינוי מכינויי המקור אין הוראתו יוצא כמנהג שאר כינויי הפעלים אבל הוא עומד כמו אמרם עובדיה א'
עשותם שהוא מין השני מהוראת כינויי המקור עכ"ל : דברים ד'

ד"ה וְנָבְלָה ונבלבל נו"ן משמש בלשון רבים וה"א אחרונה יתירא כה"א נרדה עד כאן לשון רש"י :

משום דהא ודאי אין לפרש מלת וְנָבְלָה הנו"ן שרשית מן ענין נבל תבול וה"א דבסוף לסימן נקבה יהיה אם כן מאמר הפסוק מעורב דמתחיל בלשון רבים נרדה (מיר וועלין זיך דער נייגין) ומסיים בלשון נקיבה יחידה וְנָבְלָה (זיא איז ווארין פר פאלבט) וגם אין לומר כמלת ונבלה הוא השורש בָּלָה והנו"ן לשון נפעל ונבלה (זיא איז ווארין פר פוילט) דאם כן תהיה מלת וְנָבְלָה לשון עָבַר ובאמת כוונת הפסוק על לשון עתיד אלא ודאי כמלת ונבלה הוא השורש בָּלַל וה"א נוספת ויתירא והנון סימן לרבים כמו כמלת נרדה (מיר וועלין זיך דער נייגין) וְנָבְלָה (אונ' מיר וועלין פר מישין) :

פרשת לך לך

ד"ה ונברכו בך יש אגדות רבות וזה פשוטו אדם אומר לבנו תהא כאברהם וכן כל ונברכו בך שבמקרא וזה מוכיח בך יברך ישראל לאמר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה עד כאן לשון רש"י :

מלת ונברכו לשון נִפְעַל הוא אכן בבנינוי נִפְעַל המה מין הראשון מוכרח לקבל הפעולה מן יד אחר נִפְעַל (עיר איז ווארין געזעגנט פון איין אנדרין) ולזה כוונו מדרשי אגדות הביאור האונקלים וגם היונתן דתרגמוהו על מלת ונברכו ויתברכון בדילך ורגום לומר כל העולם כולו יקבלו שֶׁפַע העליונה בשבילך על דרך כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וכו' ונברכו (זיא ווארין ווערין געזעגנט דייניס

אזפגין) ומין השני לשון נפעל דומה ללשון התפעל דהיינו פועל פעולת עצמו וזה כיון רש״י במה דקאמר וזהו פשוטו של מקרא ונברכו (זיא וואָרין זיך זעלבין בענשין) בך (מיט דיר) דהיינו כל אחד אומר לבנו תהא כאברהם וכו׳ :

ד״ה **הלוך** ונסוע הנגבה לפרקים יושב כאן חודש או יותר ונוסע אהלו במקום אחר וכל מסעיו הנגבה עד כאן לשון רש״י :

משום דמלות הלוך ונסוע לשון מקור המה וענין לשון מקור דאינו עומד במציאות זמן קבוע ומיוחד לפי זה נכללו בו כמה מסעות וזה כיון רש״י לפרקים יושב כאן חודש וכו׳ :

ד״ה **הנה** נא ידעתי מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהם ועכשיו הכיר בה על ידי מעשה דבר אחר מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך אדם מתבזה וזאת עמדה ביופיה ופשוטו של מקרא הנה נא הגיע השעה שיש לדאוג על יופיך ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין אנשים שחורים וכו׳ עד כאן לשון רש״י :

משום דמלת נא עכשיו כמו מלת עתה (כל״א איצונד) ומלת ידעתי לשון עבר הוא (איך האב לאנג גוויסט) וסתרי להדדי והכי הוי למכתב הנה אני יודע לכן מביא רש״י בעל הדרשי אגדה עד עכשיו וכו׳ ורצה לומר מלת ידעתי כולל שהיה יודע מיפיה לשעבר ששמע מאחרים אבל הוא בעצמו לא הכיר בה מתוך צניעות שבשניהם ומלת נא מורה כי עכשיו הכיר בה על ידי מעשה : ואליביה הדבר אחר שמביא רש״י כולל מלת ידעתי שהיה יודע בעצמו מיופיה לשעבר בהכרה גמורה ומלת נא מורה כי עכשיו חשש שמא תתבזה מפני טורח הדרך : ואליביה פשוטו של מקרא כולל גם כן מלת ידעתי שהיה יודע מיופיה לשעבר בהכרה גמורה ומלת נא מורה כי עכשיו הוצרך לידאג בעבור שבאו בין אנשים שחורים :

ד״ה **וישלחו** כתרגומו ואלויאו עד כאן לשון רש״י :

רצה לומר אלו הוי כתיב וישלחו בלתי דגש תוך הלמ״ד והיתה אם כן המלה לשון הקל דהיינו מורה שליחות בקלות היה משמעה שליחות בעלמא בלא לויה אבל עכשיו דכתיב **וישלחו** דגש תוך הלמ״ד והיינו לשון כבד על כורחיך כתרגומו ואלויאו ומורה לשון כבידות ענין לויה (זיא הבין רעכט פר שיקט אים זיא הבין לויה גטאן) :

ד״ה **ולא** נשא אותם לא היתה יכולה להספיק מרעה למקניהם ולא נשא לשון קצר הוא וצריך להוסיף עליו ולא נשא אותם מרעה הארץ לפיכך כתיב ולא נשא בלשון זכר עד כאן לשון רש״י :

משום דמלת נשא נסתר לזכר הוא (ער האט ניט קענט דער ליידין) ומלת ארץ תכונה במקרא על הרוב בלשון נקיבה ואם כן סתרי להדדי לכן קאמר רש״י שצריכין להוסיף בקרא מלת מרעה והרי הוא כאלו כתיב ולא נשא אותם מרעה הארץ (דער וואט פון דיא ערט האט ניט קעני דער ליידן) ולפי זה מלת נשא קאי על מלת מרעה החסירה בקרא ונכון הוא דמלת מרעה גם כן לשון זכר הוא :

ד״ה **ואימנה** אימין את עצמי כמו ואשמאילה אשמאיל את עצמי ואם תאמר היה לו לנקוד ואימינה כך מצינו במקום אחר אם יש להימין ואינו נקוד להימין עד כאן לשון רש״י : שמוא׳ ב׳ י״ד

רש״י הודיעך בזה דמלת ואימנה לשון הפעיל הוא (איך וויל מיך מאכין רעכטין) כמו מלת ואשמאילה (איך וויל מיך מאכין לינקין) והדר מקשה את עצמו דאם כן הוי לנקד האל״ף במלת ואימינה בפתח כזה ואימינה כמו האל״ף במלת ואשמאילה על זה משני רש״י כך מצינו במקום אחר אם יש להימין וכו׳ ורצה לומר כמו במלת להימין הה״א בצירי תמורת פתח כן הדין באל״ף במלת ואימנה הצירי תמורת פתח וכאלו כתיב ואימינה :

ד"ה הָרָה נסו כמו לְהַר כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה הטיל לה ה"א בסופה ויש חילוק בין הֶרָה ובין הָהָרָה שה"א בסוף תיבה עומדת במקום למ"ד שבראשה אבל אינה עומדת במקום למ"ד ונקודה פתח תחתיה והרי הֶרָה כמו לְהַר או כמו אֶל הַר ואינו מפרש לאיזה הַר אלא שכל אחד נס כאשר מצא הַר תחילה וכשה"א נותן ה"א בראשה לכתוב הָהָרָה או הַמִּדְבָּרָה פתרונו אל הָהָר או כמו לְהָהָר ומשמע לאותו הַר הידועה ומפורש בפרשה עד כאן לשון רש"י :

הוצרכת לדעת כי שימוש הלמ"ד לשני ענינים ענין הרא"שון נקודה הלמ"ד בִּשְׁוָא ומשמשת שימוש אֶל כמו לְבַיִת (צו א' ין הויז מאג עז זיין דז הויז וויא עז איז) וענין השני נקודה הלמ"ד בפתח ודגש באות שאחריה והרי כאלו כתיב לְהַבַּיִת (צו דעם גוויסן אונ' גמעלטן הויז) עוד כתבו המדקדקים שה"א בסוף התיבה משמשת במקום למ"ד בתחילתה אכן לא ידעינן אם הה"א בסוף משמשת במקום למ"ד בתחילה הנקודה בִּשְׁוָא או במקום למ"ד בתחילה ונקודה בפתח וזה מחלק רש"י במה שכתב שיש חילוק בין הָרָה לְהָהָרָה ; ורוצה לומר הה"א דבסוף את בה המשמשת במקום למ"ד בתחילתה אינה משמשת את במקום למ"ד הנקודה בִּשְׁוָא והיינו בלתי ידועה והרי הָרָה כמו לְהַר שכל אחד נס כאשר מצא הַר אבל אינה משמשת כמו הלמ"ד הנקודה פתח ומורה הידיעה וביותר ממה שבארנו כאן שמצא מבואר בפרשת משפטים בד"ה זובח לאלהים וכו' :

ד"ה הולך עֲרִירִי מנחם בן סרוק פירשו לשון יורש וְחָבֵר לו עֵר *ועונה עֲרִירִי בלי יורש כאשר תאמר ובכל הבואתי *תְּשָׁרֵשׁ תְּעַקֵּר שרשיה כך לשון עֲרִירִי חסר בנים ד"ו שפגשי"ץ בי"ע"ז ולי נראה עֵר ועונה מגזרת ולבי עֵר ועֲרִירִי לשון חורבן וכן *עָרוּ עָרוּ וכן *עָרוֹת היסוד וכן עַרְעֵר תִּתְעַרְעַר וכן כי *אַרְזָה עֵרָה ע"כ לשון רש"י. מלכים ב' י"ב איוב ל"א ש"ה תהלים קל"ז

משום דלדעת מנחם דהפרש מלת עֲרִירִי מלשון עֵר ועונה אם כן קשה מה זה דמתאונן אברהם ואנכי הולך עֲרִירִי (אך ג"יא מיט איין יורש) והלא לא הוי עדין שום יורש לא ודאי הוצרכנו לומר דלדעת מנחם מלת ערירי מן התיבות המשמשות היפוך הפעולה וכן בכל תבואתי תְּשָׁרֵשׁ תעקר שרשיה והיינו היפוך הפעולה (אויז רייסן די"א ווארצלין) כן אנכי הולך ערירי היפוך הפעולה (איך ג"יא זונדר קינדר) אכן לדעת רש"י אליביה דנפשיה דמלת ערירי הוא ענין חורבן אינו היפוך הפעולה רק כמשמעה אנכי הולך ערירי (איך ג"יא וויסט) דהיינו בלא יורש : חבקוק ג' ירמיה נ"א צפניה ב'

ד"ה וַיְהִי השמש בָּאָה כמו *ויהי הם מריקים שקיהם *ויהי הם קוברים איש בלומר ויהי דבר זה עד כאן לשון רש"י : בראשית מ"ב מלכים ב' י"ג

רצה לומר מדכתיב בָּאָה דהיינו כשהוא לנקיבה על כורחיך מלת שֶׁמֶשׁ גם כן תכונה בלשון נקיבה וכן אחרי אנשי (די"א זון איז אונטר גאנגין) אם כן קשה היאך יתכן בריש"א דקרא מלת ויהי לשון זכר והוי למיכתב וַתְּהִי השמש באה לכן קאמר רש"י כמו ויהי הם מריקים וכו' ורצה לומר כמו דבמלות ויהי הם וכו' הוצרכנו לומר דחסר בקרא מלת דָּבָר כי לא יתכן מלת ויהי לשון יחיד למלת הֵם דהוא לשון רבים אלא ודאי חסר בקרא מלת דָּבָר והרי כאלו כתיב ויהי דבר זה הם מריקים שקיהם וכן כאלו כתיב ויהי דבר זה הם קוברים איש הכי גמי הכא הרי כאלו כתיב ויהי דבר זה השמש באה ואם כן קאי מלת ויהי על מלה דָּבָר דהוא לשון זכר :

ד"ה בָּאָה טעמו למעלה לכך הוא מבואר שבא כבר ואם היה טעמו למטה באה היה מבואר כשהיא שוקעת ואי אפשר לומר כן שהרי כבר כתיב ויהי השמש יביא והעברת תנור עשן לאחר מיכן היתה נמצא שכבר שקעה וזה חילוק בכל תיבה שיסודה שתי אותיות כמו בָּא קָם שָׁב כשהטעם למעלה לשון עָבַר הוא כגון זה וכגון ורחל *בָּאָה קָמָה אלומתי הנה *שָׁבָה יבמתך וכשהטעם למטה הוא לשון הֹוֶה וזה דבר שנעשה עכשיו כמו *בָּאָה עם הצאן בערב היא בָּאָה ובבקר היא שָׁבָה ע"כ לשון רש"י. בראשית כ"ט שם ל"ו רות א' בראשית כ"ט

מה שכתב רש"י בטנין למעלה ולמטה אין רצונו לומר למעלה על האות ממש ולמטה תחת האות ממש

אלא רצה לומר כשהטעם (כלומר טראפף) לגמרי אחר כל הנקודות נקרא אבל רש״י למטה ואבל המדקדקים מלרע אבל כשהטעם קודם נקודה אחרונה נקרא אבל רש״י למעלה ואבל המדקדקים מלעיל ואין חילוק בין שהטעם על התיבה או תחת התיבה * והנה תיבת בָּאָה משמשת לשתי אופנים אופן הראשון כשהטעם למעלה דהיינו קודם נקודה אחרונה אזי הוא לשון עָבַר לנקיבה כמו בָּאָה (זיא איז קומין) וכשהטעם אחר נקודה אחרונה הוא לשון עכשיו הייני בינוני לנקיבה כמו בָּאָה (זיא קומט איצונד) אם שכתב לשון הוָֹה וזה דבר שנעשה עכשיו וכו׳ :

ד״ה **חֲמָסִי** עליך חמס העשוי לי עליך אני כשיר העונש כשהתפללת מה תתן לי ואנכי הולך ערירי לא התפללת אלא עליך והיה לך להתפלל על שנינו והייתי אני נפקדת ועוד דבריך אתה חומס ממני שאתה שומע בזיוני ושותק ע״כ לשון רש״י :

כבר ידעת כי היו״ד במלת חֲמָסִי היא לכינוי (כלומר מיין רויב) אבן יש לטעות ולומר על הַפָּעַל וכאלו כוונת שרה (מיין רויב דז איך הב איין אנדרין גטאן איז אויף דיר) ואין זה כוונתה רק כוונתה לומר (מיין רויב או דוא אברהם האשט מיר גטאן איז אויף דיר) לכן קאמר רש״י חמס הֶעָשׂוּי רצה לומר באמת כוונתה על הַפָּעוּל (מיין רויב אז דו אברהם האשט מיר גטאן דוא העשט זאלין אויף אונז אלי ביידי בעטן) :

ומה שכתב ועוד דבריך אתה חומס וכו׳ רצה לומר גם בדרך אחר נוכל לומר שהיו״ד מן חמסי לכינוי הַפָּעוּל (דוא רויבסט דיין ריד פון מיר דוא שערסט איין בזיון אונ׳ שווייגסט) :

ד״ה **אנכי** נתתי שפחתי וכו׳ ביני וביניך כל בֵּינְךָ שבמקרא חסר וזה מלא בֵּינֶיךָ קרי ביה וּבֵינָיִךְ שהכניסה עין הרע בעיבורה של הגר והפילה עוברה הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה והלא כבר הרתה והוא מבשר לה שתהר אלא מלמד שהפילה הריון הראשון עד כאן לשון רש״י :

דברי רש״י מסבארין מעצמן דהוי למכתב בֵּינְךָ חסר יו״ד אחר הנו״ן כמו בכל המקרא ומדכתיב בֵּינֶיךָ מלא ביו״ד אחר הנון על כורחיך להורות גם הלימוד שהכניסה עין הרע בעיבורה והרי כאלו כתיב וּבֵינָיִךְ ובאותה שעה שדברה עם אברהם כאלו דברה גם כן עם הגר :

ד״ה **וְיוֹלַדְתְּ** בן כמו וְיוֹלֶדֶת ודומה לו יֹשַׁבְתְּ בלבנון מְקֻנַּנְתְּ בארזים ע״כ לשון רש״י : ירמיה כ״ב

המדקדקים כתבו דמלות וְיוֹלַדְתְּ גם וְיוֹשַׁבְתְּ מְקוֹנַנְתְּ המה מורכבים מן שתי לשונות כי החולם מורה על לשון בינוני והשְׁוָאִין מורים על לשון עָבַר אבן רש״י רוצה לפרש המקרא כדי להבין בדרך הפשוטה לכן קאמר כמו וְיוֹלֶדֶת וכו׳ ורצה לומר השְׁוָאִין נחשבים כאן הם שתי סֶגוֹלִים והרי כאלו כתיב וְיוֹלֶדֶת יוֹשֶׁבֶת מְקוֹנֶנֶת (זיא גווינט זיא זיצט זיא עסטיט) :

ד״ה **וְקָרָאת** לשון צִוּוּי כמו שאומר לזכר וְקָרָאתָ שמו יצחק עד כאן לשון רש״י :

רש״י מודיעך בכאן מעלת לשונינו הקדושה דבלשון אשכנז אין הפרש במבטא בין נוכח הזכר ובין נוכח הנקבה כי בשניהם אומרים לשון נוכח (דוא) והוצרכנו להוסיף מלות רבות (דוא מאן אדר דוא פרויא) אבן בלשונינו הקדושה יש הפרש במבטא כי לזכר אמרינן וְקָרָאתָ בקמ״ץ תחת התי״ו ולנקבה אמרינן וְקָרָאת התי״ו בבלתי נקודה תחתיה :

ד״ה **אֵל רֳאִי** נקוד חֲטַף קָמֵץ מפני שהוא שֵׁם דָּבָר אלוה הראיה שרואה בְּעֶלְבּוֹן של עֲלוּבִין, עד כאן לשון רש״י :

משום דתמלא בהאי קרא אֵל רֳאִי הרי״ש בקמ״ץ חטף גם אחרי רוֹאִי הרי״ש בחולם לכן מחלק רש״י כשהרי״ש בקמץ חטף שֵׁם דָּבָר והיו״ד דבסוף לאו לכינוי הוא רק לתואר השם וזה שמדייק רש״י אֵל רֳאִי אלוה הראיה (גטראכט נאם פון אלין זעהין) אבל אחרי רוֹאִי שהרי״ש בחולם לשון בינוני הוא והיו״ד לשון כינוי הוא אחרי רואי (נאך מיין זעהן) :

ד״ה **וּנְמַלְתֶּם** כמו וּמַלְתֶּם והנו״ן בו יתירא ליסוד הנופל בו לפרקים כגון נו״ן

של

של נושך וגו"ן של נושא ונמלתם כמו ונשאתם אבל יִמּוֹל לשון יִפָּעֵל כמו יֵעָשֶׂה יֵאָכֵל
עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה דמלת וּנְמַלְתֶּם שרשו נָמַל ונקרא אצל רש"י יסוד הנופל ואצל המדקדקים מן החסרים בעבור דלפעמים תבוא הנו"ן השורש כמו ונמלתם ופעמים נופלת וחסירה מן המכתב ומלתם ואף על פי כן פתרון שניהם אחד הוא : ומה שכתב עוד ונמלתם כמו ונשאתם אבל יִמּוֹל לשון יִפָּעֵל רצה לומר תיבת ונמלתם הוא מן התיבות המורים עושים הפעולה בדבר אחר כמו ונשאתם (איר זאלט איין אנדרין טראגין) כן ונמלתם (איר זאלט איין אנדרין בשניידן) אבל מלות יִמּוֹל לשון יִפָּעֵל הוא רצה לומר מן התיבות המורות שקבלו הפעולה מן אחר יִפָּעֵל (ער ווערט ווערין גווערקט פֿון איין אנדרין) כן יִמּוֹל (ער ווערט ווערין בשניטין פֿון איין אנדרין) :

ד"ה הַלְבֶן יש תמיהות הרבה שהן קייטות כמו הנגלה °נגליתי °הרואה שמואל א' ב'
אתה אף זו היא קיימת וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחר מה שם כ"ט
שקב"ה עושה לי עד כאן לשון רש"י :

הוצרכת לדעת כי שני מיני תמיהות המה מין הראשון נקרא תמיה אינה מתקיימת (כל"א איז עז דען מיגליך) ולכן נקראת תמיה אינה מתקיימת משום דבאמת (איז עז ניט מיגליך) ומין השני נקראת תמיה מתקיימת (כל"ו איז עז דען ניט מיגליך) ולכן נקראת תמיה מתקיימת משום דבאמת (איז עז יוא מיגליך) ומשום דקשה לרש"י אברהם מתמיה כמו שרה ועל שרה הקפיד ועל אברהם לא הקפיד לכן קאמר רש"י יש תמיהות הרבה מתקיימת ורצה לומר מלת הַלְבֶן תמיה מתקיימת היא וכך היתה כוונת אברהם (איז עז דען ניט מיגליך פֿון גאט ווען איך שון בין אלט מאה שנים דז בו מיר קען נאך ווערין געבארין עז איז דאך פֿון גאט אלז מיגליך) אבל בשרה כתיב ותצחק והיתה כוונתה לתמיה אינה מתקיימת (איז עז דען מיגליך וכאלו חס ושלום ווער ניט מיגליך) לכן על שרה הקפיד וכן פירש רש"י בהדיא במגילה במעשה דתלמי מלך כד"ה ותצחק שרה ע"ש :

ד"ה וַיִּמֹל לשון וַיִּפְעַל עד כאן לשון רש"י :

גם כאן מודיעך רש"י דמלת וַיָּמָל הוא מן התיבות המורות עושים הפעולה בדבר אחר כמו וַיִּפְעַל (ער ווערקט איין אנדרי זאך) כן וַיָּמָל (ער בשנייט איין אנדרין) :

ד"ה בְּהִמּוֹלוֹ בְּהִפָּעֲלוֹ כמו °בְּהִבָּרְאָם עד כאן לשון רש"י : בראשית ב'

גם כאן מודיעך רש"י דמלת בְּהִמּוֹלוֹ הוא מן התיבות המורות שקבלו הפעולה מן יד אחד וזה שכתב רש"י בְּהִמּוֹלוֹ בְּהִפָּעֲלוֹ (אין זיין ווערין גווערקט פֿון איין אנדרין) כמו בְּהִבָּרְאָם (אין איר ווארין בשאפֿין פֿון גאט) כן בְּהִמּוֹלוֹ (אין זיין ווארין בשניטן פֿון איין אנדרין) :

פרשת וירא

במסורה קטנה בחומש סביב הגליון פרשה זו וזה לשונו ותכחש כל הנקדנים מנקדים בפתח והר"ר משה מלונדרי"ש אמר שהוא בקמ"ץ לפי שלא היתה רגילה לכחש עכ"ל :

ורצה לומר אלו כתיב בפתח דהיינו לשון פתיחה והיה משמעה דפתחה פיה בכל עת לדבר כזבים וכחשים אבל לדעת הר"ר משה הנ"ל שהוא בקמץ משמעה דבכל עת קפצה את פיה רק באותו הפעם כיחשה מחמת מורא : גם תדע דהר"ר משה מחולק עם המנקדים אם צריך להיות וַתְּכַחֵשׁ פת"ח תחת הכ"ף או וַתְּכָחֵשׁ קמ"ץ תחת הכ"ף ולא כמו שראיתי בספר קטן קיצור נחלת יעקב שהבין דתלוי הדבר אם צריך
להיות

לעיל והכחש פת"ח החי"ת או ותכחש קמ"ץ תחת החית דזה אינו דבדברי תורה בהדיא במסורה הגדולה דפוס באזל דף ה"א סוף ע"א בגליון סביב המסורה בדברי ר' משה הנקדן ע"ש :

ד"ה יֹשֵׁב כתיב ביקש לעמוד אמר לו הקב"ה שֵׁב ואני אעמוד וְאַתָּה סימן לבניך שעתיד אני להתיצב בעדת הדיינין והן יושבין עד כאן לשון רש"י :

בבר ידעת דמלת יָשַׁב בקמץ ופתח לשון עָבָר הוא (ער איז גזעסן אונ' אלי וייל זיצט ער ניט) ומלת יושב בחולם וצירי לשון בינוני הוא דהיינו עוסק בכל עת בענין הישיבה יוֹשֵׁב (ער איז לאנג דער פאר גזעסן אונ' זיצט אלז נאך) וזה שכתב רש"י אלו כתיב יוֹשֵׁב מלא וי"ו דאז היה הכתיב והקרי שוה והיה בהחלט לשון בינוני אמת היה משמעו (ער איז אלז גזעסן) ולא היה בדעתו לעמוד אף כנגד השכינה וכן אלו הוה כתיב יָשַׁב בקמץ ופתח והיינו לשון עָבָר היה משמעו (ער איז דער פר גזעסן) וכאשר ראה כבוד השכינה עמד (אונ' שטיט דו ווייטר ניט געזעצט) אבל השתא דהקרי הוא יוֹשֵׁב והכתיב יָשַׁב כדי לקיים שניהם אהני ליה הכתיב יָשַׁב (ער איז גזעסן) לשעבר וכאשר ראה כבוד השכינה ביקש לעמוד בכל עת שידבר עמו כבוד השכינה ואהני ליה הקרי יוֹשֵׁב שאמר לו הקב"ה שֵׁב (בלייב זיצן) ואתה סימן לבניך וכו' :

ד"ה כָּעֵת חיה כעת הזאת לשנה הבאה ופסח היה ולפסח הבאה נולד יצחק מדלא קרינן כְּעֵת א"א כָּעֵת כעת הזאת שתהא חיים לכם ותהיו כולכם שלמים וקיימים עד כאן לשון רש"י :

כתבו המדקדקים כאשר כ"ף השימושית בִּשְׁוָא אז אינה משמשת רק לדמיון בלבד כמו כְּבַיִת (אז איין הויז) ומשמעו איזה בית שיהיה אבל כשהכ"ף נקודה בפתח ודגש תוך האות שאחריה או כשהכ"ף בקמץ ואחריה אותיות שאינן מקבלות דגש אז משמשת שני שמוש ביחד שמוש עצמה ושמוש הידועה כַּבַּיִת (אז דז הויז) כָּאָרֶץ (אז דיא ערט) וגם הא מלתא ודאי איתא דענין הבריאות (בל"א גזונדהייט) תלוי דווקא בחיותא (ווען אז איז ניט תיגליך כו זיין גזונד ווען ער ניט לעבט) אבל החיותא איננה תלוי בבריאות (ער קאן לעבין אונ' איז דאך ניט גזונד) וזה שכתב רש"י מדלא קרינן כְּעֵת וכו' ורצה לומר אלו כתיב כְּעֵת בִּשְׁוָא אז הכ"ף והיה משמעו דמיון לחודיה והייתי אומר רק כהא מילתא דומה שנה הבאה לדהשתא לענין חיותא בלבד (וויא איר אלי וויל לעבט ווערט איר איבר איין יאר אך לעבין) אבל לענין הבריאות איננה דומה כי אפשר להיות לשנה הבאה לא יהיו בבריאות אבל עכשיו דכתיב כָּעֵת ומורה דבר ידוע אם כן קשה מה היא הידיעה דאין לענין חיותא בלבד זה היה כבר נשמע מן הדמיון לחודיה אלא ודאי מורה נמי ענין הבריאות כָּעֵת (וויא איר אלי וויל זייט בייא גוטי גזונד הייט ווערט איר אך זיין) לשנה הבאה וזה שמסיים רש"י שתהיו כולכם שלמים וקיימים :

ד"ה יִצְוֶה לשון הֹוֶה כמו ככה יעשה איוב עד כאן לשון רש"י :

דלפי פשוטו דמלת יְצַוֶּה לשון עתיד הוא ומשמעו דאברהם לא צוה לבניו רק לעתיד ולא לדהשתא וזה הוא נגד האמת כי אברהם צוה בניו מעתה ועד עולם לכן כתב רש"י לשון הֹוֶה ורצה לומר דמצינו לפעמים לשון עתיד אינו עתיד ממש הוא רק כאשר ירצה הפסוק לְדַבֵּר בדבר הרגיל להיות בכל עת אזי יעתידנו הפסוק בלשון עתיד כמו ככה יעשה איוב (אזו פלעגט ער טון) איוב והכי נמי הכא יְצַוֶּה (ער פלעגט צו גביטן אלי ציט) :

ד"ה כִּי רָבָּה כל רַבָּה שבמקרא הטעם למטה בְּבֵית לפי שהן מתורגמין גְּדוֹלָה או גְּדֵלָה והולכת אבל זה טעמו ברי"ש לפי שמתורגם גְּדֵלָה כבר כמו שפירשתי בפסוק ויהי באה השמש הנה שבה יבמתך עד כאן לשון רש"י :

דע דמלת רַבָּה דרכה לבוא בשלשה אופנים אופן הראשון נקרא שֵׁם דָּבָר והיינו לשון גְּדוֹלָה (בל"א גרויסה) אופן השני נקרא לשון בינוני לנקיבה גְּדֵלָה והולכת (בל"א זיא גרייסט אלי ציט) ובאמת בין השֵׁם דָּבָר ולשון בינוני אין היכר כלל להכירם אם לא בשניהם הטעם שקוין (טרעפף) אחר הבית

הַבַּיִת והולך להכירך הענין ואופן השלישי כזה רָבָּה הוא לשון עָבַר גְּדֵלָה (זיא הט גגריסט) ובלשון עָבַר הטעם שקורין טראפף למעלה קודם הַבַּיִת וזה שכתב רש"י כל רבה שבמקרא טעמו למטה אחר הַבַּיִת לפי שהן מתורגמין או שֵׁם דָּבָר גְּדוֹלָה (גרוסי) או לשון בינוני גדלה והולכת (זיא גריסט אלי צייט) אבל זה דהטעם למעלה שפיר ניכר דלשון עָבַר כי רָבָה (זיא הט גגריסט) ועיין פרשת לך לך בד"ה באה השמש :

ד"ה הֲפֹכִי הופך אני כמו עד בואי אחרי רואי מדי דברי בו עד כאן לשון רש"י : בראשי' מ"ה

דלפי פשוטו מתפרש מלת הֲפֹכִי שֶׁמְּדַבֵּר עם יוד הכינוי כדאמרי אנשי הֲפֹכִי (מיין פר קערינג) שם י"ו ואם כן משמעו המלאך הפך את עצמו לכן כתב רש"י הופך אני ורצה לומר מלת הֲפֹכִי לשון ירמיה ל"א פּוֹעֵל עם יוד הבינוני הוא הֲפֹכִי (איך פר קער) וכן עד בואי (איך קום) אחרי רואי (איך זיך) מדי דברי (איך ריד) :

ד"ה קַשָּׁת על שם האומנות כמו חַמָּר גַּמָּל צַיָּד לפיכך השי"ן מודגשת עד כאן לשון רש"י :

מלה זו נמצאת על שתי אופנים אופן ראשון בשתי סֶגּוֹל ובלתי דָגֵשׁ תוך השי"ן כזה קֶשֶׁת ונקראת שֵׁם דָּבָר קֶשֶׁת (איין בוגין) וכן חֲמוֹר שם דבר הוא (איין איזל) אופן שני בפתח תחת הקוף וקמץ תחת השין וגם דָגֵשׁ תוך השין כזה קַשָּׁת ונקרא שֵׁם הַתּוֹאַר פירוש הדיבור מוסב וקאי על האומן העוסק באומנות קשת כזה קַשָּׁת (איין בוגינר) וכן חַמָּר שם התואר הוא (אין איזל טרייבר) וכן צַיָּד (איין יאגיר) וזה דקאמר רש"י קַשָּׁת עֹשֵׂה האומנות איין בוגניר וכן חַמָּר צַיָּד וזה שמסיים לפיכך השין מודגשת :

ד"ה אשר דבר אותו דְּמַלֵּיל יָתֵיהּ את המועד דְּבַר וְקָבַע כשאמר למועד אשוב אליך שָׂרַט לו שריטה בכותל ואמר לו כשהגיע חמה לשריטה זו בשנה האחרת תלד עד כאן לשון רש"י :

דע דמלות דְּמַלֵּיל יָתֵיהּ לקח רש"י מן האונקלוס ומשום דקשיא לאונקלוס דלפשוטו דקאי מלת אוֹתוֹ על אברהם (נו צייט דז גאט האט מיט אברהם גרעט) אם כן למועד אשר דבר אִתּוֹ מבעי ליה לכן תירגם האונקלוס דְּמַלֵּיל יָתֵיהּ וקאי מלת אוֹתוֹ על המועד (נו דעם צייט או גאט גרעט האט) ולכן הוסיף רש"י על דברי האונקלוס את המועד דִּבֵּר וְקָבַע לבאר היטב כוונת האונקלוס : ומשום דקימא לן דמלת אֶת וכן מלת אותו נתקנו לפעולת היוצאות לדבר אחר וְדִבְּרַת המועד פועל עומד הוא ואם כן אכתי תקשה היאך יתכן לדעת האונקלוס מלת אותו לכן הוסיף רש"י שרט לו שריטה וכו' ורצה לומר לא זו שהיה שם דברת המועד אלא אף זו שקבע לו סימן בשריטת הכותל ואם כן קאי מלת אוֹתוֹ על דברת המועד שנשרט בכותל והיינו פועל יוצא :

ד"ה עַתָּה ידעתי מעתה יש לי להשיב לשטן ולאומות העולם הַתְּמֵהִים מה היא חבתי אצלך יש לי פתחון פה עכשיו שרואים כי ירא אלהים אתה ע"כ לשון רש"י

משום דמלת עַתָּה מורה על הזמן שעומדים בו עכשיו (בל"א איצונדרט) ותיבת יָדַעְתִּי לשון עָבַר הוא (איך הב לנג גוויסט) וסתרי להדדי לכן כתב רש"י מעתה וכו' ורצה לומר דתיבת ידעתי כולל דקאמר ליה הקדוש ברוך הוא אני בפני עצמי ידעתיך לשעבר כי ירא אלהים אתה אבל הם לא האמינו לי ואומרים מה היא חבתי אצלך לכן מורה מלת עַתָּה דמעתה יש לי פתחון פה ומוכרחים להאמין שרואים עכשיו כי ירא אלהים אתה :

פרשת חיי שרה

ד"ה אֲחֻזַּת קבר אחוזת קרקע לבית הקברות עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר מדלא כתיב אֲחֻזָּה בה"א בסוף אלא כתיב אֲחֻזַּת בתי"ו בסוף שמע מינה דמלת אחוזת דבוקה למלת קבר והרי כאלו כתיב אחוזה של קבר אכן על זה קשה וכי היתה הנחלה אצל עפרון מעיקרא בית הקברות והלא בדעת אברהם רק מתכסיו לעשות לה בית הקברות לכן קאמר רש"י אחוזת קרקע לבית הקברות ורצה לומר חסירה במקרא מלת קרקע וכאלו כתיב אחוזת קרקע לקבר לפי זה מלת אחוזת דבוקה למלת קרקע החסירה במקרא ובאמת אצל עפרון היתה אחוזת קרקע ואברהם קנה אותה לקבר דהיינו לעשותה מעתה והלאה לבית הקברות :

ד"ה **ועפרון ישב** כתיב חסר אותו היום מינוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של אברהם שהיה צריך לו ועלה לגדולה עד כאן לשון רש"י :

מדהוי למכתיב ועפרון יוֹשֵׁב מלא וי"ו אלא כתיב ישב חסר וי"ו שמע מיניה לאו ישיבתו במילואו רק בחסרון ולא היה ראוי לכך בכל עת רק אותו היום מפני כבודו של אברהם :

ד"ה **זָקֵן** ביתו לפי שהוא דבוק נקיד זְקַן עד כאן לשון רש"י :

מדהוי למיכתב זָקֵן בקמץ וצירי אלא כתיב זְקַן ונשתנה הקמץ לשוא והצירי לפתח על כורחיך מורה השינוי כדבכל מקום היינו ענין הדביקות זְקַן ביתו (עלטער פון הויז) :

ד"ה **ואשר** דבר לי לצרכי עד כאן לשון רש"י :

יתפרש לקמן פ' ויגא בד"ה דברתי לך כי שם עיקר ביתו :

ד"ה **ארם נַהֲרָיִם** בין שתי נהרות יושבות עד כאן לשון רש"י :

משום דמלת נַהֲרָיִם הוא על משקל רַגְלַיִם ונקרא אצל המדקדקים לשון שְׁנַיִם דנוגע לומר כולל בפנים דבר שְׁנַיִם לכן קאמר רש"י בין שתי נהרות יושבת אֲרַם (איז גלעגין) נַהֲרַיִם (בוויסן בוויא בעך) :

ד"ה **מִשְׁתָּאֵה** לשון שְׁאִיָּה כמו שְׁאִי תִּשָּׁאֶה שממה : משתאה משתומם ומתבהל על שראה דברו קרוב להצליח אבל אינו יודע אם ממשפת׳ ישעיה ו׳
אברהם אם לאו וּת תִּתְמַה בתי"ו של משתאה שאין לך תיבה שתחילתה שי"ן ומדברת בלשון מתפעל שאין תי"ו מפרידה בין שתי אותיות של עיקור היסוד כגון משתאה מגזרת שְׁאָה משתולל מגזרת שולל וישתומם מגזרת שממה וישתמר *חוקת עמרי מיכה ו׳
מגזרת וישמר אף כאן משתאה מגזרת תִּשָּׁאֶה וכשם שאיה מוצא לשון משומם באדם נבהל ונאלם ובעל מחשבות וכמו על *יומו נָשַׁמּוּ שַׁמּוּ ישמים · אשתומם איוב י"ח
כשעה חדא כך תפרש לשון שְׁאִיָּה באדם בהול ומחשבות · ואונקלוס ירמיה ה׳
תירגם לשון שָׁתֵי ונברא שָׁתֵי שהוא ועומד במקום אחד ההצליח ה׳ דרכו ואין לתרגם דניאל ד׳
שָׁתֵי שהרי אינו לשון שְׁתִיָּה שאין אלף נופלת בלשון שְׁתִיָּה עד כאן לשון רש"י :

כתבו המדקדקים שלשון הִתְפָּעֵל מורה שפועל אדם פעולת עצמו בכוונה גדולה וסימנו תי"ו נוספת בראש השורש כזה הִתְפָּעֵל אכן כאשר יקרה שאות ראשונה מן השורש היא שי"ן אזי תיקדם השי"ן קודם התי"ו סימן הִתְפַּעֵל כמו מִשְׁתָּאֵה שְׁאָה מִשְׁתּוֹמֵם מגזרת שְׁמָמָה וכו׳ והנה אליביה דרש"י תהיה מן מִשְׁתָּאֵה השורש שָׁאָה אל"ף במאמצע השורש והתי"ו שהיא אחר השי"ן היא ללשון הִתְפָּעֵל מִשְׁתָּאֵה (ער וואר זיך שטאריק דער שרעקין אוג׳ וואונדרן) : ומה שכתב ואונקלוס תירגם לשון שָׁתֵי (דער מאן האט זיך גזוימט) רצה לומר לדעת האונקלוס במילת מִשְׁתָּאֵה הוא השורש שָׁתָה בשתי ההי"ן והאל"ף היא תמורת ה"א וגם אליביה דאונקלוס התי"ו שאחר השי"ן היא לסימן התפעל ולא בא רש"י לסתור דברי האונקלוס אלא רצה לומר נוכל גם כן לומר כדעת האונקלוס : ומה שכתב עוד ואין לתרגם שָׁתֵי וכו׳ בזה תקשה על עצמו ועל האונקלוס דְּמָה לנו לומר דהתי"ו היא דסימן התפעל הלא טוב לנו לומר

לומר התי"ו היא אות שנייה מן השורש שתה על זה קאמר רש"י שאין אל"ף נופל בלשון שְׁתִיָּה כי דווקא בשורש שָׁהָה מדרך האל"ף להתחלף בה"א אבל בשורש שָׁתָה לא מצינו בשום מקום שתתחלף הה"א באל"ף : ולי המחבר נראה אף אמרינן דבשורש שָׁתָה גם כן תתחלף הה"א באל"ף מכל מקום אין סברה לומר כמלת תשתאה כן דאם יהיה מלת משתאה משורש שָׁתָה הוצרכנו לומר האל"ף היא תמורת ה"א והה"א דבסוף נוספת ומה לנו לזאת הלא טוב לנו לומר או כדעת רש"י או כדעת האונקלים דהתי"ו היא לסימן הִתְפָּעֵל והה"א דבסוף היא שרשית ודוק :

ד"ה לָלִין ליגה אחת ללין שֵׁם דָּבָר והיא אמרה ללון כמה לינות עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר מלת לָלִין בחירק היא על משקל לָשִׁיר. והיינו שֵׁם דָּבָר וכבר ידעת כשאין אבל הַשֵּׁם דָּבָר סימן הרבוי אזי אינו כולל רק לשון יחיד וזה כיון רש"י לָלִין ליגה אחת אבל מלת לָלוּן במלאפום הוא על משקל לָשׁוּר לָקוּם והיינו לשון מָקוֹר וכבר כתב הגאון בעל תוספת י"ט בשם הרמב"ם (הביאנו לקמן פ' פנחס) דלשון מקור כולל מעט והרבה לזה כיון רש"י לָלוּן כמה לינות :

ד"ה בַּדֶּרֶךְ דרך המזומן דרך הישר עד כאן לשון רש"י :

מדהוי למיכתב בְּדֶרֶךְ הַבַּיִת בִּשְׁוָא והיה משמעו איזה דרך שיהיה אלא כתיב בַּדֶּרֶךְ הַפֵּירוּשׁ בפתח וְדָגֵשׁ תוך הדל"ת והיינו נקודת הידיעה על כורחיך מורה הידיעה דרך המזומן דרך הישר (דער רעכטר וועג) :

ד"ה עַד אִם דברתי הרי אִם משמש בלשון אֲשֶׁר ובלשון כִּי כמו עד * כי יבוא שילה וזה שאמרו חכמים כי משמש בד' לשונות והאחד אִי והוא במקום אִם עד כאן לשון רש"י : בראשי' מ"ט

משום דמלת אִם משמשת על הרוב על הספיקא כמו אִם בחוקותי תלכו דלא יתכן כאן כי דעת אליעזר היתה על הודאי כי לא רצה לאכול עד שבודאי דיבר דבריו לכן קאמר רש"י אִם משמש בלשון אשר ורצה לומר מלת אִם בכאן תשמש על הודאי כמו מלת אשר וכן אִם כסף תלוה עמי וכך אמר אליעזר לא אוכל עד אם דברתי דברי (איך וועל ניט עסין ביז איך וואר גוויס ערשט גירעט הבין מייני ריד) :

ומה שמסיים רש"י והאחד אִי והוא במקום אִם משום דבזולת רש"י הוה אמינא אִי ומלת אִם תרי עניינא הן לפי זה קשה על חכמינו ז"ל הוי להו למימר מלת כִּי משמשת לחמשה לשונות לכן קאמר והאחד אִי והוא במקום אִם לפי זה שפיר קאמרי רבנן כי משמשת לד' לשונות אי דלאו אין דהא :

ד"ה טרם אֲכַלֶּה * טרם שאני מְכַלֶּה וכן כל לשון הֹוֶה פעמים שהוא מדבר בלשון עבר כמו טרם כִּלִּיתִי ופעמים שהוא מדבר בלשון עתיד כמו כי אמר איוב הרי לשון עבר ככה יעשה איוב הרי לשון עתיד ופירוש שניהם לשון הֹוֶה כי אומר היה איוב אולי חטאו בני והיה עושה כך עד כאן לשון רש"י : איוב א'

דקשה לרש"י והלא כאשר כלה רבקה אל העין כבר דיבר אליעזר אל לבו והיאך יתכן מלת אֲכַלֶּה היינו לשון עתיד על זה קאמר רש"י טרם שאני מְכַלֶּה והוא לשון הֹוֶה ורצה לומר תדיך המקרא כאשר רוצה לְדַבֵּר בלשון הֹוֶה אזי תחליפנו המקרא לפעמים בלשון עבר כמו כי אָמַר איוב ולפעמים בלשון עתיד כמו ככה יעשה איוב (ובפ' ויקרא כד"ה וגללו כתב רש"י הטעם לפי שכל דבר הַהֹוֶה כבר היה ועתיד להיות לפיכך יתכן לדבר בלשון הֹוֶה לשון עבר או לשון עתיד) וכאן כאלו כתיב טרם שאני מְכַלֶּה והיינו לשון הֹוֶה (איטר איך פאלענדיט גו רידן) :

ד"ה וַתְּתֻכַּס לשון וַתִּתְפַּעֵל כמו וַתִּקָּבֵר וַתִּשָּׁבֵר עד כאן לשון רש"י :

כי היכא דלא תטעה למימר התי"ו שנייה במלת וַתִּתְכַּס היא אות ראשונה מן השורש ושרשו תָּכַס ובאמת לא מצינו שורש זה בכל המקרא לכן קאמר רש"י לשון ותתפעל ורצה לומר במלת וַתִּתְכַּס הוא השורש כָּסָה ונחסרה הה"א דבסוף השורש כדין כל שורש שסופה ה"א ותי"ו שנייה לסימן התפעל ותי"ו ראשונה נסתר לעתיד הנקבה והוי"ו להיפוך וַתִּתְכָּס (זיא האט זיך זעלבין בדעקט) ועיין פרשת נח בד"ה ויתגל : (ומה שמביא רש"י ראיות ממלות ותקבר ותשבר דלפום רהטא אינן דומות למלת ותתכס כי מלת ותתכס לשון התפעל הוא ומלות ותקבר ותשבר לשון נפעל הן כבר תירץ בזה המדקדק ר' אלי' בחור בספרו הבחור דלדעת רש"י ואונקלים והגמרא מתפרשין לשון התפעל ולשון נפעל בענין אחד ואין מחלקין ביניהן :

ד"ה הפילגשים חסר כתיב שלא היתה כי אם פלגש אחת היא הגר היא קטורה עד כאן לשון רש"י :

רבים מקשים והלא בכל ספרי מדוייקים נמצא הפלגשים מלא יו"ד ותירץ בזה המדקדק המפורסם בעל קנין שלמה בספרו וז"ל כי צריך הפלגשים בשתי יודין כמו ועבריים דהיינו יו"ד אחת לסימן היחס ויו"ד שנייה לסימן הרבוי וא"כ מה שכתב רש"י חסר כתיב רצה לומר מדהוי למכתב בשתי יודי"ן וכתיב חסר דהיינו ביו"ד אחת על כרחיך חסירה יו"ד הרבוי ושלא היתה לו כי אם פלגש אחת היא הגר היא קטורה עכ"ל ויפה כיון :

פרשת תולדות

ד"ה וַיֶּעְתַּר הרבה והפציר בתפילה ובד"ה שאחריו וַיֵּעָתֶר לו נתפצר ובולי ואומר אני כל לשון עתר וכו' עד כאן לשון רש"י :

משום דשורש עתר על הרוב משמש לענין תורה ורזת (בל"א שויביל) דלא יתכן כאן לכן קאמר כל לשון עתר לשון הפצרה ורבוי הוא רצה לומר בפשטיה דקרא ענין רבוי הוא הרבה נתפצר ונתפייס לו : אכן לפי דרש דמסכת סוכה אמר רבי אליעזר למה תפילתן של צדיקים דומה כְּעֶתֶר לומר לך מה עֶתֶר זה מהפך את התבואה בגורן ממקום למקום כך תפילתן של צדיקים מהפכת מדותיו של הקב"ה ממדת אכזריות למדת רחמניות לפי זה לא זז מלת עתר מפשטיה (דלשון אשבנז שויביל) :

ד"ה גוֹיִים גיים כתיב אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שולחנם לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים ע"כ לשון רש"י :

מדהוי למכתב גוֹיִם בוי"ו חולם אלא כתיב גיים בשתי יודי"ן ויו"ד ראשונה מתנועע בחיריק והיינו הֲבָרַת אִי אם כן תחשב גם האל"ף בתוך המלה וכאלו כתיב גֵּאִים מלשון גאה גאה (בל"א האפרטין) ויו"ד שנייה לסימן הרבוי ואין רבוי פחות משנים רמז לאנטונינוס ורבי :

ד"ה וַעֲבוּדָה רבה פְּעוּלָּה רבה עֲבוֹדָה משמע עֲבוֹדָה אחת עֲבוּדָה משמע פְּעוּלָּה רבה עד כאן לשון רש"י :

משום דמלת עֲבוֹדָה בחולם שֵׁם דָּבָר הוא (בל"א איין ארבייט) וכבר ידעת כשאין אצל הַשֵּׁם דָּבָר סימן הרבוי אז אינו כולל רק לשון יחיד לכן כתב רש"י עֲבוֹדָה משמע עבודה אחת אבל עֲבוּדָה במלאפום שֵׁם הַפְּעוּלָּה הוא ונקרא שם התואר (ער בשינט דיא זאך) והא מלתא ודאי איתא בדבר חדא לא שייך שום התאחרות אלא ודאי כולל פעולה רבה וזה שכתב עֲבוּדָה משמע פְּעוּלָּה דהיינו (פיל פעלדיר בוי א) :

ד"ה ואחוזת מרעהו וסיעת מֵרַחמוהי סיעת מאוהביו ויש פותרין מרעהו מֵם מיסוד התיבה כמו שלשים מֵרֵעִים דשמשון כדי שתהיה תיבת ואחוזת דבקה אבל אין דרך ארץ לדבר על המלכות כן סיעת אוהביו

שאם

שאם כן כל סיעת אוהביו הוליך עמו ולא היה לו אלא סיעה אחת כת אחת של אוהבים לכן יש לפרשו בלשון הראשון ואל תִּתְמַהּ על ת"ו של ואחוזת ואף על פי שאינה תיבה סמוכה יש דוגמתה במק"א *עזרת מצר ° שבורת ולא מיין ע"כ לשון רש"י : תילים ס׳
בנוסחאות מדוייקות אבכן ברוב ספרים חסר ברש"י כמה שיטות אינו נכון ישעי׳ נ"א

ועתה אפרש דברי רש"י אחת ואחת מה שכתב וי"ש פותרין מֵרֵעֵהוּ מֵם מיסוד התיבה וכו׳ לאו יסוד דשורש ממש קאמר דהא במלת מֵרֵעֵהוּ הוא השורש רֵעַ רק מדרך רש"י כל היכא שמלת הַמֵּם שעשתה מן לשון עֵבֶר שֵׁם דָּבָר קרא לה יסוד וכתבו המדקדקים הטעם בעבור דאינה נותנת רק צורה לתיבה יסודי׳ קרי ליה : ומה שכתב עוד כדי שתהיה תיבת ואחוזת דבקה וכו׳ רצה לומר מדהוי לאכתב ואחוזה בה"א בסוף אלא כתיב ואחוזת ונשתנה הה"א דבסוף לתי"ו אם כן מלת אחוזת דבקה למלת מֵרֵעֵהוּ אבל על זה קשה היאך אפשר לְדַבֵּק מלת אחוזת למלת מֵרֵעֵהוּ והלא ענין הדביקות מוכרח (בל"א פֿון) והַמֵּם מן מלת מֵרֵעֵהוּ תפרש גם כן (בל"א פֿון) והיאך יתכן לְדַבֵּר שתי פעמים רצופות בזה אחר זה (פֿון פֿון) לכן קאמר רש"י כתרגומו סיעת מֵרַחֲמוֹהִי וכתב עוד סיעת מאוהביו הוא תוספת ביאור לדברי אונקלוס נרצה לומר התי"ו מן מלת אחוזת לזר תחשב והרי כאלו כתיב אחוזה לפי זה אין כאן רק מִן חדא (איין כונד פֿון גזעלשפט) : ומה שכתב עוד וי"ש פותרין וכו׳ אין דרך ארץ וכו׳ בזה מקשה את עצמו דלמא התי"ו מן מלת אחוזת מורה ענין הדביקות ואי משום דלא יתכן דהַמֵּם במלת מֵרֵעֵהוּ דלמא אמרינן הַמֵּם היא מן היסוד ולא לשימוש מִן ולפי זה גם כן אינה רק שֶׁל חדא דהיינו ענין הדביקות על זה כתב רש"י דאין זה דרך ארץ וכו׳ * משום דיש חילוק בין ענין הדבקות המורה חסרון מלת שֶׁל ובין מלת מִן כי מלת מִן מורה מקצת הדבר אבל ענין הדביקות מורה למי שייך כל הדבר והלכך אי אמרינן המ"ם במלת מרעהו יסודית היא והתי"ו במלת אחוזת לסימן הדבקות משמעו שלקח כל אוהביו ואין זה כבוד המלכות וכי אפשר למלך להוליך אתו כל אוהביו וכי סיעה אחת היתה לו הכל אי אמרינן דקיימינן הַמֵּם במלת מֵרֵעֵהוּ ללשון מִן והתי"ו במלת אחוזת היא תמורת ה"א מכינו שפיר כבוד המלכות כי אף שלקח כמה וכמה סיעות מכל מקום לא היו רק מקצת והבית גם כן הרבה סיעות בביתו ; ומה שכתב עוד ואל תִּתְמַהּ וכו׳ רצה לומר השתא דהוכחנו דהתי"ו במלת אחוזת תחשב תמורת ה"א הוצרכנו להביא ראיות על זה מביא רש"י עזרת מצר שבורת ולא מיין כי גם שם לא יתכנו שני פעמים (פֿין פֿון) אלא הוכרחנו לומר התי"ו במלת עזרת וכן התי"ו במלת שבורת הן תמורת ה"א וכאלו כתיב עֶזְרָה מִצָּר שְׁבוּרָה ולא מיין על דרך זה כאלו כתיב אֲחֻזָּה מרעהו (איין כונד פֿון גזעלשאפט) ;

ד"ה הַבְּרָכָה אחת ה"א זו משמשת לשון תמיה כמו * הַבְּמַחֲנִים הַשְּׁמֵנָה הִיא במדבר מ"ג
וכן הַכְּמוֹת נבל עד כאן לשון רש"י ; שמואל ב׳ ג׳

דהא על כורחיך הה"א לאו לידיעה משמשת דא"כ הוי לנקדה בפתח וגם דָּגֵשׁ תוך הַבֵּית כדין ה"א הידיעה ומדנקוד הַבְּרָכָה הַבֵּית רפויה על כורחיך לתמיה היא משמשת הַבְּרָכָה אחת (האשטו ניט איין ברכה) (ואם תאמר ני דאי איתא דהוי הה"א במלת הַבְּרָכָה לתמיה הוי לנקדה בחטף פתח כדין כל ה"א התמיה אשיבך זה הוא דווקא היכא דאין אחר ה"א התמיה אות בִּשְׁוָא אבל הכא במלת הַבְּרָכָה הַבֵּית היא בִּשְׁוָא אם תינקד הה"א במלת הַבְּרָכָה בחטף יהיו אם כן שני שואין בראשית התיבה וזה אי אפשר כנודע מכל הדקדוק לכן נפלה הַשְּׁוָא מן הה"א ונשארה הפתח לחודיה הַבְּרָכָה) ;

פרשת ויצא

ד"ה כי בא השמש היה לו לכתוב ויבוא השמש וילן שם כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתו כדי שילין שם: ע"כ לשון רש"י :

כאן הכן שואל קושית רש"י במקומה עומדת דמה משני דשקעה לו חמה פתאום כדי שילין שם אכתי קשה אפכא הוי למכתב כי בא השמש קודם וילן שם דהא מלות וילן שם נתינת טעם הוא לשקיעת החמה פתאום וביותר יש להקשות דלפי פשוטו שתהיה קושית רש"י דהוי להקדים מלת וילן קודם כי בא השמש הוי ליה לרש"י לגרוס כזה היה לו לכתוב כי בא השמש וילן שם מלת ויבוא אין דבר שמיה לכן נראה דלאו במוקדם ומאוחר תליא מלתא רק את זאת אודיעך דע כי מלת וַיָּבוֹא נקרא עָבַר בלתי נשלם ויבוא השמש (דער זון איז נאך ניט גאר אונטר גאנגין) אבל כי בא השמש נקרא עָבַר הכבר נשלם כי בא השמש (דער זון איז שון גאר אונטר גאנגן) וגרסת רש"י הוצרך להיות כזה היה לכתוב ויבוא השמש כי בא השמש משמע ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתו כדי שילין שם עד כאן צריך להיות ברש"י ותהיה קושית רש"י מדהוי למכתב ויבוא השמש והיינו עבר הבלתי נשלם והיה משמעו שבא לבית מלונו קודם גמר שקיעת כל החמה על דרך שאמרו רז"ל לעולם יכנס אדם בכי טוב ופירש שם רש"י בעוד שהחמה זורחת אבל עכשיו דכתיב כי בא השמש והיינו עָבַר הכבר נשלם (דער זון איז שון גאנץ אונטר גאנגין) ואחר כך וילן שם משמע שלא בא לבית מלונו עד אחר גמר שקיעת כל החמה אם כן קשה על יעקב למה המתין כל כך ועשה נגד הגמרא אלא ודאי מוכח ששקעה לו חמה פתאום שלא בעונתו ובאמת היה בדעתו לקיים עוד הגמרא דלעולם יכנס רק ששקעה לו פתאום * אכן המגיה לא ידע ההפרש שבין מלת ויבוא ומלת כי בא לכן הוסיף והגיה ברש"י מלת וילן שם כדי לתלות קושית רש"י במוקדם ומאוחר ולאו מלתא היא רק כאשר כתבתי הוא העיקר וניכרין דברי האמת * ותמהתי על הרב המזרחי כי גם הוא הבין ברש"י דבמוקדם ומאוחר תליא מלתא ובעבור זה מקשה על רש"י עיין שם אכן לדידי לא קשיא מידי :

ד"ה **דברתי לך** לצורכך ועליך וכו' וכן כל לי ולו ולך ולכם ולהם הסמוכים אצל דיבור משמשין לשון על וזה מוכיח שהרי עם יעקב לא דיבר קודם לכן. עד כאן לשון רש"י :

משום דמלת דִּבַּרְתִּי לשון עָבַר הוא (איך האב שון לאנג גירעט) ובאמת לא דיבר עם יעקב קודם לכן כלום רק עכשיו דיבר אתו בפעם הראשונה אלא ודאי מוכח דמלת לְךָ תתפרש עָלֶיךָ (מיט אברהם האב איך גרעט אויף דיינט וועגין) על דרך זה כל לי ולו ולך הסמוכים אצל דיבור :

ד"ה **מה נורא** מה דְּחִילוּ אתרא הדין דחילו שֵׁם דָּבָר כמו סוֹבַלְתָּנוּ וכמו וכסו למלבוש עד כאן לשון רש"י :

דלפום רהטא דאמרינן דכוונת התרגום במלת דחילו בוי"ו מלאפום לכינוי הנסתר (זיין פארכט) אם כן התרגום נגד הפסוק שהרי דחילו תירגם על מלת מה נורא ובמלת מה נורא לא מצינו סימן הנסתר לכן קאמר רש"י דחילו שֵׁם דָּבָר ורצה לומר מדרך התרגום לְדַבֵּר הַשֵּׁם דָּבָר בוי"ו מלאפום ולאו לכינוי הנסתר ומביא על זה ראיות שכן מצינו במלות סובלתנו וכסו למלבוש :

ד"ה **וגללו** וגוללין ותרגומו וּמְגַנְדְּרִין כל לשון הֹוֶה משתנה לְדַבֵּר בלשון עָבַר ובלשון עתיד לפי שכל דבר הַהֹוֶה תמיד כבר היה ועתיד להיות עד כאן לשון רש"י :

משום דעל כורחיך הוצרכנו לומר דזה הפסוק ונאספו שמה כל העדרים וגללו לאו מדברי יעקב המה דאם כן סותר דברי עצמו דמתחלה קאמר וירא והנה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים עליה אם כן מה קאמר הפסוק בתר הכי ונאספו שמה וגללו (זיא וואררין זיך איין זאמלין) הלא ראה בעיניו כי כבר רובצים עליה אלא ודאי דברי הפסוק המה ומספר ענין ומנהג הבאר שדרכו לאסוף שמה כל העדרים אכן לפי זה קשה לשון הֹוֶה תבעי ליה וגוללין (זיא זאמלין זיך אלי נייט איין) לכן קאמר רש"י וגללו כמו וגוללין ורצה לומר באמת מלת וגללו הוא תמורת וגוללין והרי כאלו כתיב בהדיא וגוללין והיינו לשון הֹוֶה וגם תרגומו מוכיח וּמְגַנְדְּרִין וכדי שלא תקשה לכתוב וגוללין בהדיא על זה קאמר כל לשון הֹוֶה משתנה וכו' ורצה לומר כיון דלשון הֹוֶה מורכב מלשון עבר וגם מלשון עתיד (איך זאלט אין דער ארבייט

איין

איין שטיק האב איך געארבייט אונ' נאך איין שטיק וואר איך נאך ארבייטן) אם כן יתכן שפיר מלת וגללו תמורת וגוללין :

ד"ה בָּאָה עם הצאן הטעם באל"ף ותרגומו אַתְיָא ורחל בָּאָה הטעם למעלה בבית ותרגומו אָתַת הראשון לשון עוֹשָׂה והשני עָשְׂתָה ע"כ לשון רש"י :

משום דבמלת בָּאָה אין להכיר בתבות אימתי היא לשון הוֶֹה (זיא קומט איצונד) או לשון עָבַר (זיא איז קומן) לכן קאמר רש"י שיש להכיר בענין הטעם והיינו כשהטעם (בל"א טראפף) אחר כל הנקודות אזי הוא לשון הוֶֹה כזה בָּאָה (זיא קומט) ובלשון הקודש עוֹשָׂה ובתרגום אַתְיָא אבל כאשר הטעם קודם נקודה אחרונה לשון עָבַר הוא ובלשון הקודש עָשְׂתָה ובתרגום אָתַת (זיא איז קומן)

ד"ה וגללו זה מתורגם וִיגַנְדְּרוּן לפי שהוא לשון עתיד עד כאן לשון רש"י :

משום דכאן מיירי שהרועים בעלמא השיבו שהורגלו להמתין עד אשר יאספו כל העדרים (ביז זיך אלי הערטין ווארין איין זאמלין) לפיכך מלת וגללו לא זז ממשמעה דלשון עתיד לכן גם התרגום מתרגם בו לשון עתיד וִיגַנְדְּרוּן :

ד"ה מלא שְׁבֻעַ זאת דבוק הוא שהרי נקוד חָטֵף שבוע שֶׁל זאת והן שבעה ימי משתה בגמרא ירושלמית במועד קטן עד כאן לשון רש"י :

הוצרכתי לדעת דמלת שְׁבֻעַ יש לפרשה ענין שמיטה וקאמר לבן אל יעקב מלא שבוע זאת (פילא אויז דיא שמיטה דהיינו דיא זיבן יאר פון) לאה ונתנה לך גם את זאת לפי זה לא נתן לבן רחל בתו ליעקב רק עד אחר שבעה שנים הראשונות : וגם יש לומר דמלת שְׁבֻעַ ענין שבועה ממש קאמר (בל"א איין וואך) והיינו שבעה ימי משתה והכי קאמר לבן אל יעקב מלא שבוע זאת (פילא אויז דיא חתונה וואך פון לאה) ותכף אחר שבעה ימי משתה דלאה נתנה לך גם את זאת : והחילוק שבין שתי הלשונות הוא זה דללשון ראשון דענין שמיטה לא תרגים בלשונך ענין הדביקות והיינו מלת שֶׁל אבל ללשון שני דענין שבועה ממש תרגים בלשונך ענין הדביקות היינו מלת שֶׁל (פילא אויס דיא חתונה וואך פון דיא לאה) ונתנה לך תכף את זאת וזה שכתב רש"י דבוק הוא שהרי נקוד חטף וכו' ורצה לומר מדהוי למכתב שָׁבֻעַ קמ"ץ תחת השי"ן לא נשתנה וכתיב שְׁבֻעַ חָטֵף והיינו שְׁוָא (כלשון רש"י) תחת השי"ן על כורחיך השינוי מורה ענין הדביקות והיינו חסרון מלת שֶׁל והרי כאלו כתיב מלא שבוע של זאת והיינו שבעה ימי משתה דלאה דשייך בו שפיר ענין הדביקות והנה הוא שפיר כדגמרא דירושלמית דמועד קטן :

ד"ה וְנִתְּנָה לך לשון רבים כמו נרדה ונבלה ונשרפה אף זה לשון וְנִתֵּן ע"כ לשון רש"י :

משום דאפשר למטעי ולמימר הנו"ן במלת וְנִתְּנָה סימן על נִפְעַל לנקבה היא (זיא איז ווארין געבין) ובאמת עדין לא ניתנה לו רחל רק עכשיו רוצה לבן ליתנה לו לכן קאמר רש"י לשון רבים וכו' ורצה לומר הנו"ן במלת וְנִתְּנָה סימן לרבים היא (מיר ווארן געבין) ומביא על זה ראיות כבנין הנונין במלות נרדה ונבלה ונשרפה : ומה שמסיים עוד אף זה לשון וְנִתֵּן כוונת רש"י על וְנִתֵּן בסגול תחת התי"ו ולאפוקי בפתח תחת הנו"ן וְנִתַּן דאז הוי לשון נפעל עָבַר :

ד"ה נפתולי אוהים נפתלתי מנחם בן סרוק פירשו במחברת צמיד פתיל וכו' ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול עד כאן לשון רש"י :

דברי רש"י מתבארין מעכשיו דלדעת שניהם במלת נפתולי השורש הוא פָּתַל רק שמחולקים בענין הפירוש המלה דלדעת מנחם ענייננו לשון חבור ודיבוק (בל"א בהעפטין) ולדעת רש"י ענייננו ענין עקש ופתלתול (בל"א שטרויכלין) :

ד"ה וְלָקַחַת גם את דודאי בני בתמיה ולעשות עוד זאת לקחת את דודאי בני ותרגומו ולמיסב עד כאן לשון רש"י :

משום דאיכא למטעי ולמימר מלת וְלָקַחַת לשון עָבַר לנקבה נוכחת הוא ומשמעות פירוש הפסוק המעט קחתך אישי וְלָקַחַתְּ (אונ' דוא האשט גנומין) גם דודאי בני ובאמת עדין לא לקחה ממנה כלום רק

מעכשיו

מעכשיו היא רוצה לקחת ממנה לכן קאמר רש"י באמיה וכו' ומביא ראיה לדבריו ותרגומו ולאיסב ורצה לומר דהא ודאי במלת וְלָקַחַת הוא הש רש' לָקַח אבן לא"ד השרשית חסירה מהמכתב ולא"ד הכתובה היא סימושית ונקרא אצל המדקדקים לשון מָקוֹר עם שימוש הלא"ד וביאור הפסוק כך הוא המעט קחתך אישי (אוב וויכביג נעמין מיין מאן) וְלָקַחַת גם את דודאי בני (אוג' בו נעמין פייל ן פון מיין זון) ולפי זה הכל לשון מקור הוא ולשון מקור נוכל לפרשו כלשון עבר וכלשון עתיד :

פרשת וישלח

תלים כ"ז ד"ה **המחנה** האחת וְהִכָּהוּ מחנה משמש בלשון זכר ולשון נקבה °אם תחנה (זיא ווערט רואין) עלי מחנה לשון נקבה °המחנה הזה לשון זכר וכן
שם ל' יש שאר דברים משמשים לשון זכר ולשון נקבה וכו' עד כאן לשון רש"י :

כבר ידעת דמלת אֶחָד לשון זכר (בל"א איינר) ומלת אַחַת לשון נקבה היא (בל"א איינע) ולפי זה כאן דקאמר המחנה האחת בלשון נקיבה היאך יתכן אחריו לומר וְהִכָּהוּ לשון זכר (ער ווערט שלאגין איס) לכן משני רש"י דמלת מחנה נשמש לשון זכר ולשון נקבה כמו אם תחנה עלי מחנה (זיא ווערט רואין דיא מחנה) המחנה הזה (דער מחנה דער דאזיג) לכן יתכן לדבר בו בשתי הלשונות כאחת ומביא ראיה דאף שאר דברים משמשין לשון זכר ולשון נקבה כאחת :

ד"ה **למי אתה** של מי אתה מי שולחך ותרגומו דְמַאן אַתְּ עד כאן לשון רש"י :

דלפום רהטא איכא לישתבש ולמימר הלמ"ד במלת לְמִי תשמש במקום מלת אל כשימושה בכל מקום ויהיה משמעות הפסוק לְמִי אתה (בו וועמס בישטו גשיקט) וזה לא יתכן כי איך שייך למימר בתר הכי לעבדך ליעקב (זיין זיא דען גשיקט בו יעקב זיא זיין דאך גשיקט בו עשו): לכן קאמר רש"י למי אתה שֶׁל מי אתה ותרגומו דְמַאן אַתְּ ורצה לומר הלמ"ד במלות לְמִי ובמלת לעבדך משמשות במקום מלת שֶׁל וכאלו כתיב שֶׁל מי אתה (פון וועמס בישטו גשיקט) ואמרת לעבדך ליעקב (פון דיין קנעכט יעקב) ועל דרך זה למי אלה לפניך (פון וועמס זיין דיא גשיקט דיא פר דיר זיין) וכן מכינוה"בה בגמרא קונס שאיני נהנה לך (איך וויל פון דיר קיין הנאה הבין) :

ד"ה **וַיֵּאָבֵק** איש מנחם פירש ויתעפר איש לשון אָבָק ולי נראה שהוא לשון ויתקשר וכו' שכן דרך שנים שמתעצמין להפיל איש רעהו שחובקו ואובקו בזרועותיו ופרשו רז"ל שהוא שרו של עשו עד כאן לשון רש"י :

בהריא דאית לדעת מנחם האל"ף במלת וַיֵּאָבֵק מגוף הדין היא ולא מצד התמורה וחליפין כי לא נוכל לומר אָבָק בלתי אל"ף בראש השורש ולכן מפרש וַיִּתְעַפֵּר (ער שטויבט זיך) ולדעת רש"י מתחלף האל"ף בעי"ן כדין אותיות אחה"ע מלשון וחבקהו וכאלו כתיב וַיֵּחָבֵק (ער האלזיט איס) וזה שמדייק רש"י שחובקו וכו' :

ד"ה **וַתֵּקַע** נתקעקע ממקום מחברתה וכולי לשון הסרה עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר במלת וַתֵּקַע הוא השורש קָעָה רק שנפלה הה"א כדין כל ה"א שרשית דבסוף התיבה וגם פועל עומד הוא וזה שמדייק נתקעקע (דער ירך האט זעלבין פר רוקט) :

ד"ה **ברכתני** הורה לי על הברכות שברכני אבי שעשו מערער עליו ע"כ לשון רש"י :

דלפשטיה דקרא אלא רצה לשלחו עד שיברכנו הוי למיכתב בלשון עתיד לא אשלחך עד שתברכני (איך וועל דיך ניט שיקן ביסט דוא ווערסט מיך בענשין) ומדכתיב ברכתני בלשון עָבַר שמע מיניה לסורות גם הלימוד לא אשלחך עד שתודה לי על הברכות שברכני אבי כבר ומעיקרא בזמן העבר :

מלאכי ג' ד"ה **לו** השמש לצרבו לרפאות מצלעותו כמה דתימא שמש צדקה מרפא בכנפיה

ואותן שעות שמיהרה לשקוע בשבילו כשיצא מבאר שבע מיהרה לזרוח בשבילו עד כאן לשון רש"י :

משום דקשיא ליה וכי לו לבדו זרחה והלא זרחה לכל העולם ולמה כתיב ויזרח לו על זה קאמר לרכו לרפאותו ואותן שעות וכולי ורצה לומר מלת לו תשמש בכאן במקום בשביל (פון זיינט וועגין אוב' ניגין) :

ד"ה חַנֵּנִי נו"ן ראשונה מודגשת לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני"ן שהיה לו לומר חְנָנֵנִי שאין חָנַן בלא שתי נוני"ן והשלישי לשימוש עָשָׂנִי וְבְרָנִי שהנו"ן משמשת מדבר בערו עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך שאין שורש בלתי שלש אותיות שרשיות ולפיכך הוצרכנו לומר הדגש שתוך הנו"ן ראשונה מורה חסרון נו"ן אמצעית השורש וכאלו כתיב חְנָנֵנִי (ער הט גלייט זעליגט מיך) :

ד"ה נִסֳּעָה כמו שְׁמָעָה סְלָחָה שהוא כמו שְׁמַע סְלַח אף כאן נִסְעָה כמו נְסַע והנון יסוד בתיבה ותירגם אינקלים טול ונהך עד כאן לשון רש"י :

דהא ודאי אין לומר הנו"ן במלת נִסעה שימושית היא לסימן הרבים כמו במלת ונלכה דא"כ הוי למכתב נִסְּעָה דגש תוך הסמך להורות חסרון נון השרשית ומדכתיב נסעה בלתי דגש ודאי נו"ן הכתובה לאו שימושית היא ו יסודית וכאלו כתיב נְסַע ובמלת ונלכה הנון ודאי לסימן הרבים וזה כתרגומו טול (ניא) וְנֵהַךְ (אוב' מיר וועלין גין) : ומה שכתב עוד כמו שְׁמָעָה סְלָחָה רצה לומר הה"א במלת נסעה היא נוספת כמו הה"א במלת שמעה סלחה :

ד"ה לְאִטִּי לַאַט שלי וכו' הלמ"ד מן היסוד ואינה משמשת אתנהל נחת שלי עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה שרתי חדא במה דקאמר הלמ"ד מן היסוד רצה לומר שרשו לָאַט ומביא ראיה מן ההולכים לאט (זיא גיאן לאנגזם) ועוד מודיע לך היו"ד דבסוף מלת לאטי היא לשמוש כינוי מדבר בעד עצמו וזה שכתב לאט שלי ומסיים נחת שלי (מיין לאנגזם קייט) :

ד"ה לְהִמּוֹל להיות נמול אינו לשון לִפְעוֹל אלא לשון לְהִפָּעֵל עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר הדגש שתוך הַמֵּם במלת לְהִמּוֹל מורה שאינו לשון לִפְעוֹל (צו ווערקין דהיינו צו בשניידין) אלא לשון לְהִפָּעֵל (צו ווערין גווערקט) לְהִמּוֹל (צו ווערין בשניטן) :

ד"ה וְנָתַנּוּ נו"ן שניה מודגשת לפי שהיא במקום שתי נונין וְנָתַנְנוּ ע"כ לשון רש"י :

במלת וְנָתַנּוּ הוא השורש נָתַן וא"כ הוי למכתב וְנָתַנְנוּ בשתי נוני"ן אחר התי"ו כי הנון אלאפוס לאו שרשית היא רק נגזרת מן מלת אנחנו לכן קאמר הַדָּגֵשׁ שתוך הנון מורה חסרון נון שרשית וכאלו כתיב וְנָתַנְנוּ (מיר וואלין געבין) :

ד"ה בְּהִמּוֹל בהיות נמול עד כאן לשון רש"י :

גם כאן מודיעך הדגש שתוך הַמֵּם במלת בְּהִמּוֹל מורה חסרון נו"ן לשון נִפְעַל וכאלו כתיב בְּהִנָּמוֹל והיינו בהיות נמול (ווערין בשניטן) :

ד"ה שָׁבוּ לשון שביה לפיכך טעמו מלרע עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר אלו הוי הטעם שקורין טראפף למעלה היינו קודם נקודה אחרונה כזה שָׁבוּ אז הוי לשון שוב אשוב אליך שָׁבוּ (זיא הבין ווידר קיערט) אבל עכשיו שהטעם (כל"א טראפף), מִלְּרַע והיינו למטה אחר נקודה אחרונה כזה שָׁבוּ לשון שְׁבִיָּה הוא שָׁבוּ (זיא הבין געפאנגין) :

ד"ה.

ד"ה **את** אחותנו יַת אַחְתָנָא עד כאן לשון רש"י :

כבר ידעת דמלת זוֹנָה תתפרש לשתי ענינים ענין ראשון מופקרת לכל אדם וכזאת לא שייך מלת יַעֲשֶׂה כי היא עשתה את עצמה מופקרת וענין שני על ידי אונס וכזאת שייך מלת יַעֲשֶׂה כי הַמְאַנֵס עושה אותה בעל כורחה לזונה ; וגם הוצרכת לדעת שכתבו המדקדקים דמלת אֶת לא תתפרש כמו שנתבאר בין הבריות אֶת (בל"א אונ') רק ניתקן על הרוב סימן ללשון פָּעוּל כי התיבה הבאה קודם מלת **אֶת** הוא הַפּוֹעֵל (פר טוט דיא ווערק) והתיבה הבאה אחר מלת אֶת הוא הַפָּעוּל (פר איז וואורין גווערקט) ומתורגם בלשון תרגום אֶת יַת אכן על המעט כאשר לאיבא קודם מלת אֶת לשון פּוֹעֵל כמו הנפש הבאה את יעקב מתורגם אֶת יעקב עם יעקב וזה שכתב רש"י יַת אחתנא) ורצה לומר מדכתיב יַעֲשֶׂה את אחותנו על כורחיך הוא כלשון התרגום יַת אחתנא והיינו שכם עשה אותה בעל כורחה לזונה ולאפוקי אי לא הוי כתיב מלת יַעֲשֶׂה אז לא הוי תיתרגם בלשון יַת רק כלשון עִם וכל מה שכתבתי הוא תמצית דברי הרב המזרחי ולא כמו שמצאתי בקצת חומשים כדברי רש"י מוקף בשתי אנאי לבנה וכלל דבריו מדכתיב כאן אחותנו מלא יוד א"כ למטעי וכולי עין זס והוא טעה ב:גיהו כי גם כאן אחותנו חסר יוד :

ד"ה **כברת** ארץ מנחם פירש לשון כביר רבוי מַהֲלַךְ רב ואגררה: בזמן שהארץ ח־ולה ומנוקבת ככברה שהגיר מצוי הסתיו עבר וְהַשָּׁרָב (דיא היטן)

מלכים ב ה' עדין לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו "וילך מאתו כברת ארץ ואומר אני שהוא שם מדת קרקע כמו מהלך פרסה או יותר כמו שאתה אומר צמד כרם חלקת שדה כך במהלך ארם נותן שם מידה (קרקע כמו מהלך מיל) כברת ארץ ע"כ לשון רש"י :

רצה לומר לדעת מנחם כהלת כברת הוא הסור! כַּבַּר מן לשון כביר כוח והיינו ענין רבוי (פֿיל הייט) ולדעת הגדה גם כן פרשו כָּבַר מלשון נפה וּכְבָרָה ונראה כדברי רז"ל רק שחסר כ"ף השינוי וכאלו כתיב כְּכִבְרַת ארץ ורש"י סותר דברי שניהן מפסוק וילך מאתו כברת ארץ דנעמן כי שם אין כוונתו לא על ענין רבוי ולא על ענין נפה וכברה רק שם כוונת הפסוק שהלך מאתו כברת ארץ היינו דרך מועט לכן קאמר דדעתו שוא גם בכאן דמלת כברת הוא שֵׁם למדת קרקע מהלך יום אחד ויהיה א"כ לדעת רש"י במלת כברת השורש בָּרָה מלשון להברות את דוד שענייגו סעודה קטנה והכי נמי ענייגו דרך מועט והכ"ף לדמיון כְּבָרַת ארץ (אז איין קליין שטיקלי וועג) ולדעת שלשון התי"ו במלת כברת סימן הדביקות ;

פרשת וישב

ד"ה **דַבְּרוֹ** לְדַבֵּר עמו עד כאן לשון רש"י ;

כבר ידעת דכינוי הוי"ו חולם נגזרת ממלת לוֹ והרי כאלו כתיב דַבֵּר לוֹ ורש"י בעצמו כתב לעיל פרשת ויצא בד"ה דברתי לך כל לי ולו ולך הסמוכים אצל דיבור מפורשים עלי עליו והייגו בשבילו ויהיה אם כן מזמעת הפסוק דאפילו עם אדם אחר לא יכלו לדבר בשביל יוסף לשלום וזה אינו כי הם לא היכיחו על ו שוס לכה לכן קאמר רש"י דַבְּרוֹ לדבר עמו ורצה לומר בכאן כינוי הוי"ו במלת דַבְּרוֹ היא תמורת מלת עמו (מיט אים זעלבין הבין ויא כיט קענט רידן) לשלום אבל עם אדם אחר דברו בשבילו לשלום ומת ד גנותן ניכר שבחן :

ד"ה **וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ** אֹתוֹ עִמּוֹ כלומר אליו עד כאן לשון רש"י ;

משום דמלת וַיִּתְנַכְּלוּ לשון התפעל הוא ועניינו שפעלו פעולת עצמן (זיא רעדיקין מיט זיך זעלבין) ומלת אֹתוֹ לא ניתקן רק לפעולת היוצא (דיא ווערק גיט פֿון אים צו איין אנדרין) ואם כן קשיא לאדדי היאך יתכן פעולת עומד לפעולת היוצא לכן אמר רש"י אֹתוֹ ורצה לומר כיון דו ל. אֹתוֹ כ זיב בקרא חסר וי"ו אחר האל"ף אם כן אפשר לפרשו למלת אִתּוֹ בְּדָגֵשׁ תוך התי"ו (בל"א מיט אים) והיינו שהיו

בולם

כולם מתעסקין פעולת עצמו דכמו שחשבו שם בעצמן לסרוג את יוסף כמו כן חשב יוסף בנפשו דאחיו ודאי רוצים להרגו והוצרך רש"י לדבק למלת אתו מלת עמו משום דאין נקודות בלשון רש"י ואי אפשר לכוון דעתו למלת אתו בדגש לכן קאמר גם מלת עמו להורות דכוונתו על מלת אתו בדגש : ומה שכתב עוד כלומר אליו משום דקשיא ליה והלא גם במלת אתו בדגש לא יתכן דהא אתו בדגש ענייננו להורות על דבר שהשבימו שנים ביחד לעשות דבר מה בקירוב שניהם זה אצל זה וכאן היו רחוקים זה מזו על זה קאמר רש"י כלומר אליו ורצה לומר לאו דווקא אתו בדגש ממש אלא כעין אתו מה אתו כששניהם יחד בודאי עושים מעשה אחד אף כאן אף שהיו רחוקים זו מזה אף על פי כן חשבו כולם מחשבה אחת והיינו אליו שהמחשבה היו על יוסף :

ד"ה הַכְּתֹּנֶת היא כך שמה וכשהוא דבוקה לתיבה אחרת כגון כְּתֹנֶת יוסף כְּתֹנֶת פסים נקוד כְּתוֹנֶת ע"כ לשון רש"י :

בכר הודעתיך דמנהג לשון הקודש להשמיט מלת שֶׁל והאחרונה משתלמת באיזה שינוי בנקודה וזה נקרא אצל המדקדקים דבוק מפני שצמיד אותה התיבה שבה אותה השינוי דבוקה למלה שאחריה וזה שכתב רש"י הַכֻּתֹּנֶת רצה לומר כאשר הכ"ף בשורק ותי"ו דגושה כך שמה והיינו כך תבוא כשאיננה דבוקה כזה כֻּתֹּנֶת (אין צעמיד) אבל בְּתֹנֶת כיון דנשתנה השורק לשְׁוָא והתי"ו הדגושה נשתנה להיות תי"ו רפויה על כורחיך מורה שם גוי ענין הדביקות דהיינו חסרון מלת שֶׁל וכאלו כתיב כְּתֹנֶת של יוסף כתונת של פסים (אין העמיד פון יוסף איין העמיד פון זיידין) :

ד"ה הָרָה לזנינים שֵׁם דָבָר מעוברת כמו *אשה הרה ברה *כחמה ע"כ לשון רש"י : שמות כ"א ש"ח ו'

דהא ודאי אין לומר תיבת הָרָה עָבַר לנקבה הוא (זיא האט גטראגין) דאם כן הוצרך להיות הטעם שקורין (טראפף) למעלה היינו קודם נקודה אחרונה כזה הָרָה : וגם אין לומר דתיבת הָרָה בינוני לנקבה (זיא טראגט אלי צייט) והיינו שהיתה מופקרת לכל אדם גם זה אינו שהרי בשבחה דיבר הכתוב כי דווקא ליהודה נתרצית וכדכתיב טעמא בהדיא בקרא משום דלא ניתנה לשלה * וגם אין לומר שפירש מלת הָרָה כדכתיב באשת מנוח הנך הָרָה והיינו לשון עתיד (זיא ווערט טראגין) הרי כתיב ויהי כמשלוש חדשים וכו' הנה כבר הרתה לכן קאמר רש"י שֵׁם דָבָר מעוברת (כל"א טראגין) כי גם הַשֵּׁם דָבָר כטעם מלרע :

ד"ה אִישׁ כפתרון חלומו כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבוא עליהם עד כאן לשון רש"י :

משום דלעיל מיניה כתב רש"י דלדעת המדרש לכל אחד חלם חלום שניהם היינו חלום עצמו ופתרון חבירו לפי זה כאשר יִפְתָּר להם יוסף חלומותיהם אין זה רבותיה ליוסף כי הם יחשבו בנפשם כמו דשנינו חלם פתרון חבירו כמו כן חלם לייסף פתרון דשנינו לכן קאמר רש"י לכל אחד חלם חלום הדומה לפתרון ורצה לומר דלאו דווקא דחלם לכל אחד פתרון דחבירו ממש אלא דומה לפתרון היינו כעין פתרון ויוסף אמר להו פתרונם ממש אם כן שפיר רבותיה ליוסף :

ד"ה וְהִיא כְפֹרַחַת דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת עד כאן לשון רש"י :

דהא ודאי אין לומר הכ"ף במלת כפורחת היא כ"ף השמשת במקום מלת אֲשֶׁר כפורחת (רז זיא בליאט) דכלל גדול הוא בדקדוק דכ"ף כַּאֲשֶׁר לא תבוא כי אם בלשון מָקוֹר אבל לא בתיבה מתפעלת (איין ווארט דז געטעלט ווארט אין איין צייט) וכיון דתיבת כפורחת מתפעלת היא (זיא בליאט) על כורחיך הכ"ף לאו כף כַּאֲשֶׁר היא רק כ"ף הדמיון היא וזה מדייק רש"י דומה לפורחת (גלייך זיא בליאיט) :

ומה שכתב עוד והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת מפרש כזה דבריו ז"ל הפשוטים :

ד"ה יוֹם הֻלֶּדֶת פרעה יום לידתו וקורין לו יום גינוסי"א ולשון הולדת לפי שאין

הולד נולד אלא על ידי אחרים שֶׁהַחַיָּה מילדת את האשה ועל כן היא נקראת מילדת וכולי עד כאן לשון רש"י :

כתבו המדקדקים דלשון הִפְעִיל מורה שפועל על ידי אמצעי (ער ווערקט דורך דריטע לייט) דהיינו אדם הַמְצַוֶּה לאדם אחר שיעשה הפעולה לאדם אחר הנה הם של שה גופים בעסק הזה הַמְצַוֶּה והעושה הפעולה והמקבל הפעולה ואותו המקבל הפעולה נקרא לשון הֻפְעַל והחילוק שבין לשון נִפְעַל ובין לשון הֻפְעַל היא זה לשון נִפְעַל הוראתו שקבל הפעולה מן אדם אחר זולת אמצעי והיינו בין שנים ולשון הֻפְעַל הוראתו שקיבל הפעולה על ידי אמצעי והיינו בין שלשה וזה שכתב רש"י ולשון הולדת לפי כו' רצה לומר משום הכי לא כתיב נוֹלֶדֶת אלא כתיב הוּלֶּדֶת לשון הֻפְעַל לפי שהולד נולד על ידי אחרים הַחַיָּה והאשה והולד · וכאשר תשים אזניך לדברי שכתבתי תבין היטב דברי רש"י בקידושין דף י"ד ע"ב בד"ה מדלא כתיב ונפדית גם עין לקמן בפ' משפטים בד"ה וְהָפְדָה :

פרשת מקץ

ד"ה ויהי מקץ בתרגומו מסוף · וכל לשון קץ סוף הוא עד כאן לשון רש"י :

משום דבמלת מקץ הוא השורש קוץ ובא גם מזה השורש מלת קצתי בחיי דהיינו ענין צרה ונוקה דלא יתכן כאן לכן הוצרך לומר דזה הוא כתרגומו ורצה לומר אף דשניהם המה משורש אחד מכל מקום אין ענייניהם ענין אחד כי במלת מקץ עניינו כתרגומו מסוף (בל"א פון ענד) : ומה שכתב עוד וכל לשון קץ סוף הוא רצה לומר אפילו דאמרינן דמלת מקץ הוא מלשון קצתי בחיי גם כן יתכן כי גם במלת קצתי רק שהוא מענין צרה ונוקה מכל מקום לא זז מלשון סוף כי מי שהיצר ומציק לו נראה בעינו כאלו בא קצו וסופו :

ד"ה והנה חלום והנה נשלם החלום שָׁלֵם והוצרך לפתרונים עד כאן לשון רש"י :

כתבו המדקדקים דמלת הִנֵּה עניינה כמו מלת עַתָּה (בל"א איצונד) ואם כן קשה וכי עתה בשעת הקיצת השינה חלם לו והלא בשעת השינה חלם לו לכן קאמר רש"י והנה נשלם החלום שָׁלֵם והוצרך לפתרונים וקאי אם כן מלת והנה חלום על שלימות החלום :

דניאל ב' ד"ה וַתִּפָּעֶם רוחו מִטַּרְפָא רוחיה מקשקשת בתוכו כפעמון ובנבוכד נצר אומר ותתפעם רוחו לפי שהיה שם שתי פעימות שכחת החלום והעלמת הפתרון עד כאן לשון רש"י :

משלי ו' **משום** דשורש פָּעַם הוא על כמה עניינים כמו פַּעַם בהון גם ענין דריכה ורמיסה כמו פַּעֲמֵי
ישעיה כ"ו דלים וענין שניהם לא יתכנו בכאן לכן הוצרך רש"י להוסיף בזה על התרגום דהתרגם על מלת וַתִּפָּעֶם מטרפיה וכדי להבין היטב דברי התרגם כתב עליו מקשקשת בתוכו כפעמון ורצה לומר לדעת
שמות ל"ט התרגום מלת וַתִּפָּעֶם הוא מענין פעמון ורמון (בלשון אשכנז עז קלאפט זיין געמיט) : ומה שכתב עוד ובנבוכד נצר אומר ותתפעם וכו' לזה הוצרכת לדעת שכתבו המדקדקים כי יש לשון הִתְפַּעֵל גם לשון נִפְעַל ושניהם מורים פעולת עצמו (ער הרבייט אין זיך זעלברט) והחילוק ביניהם הוא זה לשון התפעל מורה שפועל בעצמו בחוזק ובכוונה גדולה ולשון נפעל מורה שפועל בעצמו בקלות ואם כן בודאי נמי שנעלם ממנו החלום והפתרון הפעימה בו יותר ממי שנעלם ממנו רק הפתרון לחודיה לכן מחלק רש"י בנבוכד נצר שנתעלם תרתי החלום והפתרון כתיב וַתִּתְפָּעֶם לשון הִתְפַּעֵל והיינו לשון חוזק אבל פרעה שידע החלום רק נעלם ממנו הפתרון לחודיה משום הכי כתיב וַתִּפָּעֶם לשון נפעל משום דהיתה בו הפעימה בקלות :

בראשית מ"ב ד"ה איש כפתרון וכו' ותפרש לעיל וישב בד"ה איש כפתרון ע"ש ד"ה דשמע ישון
דברים כ"ח הַבָּנָה והַאֲזָנָה כמו שומע יוסף אשר לא תשמע לשונו עד כאן לשון רש"י :

כבר ידעת דהוא השמיעה היא לאזניה ואם כן מה זה דקאמר כדעהליוסף תשמע חלום לפתור אותו והלא

והלא כל אדם חוץ מן החרש יוכל לשמוע לכן הוצרך לומר דזה הוא לשון הבנה והאזנה והכא קאמר ליה פרעה ליוסף בודאי כל אדם שומעין אבל אין מבינים לפתור אותו אבל אתה תשמע חלום לפתור אותו; תשמע (דוא פר נעמשט אדר פר שטיסט) :

ד"ה **בלעדי** אין החכמה משלי אלא אלהים יענה יתן עֲנִיָּה בפי לשלום פרעה עדכאן לשון רש"י :

דלפי פשיטת משמעת הפסוק קאמר יוסף לפרעה לא צריכית לדידי בלעדי (אהן מיר ווערט קומין דיא זאך) אם כן קשה וכי דעת יוסף להקטין ולהשפיל את עצמו בעיני פרעה לכן קאמר רש"י אין החכמה משלי וכולי ורצה לומר כך אמר יוסף לפרעה בודאי צריכית לדידי אבל אני בעצמי אל אתגאה לומר שחכמה משלי אלא החכמה היא מאת אלהים והוא יתן ענייה בפי לשלום פרעה ופירוש הפסוק כך בלעדי (די חכמה איז ניט ביי מיר) אלא אלהים יתן ענייה בפי לשלום פרעה :

ד"ה **וְחִמֵּשׁ** וְזֵרֵיז וכן והמושים עד כאן לשון רש"י :

דהא ודאי אין לפרש מלת וְחִמֵּשׁ מענין חומש דהיינו שיעץ יוסף לפרעה שיתנו לו שכשין חמישית תבואתם כי זו הגזרה לא היתה רק עד אחר זמן בשנת הרעב בעת שקנה אדמתם כדכתיב לקמן בפ' ויגש אלא ודאי ענין זריזות הוא כמו וחמושים עלו בני ישראל וְחִמֵּשׁ (ער ווארש וואפנין) :

ד"ה **את** כל אֹכֶל שֶׁם דָּבָר הוא לפיכך טעמו באל"ף ונקוד בפתח קטן (ר"ל בסגול) וְאוֹכֵל שהוא פּוֹעֵל כגון כי כל אֹכֵל חלב טעמו בכף ונקוד קמץ קטן (ר"ל צירי) עד כאן לשון רש"י : שמות י"ב

בזה הכלל משכימים כל המדקדקים דמלת אֹכֶל בסגול תחת הכ"ף והטעם שקורין (טראפף) למעלה היינו קודם נקודה אחרונה שֶׁם דָּבָר הוא אֹכֶל (איין עסין שפייז) אבל אוֹכֵל בצירי תחת הכ"ף והטעם למטה היינו אחר הנקודות נקרא לשון פּוֹעֵל כגון כי כל אוֹכֵל (דער דא עסיט) ועיין פרשת בראשית בד"ה לושם :

ד"ה **הֲנִמְצָא** בזה הֲנִשְׁבַּח כרין אם נלך ונבקשנו הנמצא כמוהו ע"כ לשון רש"י :

דהא ודאי אין לומר שנו"ן במלת הנמצא היא סימן על לשון נִפְעַל עָבַר או נפעל בינוני (בל"א אוב פר זיין טאג איז ווארן גפונדין אדר ער ווארט איצונד גפונדין) ויהיה אם כן משמעת פרעה שהיה בעצמו מסופק אם אפשר להיות מגד טבע אפשרית להימצא כזה אם כן קשה היאך האמין כיוסף כדבר שאינה באפשרית הטבע לכן קאמר רש"י כתרגומו הֲנִשְׁבַּח כדין וכדי להבין היטב דעת המתרגם כתב רש"י עלת אם נלך ונבקשנו הנמצא כמוהו ורצה לומר הנו"ן במלת הֲנִמְצָא היא סימן לרבים מדברים בעד עצמם אם נלך (וואן מיר ווארין גין אונ' ווארין זוכין) הֲנִמְצָא (אוב מיר ווארין דעש פינדן דען כוויסן אזנש איז קיינר) בנמצא אבל באמת מגד טבע אפשרית אפשר להימצא ולכן האמין פרעה ליוסף :

ד"ה **יִשַּׁק.יִתְזַּן** יתפרנס כל צרכי עמי יהיו נעשין על ידך כמו ⁰משק ביתי עד כאן לשון רש"י : בראשית ט"ו

רש"י מודיעך בזה הַרְגֵּשׁ שתוך השי"ן מורה חסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש ושרשו נָשַׁק והרי כאלו כתיב יִנְשַׁק וזה שכיון רש"י במה שכתב יִתְזַּן ומפרש בעצמו מלת יִתְזַּן יתפרנס (בל"א שפייזן) • אכן מה שמביא ראיה ממלת מֶשֶׁק ביתי לא הבנתי דבריו שהרי במלת מֶשֶׁק הוא השורש שָׁקַק ובמלת ישק הוא השורש נָשַׁק ואפשר לומר דדעת רש"י אף שהמה שני שרשים מכל מקום עניינם אחד היינו ענין פרנסה וכן מצינו הרבה פעמים במדקדקים דשני שרשים מורים ענין אחד :

ד"ה **נתתי** אותך מניתי יתיך ואף על פי כן לשון נתינה הוא וכו' עד כאן לשון רש"י :

משום דענין נתינה לא שייכא רק בדבר המיטלטל וניתן מיד ליד וזה לא שייך בגוף האדם כי הוא הולך מעצמו לכן קאמר רש"י דזה הוא כתרגומו מניתי יתיך (איך הב ער ווילט דיך) ומסיים ואף על פי

כן לשון נתינה כי שייך לפעמים גם בגוף האדם נתינה :

ד"ה אַבְרֵךְ כתרגומו דין אבא למלכא ריכא בלשון ארמי מלך וכו' ובדברי אגדה דרש ר' יהודא אברך זה יוסף שהוא אב בחכמה ורך בשנים אמר ליה בן דורמסקית עד מתי וכולי אין אברך אלא לשון ברכים וכו' :

קִימו וקבלו המדקדקים דאין שורש פחות מן שלש אותיות ואם הייתה תמלה תיבה מן ארבע אותיות שרשיות אמרו התיבה ההיא מורכבת מן שני שרשים יחד ולזה כיון התרגום דמתרגם במלת אַבְרֵךְ אבא למלכא כוונת התרגום דמלת אַבְרֵךְ מורכב מן שורש אָבָה דהיינו ענין אָב ומן השורש רַכָּךְ היינו ענין מלך כלשון רז"ל ריכא וגבר ריכא ועל דרך זה גם כן אליביה דרבי יהודא אב בחכמה ורך בשנים אבן אליביה דבן דורמסקית שרשו בָּרֵךְ מלשון ויברך את הגמלים והיינו ענין ברכים (כלשון אשכנז קניא) והא"ף נוספת : והואיל דאתא לידן אודיעך גם דעת האבן עזרא בזה כי גם דעתו דשרשו בָּרֵךְ והאל"ף לאדכר בעד עצמו כל אחד קרא לפניו אַבְרֵךְ (איך וויל קניאן) ואפשר שזה הוא גם כן דעת דבן דורמסקית : ויש עוד דעה אחרת בזה גם כן שרשו בָּרֵךְ והאל"ף היא תמורת ה"א וכאלו כתיב הַבְרֵךְ והיינו לשון צווי שקראו לפני יוסף על כל אחד הַבְרֵךְ (מאך דיך קניאן) ואלו ואלו דברי אלהים חיים דהי מנייהו מפקת :

משלי י"א ד"ה לָמָּה תִּתְרָאוּ למה תראו עצמיכם בפני בני ישמעאל ובני עשו כאלו אתם שבעים באותה שעה עדין היה להם תבואה ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחושים ברעב ודומה לו ומַרְוֶה גם הוא יורה עד כאן לשון רש"י :

כתבו המדקדקים דלשון התפעל משמש לשני ענינים ענין ראשון פּוֹעֵל ממש (ער ארבייט רעכט פֿלייסג) ולזה כיון רש"י במה שכתב למה תראו עצמיכם וכו' ואף שהיה להם תבואה מכל מקום לא היה להם להראות לפני בני ישמעאל ובני עשו וענין השני לשון התפעל על המתדמה דהיינו מראה עצמו כאלו עושה שום פעולה ובאמת אין עושה כלום כמו יש מתעשר (ער מאכט זיך רייך) ואין כל באמת (הט ער גר ניקס) ולזה כיון רש"י במה שכתב ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה ורצה לומר האל"ף במלת תתראו היא תמורת וי"ו וכאלו כתיב למה תִּתְרָוּוּ (וואָרום מאכט איר אייך דאַט) כי כאלות כחושים אתם : ובזה מסולק קושיית העולם דמקשים כוונת רש"י לענין כחישה ומביא ראיה מפסוק ומַרְוֶה גם הוא יורה והיינו ענין שביעה אבל לדידי דאמינא דכוונת רש"י על לשון התפעל המתדמה ואם כן כאשר תתחלף האל"ף בוי"ו וכאלו כתיב תִּתְרָוּוּ שפיר ענין כחישה הוא :

ד"ה הַאמֵת אתכם אם אמת אתכם לפיכך ה"א נקוד פתח שהוא כמו לשון תמיה עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר דווקא באשר שבא אחר הה"א אות אל"ף לפיכך ה"א התמיה נקוד בפתח לחודיה אבל אלו היתה אחר הה"א תמיה אות אחרת אזי היתה ה"א התמיה בחט"ף פתח כמו הֲשׁוֹפֵט כל הארץ :

ד"ה בָּאָה אלינו טעמו למעלה בבי"ת לפי שהוא בלשון עָבַר שכבר באה ותרגומו אֲתַת עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה אלו היתה מלות באה לשון בינוני (דיא גרה קומט איצונד) היתה ראוי להיות הטעם (בל"א טראָפּ) תחת נקודה אחרונה בזה בְּאָה אבל עכשיו דכתיב בָּאָה הטעם למעלה קודם נקודה אחרונה לשון עָבַר הוא (דיא גרה איז קומין) ועיקר דהא מלתא כתפרש בפ' וירא בד"ה באה השמש גם בפ' ויצא בד"ה רחל באה ע"ש :

ד"ה כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ כד שציאו והמתרגם כד ספיקו טועה כאשר כלו הגמלים לשתות מתורגם כד ספיקו אבל זה כאשר כלו לאכול כאשר תם האוכל וכו' עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר אף דשניהם באים משורש אחד מכל מקום אין עניינם ענין אחד כי כאשר כלו הגמלים מתורגם

כד ספיקו ורבותיה קא משמע לן לרבקה נתנה להם לשתות עוד הרבה יותר מדאי עד שלא רצו לשתות עוד כאשר כלו הגמלים (ביז דז זיא הבין בגנוגט) אבל זה הוצרך להיות מתורגם כד ספיאו וקא משמע לן קרא שהיו רוצים לאכול עוד רק שפסק האוכל כאשר כלו לאכול (דז זיא הבין פֿולענד) ;

ד"ה **לא** תראו פני בלתי אחיכם • לא תראוני בלא אחיכם ואונקלוס תירגם אֱלָהֵן כד אחוכין עמכון ישוב הדבר על אופניו ולא דקדק אחר לשון המקרא עד כאן לשון רש"י ;

משום דמלת בלתי ענייגה לשמש לפעמים במקום מלת **לא** כמו מכה בלתי סרה פירושו מכה שלא תסור ולפעמים תשמש מלת בלתי במקום מלת אֶלָּא כמו בלתי ל"ה לבדו פירושו אלא ל"ה לבדו וזה שכתב רש"י אונקלוס לא דקדק אחר לשון המקרא ורצה לומר בשלמא לרידי דאמינא דמלת בלתי היא תמורת מלת **לא** וכאלו כתיב לא תראוני בלא אחיכם דקדקתי שפיר אחר לשון המקרא כי לדידי לא הוצרכתי להוסיף במקרא כלום אבל לדעת האונקלוס שתירגם אלהן כד אחוכון אם כן תרגם על מלת בלתי אֱלָהֵן והיינו מלת אֶלָּא והוצרך לפי זה להוסיף מלת כַּד דהיינו בלשון עברי מלת כאשר (נייארט דז: איער ברודר מיט אייך) אם כן לא דקדק אחר לשון המקרא כי לא נמצא במקרא מלת כאשר ;

ד"ה **איפוא** לשון יתר הוא וכו' עד כאן לשון רש"י ;

רצה לומר אלו הוי כתיב אם כן זאת עשו לחודיה בלא מלת איפוא נמי הוי סגי אלא שבא מלת איפוא לתיקון הלשון ונקרא אצל המדקדקים נחות הלשון (וכל"א קונצעפט) ;

ד"ה **וְשַׁלַּח** לכם ויפטר לכון וכו' כתרגומו ואינו נופל לשון וַיְשַׁלַּח שהרי לשם הם הולכים עד כאן לשון רש"י ;

רצה לומר מדכתיב **וְשִׁלַּח** בְּדָגֵשׁ תוך הלמד ומורה חזקת פעולת השליחות היינו שיפטרנו לגמרי אבל אלו היתה הלמד בבלתי דגש בתוכה היה משמעו לשון שליחות בקלות שלא יעשנו לגמרי לחירות רק יפטרנו על תנאי וישוב אליו לאחר זמן ועיין בגיטין דף ס"ט ברש"י בד"ה פטרוה ומה שכתב עוד ואינו נופל בתרגום לשון וישלח וכו' רצה לומר אפילו בזולת בד הדקדוק רק מצד השכל נמי אי אפשר לומר בלשון וישלח והיינו שליחות לכם (ער זאל איס שיקן צו אייך) שהרי הם הולכים אלין אלא ודאי לשון פטורים הוא (ער זאל אים פטור לאזין לכם צו אייך) ;

ד"ה **ואת** בנימין תקחו מתרגמינן וְּדָבָרִי' ית בנימין לפי שאין לקיחת הכסף ולקיחת האדם שוה בלשון ארמי ובולי עד כאן לשון רש"י ;

רצה לומר אף דבלשון הקודש שייך בשניהם ענין לקיחה מ"מ התרגום מחלק בניהם דלענין קיחת כסף מתרגם נְסִיב (כל"א נעמין) משום דבלקחה מיד ליד ממש אבל גוף האדם דאינו ניקח ביד ממש רק בדברים מתרגם תקחו וְּדָבָרוּ (כל"א פֿירין) ;

ד"ה **וּטְבוֹחַ** טבח והכן כמו לטבוח ולהכן ואין וטבוח לשון צִוּוּי שהיה לו לומר וּטְבַח עד כאן לשון רש"י ;

רצה לומר מלת וּטְבוֹחַ לשון מָקוֹר הוא (פטיט אין קיין גוויסי צייט) והוצרך רש"י להוסיף הלמ"ד כי כן דין הַמָּקוֹר לבוא עם שימוש הלמד ולהורות על זמן העתיד ותרי כאלו כתיב לטבוח (צו שעכטין) ולהכן (אונ' צו אן ברעטין) והדר קאמר ואין לטבוח לשון צווי רצה לומר דאי לא תימא דמלת וטבוח לשון מָקוֹר הוא שהוצרכנו להוסיף שימוש הלמ"ד אלא הוא לשון צִוּוּי (כל"א שעכט ברעט אן) אם כן הוי לה למינקד כדין רצווי כזה וּטְבַח על משקל סְלַח אלא ודאי לשון מקור הוא וכו' ;

ד"ה **וַיִּירְאוּ האנשים** כתוב הוא בשני יודין ותרגומו וּדְחִילוּ עד כאן לשון רש"י ;

רצה לומר אלו הוי מלת ויראו מענין ראייה היינו מגזרת רָאָה (כל"א זעהין) הוי למכתב כזה וַיִּרְאוּ ביו"ד אחדא אלא ודאי הוא כתרגומו וּדְחִילוּ והיינו מענין פחד ומורא מגזרת יָרֵא ושפיר הוא

דכתיב

דכתיב בבני יודין דאקונה לשימוש הכסתרים ופנייה לשורש :

ד"ה **להתגולל** להיות מתגלגלת עלינו עלילות הכסף ולר' יותה נופלת עלינו ואונקלוס שתרגם ולאִתְקַפָּא עלנא הוא לשון להתעולל

קהלת ב' כדמתרגמינן עלילות דברים תסקיפא מילין ולא תרגמו את לשון המקרא ולהתגולל

נחום ב' שתרגם להתרברבא הוא לשון *גולת זהב והוצב גולתה הועלתה שהוא לשון מלכות עד כאן לשון רש"י :

משום דקשיא ליה בקרא כתיב להתנפל עלינו ולא כתיב מה היתה הנפילה לכן הוסיף רש"י מלות עלילות הכסף וקאי אם כן מלת להתנפל על מלות עלילות הכסף החסרה בקרא וזה שמדייק להיותה נופלת עלינו (רז בלבול פֿון כסף פֿאלט אויף אונז) : ומה שכתב עוד ואונקלוס תרגם ולאסתקפא וכו' רצה לומר שאונקלוס מפרש מלת להתנפל לאו ענין נפילה ממש אלא ולאסתקפא והיינו ענין עלילה ובלבול וסותר רש"י דבריו שלא תרגם אחר לשון המקרא ורצה לומר הלא טוב לנו להוסיף בקרא מלות עלילות הכסף ולפרש מלת להתנפל ענין נפילה ממש הלפרש מלת להתנפל לאסתקפא היינו ענין בלביל ולהוציא מלת להתנפל ממשמעה ועוד דלדעת האונקלוס אכתי חסר בקרא מה היתה העלילה : ומה שכתב עוד ולהתגולל שתרגם להתרברבא (בל"א סערשין) וכו' רצה לומר מלת להתגולל לא הוציא האונקלוס ממשמעה כגמרי דמגינו גולת זהב וכן הוצב גולתה שהוא לשון מלכות (האדשאפֿטין) :

ד"ה **מהנצטדק** לשון צדק וכן כל תיבה שתחילת יסודה צַדִ"י והיא באה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל נותן טי"ת במקום תי"ו ואינו ניתנה לפני

יהושע ט'

משלי י"ג אות ראשונה של יסוד התיבה אלא באמצע אותיות העיקר כגון נצטדק מגזר' צֶדֶק ויצטבע

יהושע ט' מגזרת צֶבַע *וַיִּצְטַיָּרוּ מגזרת *ציר אמונים הִצְטַיַּדְנוּ מגזרת *צידה לדרך ותיבה

סראטי' ט"ה שתחילתה סמך כשהיא מתפעלת התי"ו מפרדת את אותיות העיקר כגון *וַיִּסְתַּבֵּל

קהלת י"ב החגב *מִסְתַּכֵּל הוית בקרניא *וַיִּשְׁתַּמֵּר חוקת עָמְרִי מגזרת שָׁמַר וסר מרע *מִשְׁתּוֹלֵל

דניאל ז' מגזרת מוליך יועצים שולל *מִסְתּוֹלֵל בעמי מגזרת *דרך לא סלולה עד כאן לשון רש"י :

מיכה ו' רש"י מודיעך בזה דלשון הִתְפַּעֵל כהורה חוזק ועושה פעולת עצמו (ער ארבייט אין זיך ועלבין) סימנו

ישעיה נ"ט ה"א ותי"ו נוסף על השורש דהיינו שתבוא התי"ו קודם אות ראשונה מן השורש כמו הִתְפַּעֵל אכן

איוב י"ב כאשר יזדמן ותהיה אות ראשונה מן השורש שי"ן או צַדִ"י או סמך אזי תיקדם אות ראשונה מן השורש קודם

שמות ט' התי"ו סימן התפעל והנה הסמ"ך והשי"ן דין אחד לשתיהן דהיינו שתקדם הסמ"ך והשי"ן קודם התי"ו כזה

ירמיה י"ט השתמר השתולל אבל הצדי' יש לה דין אחרת לא זו שתקדם הַצַדִ"י לתי"ו סימן התפעל אלא אף זו שתתחלף התי"ו לטי"ת כמו נצטדק מן שורש צדק * והמדקדקים כללו בזה הכלל גם הזי"ן ואומרו כאשר הזי"ן אות ראשונה מן השורש אזי תתחלף התי"ו סימן התפעל לדלי"ת ותבוא אחר הזי"ן ורש"י לא הזכירו בעבור שלא נמצא זה רק בדברי רז"ל כמו הִזְדַּמֵּן מן שורש זָמַן נזדקן שדין מן שורש זָקֵן :

פרשת ויגש

ד"ה **וישמע** בית פרעה ביתו של פרעה כלומר עבדיו ובני ביתו ואין זה לשון בית ממש אלא כמו בית יהודה בית ישראל מישינד"ה בלע"ז ולקמן בד"ה והקול נשמע בית פרעה כמו בבית פרעה וזה לשון בית ממש עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר בכאן דכתיב ויתן את קולו בבכי וישמע בית פרעה הנה אף דמוסיפין בֵּית השימוש ויהיה כאלו כתיב וישמע בְּבֵית פרעה אכתי קשה היאך אפשר לשמוע קול הבכייה מן חד גברא כל כך למרחוק עד תוך בית פרעה ממש אלא ודאי הוכרחנו לומר דלאו בַּיִת ממש רק (סייא גזינד) ופירוש הפסוק כך הוא כאשר אמר יוסף הוציאו כל איש מעלי הלכו עבדי פרעה ועמדו מחוץ לחדר ושמעו קול הבכייה מחוץ אבל

לקמן

לקמן דכתיב והקול נשמע שבאו אחי יוסף אם כן כאשר מוסיפין בֵּית השימוש והרי כאלו כתיב והקול נשמע בְּבֵית פרעה שפיר בַּיִת ממש הוא דבודאי אותן ששמעו הדבר בבית יוסף הלכו ואמרו הדבר ההוא תוך בית פרעה :

ד"ה פן תִּוָּרֵשׁ דלמא תתמסכן לשון °מוריש ומעשיר עד כאן לשון רש"י :

במלת תִּוָּרֵשׁ הוי"ו היא תמורת יו"ד השורש ושרשו יָרַשׁ ומשום דשורש זה כולל ג' ענינים ענין ירושה כמו ויירש ישראל את יורשיו גם ענין גרושין ותירוכין כמו ואם לא הורישו גם ענין מסכן ודלות כמו מוריש ומעשיר וכיון דלא יתכנו שני ענינים הראשונים על כורחיך ענין שלישי הוא והיינו דלמא תתמסכן בן תִּוָּרֵשׁ (דוא ווערסט פֿר ארמין) :

ד"ה על צַוְּארֵי בנימין אחיו ויבך על שני בתי מקדשות שעתידין להיות בחלקו של בנימין וסופן ליחרב ובנימין בכה על צואריו על משכן שילה שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו ליחרב ע"כ לשון רש"י :

דברי רש"י נלקחים מן המדרש וזה לשונו על צוארי וכי שני צווארים הוי ליה אלא וכו' והנה רבים מקשים והלא גבי יוסף נמי כתיב צואריו ביו"ד הרבוי אחר הרי"ש ואם כן גם כן תרתי משמע ובעבור זה משבשים הספרים וגרסי צַוָּארוֹ בלתי יו"ד הרבוי וחלילה לנו לומר כן אבל באמת לא קשה מידי רק הוצרכת לדעת דבדרך הדקדוק בכמה שֵׁמוֹת אף שיבואו בדביקות בלשון יחיד כמו בַּעַל אשה דהוא דבוק (איין מאן פֿון איין) אשה מכל מקום בכינוי אזי יבוא אותו הַשֵּׁם ביו"ד הרבוי כמו בְּעָלָיו עמו ולא נאמר בַּעְלוֹ ואף על פי כן לשון יחיד הוא וכתב רש"י הטעם (לעיל פ' וירא בד"ה ויהי כאשר התעו) דכל דבר שהוא ענין מָרוּת ואדנות קרוי בלשון רבים ואף על פי כן אינן בענין אלא לשון יחיד ועוד כתב רש"י (במשלי א' ד"ה לוית חן) ועל שם שהקנה טבעות טבעות קורא הצואר לשון רבים ואף על פי שהוא צואר אחד עכ"ל לפי זה הלא צוארֵי בנימין דהוא דבוק (האלז פֿון בנימין) ואין מדרך הדקדוק לבוא בדביקות ביו"ד הרבוי והוי למכתב צַוַּאר בנימין לכן שפיר קשיא להמדרש וכי שני צווארים הוי ליה אלא ודאי להורות על היחוד דשני בתי מקדשים אבל ביוסף כתיב צַוָּארָיו בכינוי (זיין האלז) ומדרך הדקדוק לבוא בכינוי עם יו"ד הרבוי אף שהן בענין לשון יחיד לכן לא נרמז במלת צַוָּארָיו רק משכן שילה ודוק היטב :

ד"ה חֵלֶב הארץ כל חלב לשון מיטב הוא ע"כ לשון רש"י :

דהא ודאי אין לומר שהוא ענין חֵלֶב ממש (בל"א איינזילט) וכי לא יאכלו שום דבר כי אם חלב ממש לכן קאמר כל חלב לשון מיטב הוא (בל"א דז בעסט) וקאמר להו פרעה מכל מה שיאכלו יהיה מיטב דבר ההוא :

ד"ה ואתה צֻוֵּיתָה מפי לומר להם עד כאן לשון רש"י :

משום דפרעה עצמו קאמר ואתה צֻוֵּיתָה (דוא ביסט וואָרן גיבאטין) אם כן משמעו כאלו פרעה קאמר בשליחות אדם אחר ומי יאמר לאלך מה תעשה לכן קאמר רש"י מפי לומר להם (פֿון מיר פרעה בישטו וואָרן גיבאטין זאגין צו זיא) :

ד"ה ויפג לבו נחלף לבו והלך מלהאמין עד כאן לשון רש"י :

משום דאיכא לפרש מלת ויפג מלשון אל תתני פוגת לך (בל"א אויף הערין) דלא יתכן כאן לכן קאמר דזה הוא לשון נחלף לבו (פר וועקסילט אדר גוגווייבלט) :

ד"ה כל הנפש הבאה וכולי נתפרש בפ' וירא בד"ה באה השמש ובכמה מקומות ד"ה להורות לפניו כתרגומו לפנות לו מקום ולהורות היאך יתישב בה עד כאן לשון רש"י :

משום דעיקר ענין הוראה לא שייכא רק בענין הוראת איסור והיתר דלא יתכן כאן הוצרך לומר דזה הוא כתרגומו

כתרגומו לפנות לו מקום (זו ווייזן איין ארט וויא ער זיך זאלט)
 :

ד״ה **ומקצה** אחיו מן הפחותים שבהם וכולי עד כאן לשון רש״י :

רש״י ז״ל הוציא לימוד זה באמר השורש קָצֶה משמש לפעמים ענין פֵּאָה והיינו דבר נבזה ושפל ואינו חשוב (ווערט איין דער עק גיוואראפין) וזה שכיון מן הפחותים (פון דיא שלעכטי) :

ד״ה **אנשי** חיל בקיאין באמונתן לרעות צאן עד כאן לשון רש״י :

משום דענין אנשי חיל על הרוב ענייני בעלי כח וגבורה דלא יתכן כאן דאם כן סותר רש״י דברי עצמו דלעיל מיניה כתב רש״י מן הפחותים והיינו החלושים לכן הוצרך לומר בקיאין באמונתן לרעות כאן ורצה לומר לענין זה היו אנשי חיל ובעלי כוח לרעות צאן אבל לענין מלחמה היו חלשים :

ד״ה **וַתֵּלַהּ** כמו ותלאה לשון עיפות ודומה לו **כְּמִתְלַהְלֵהַּ** היורה זיקים (משלי כ״ו) ע״כ לשון רש״י :

עין בספר השרשים שחיבר הרד״ק בשורש לָהָה תמצא דדברי רש״י הלא המה דברי הגאון רבינו סעדיה ז״ל דכתב דמלת וַתֵּלַהּ הוא ענין עיפות ותלאה (בלייא מידט) אבל הרד״ק שם כתב דעת עצמו דמלת וַתֵּלַהּ הוא ענין שגעון כי מרוב הרעב אדם יוצא מדעתו ותלה (עז וואר משוגע) כל ארץ מצרים מפני הרעב :

ד״ה **אָפֵס** כתרגומו שְׁלִים עד כאן לשון רש״י :

משום דענין אפס משמש גם כן לענין קצות הארץ כמו כל אפסי ארץ דלא יתכן כאן לכן קאמר דזה הוא כתרגומו שְׁלִים כי אָפֵס (עז איז גנץ אויז גיגאנגן הכסף) :

ישעיה נ״א ד״ה **וַיְנַהֲלֵם** כמו וַיְנַהֲגֵם ודומה לו אין *מְנַהֵל לה *על מי מנוחות ינהלני
תלים כ״ג עד כאן לשון רש״י :

משום דמצינו מלת הנהלולים והיינו מין עץ שפל ונבזה דלא יתכן כאן לכן הוצרך לפרש דזה הוא לשון הנהגה וינהלם (ער פירט זיא) :

ד״ה **הכהנים** הכמרים וכו׳ יתפרש היטב בפ׳ תצוה בד״ה תחתיו עין שם :

פרשת ויחי

ד״ה **ושכבתי עם אבותי** וי״ו זו מחובר למעלה לתחלת המקרא שים נא ידך תחת ירכי והשבע לי ואני סופי לשכב עם אבותי ואתה תשאני ממצרים ואין לומר ושכבתי עם אבותי הַשְׁכִּיבֵנִי עם אבותי במערה שהרי כתיב אחריו ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם : ועוד מצינו בכל מקום
מלכים א ב׳ לשון שכיבה היא הגויעה ולא הקבורה *וישכב דוד עם אבותיו ואחר כן ויקבר בעיר דוד עד כאן לשון רש״י :

הוצרכת לדעת דמה שכתב רש״י ועוד מצינו וכו׳ הוא כמו דבר אחר או כמו אי נמי ורצה לומר דווקא לפירוש הראשון דמלת ושכבתי ענין שכיבה ממש היא ולא הגויעה הוצרכנו לומר דהמקרא זה מחובר לסוף המקרא שלפניו דאי לא תימא הכי אלא דמקרא זה באפיה נפשיה קאי ויהיה אם כן מלת ושכבתי לשון צִוּוּי נמור וכאלו יאמר הַשְׁכִּיבֵנִי (לייג מיך בייא מייני עלטרין) לפי זה מלות ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם מיותרת לגמרי היא כיון דכבר צִוָּהוּ בהכרח להשכיב אותו עם אבותיו בודאי ישאהו ממצרים ויקברנו בקבורתם אלא על כורחיך מלת ושכבתי הוא דבוק למקרא שלפניו והכי קאמר ליה כאשר אני שוכב עם אבותי (ווען איך גשטארבן בין) אל נא תקברני במצרים או בודאי ושכבתי עם אבותי ונשאתני (אונ׳ דוא ווערסט מיך גוויס טראגין) ממצרים והכל שגירא לשנא דקרא הוא ונקרא אצל המדקדקים עתיד

הפשוטה ודרכו לבוא בלשנא יתירא והדר קאמר רש"י ועוד מגינו וכולי הוא דבר אחר ורצה לומר דלטולם אלא
ושכבתי מקרא בגופיה נפשיה היא ואי משום דוולא ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם מיותרות הם הא
פירוש כאשר נאמר דהלא ושכבתי היא לשון שכיבה ממש אבל אי אמרינן מלא ושכבתי היא הגויעה וכדאשכחן
בדוד לאו מיותרת מידי והכי קאמר ליה ושכבתי (איך וועד פרגין) עם אבותי ונשאתני ממצרים (דער נאך
ווערשטו מיך טראגין) מצרים וקברתני (ווערשטו מיך בגראבין) בקבורתם :

ד"ה **כברת** ארץ נתפרש לעיל פ' וישלח בד"ה כברת ארץ :

ד"ה בזה הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה וכולי עד כאן לשון רש"י :

כהב המדקדק בעל אורח יהודה בשער השמות פרק גימל וז"ל השמות אשר הורא הם תורה על לשון נקבה
וכולי שמות המדינות והארצות כמו מצרים וכולי עכ"ל וכיון שכן דמדינת מצרים שבונה בלשון
נקבה קשה לרש"י דאין לומר כפשטיה דקרא נתן לי אלהים בזה (גאט הט מיר דיא קינדר געבין היאר אין
מצרים) הוי למכתב נתן לי אלוהים בזאת לשון נקבה ומדכתיב בזה לשון זכר על כורחיך לסודות הלימוד
הראה לו שטר אירוסין ושטר כתובה כי ענין שטר גם כן לשון זכר הוא :

ד"ה **שכל** כתרגומו אחכמינון בהשכל וחכמה וכולי עד כאן לשון רש"י :

משים דאין לפרש אלא שכל מלשון בהמה משכלת (כל"א פר ווארפין) ויהיה כוונת הפסוק שהושיט
ידו כסומא בארובה וכאלו יד ימינו על ראש אפרים בלא מתכוין כסברת יוסף דאם כן הוי למכתב שכל בשי"ן
ימין ומדכתיב שכל בשי"ן שמאלית ודאי הוא כתרגומו אחכמינון והיינו בהשכל וחכמה שכל (ער
האט גקליגט) :

ד"ה **אוני** כוחי כמו מצאתי און לי מרוב אונים ולאין אונים עד כאן לשון רש"י : יהושע יב

משים דמלת אוני מתפרש גם כן בענין צער כמו לא אכלתי באוני ממנו ופרשו רז"ל באבלי דלא יתכן כאן
לכן הוצרך לפרש דזה הוא ענין כוח ובכורם אוני (מיין קראפט) : ישעי' מ"ב

ד"ה **פחז** שם דבר הוא לפיכך טעמו למעלה וכולו נקוד פתח ואלו היה לשון
עבר היה נקוד חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה עד כאן לשון רש"י :

החילוק שבין השם דבר ובין לשון פעל הוא זה כל דבר שיתכן לדבר בו זמן עבר כמו שמר (ער האט
גהיט) הוא לשון פעל ונקוד אות ראשונה מן השורש קמץ ואות שנייה בפתח וטעמו (כל"א
טראפף) לגמרי אחר כל הנקודות כזה פעל אבל כל דבר דלא שייך בו שום זמן נקרא שם דבר וטעמו
סקורין (טראפף) למעלה דהיינו קודם נקודה אחרונה כמו נער שער וזה שכתב רש"י : מדנקוד
כולו פתח וטעמו למעלה כזה פחז על כורחך שם דבר הוא פחז (איין איילינג) ואלו היה לשון עבר (ער
האט גאיילט) הוי למכתב חציו קמץ וחציו פתח וטעמו למטה כזה פחז : והשתא דהוכיח דמלת פחז שם
דבר הוא אם כן הוצרכנו להוסיף בקרא לשון פעל כי אין חיבור במקרא בלתי לשון פעל לכן הוסיף רש"י
כד"ה שלפניו ומהו הפחז אשר פחזת (איין איילינג האטו גיאיילט) עיין שם :

ד"ה **מכורותיהם** לשון כלי זין הסייף בלשון יוני מכיר תנחומא דבר אחר
מכורותיהם בארץ מגורותיהם נהגו עצמן בכלי חמס כמו
מכורותיך ומולדותיך זה הוא תרגום של אונקלוס עד כאן לשון רש"י : יחזקאל יו

דרצה לומר לדעת התנחומא הכ"ף במלת מכורותיהם היא מגד הדין ולא מגד התמורה וחליפין ולדעת
האונקלוס מתחלף הכ"ף בגימל כדין אותיות ג"יכ"ק שהן ממוצא אחד והרי כאלו כתיב מגורותיהם
(איר וואוננג) :

ד"ה **אל** תחד כבודי כבוד לשון זכר הוא ועל כורחיך אתה צריך לפרש במדבר
אל הכבוד אתה כבודי לא תתיחד אתם כמו לא תחד אתם בקבורה עכל"ה : ישעי' יד

משום דבריך אלא דקרא כתיב בסודם אל תבוא נפשי ומלת נפש ידועה דשכונה בכל מקום בלשון נקבה ולפי
זה מלת תבוא ודאי גם כן נסתר לנקבה היא (דיא נפש זיא זאל ניט קומין אין איהר) סוד ואם כן

למטעי ולפרש מלת תֵּחַד גם כן נסתר לנקבה (דיא כבוד זיא זאל זיך ניט אייניגן) בקהלם לכן קאמר
רש"י על כורחיך מלת תחד נוכח לזכר הוא בעבור דמלת כבוד לא תכונה כי אם בלשון זכר מלת תֵּחַד גם כן
לשון זכר הוא וזה שכתב בְּמִדְבַּר אל הכבוד אתה כבודי לא תתיחד עמם (דוא כבוד זאלסט דיך ניט מיחד
זיין מיט זיא) :

יהושע ב"ג ד"ה **עִקְּרוּ שׁוֹר** אישטרדוס בלע"ז לשון את סוסיהם תעקר עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה דמכינו לפעמים איזה תיבות משמשת היפוך הפעולה עִקֵּר שור לאו משמעה (זיא הבין
איין גוואחרגלט רק היפוך הפעולה **עִקְּרוּ** שור (זיא הבין אויז גוואחרגלט דען) שור ומביא ראיה
את סוסיהם תעקר גם כן לאו משמעה (דוא זאלסט איין וואחרגלן) אלא משמעה היפוך הפעולה
(דוא זאלסט אויז וואחרגלן) :

יחזקאל ב"ח ד"ה **וְלוֹ יִקְּהַת** עמים אסיפת העמים שהיו"ד עיקור היא ביסוד כמו יִפְעָתֶךָ
ופעמים שנופלת ממנה וכמה אותיות משמשות בלשון זה והן
נקראות עיקור נופל כגון נו"ן של נושך ואל"ף שֶׁבְּאַחֲוָתִי באזניכם וּשֶׁבְּאִבְחַת חרב
איוב י"ג ואסוך שמן אף זה יקהת עמים אסיפת עמים שנאמר אליו גויים ידרשו ודומה לו עין
תלעג לאב ותבוז ליקהת אם לקיבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה ובגמרא דיתבו ומקהו
יחזקאל כ"א בשוקא דנהרדעי במסכת יבמות ויכול היה לומר קְהִיַּת עמים עד כאן לשון רש"י :

כדי דלא תטעה לומר היו"ד במלת יִקְּהַת סימן לעתיד הנסתר הוא ויהיה פירושו קָהָה מלשון הקהינה
מלכים עיניו דהיינו ענין כריתה דלא יתכן כאן חדא דלא שייך כאן ענין כריתה ועוד דלפי זה קְהַת תבעי
ב' ד' ליה על משקל דִּבַּת הארץ לכן קאמר רש"י שהיו"ד היא עיקור ביסוד ופירושו יְקָהָה ועניינו אסיפת עמים ולו
ישעיה (את נו אים) יְקָהָה (איין פר זאמלינג פון פעלקיר) : ומה שכתב עוד דלפעמים נופלת ממנה כגון נו"ן
י"א של נושך וכולי רצה לומר דמכינו כי יִגֹּף וקיימא לן הַדָּגֵשׁ שבתוך הגי"ן מורה הסרון נו"ן אות ראשונה מן
משלי ל' השורש דפירשו נָגַף שמע מינה דמכינו יסוד ועיקור של השורש נופלות אכן מה שמביא ראיה ממלת
שבאחותי וכו' אין המשל דומה לנמשל כי רש"י מיירי מן היכא דלפעמי' אות השורש באה ולפעמים נופלת ובמלת
אַחְוָתִי האל"ף נוספת לגמרי ואינה מן השורש וכן במלת אִבְחַת חרב האל"ף היא תמורת טי"ת ובאלו כתיב
טִבְחַת חרב גם במלת אסוך שמן האל"ף נוספת לגמרי וצ"ע :

ומה דמביא ראיה ממלת ליקהת אם וכן מגמרא מקהו בשוקא וכו' רצה לומר ענין כולם לשון אסיפה
וקבוץ הוא :

ומה דמסיים והיה יכול לומר קְהִיַּת עמים רצה לומר השתא דהוכחנו בראיה גמורה דמדרך הלשון
לפעמים להיות אות ראשונה מן השורש נופלת א"כ היה יכול לומר גם כאן קְהִיַּת עמים בלתי
יוד בתחילה :

תהלים קי"ג ד"ה **אוֹסְרִי** כמו אוֹסֵר דוגמת מקימי מעפר דל היושבי בשמים וכן בְּנִי אתונו
בענין זה עד כאן לשון רש"י :

תלים קכ"ג רהאודאי אין לפרש במלת אוֹסְרִי היו"ד לכינוי (בל"א מיין בונד) תקשה וכי יעקב אגד כלום (האט
דען יעקב וואז גבונדין) רק דעתו לברך ליהודה שיאגוד לגפן אחד עַיִר אחד אלא ודאי היו"ד
נוספת לגמרי ובאלו כתיב אוֹסֵר לחודיה ומביא רש"י על זה ראיות כי גם במלות מְקִימִי הַיּוֹשְׁבִי בְּנִי אתונו
היודי"ן נוספות ובאלו כתיב מֵקִים הַיּוֹשֵׁב בֶּן אתונו :

משלי כ"ג ד"ה **חכלילי** לשון אודם וכן למי חכלילות עינים שכן דרך שותי יין עיניהם
מאדימות עד כאן לשון רש"י :

בעיניך ראית במלת חכלילי הם ארבע אותיות שורש וקיימא לן דאין נמצא תיבה יותר מן שלש אותיות
שורש ובאשר נמצא תיבה כזו ארבע אותיות שורש אמרו שהיא מורכבת מן שני שרשים לכן דרשו

כמלת חכלילי מורכבת מן שורש חַיִךְ ומן מלת לִי ואמרו כל חיך אומר לי אכן רש"י רוצה לפרש המקרא על דרך פשוטו לכן קאמר כתרגומו לשון אֹדֶם (בל"א רוט) :

ד"ה גר גדוד יגודנו כולם לשון גדוד הם וכך חברו מנחם ואם תאמר אין גדוד בלא שני דלתי"ן יש לומר גדוד שֵׁם דָּבָר צריך שני דלתי"ן שכן דרך תיבה בת שתי אותיות לכפול בסופה ואין יסודה אלא שתי אותיות וכן אמר סכצפור לנוד משלי כ"ו
מגזרת *שבעתי נדודים שם נפול שדוד מגזרת ישוד צהרים אף יגוד יגודנו כולם מגזרה איוב כ"ז
אחת הם וכשהוא מְדַבֵּר בלשון יפעל אינו כפול כמו יָגוּד יָגוּד יָרוּם יָשׁוּד יָסוּב וכשהוא שופטים ב'
מִתְפַּעֵל אי מַפְעִיל אחרים הוא כפול כמו יִתְגּוֹדֵד יִתְגוֹדֵד יִתְרוֹמֵם יִתְבּוֹלֵל ובלשון מַפְעִיל תלים צ"א
יתום ואלמנה יְעוֹדֵד לְשׁוֹבֵב יעקב עליו מְשׁוֹבֵב נתיבות יגודנו האמור כאן אינו לשון תלים קמ"ו
שיפעלוהו אחרים אלא כמו יָגוּד הֵימֶנּוּ כמו בני יצאוני יצאו ממני גד גדוד יגודנו יגוד ישעיה מ"פ
הימנו שיעברו את הירדן עם אחרים למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ שם כ"ח
עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה דבמלת יגודנו גם כן השורש גָּדַד כמו במלת גדוד והא דכתיב יגודנו בדלי"ת אחדא בעבור דיש חילוק בין שֵׁם דָּבָר לבין לשון פָּעַל כי בְשֵׁם דָבָר בא השורש בשלמות ובלשון פָּעַל ירמיה יו"ד
תחסר דלי"ת אחדא : ואם תקשה לדעת רש"י דבא אבל הַשֵּׁם דָּבָר בשלמות בשני דלתי"ן הלא מלת גָּד הוא שֵׁם האיש ואף על פי כן אינו רק בדל"ת אחדא זה משני רש"י בעצמו לעיל פ' ויצא דבמלת גָּד שֵׁם האיש אין השורש גָּדַד רק גָּדָה מלשון גד גדייוסינוק לא הכתנא כדברי רז"ל וקימא לן כל שורש שאות אחרונ' שלו ה"א אז תחסר הה"א בסוף השורש ונשאר אם כן גָּד לחודיה אפילו בְּשֵׁם דָּבָר אבל בשורש גדד בא השם דבר בשלמות :

ומה שכתב בלשון יִפְעַל רצה לומר כשהפעולה עומד בעצמו בקלות (דז ווארק בלייבט בשטין אין דעם אאן זעלבין אין גרינג הייט) אז אין דרכו להיכפל האות כמו יגוד ירום ישור יסוב כי כולם פעלים עומדים הם :

ומה שכתב כשהוא מתפעל רצה לומר כשהפעולה עומד גם כן בעצמו אבל היא בחוזק (דז ווארק בלייבט בשטין אין דעם אאן זעלבין אין שטארק הייט) אז אפילו הַשֵּׁם דבר דרכו להיכפל האות כמו יתרומם יתגודד וכולי :

ומה שכתב או מַפְעִיל אחרים רצה לומר כשהפעולה יוצא לאחר אכן הראיות שהביא לא הבנתי כי כולם לְשׁוֹבֵב מְשׁוֹבֵב יְעוֹדֵד לאו לשון הפעיל המה רק לשון פיעל הדגש ואפשר לתרץ דרש"י סבר אף דהמה לשון פיעל הדגש מכל מקום משמשים לשון הפעיל כמו מלת לִמֵּד שהוא לשון פיעל הדגש ואמרו כו המדקדקים שמשמש לשון הפעיל וכאלו כתיב הלמיד :

ומה דקאמר עוד יגודנו האמור כאן וכולי משום דלעיל מיניה כתב רש"י דמלת יגודנו לשון פועל עומד בעצמו הוא וקימא לן בפעלים העומדים לא יתכנו כינויים הדבקים כגון גד אלא כינויים הנפרדים כמו מִמֶּנּוּ לכן קאמר רש"י יגוד הימנו ורצה לומר באמת נידון כאלו נכתבו שתי מלות יגוד הימנו (ער ווארט שארין פון איס) ומביא רש"י ראיה בני יצאוני כאלו כתיב יצאו ממני :

ד"ה בן פורת יוסף · בן חֵן לשון ארמי אפריון נמטי לרבי שמעון סוף ב"מ קהלת ג'
ובר"ה שאחריו פורת התי"ו שבו הוא תיקון לשון כמו על דברת בני אדם עד כאן לשון רש"י :

הוצרכת לדעת כי שורש פָּרָה משמש לשני ענינים ענין ראשון מלשון דרז"ל אפריון נמטי והיינו לשון חֵן וענין שני כדעת התרגום לשון פריה ורביה והחילוק שביניהם לדעת רש"י לענין חֵן לאו מזרעו דיוסף קא מיירי רק מיוסף עצמו דהוא בעל חן אם כן לא שייך בו ענין הדביקות והוי שני אלו כתיב בן פּוֹרָה בה"א בסוף (איין לייט זעליגר זון איז יוסף) לכן הוצרך רש"י לומר התי"ו היא תיקון לשון ומביא על

זה רחיה כמו דברת בני חדם ונקרח חצל המדקדקים לחות הלשון (ובל״ח זויכר קונטלעפט) חבל לדעת התרגום שהוח לשון פריה ורביה ולחו מיוסף קחיירי רק מזרעו דיוסף הפי״ו לחו לתיקון הלשון היח רק תנד הדביקות בן פורת יוסף (דער פֿרוכט פֿון יוסף) :

ד״ה **שׁוּר** כמו לָשׁוּר עד כחן לשון רש״י :

כתבו המדקדקים דנקודת לשון מָקוֹר (בל״ח חיין זחך בשטיט חין קיין גוויסי ציייט) היח בכל מקום כנקודת הַצִּוּוּי (דז חיז חיין זחך דז ווחרט גבחטין גלייך בו טחן) והיכר והבדל שביניהם הוח זה בלשון מָקוֹר דרכו לבוח עם שימוש הלמ״ד ומשום דבכחן בודחי חי חפשר לפרש מלת שׁוּר בלשון צווי וכי יעקב שבשיו מְצַוֶּה שיצעדו בנות מצרים לרחות בפחרת הוד יוסף והלח כם כבר צעדו לכן קחמר רש״י כמו לָשׁוּר ורצה לומר חסר במקרח למ״ד השימוש וכחלו כתיב לָשׁוּר והיינו לשון מָקוֹר (בו לוגין) ויעקב מספר מעשה שהיה :

ד״ה **עָלֵי** שור בשביל לשור עד כחן לשון רש״י :

רצה לומר חם נפרש מלת עֲלֵי כפירושה בכל מקום חין ביחור ופירוש בלל בפדו (זיח הבין בשריחט) עלי שור (חויף בו לוגין) לכן קחמר דמלת עלי מתפרש במקום מלת בשביל בפדו (זיח הבין גילונס) עלי שור בשביל לשור (חום וו״לן בו לוגין) : וחם תשחלני למה מהפך רש״י הסדר לפרש בתחילה מלת שׁוּר קודם מלת עלי המוקדם בקרח חפינך דמלת עֲלֵי נתינת טעם היח למלת שׁוּר כמו שכתב רש״י בשביל לשור חם כן כל זמן שלח נדע ביחור מלת שׁוּר חין לנו תועלת בביחור מלת עָלֵי :

במדבר כ׳ ד״ה **וָרֹבּוּ** נעשו לו אחיו אנשי ריב ואין הלשון הזה לשון פָּעֲלוּ שאם כן היה לו לנקוד וָרָבּוּ כמו המה °מי מריבה אשר רָבוּ וגומר ואף אם לשון

ירמי׳ ב׳ רֹבַית חיצים כן היה לו לנקוד אינו אא לשון פֻּעֲלוּ כמו שֹׁמּוּ °שמים שהוא לשון

איוב כ״ר הושמו וכן רֹמּוּ מעט שהוא לשון הורמו אא שלשון הורמו והושמו על ידי אחרים ולשון **רֹמּוּ רֹבּוּ** מאליהם הם משוממים את עצמן נתרוממו מעצמן נעשו אנשי ריב עד כחן לשון רש״י :

הוצרכת לדעת דמלת פָּעֲלוּ היח מן התיבות המורות פעולת הפועל בדבר חחר (זיח הבין חן חיין חנדרין גווחרקט) ומלת פֻּעֲלוּ היח יון התיבות המורות שקבלו הפעולה מן חחר (זיח זיין ווחרין גווערקט פֿון חיין חנדרין) לכן כתב רש״י דחין לפרש מלת **וָרֹבּוּ** לשון פָּעֲלוּ (דיח ברידר הבין תיט חים גצענקט) דחם כן הוי ליכקד וַרָבּוּ כמו המה מי מריבה חשר רָבוּ בקמץ תחת הרי״ש וכן לשנין רֹבַית חיצים הוי לנקוד וָרָבּוּ (זיח הבין גשחסין) ומדנקוד הרי״ש בחולם והחולם היח תמורת מלחפוס וכחלו כתיב וָרֻבּוּ והיינו לשון פֻּעֲלוּ (זיח זיין ווחרין גצענקט) ומה שכתב עוד חלח שלשון הורמו וכו׳ רצה לומר הח דחמרתי דמלת **וָרֹבּוּ** לשון פֻּעֲלוּ הוח מכל מקום לחו לשון פֻּעֲלוּ ממש הוח משום דמלת **וָרֹבּוּ** לשון פועל עומד הוח כדכתב רש״י בסכמתו נעשו חנשי ריב (זיח הבין חין זיך זעלבין גצענקט) ומלת פֻּעֲלוּ הוח שקיבל הפעולה מן החחר חלח כעין פֻּעֲלוּ קחמר וזה שמדייק במלת **רֹמּוּ רֹבּוּ** נתרוממו מאיהם וכו׳ וכל זה דווקח לדעת רש״י חכן המדקדקים חינן מודים לו בזה דלח מצינו בשום מקום לשון פֻּעֲלוּ עומד בעצמו ועין בספר השרשים שחיבר הרד״ק בשורש רָבַב :

במדבר ל״א ד״ה **בַּעֲלֵי חִצִּים** של שונם כחץ ותרגומו לשון ותהי המחצה ע״כ לשון רש״י :

לדעת רש״י במלת חִיצִים הוח השורש חָצַץ ממנין חֵץ (בל״ח פֿייחיל) והדגש שתוך הצדי׳ מסייע ליה דמורה חסרון כדי׳ חות חמצעית השורש ולדעת התרגום הוח השורש חָצָה רק שנהכר ה״ח השורש דבסוף כדין כל שורש שסופה ה״ח :

שבות י״ע ד״ה **שָׁדַיִם יָרָה יוֹרֶה** מת־גמינין אַשְׁתְּדִי יִשְׁתַּדִּי את שָׁדַיִם על שם שהזרע יורה כחץ ע״כ לשון רש״י :

רש"י מודיעך בזה דבמלת שָׁדָיִם הוא השורש שָׁדָה ונלקח מלשון התרגום דמתרגם על מלת יָרֹה יִיָּרֶה אִשְׁתְּדֵי (בל"א גוואָרפֿין) על שם שהזורע יורה כאן ;

ד"ה הוֹרַי לשון הריון שהורוני במעי אמי כמו * הורה גבר ע"כ לשון רש"י ; איוב י"א

משום דמלינו להורות בני ישראל דהיינו ענין הוראת איסור והיתר דלא יתכן כאן לכן קאמר דזה הוא ענין הריון הוֹרַי (מייני טראגיר) ;

ד"ה אשר כריתי לי לפי פשוטו כמו * כי יכרה איש ומדרשו עוד וכולי שמות כ"א עד כאן לשון רש"י ;

דברי רש"י מתבארין מעצמן דלפי פשוטו ענייגו כמו כי יכרה איש והיינו ענין חפירה (איך האב איר גיגראבן) ולדעת ראשון מהמדרש מענין מכירה אשר כריתי (איך האב גיקאפֿט) ולדעת שני מהמדרש ענין כבור אשר כריתי (איך האב געהויפֿט) ;

נשלם פרשת ויחי עם ספר בראשית • בעזרת מגיד אחרית מראשית ;
ובעזרת נותן לעם נשמות אבאר ספר שמות ;

ספר שמות

ד"ה הָבָה נתחכמה כל הבה לשון הזמנה הוא כלומר הזמינו עצמיכם לכך על כאן לשון רש"י ;

במלת הָבָה היא השורש יָהַב ביו"ד בתחילה ונפלה היו"ד בתח לה כי על הרוב בשורש שתחילתה יו"ד להיותה נופלת (כמו עֵצָה מן שורש יָעַץ דֵעָה מן שורש יָדַע) ויש מדקדקים שאמרו שענייגה לשון נתינה כמו השלך על ה' יְהָבְךָ דלא יתכן כאן בענין שנה פי היא אינה נותנת מיד ליד רק מוסבה במחשבה לכן קאמר רש"י כל הבה לשון הזמנה הוא ורצה לומר הוצרכנו לפרש כאותן מדקדקים האומרים דשורש יָהַב משמש ענין הזמנה וזה שייך ספיר בענה (בל"אברייאט איין אן) ;

ד"ה נתחכמה לו לעם נתחכמה מה לעשות לו ורבותינו דרשו נתחכמה למושיען של ישראל וכולי עד כאן לשון רש"י ;

משום דקשיא ליה והלא בית ישראל רבים הם ואם כן נתחכמה להם הוי להכתב לכן קאמר רש"י לעם ורצה לומר מדרך לשון הקודש לכנות אומה שלימה בלשון יחיד וזה נקרא אצל המדקדקים שֵׁם הַמִּין כמו הנה עָם יוצא וממצרים נקאי אם כן מלת לו על מלת הָעָם דהיינו שם יחיד וכולל כל ישראל יחד ; ומה שכתב עוד נתחכמה מה לעשות לו הוצרך להוסיף מלת לעשות בין מלת נתחכמה ובין מלת לו משום דקשיא ליה והלא ענין התחכמות פעולת עצמו הוא (יער טראכט אין זיך זעלבין) ומלת לו ניתקן על פעולת היוצא לכן הוסיף רש"י מלת מה לעשות וקאי מלת לו על מלת לעשות החסירה בקרא שבפעולת עשייה דהיא פועל יוצא יתכן מלת לו ; ומה שכתב עוד רבותינו דרשו בזה בא לתרץ קושיא הראשונה דלדעת רבותינו קאי מלת לו על השם ב"ה דהוא יחיד אמת ויתכן מלת לו ;

ד"ה עָרֵי מסכנות כתרגומו בית אוֹצָרָא וכן לך בא * אל הסוכן הלז גזבר הממונה ישעי' כ"ב על האוצרות ע"כ לשון רש"י ;

משום דמלת מִסְכֵּן מתפרש גם כן מענין דלות כמו איש מִסְכֵּן דלא יתכן כאן לכן הוצרך לומר דזה הוא כתרגומו בית אוצרא וכן לך בא אל הסוכן ;

ד"ה וַיָּקֻצוּ קצו בחייהם ורבותינו דרשו כקוצים היו בעיניהם ע"כ לשון רש"י ;

רש"י מודיעך בזה במלת ויקוצו הוא השורש קוץ ומשמש לשני ענינים שמוש אחד דבר מאוס כמו קצתי בחיי וזה כיון במה דקאמר קצו בחייהם שימוש שני ענין קוצים תלשון וקוץ ודרדר לזה כיוונו רבותינו כקוצים היו בעיניהם ;

ד"ה וכאשר יְעַנּוּ אותו בכל מה שהיו נותנין לב לענות כן לב הקב"ה להרבות ולהפריץ דבר אחר כן יִרְבֶּה כן רָבָה וכן פָּרַץ ומדרשו רוח הקודש אומרת כן אתם אומרים פן ירבו ואני אומר כן ירבה עד כאן לשון רש"י ;

והיא גירסא הנכונה ואחרות כולן משובשות ועיין אפרש אחת לאחת ;

משום דקשיא ליה והלא במלות יְעַנּוּ יִרְבֶּה יִפְרֹץ היודין המה סימן לעתיד (זיא וועֿרין פייניגן זיא וועֿרין זיך מערין זיא וועֿרין זיך שטאַרקין) ובאמת כוונת המאמר על זמן עָבַר כי בשעת הגלות כבר עינו אותם על זה קאמר רש"י בכל מה שהיו נותנין וכו' ורצה לומר מלינו לפעמים שהיודי"ן בראשית התיבה משמשות על המחשבה (כדכתב רש"י בעצמו בפ' בשלח בד"ה אז ישיר) ואם כן כך ביאור הפסוק וכאשר יענו (דז זיא האָבין גדאַכט צו פייניגין) כן ירבה (האָט גאָט גדאַנקין גהאַט צו מערין אונ' שטערקין) ; ומה שכתב עוד דבר אחר כן ירבה כן רָבָה וכן פָּרַץ רצה לומר אף לו אי אמרינן היודי"ן המה סימן לעתיד גם כן ניחא כי מלינו על הרוב דכתיב העתיד במקום עָבַר והרי כאלו כתיב כן רָבָה וכן פָּרַץ ; ומה שכתב עוד ומדרשו רוח הקודש וכולי רצה לומר דווקא אליביה פשטיה דקרא דקאי רק מלות הבה נתחכמה על זמן העבר והיינו שעבדו אותם קודם הגלות ומלות וכאשר יענו קאי אדהשתא על שעת הגלות שפיר קשה היאך יתכן בשעת הגלות לשון עתיד אבל לדעת המדרש מלות וכאשר יענו גם כן קאי על זמן העבר ומלת כאשר היא תמורת לכן ונתינת טעם היא למלת הבה נתחכמה וכך פירושו הם אמרו בזמן העבר הבה נתחכמה פן ירבה וכאשר (אונ' דארום) נגמרה בעצתם יענו אותו (זיא וואַרין זיא פייניגן) ושייך שפיר לשון עתיד ואי משום דלא יתכן בשעת העיצה כן ירבה וכן יפרץ על זה קאמר המדרש רוח הקודש אומרת כאותה שעה כך אתם אומרים בשעת העיצה פן ירבה ואני אומר עכשיו בשעת העיצה כן ירבה ולא תועיל עצתכם כלום ;

ד"ה לַמְיַלְּדוֹת הוא לשון מולידות אלא שיש לשון קַל ולשון כָּבֵד כמו שׁוֹבֵר וּמְשַׁבֵּר דּוֹבֵר וּמְדַבֵּר כך מוֹלִיד וּמְיַלֵּד עד כאן לשון רש"י ;

רצה לומר כמו דאין חילוק בין שׁוֹבֵר וּמְשַׁבֵּר בגוף העושה כי שניהם מורים על אחד העושה פעולת השבירה בדבר אחר רק החילוק הוא ביניהם שׁוֹבֵר הוא לשון קַל (ער צו ברעכט גרינג האָט נאָר איין שפּאַלט גמאַכט) וראוי עוד להשתמש בו וּמְשַׁבֵּר בְּדָגֵשׁ תוך הַבֵּית הוא לשון כָּבֵד (ער צו ברעכט שטאַרק אין שטיקן) ואין ראוי להשתמש בו עוד כן על דרך זה מלת מוֹלִיד בלתי דגש תוך הלמ"ד מורה פעולת הלידה בקלות (זיא מאַכט גרינג גווינין) ומלת מְיַלֵּד בדגש תוך הלמ"ד מורה פעולת הלידה בחוזק (זיא מאַכט איר שטאַרק גיווינן) והיינו שהיא מקשה לילד ועל דרך זה תתפרש ד"ה שאחר כך בְּיַלֶּדְכֶן כמו בְּהוֹלִידְכֶן ;

ד"ה וַתְּחַיֶּיןָ וְתִחְיֶה עד כאן לשון רש"י ;

כתב הרב המזרחי כי הוי"ו מושיבו לעתיד עד כאן לשונו פירוש לפירושו לדעת רש"י במלת וְחָיָה הוא השורש חָיַי בשני יודי"ן והה"א הכתובה לאו שרשית היא רק לסימן הנקיבה ובלתי הוי"ו חָיָה לשון עבר לנקבה הוא (זיא האָט גלעבט) והוי"ו מהפכה לעתיד וְחָיָה (זיא וואַרט לעבין) וזה מדייק רש"י וְתִחְיֶה רצה לומר כאילו כתיב בהדיא לשון עתיד בוי"ו שהיא לחיבור ;

ד"ה וַתְּחַיֶּיןָ את הילדים מספקות להם מים ומזון תרגום הראשון וְקַיָּמָא והשני וְקַיָּמָתִין לפי שלשון עבר לנקבות רבות תיבה זו וכיוצא בה משמשות

לשון

לשון פָּעֲלוּ ולשון פְּעַלְתֶּם כגון * ותאמרנה איש מצרי לשון עָבַר כמו וַיֹּאמְרוּ שמות ב'
לזכרים ° ותדברנה בפיכם לשון דִּבַּרְתֶּם כמו וַתְּדַבְּרוּ לזכרים וכן ° ותחללינה אותי ירמיה ג'
על עמי לשון עבר חִלַּלְתֶּם כמו וַתְּחַלְּלוּ לזכרים ע"כ לשון רש"י : יחזקאל י"ג

מה שכתב תספקות וכולי רצה לומר דאלו כפשוטים שהשמיעני שלא עשו כדבר כ"ע וה ככר נשמע כמה דכתיב ולא עשו כאשר דיבר אליהן מלך מצרים אלא ודאי מיתורא דתלת ותחיין לדרוש כי גם מספקות להן מים ומזון : **ומה** שכתב עוד תרגום הראשון וְקַיָּמָא וכולי דע דכתבו המדקדקים דמלת תְּפַקֵּדְנָה תשמש לנסתרות כמו יִפַּקְדוּ לזכרים (זיא ווארין דענקין) וגם תשמש מלת תְּפַקֵּדְנָה לנוכחות כמו תִּפַּקְדוּ לנכרים (איר ווארט דענקין) ועם וי"ו ההיפוך הוא לשעבר ולזה כיון התרגום דמתרגם במלת וַתְּחַיֶּין, הראשון וְקַיָּמָא והיינו לנסתרות (זיא לאזיטין לעבין) ומלת וַתְּחַיֶּין, השני מתרגם וְקַיֵּמְתִּין לנוכחות (איר האט לאזין לעבין) ומשום דכתיב במלת ותחיין השני ויקרא מלך מצרים אם כן דיבר לנוכחות וזה שכתב רש"י לפי שלשון עבר לנקבות רבות וכולי רצה לומר מלת ותחיין היא על משקל ותפקדנה והיא באה מצד הדקדוק שוה לנסתרות ולנוכחות אבל לזכרים יש הפרש לנסתרים יִפַּקְדוּ ולנוכחים תִּפַּקְדוּ :

ד"ה וַיֵּיטִיב היטיב להן וזה חילוק בתיבה שיסודה שתי אותיות ונתן לה וי"ו יוד בראשה כשהיא באה לדבר לשון וַיַּפְעִיל הוא נקוד היו"ד בצירי שהוא קמץ קטן כגון וַיֵּיטִיב אלוהים למילדות וכגון * וַיֶּרֶב בבת יהודה הִרְבָּה תאניה איכה ב'
וכן * וַיֶּגֶל את השארית דנבוזר אדן הִגְלָה את השארית וַיֶּפֶן זנב אל זנב הפנה הזנבות ד"ה ב' כ"ו
זו לזו כל אלו לשון הפעיל את אחרים וכשהוא מדבר בלשון וַיִּפְעַל הוא נקוד היו"ד שפטים ט"ו
בחיריק כגון * וַיִּיטַב בעיניו לשון הוטב וכן וַיִּרֶב העם נתרבה העם * וַיִּגֶל יהודה הוגלה ויקרא י"ד
יהודה * וַיִּפֶן כה וכה הופנה לכאן ולכאן ואל תשיבני וַיֵּלֶךְ וַיֵּשֶׁב וַיֵּרֶד וַיֵּצֵא לפי שאין ירמי' י"ב
מנזרת של אלו שהרי היו"ד יסוד בהן יָרַד יָלַךְ יָצָא יָשַׁב יו"ד אות שלישית בו שמות ב'
עד כאן לשון רש"י :

מה שכתב רש"י בתיבה שיסודה שתי אותיות רצה לומר דמצינו לפעמים שאין נראה במכתב רק שתי אותיות מן השורש והשלישית נעלמת או נוכל לומר דרש"י מסכים עם חכמי צרפתים באמרם דנמצאים גם כן שרשים דאינן בעצם ראשונה כי אם שתי אותיות : **ומה** שכתב עוד כשהוא בלשון ויפעיל וכולי בזה הוצרכת לדעת דלפני רש"י היתה הנירסא בכולן היודין בצירי כאשר הצגתי לפניך בלשון רש"י לכן מחלק רש"י כשהוא באה לדבר בלשון וַיַּפְעִיל רצה לומר לשון הִפְעִיל נקוד היו"ד בצירי וכשהיא באה לדבר בלשון וַיִּפְעַל והיינו לשון עומד בעצמו (דיא ארבייט בלייבט בייא דען מאן זעלבין) אז נקוד היו"ד בחיריק אכן בכל הספרים שלנו במלות וַיֶּרֶב בבת יהודה וכן וַיֶּגֶל את השארית וַיֶּפֶן זנב אל זנב בכולם היודין בסגול לכן מחלקים המדקדקים בענין אחר והיינו כשהיוד בסגול אז המילה היא בודאי לשון הִפְעִיל (ער מאכט איין אנדרין וואראין) וכשהיוד בצירי יש מהן לשון הפעיל כגון הכא וַיֵּיטִיב אלהים למילדות (ער מאכט בגיטיגין) ויש מהן לשון קַל כמו אל תֵּפֶן אל מנחתם אבל כשהיו"ד בחיריק בזה מודו המדקדקים לרש"י שהוא לשון וַיִּפְעַל : ובאשר חפשתי מצאתי במלכים ב' סימן י"ז ד"ה ויגל תחלק רש"י כמו שכתבתי בשם המדקדקים לכן בודאי מצוה רבה היא להגיה ברש"י כאן בכל מקום מלת סגול תמורת מלת צירי כדי שלא תהא נוסחאו נגד כל הנוסחאות וגם סותר דברי המדקדקים וסותר דברי עצמו במלכים עין שם : **ומה** שכתב עוד ונתן לה וי"ו יו"ד בראשה רצה לומר דווקא תרתי בעינן וי"ו וגם יו"ד בראשה אבל כשהמלה ביו"ד לחודיה אז תינה היו"ד לא בסגול ולא בצירי רק בפתח ואז אינה צריך לפרש שהוא לשון הִפְעִיל כי כן דין לשון הפעיל להיות היו"ד בפתח ועין לקמן פרשת ואתחנן ד"ה לא ירפך : **ומה** שכתב עוד וַיִּיטַב בעיניו הוטב בעיניו וַיִּרֶב העם נתרבה העם רצה לומר פעלים עומדים בעצמן הן וַיִּרֶב (ער האט זיך זעלבין גימערט) וַיִּיטַב (עז האט אין זיין אויגן וואול גפאלין

נפעלין) : ומה שכתב עוד ואל תשיבני וַיֵּלֶךְ וכולי לשיטת הגרסא דלפניו קאי שהיה כתוב לפניו וַיֵּרֶב וכולי דכולן היודי"ן בצירי והמה לשון הפעיל ונגלה עליו הקושיא ממלות וַיֵּצֵא וַיֵּלֶךְ וכולי כי גם שם היודי"ן בצירי ואף על פי כן אינן לשון הפעיל והוצרך לתרץ לפי מאין תגזרתו וכולי אבל לפי הגרסא דלפנינו בכולם היודי"ן בסגול וכדכתב רש"י בעצמו במלכים ומעיקרא לא קשה מידי כי שם היודי"ן בסגול לכן המה לשון הפעיל ובמלת וַיֵּצֵא וילך וישב היודי"ן בצירי הוא לשון וַיִּפְעַל : ומה שכתב עוד במלת וילך וכולי היו"ד יסוד בו בזה הוא נגד המדקדקים כי המה כתבו יו"ד הכתובה היא יו"ד השימוש ויו"ד השורש תנוח תחת הצירי הנקודה תחת יו"ד השימוש : ומה שכתב עוד יו"ד אות שלישית בו למפרע קא חשיב דלגבי דידן היו"ד אות ראשונה היא מן השורש כמו שכתב בעצמו יֵלֵךְ יֵרֵד יֵשֵׁב יֵצֵא ;

ד"ה אֲמָתָהּ את שפחתה ורבותינו דרשו לשון יד אבל לפי דקדוק לשון הקודש היה לו לנקוד אַמָּתָהּ מ"ם דגושה והם דרשו את אמתה את ידה שנשתרבבה אמתה אמות הרבה עד כאן לשון רש"י ;

מה שכתב את שפחתה רצה לומר במלת אמתה הוא השורש אָמָה (דינסט מאגד) והתי"ו היא תמורת ה"א השורש כי כן דין ה"א השרשית כאשר תבוא אחריה אות הכינוי אז נשתנית הה"א לתי"ו רפויה ועין בפ' משפטים ברש"י בד"ה מראה ; ומה שכתב עוד רבותינו דרשו וכולי רצה לומר לדעת רבותינו מלשון אַמָּה (בל"א איין איל) הוא השורש אַמֵּם בשתי מ"ין והה"א היא לנקבה ודרך לשון הקודש כאשר יחסר מם חדא אזי תינקד דגש תוך מם הנשארה לתשלום חסרונה ואם כן לפי דבריהם הוי לנקד כזה אַמָּתָהּ בדגש תוך המ"ם וכאשר עיינתי תלאתי בספר השרשים שם בר הרד"ק בשורש אָמָה וז"ל ותשלח את אמתה את שפחתה ואומרים כי המלה זאת מחלוקת בקריאתה כי יש קוראים אותה בדגש אַמָּתָהּ מן אמה ארכו וכן פירש רבינו סעדיה וכולי עכ"ל הרד"ק הנה לפי עדותו של הרד"ק בשם רבינו סעדיה מסולקת קושית רש"י ודרש רבותנו קאי אליבא גירסת דרבינו סעדיה ודבריהם שרירן וקיימין : אכן עדין יש לדקדק מאין הוציאו הלימוד שנשתרבבה ידה לאמות רבות כי לא נמצא בכאן סימן הריבוי לכן נראה לי דשא ודאי לדבריהם לענין אַמָּה התי"ו שהיא תמורת ה"א לאו שרשית היא רק נוספת לגמרי וכבר פירש הרד"ק כי הוספו ו' ד"ה התכאתה גם בפסוק נפלאתה אהבתך לי דהה"א ניספת מורה הפלגת הדבר עד מאוד לכן דרשו נשתרבבה ידה אמות הרבה ;

ד"ה הֵילִכִי נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה הֵי שֶׁלִּיכִי עד כאן לשון רש"י :

דלפי פשוטו הוי למכתב הֵילִיךְ בכ"ף שְׁוָא כדין כל נוכח לנקבה ומדכתב הֵילִכִי ודאי תתחלק המלה לשתי מלות הֵי לִיכִי והוצרך לפי זה להוסיף השי"ן להבין המלה הֵי (נכנס) שֶׁלִּיכִי (דז דיינינג) ואם כן נתנבאה ולא ידעה מה נתנבאה :

ד"ה מְשִׁיתִהוּ שחלתיה הוא לשון הוצאה בלשון ארמי כמשחל בינית(א) מחלבא ובלשון עברי משיתיהו לשון הֲסִירוֹתִיו כמו לא יָמוּשׁ לא מָשׁ כך חברו מנחם ואני אומר שאינו ממחברת מָשׁ יָמֵשׁ אלא מגזרת מֹשֶׁה
תילים י"ח ולשון הוצאה הוא כמו ימשני ממים רבים שאלו היה ממחברת מָשׁ לא יתכן לומר
זכרי' ג' מְשִׁיתִהוּ אלא הֲמִישׁוֹתִיהוּ כאשר יאמר מן קָם הקימותי או מַשְׁתִּיהוּ כמו וּמַשְׁתִּי את עון הארץ אבל מְשִׁיתִי אינה אלא מגזרת תיבה שפעל שלה מיוסד בה"א בסוף התיבה כמו מָשָׁה בָּנָה עָשָׂה צִוָּה פָּנָה כשיבוא לומר פָּעַלְתִּי תבוא היו"ד במקום ה"א כמו עשותי צויתי בניתי פניתי עד כאן לשון רש"י ;

דברי רש"י מתבארין מעצמן דאילו יהיה מלת משיתיהו מן שורש מָשׁ כדברי מנחם והיינו של משקל קָם אם כן אם הוי לשון הפעיל הוי למכתב הֲמִישׁוֹתִיהוּ כמו הקימותי ואלו הוי לשון קל הוי למכתב

למכתב ומִשְׁתִיהוּ כמו ותשתי את עון הארץ אלא ודאי פרשו מָשָׁה על משקל בָּנָה לכן כמו דאמרינן מן בָּנָה בְּנִיתִיהוּ (איך הב געבויאט איס) הכי נמי אמרינן מן שורש מָשָׁה מְשִׁיתִיהוּ (איך הב אויז גינומין אים) והיינו כתרגומו שחלתיה לשון הוצאה :

ד״ה לַמָה תַכֶּה אף על פי שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד ע״כ לשון רש״י :

גרסינן בסנהדרין אמר ריש לקיש כל המגביה ידו על חבירו אף על פי שלא הכהו נקרא רשע שנאמר ויאמר לרשע למה תכה ריעיך הִכִּיתָ לא נאמר אלא תַכֶּה אף על פי שלא הכהו נקרא רשע. ע״כ לשון הגמרא וכוונת ריש לקיש אלו כתיב הכית לשון עבר (דוא האסט גשלאגין) ואין לשון עבר שייך רק על מעשה שהיה כבר כפועל ממש אם כן לא הוי נקרא רשע רק עד שהלהו אבל עכשיו דכתיב תַכֶּה לשון עתיד (דוא ווארשט שלאגין) ובאמת עדין לא הכהו ואף על פי כן נקרא רשע בהרמת יד לחודיה :

ד״ה וַיֹאֶל כתרגומו וּצְבִי ורומה לו הואיל נא וכולי ומדרשו לשון אָלָה וכולי עד כאן לשון רש״י :

רצה לומר שהתרגום דמתרגם על מלת וַיֹאֶל וּצְבִי והיינו ענין רצון (בווילינן) אם כן פרשו יָאַל אבל לדעת המדרש מענין שבועה פרשו אָלָה :

ד״ה בְּלַבַּת אֵשׁ בשלהבת אֵשׁ לבו של אש כמו *לב השמים *לב הָאֵלָה ואל תִתְמַה על התי״ו יש לנו ביוצא בו אמולה * לִבָּתֵךְ עד כאן לשון רש״י : דברים ד׳ שמואל ב יח יחזקאל ט״ז

רש״י מודיעך בזה הדגש שתוך הַבֵּית מורה חסרון בית אמצעית השורש ופרשו לֵבָב ובא מזה השורש מלת לֵב (כל״א סערן) וכדי שלא תיקשה היאך יתכן בענין אֵשׁ מלת לֵב על זה קאמר בשלהבת אֵשׁ לב של אֵשׁ ורצה לומר מלת לַבַּת שם מושאל הוא וכמו דמגיעת האדם תקועה לבו כמו כן השלהבת עולה מאמצעית האש לכן שייך שפיר בו לשון לֵב : ומה שכתב עוד ואל תִתְמַה וכולי משום דקשיא ליה התי״ו במלת בלבת המורה ענין הדביקות מיותרת היא כי הוי סגי אלו הוי כתיב בְּלֶב אֵשׁ כי הסגול כלמד היתה מורה גם כן ענין הדביקות על זה קאמר ואל תִתְמַה כי יש לנו ביוצא בו מה אמולה לִבָּתֵךְ והוי גם כן סגי אלו הוי כתיב מה אמולה לבך רק הוא מדרך הלשון לדבק התי״ו במלת לֵב ועיין בשרשים שחיבר הרד״ק בשורש לבב :

ד״ה אֻכָּל כמו נֶאֱכַל במו לא *עֻבַּד בה אשר *לֻקַּח משם ע״כ לשון רש״י : דברים כ״א בראשית ג׳

מה שכתב אֻכַּל כמו נֶאֱכַל לאו דוקא הוא דהא מלת אֻכַּל מלשון פֻּעַל הדגש ומיירי שקיבל הפעולה מן אחר בכבידות ומלת נֶאֱכַל לשון נפעל הוא ומיירי שקיבל הפעולה מן אדם אחר בקלות אלא בעבור דמלת נאכל והיינו לשון נפעל יותר מורגל ושגור מן לשון פֻּעַל לכן בכל מקום שמצא רש״י לשון פֻּעַל מביא עליו לדמיון לשון נִפְעַל ורצה לומר כמו דמלת נאכל ענייננו שקיבל הפעולה מן אדם אחר כמו כן מלת אֻכַּל ענייננו שקיבל גם כן הפעולה מן אדם אחר ובאמת כל אחד ואחד לעניינו זה לקלותו וזה לכבידותו ועל דרך זה עֻבַּד לֻקַּח ו

ד״ה נָשַׁל שָׁלַף והוציא כמו *וְנָשַׁל הברזל *כי ישל זיתיך ע״כ לשון רש״י : דברים י״ט שם כ״ח

מודיעך בזה דמלת נָשַׁל הוא השורש נָשַׁל ונקרא אצל רש״י יסוד הנופל משום דלפעמים נופלת הנו״ן כמו הכא נָשַׁל וכמו כי יִשַּׁל זיתיך ולפעמים יבוא בשלימות כמו ונשל הברזל ומכל מקום שניהם ענין אחד לשון הוצאה :

ד״ה וְנִצַּלְתֶּם את מצרים כתרגומו ותרוקינון וכולי והנו״ן בו יסוד ומנחם חברו במחברת צד״י עם *ויצל אלהים את מקנה אביכן וכולי ולא יאמנו דבריו כי אם לא היתה הנו״ן יסוד והיא נקודה בחיריק לא תהא משמשת לשון בראשית ל״א

דברים כ"ח פְּעַלְתֶּם אלא לשון נִפְעלתם כמו * וְנִסַּחְתֶּם מן האדמה * וְנִתַּתֶּם ביד אויב וכולי וכל
ויקרא כו נו"ן שהיא באה בתיבה לפרקים ונופלת ממנה כגון נו"ן של נוגף וכולי כשהוא מדבר
בראשית כח לשון פְּעַלְתֶּם תינקד בִשְׁוָא כגון וּנְשָׂאתֶם את אביכם וכולי לכך אני אומר שזאת
הנקודה בחיריק מן היסוד היא יסוד שֵׁם דבר נִצּוֹל והוא מן הלשונות הכבדים כמו
דִבּוּר כִּפּוּר לִמּוּר כשידבר בלשון פִּעַלְתֶּם ינקד בחיריק כמו וְדִבַּרְתֶּם אל
הסלע עד כאן לשון רש"י :

מה שכתב מנחם חברו במחברת צד"י וכולו רצה לומר לדעת מנחם במלת וְנִצַּלְתֶּם הוא רפירש
צָלַל וסותר רש"י דבריו משום דלדעת מנחם הוצרכנו לומר הנו"ן מן
וְנִצַּלְתֶּם לאו שרשית היא רק היא סימן על לשון נִפְעַל על משקל וְנִסַּחְתֶּם וְנִצַּלְתֶּם (איר
וואָרט ווערין אויז גילערט פֿון איין אנדרין) ובאמת כוונת הפסוק על הפועלים הכתולם
(איר וואָרט אויז לערין אן דיא) מכריס אלא ודאי הנו"ן היא שורש מן יסוד נָצַל :

ומה שכתב עוד וכל נו"ן שהיא באה לפרקים וכולי בזה מקשה את עצמו כי גם לדברי רש"י שהנו"ן מן
היסוד וכוונת המאמר על הפועלים הפעולה (זיא ווארין אויז לערין דיא) מכריס אכתי תקשה
הוי למכתב הנו"ן בִּשְׁוָא כזה וּנְצַלְתֶּם כמו וּנְשָׂאתֶם על זה משני רש"י לכך אני אומר שזאת הנקודה
וכולי ורצה לומר באמת אילו היה מלת ונצלתם מן לשון קַל (ווייזט איין גרינגי ארבייט) היתה הנו"ן באמת
בִּשְׁוָא וּנְצַלְתֶּם אבל עכשיו דמלת ונצלתם מן לשון כָּבֵד הוא שהרי נקוד דגש תוך הַצַּדִ"י ומורה על
חוזק הפעולה (זיא ווארין שטאריק אויז לערין) כמאמר רז"ל עשאוהו כמגורה שאין בו דגן וכולי אם כן
דין הנו"ן ליקנד בחירק על משקל כִּפַּרְתֶּם דִבַּרְתֶּם שהמה גם כן לשון כָּבֵד :

בראשית יט ד"ה ויחזק בו לשון אחיזה והרבה יש במקרא ויחזיקו * ד"ה האנשים
וכולי כל לשון חיזוק הדבק לְבֵית אחיזה הוא ע"כ לשון רש"י :

משום דפורש חָזַק על הרוב משמש על חוזקת הפעולה דלא יתכן כאן לכן קאמר דזה הוא לשון אחיזה
(בגרייפן) ונותן על זה סימן דכל מקום דכתיב אבל פורש חָזַק שמוש הבי"ת ענין אחיזה הוא
כמו הכא דכתיב ויחזק בו :

ד"ה ודבר הוא לך נתפרש בפ' ויצא בד"ה דברתי לך : ד"ה על החמור
חמור המיוחד וכולי ע"כ לשון רש"י :

דאם לא כן חֲמוֹר בלא ה"א ידועה מבעי ליה למכתב ומדכתיב הַחֲמוֹר בה"א ידיעה על כורחך מורה
על דבר ידועה חמור המיוחד כדמפרש רש"י :

שמות י"ג ד"ה לַמּוּלוֹת על דבר המולות שֵׁם דבר הוא והלמ"ד משמשת בלשון עַל כמו
* ואמר פרעה לבני ישראל על בני ישראל וכולי ע"כ לשון רש"י :

דע כי דין הַמָּקוֹר (איין זאך וואס קיין גוויסי צייט האט) לבוא אבלו שימוש הלמ"ד אכן אין דין
הַמָּקוֹר לבוא אבלו תנועות ות כי תנועות ות מורה סימן הרבוי ולשון מָקוֹר לא יתרבה לכן
קאמר רש"י שֵׁם דָּבָר הוא ולאו לשון מָקוֹר ושייך בו ספיר תנועות ות ואי דלא יתכן בלשון שֵׁם דָּבָר
שימוש הלמ"ד על זה קאמר על דבר המולות ורצה לומר הלמ"ד משמש במקום מלת עַל (אום ווילן
דיא בשניידינג) :

ד"ה ואל ישעו בדברי שקר ואל יהגו וידברו בדברי רוח לאמור נלכה
תילים קי"ט ונזבחה ודומה לו * וְאֶשְׁעָה בחוקיך תמיד
דברים כ"ח * למשל ולשנינה מתרגמנין לישועין ויספר וְאֶשְׁתָּעֵי ואי אפשר לומר ישעו לשון ויישע
בראשית ד' אל הבל וכולי ולפרש אל ישעו אל יפנו שאם כן היה לו לכתוב ואל ישעו אל דברי שקר
ישעי' י"ז או לדברי שקר כי כן גזרת כולם ישעה * האדם וכולי ולא מצאתי שמוש של בי"ת
יחזקאל ל"ג שסובה לאחריהם אבל אחר לשון דבור כמתעסק לְדַבֵּר בדבר נופל בו לשון שמוש

בי"ת כנון הַנִּדְבָּרִים בך וכולי ע"כ לשון רש"י :

אין כוונת רש"י לחלק כגוף השורש שהרי בין לענין פִּנּוֹת (קערין) וכין לענין דבור (רידן) בשניהם הוא השורש שָׁעָה אלא רצה לחלק בענין פירוש המלה והיינו כאשר שורש שָׁעָה מדובק למלת אֶל אז לפירוש הנא"ד הרי ענינו לשון פִּנּוֹת (קערין) אבל כאשר שורש שָׁעָה מדובק לשמוש הַבֵּית הרי היא ענין דבור (רידן) ונלקח מלשון התרגום דמפרש למשל ולשניגה ולשועין ויספר ואשתעי (רידן) :

ד"ה וַיֻּכּוּ לשון וַיִּפָּעֲלוּ הוכו מיד אחרים הנוגשים הכום עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה במלת וַיֻּכּוּ הדגש שתוך הכ"ף מורה חסרון נון אות ראשונה מן השורש ושרשו נָכָה וכאלו כתיב בתשלומו וַיִּנָּכְהוּ על משקל וַיִּפָּעֲלוּ וענינו שקבלו פעולת ההכאה על ידי אחרים וזה שכיון רש"י במה דכתב הוכו מיד אחרים הנוגשים הכום :

ד"ה וְחָטָאת עמך אלו היה נקוד פתח הייתי אומר שהוא דבוק ודבר זה חטאת עמך עכשיו שהוא קמץ שֵׁם דָּבָר הוא וכך פירושו ודבר זה מביא חטאה על עמך כאלו כתיב וחטאת לעמך וכולי ע"כ לשון רש"י :

מה שכתב רש"י עכשיו שהוא קמץ הוא שֵׁם דָּבָר אין רצונו לומר אלו היה נקוד פתח לאו שם דבר הוא דזה אינו דאלו היה נקוד פתח היה על משקל חַטַּאת מכרים דהוא ודאי שם דבר אלא רצה לומר אלו היה נקוד פתח היה שם דבר בדביקות והוי כאלו כתיב חטאת של עמך עכשיו שהוא קמץ שֵׁם דבר במוכרת הוא וזה כיון רש"י במה דקאמר כאלו כתיב וחטאת לעמך הוסיף בכיון שמוש הלמ"ד כי אגל שמוש שלמ"ד לא יתכן ענין הדביקות וְחָטָאת לעמך (דז איז איין גברעכין בו דיין פֿאלק) ועין ברד"ק בשורש חטא גם כאכן עזרא פ' זו :

ד"ה הֵרַע לשון הפעיל הוא הרבה רעה אליהם ותרגומו זְאַבְאִישׁ ע"כ לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה במלת הֵרַע הוא השורש רָעַע ואילו היה כתוב השורש בתשלומו היה כתיב הֵרְעַע על משקל הפעיל אלא שהעלימו הרי"ו ונקדו הצירי תחת הה"א לתשלום חסרון העי"ן וזה כיון במה דכתב לשון הפעיל הוא הֵרַע (ער הט תאכין איבלין) :

פרשת וארא

ד"ה על צבאותם כצבאותם כל צבאם לשבטיהם יש על שאינו אלא במקום אות אחת על חרבך תחיה כמו בחרבך עמדתם על חרבכם כמו בחרביכם בראשי' כ"ז יחזקאל ל"ג עד כאן לשון רש"י :

לקמן בפרשת בא כתיב וגם ערב רב עָלָה אִתָּם וכתב שם רש"י שהם תערובות אומות של גרים עכ"ל וכודאי מדלא כתיב מַעֲלוֹ לשון הפעיל אלא כתיב עָלָה אִתָּם משמעו שהלכו בנפשם חפיכה בלתי פכרח וכאן כתיב על צבאותם אפשר להיות משמעו שהוציאם בעל כורחם וסתרי להדדי לכן קאמר רש"י יש על שאינו אלא במקום אות אחת דהיינו במקום שימוש הַבֵּית והרי כאלו כתיב בצבאותם והיינו כל צבאם שהלכו בכנופיא והערב רב הלכו מעצמן ברצונם הטוב :

ד"ה יחיה נביאך בתרגומו מתורגמניך וכל לשון נבואה אדם המכריז ומשמיע דברי תוכחות והוא מגזרת ניב שפתים ובלע"ז פרידיגר ע"כ לשון רש"י ישעי' נ"ז.

דהא ודאי אין לפרש מלת נביאך נבואה ממש ויהיה משמעו אהרן קיבל שנבואה מן השם ב"ה והוא אמרה אחר כך למשה ובאמת איפכא הוי לכן קאמר בתרגומו מתורגמניך (ובלע"ז פרידיגר ובל"א פֿאר שפרעכיר) והיינו לאו ענין נבואה ממש היא רק מתורגמן אבל פרעה :

ד"ה כְּבַד בתרגומו יַקִּיר ולא אִתְיַקִּיר מפני שהוא שֵׁם דָּבָר במוכי כָּבֵד שמות י"ח

ממך הדבר עד כאן לשון רש"י :

משום דמלת כָּבֵד איכא לפרושי כלשון התרגום יַקִיר לשון שֵׁם דָּבָר כָּבֵד (שווערער) וגם איכא לפרושי פֹּעַל עָבַר כָּבֵד (עז האט געשווערט) ובעבור דבפרשת יתרו בפסוק כי כָבֵד ממך הדבר אי אפשר לפרושי כי אם בלשון שֵׁם דָּבָר לכן מסכים רש"י לדעת התרגום כי גם בכאן לשון שֵׁם דָּבָר הוא כָּבֵד לב פרעה (עז איז שווערער דז הערץ פון) פרעה : **אכן** הרב המזרחי השיג גם על התרגום דבכאן באמרו אף דלקמן בפרשת יתרו במלת כי כבד ממך הדבר אי אפשר לפרושי כי אם בלשון שֵׁם דָּבָר מכל מקום בכאן לשון פֹּעַל עָבַר הוא כראיית מלת מֵאֵן הכתוב אחריו דהוא ודאי לשון פֹּעַל עָבַר והכי פירושו דקרא כָּבֵד לב פרעה (עז האט געשווערט דז הערץ פון) פרעה מֵאֵן לשלח את העם (ער האט ניט געוואלט שיקן דז פאלק) :

ד"ה ואם מָאֵן אתה ואם סַרְבָן אתה מָאֵן כמו מְמָאֵן מְסָרֵב אלא כינוי האדם על שֵׁם הַמִּפְעָל כמו שָׁלֵו שָׁקֵט זָעֵף עד כאן לשון רש"י :

אמרו המדקדקים מָאֵן הוא שֵׁם הַתֹּאַר והיינו עומד בכל עת במרדו (בל"א איין אוס ווילינר) ולא יתכן בו מלת אַתָּה אבל מְמָאֵן הוא שֵׁם הַמִּפְעָל לשון בינוני פוסק רק בפסיו כמלאכתו (בל"א ער אוס ווילגט אינוגר) ויתכן בו מלת אַתָּה לפי זה קשה לרש"י היאך יתכן כאן ואם מָאֵן אַתָּה לכן קאמר מָאֵן כמו מְמָאֵן וכתרגומו מְסָרֵיב אלא כינוי האדם על שֵׁם הַמִּפְעָל ורצה לומר באמת כאלו כתיב מְמָאֵן שֵׁם הַמִּפְעָל תמורת מָאֵן שֵׁם הַתֹּאַר (וכדברי תמצא בתכלית בספר דקדוקי הפעלים בטור השלישי בבינוני בבנין פיעל וכתב שם ר"א בחור בהגהה וזה כיון רש"י מָאֵן כמו מְמָאֵן פ"ב) ומה שמסיים כמו שָׁלֵו אין רצונו להביא ראיה לדבריו האחרונים לומר גם כאן כאלו כתיב מְשָׁלֵו כי שָׁלֵו וְשָׁקֵט המה שמות התוארים בהכרח רק הוא ראיה לדברי הראשונים דמלת מָאֵן הוא שם הַתֹּאַר על משקל שָׁלֵו שָׁקֵט זָעֵף :

ד"ה אַעְתִּיר הַעְתִּירוּ וְהַעְתַּרְתִּי ולא נאמר אֶעְתַּר עִתְרוּ וְעָתַרְתִּי מפני שכל לשון עָתַר הרבות פלל היא וכאשר יאמר הַרְבּוּ הַרְבֵּה הִרְבֵּתִי לשון מַפְעִיל כן יאמר אַעְתִּיר ובולי ע"כ לשון רש"י :

כתבו המדקדקים הוראת לשון הִפְעִיל הוא שפועל על ידי אמצעי דהיינו שתגא הפעולה ממנו אל השלישי (ער מאכט איין אנדרער ארבייט) ואם כן קשה לרש"י היאך שייך בענין התפילה לשון הפעיל והלא התפילה עומדת בגוף האדם בעצמו (ער בעט אין זיך זעלבן) ולפי זה אֶעְתַּר עִתְרוּ עָתַרְתִּי מבעי ליה למכתב על זה קאמר רש"י מפני שכל לשון עָתַר ובולי ורצה לומר בעבור דענין התפילה על הרוב ענין רבוי הוא והיינו מפציר בתפילה על דרך שאמרו רז"ל יחזור ויתפלל וענין הרבוי בכל מקום אינה באה רק בלשון הפעיל כמו הַרְבּוּ הַרְבֵּה הִרְבֵּיתִי לכן בא שורש עָתַר גם כן בלשון הפעיל אַעְתִּיר הַעְתִּירוּ העתרתי אף שהתפילה עומדת בגוף האדם ועיין לקמן בד"ה ויעתר :

מלכים ב' ג' **ד"ה והכבד** את לבו לשון פָּעוֹל כמו הָלוֹךְ וכן וְהִכּוּת * את מואב * וְשָׁאוּל

שמו"א כ"ד באלהים הכה * וּפָצוֹעַ ע"כ לשון רש"י :

מלכים א' כ' **רצה** לומר מלת וְהַכְבֵּד לשון מקור הוא מלשון הִפְעִיל (כספיט אין קיין גוויסי צייט) הַכְבֵּד (מאכן בשווערן) ובעבור כי רוב לשון מָקוֹר הנמצא במקרא הוא לשון קַל והיינו פָּעוֹל לכן כל מקום שמצא רש"י לשון מקור מאיזה לשון שיהיה דרכו להביא עליו ראיה מלשון פָּעוֹל והיינו לשון קַל כי הוא ביותר מורגל אבל באמת יש חילוק ביניהם מלת וְהַכְבֵּד לשון הפעיל (מאכין בשווערין) ופָעוֹל לשון קַל (ווארקין) ועל דרך זה הַכּוֹת מואב שָׁאוּל באלהים הכה ופצוע כולם מקור מלשון קַל המה :

ד"ה ותהי הַכִּנָּם הרחישה פרולייר"א בלע"ז עד כאן לשון רש"י :

דהא ודאי מלת וַתְּהִי נספר לנקבה היא אם כן ותהי הַכִּנָּה מבעי ליה בלשון יחידה כמו שאמרו בגמרא

בגמרא ההורג כנה בשבת לכן שאמר רש"י הרחיצה ורצה לומר המ"ם שתומה עם הקמ"ץ שלפניה שנגזרה מן מלת אותם סימן להרחצת המי"ן שוא והמין יחד כולם נקראו בשם נקיבה יחידה : ובהיותי במשטרדם שמעתי מפי חכם בקי בלשונות דמלת לועז"ת פדולייר"א ענין רגלים הוא ונקראת הכנה על שם כך כי כוחה ועוקצה היא ברבות רגליה ולפי זה קשה לרש"י כדלע"ל מלת ותהי בספר לנקבה יחידה היא (זיא וואר) והיאך יתכן המ"ם שתומה וקמ"ץ לפנית התורה לשון רבי'ל'"קרש"י הרחיצה ובלע"ז פדוליירא ורצה לומר כי גם כנה יחידה שייך ענין הרבוי בעבור הרחצת הרבות רגליה ואחר כך שמעתי מפי חכם אחר רופא מומחה גם כן כדברי חכם הנ"ל ואמרתי על פי שנים עדים יקום דבר :

ד"ה וַיֶּעְתַּר אל ה' נתאמץ בתפילה וכן אם היה בא לומר וַיַּעְתִּר היה יכול לומר ומשמעו וַיַּרְבֶּה בתפילה וכשהוא אומר בלשון וַיִּפְעַל משמע וַיַּרְבֶּה להתפלל עד כאן לשון רש"י :

משום דלעיל בד"ה אַעְתִּיר כתב רש"י מפני שכל לשון עֲתַר הרבות פלל הוא ויתכן בו אַעְתִּיר לשון יַפְעִיל אם כן קשה למה כתיב כאן וַיֶּעְתַּר לשון קַל (בלייבט אין דעם אן זעלבין) לכן מחלק רש"י אם היה בא לומר וַיַּעְתִּיר היה יכול לומר ורצה לומר כשהוא בלשון וַיַּפְעִיל הוא הרבות תפילה פעם אחר פעם וכשהוא אומר וַיֶּעְתַּר לשון קַל משמע וירבה להתפלל ורצה לומר הרבה להתפלל בפעם אחת וזה שמדייק בלשונו בתחילת דבריו נתאמץ בתפילה :

ד"ה הנה יד ה' הוֹיָה לשון הָיָה כי כן יאמר בלשון נקבה על שעבר היתה ועל העתיד להיות ועל העומד הוֹיָה כמו עוֹשָׂה רוֹצָה רוֹעָה ע"כ לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה דלזכר לשון בינוני (איין ניט דיא איין אין מיטן דיא ארבייט) לזכר אות ראשונה מן השורש בחולם ואות שנייה בסגול כמו עֹשֶׂה (ער טוט איצונד) ולנקבה אות שנייה בקמ"ץ כמו עֹשָׂה כמו רוח סערה עֹשָׂה דברו (זיא טוט איצונד זיין וויד) ועל דרך זה בשורש הָיָה לזכר הֹוֶה (ער איז איצונד) ולנקבה הֹוָיָה (זיא איז איצונד) ומשום דענין יד מכונה בכל מקום בלשון נקבה (דיא הנט) לכן כתיב גם כאן הֹוָיָה (זיא איז) :

ד"ה פִּיחַ לשון הֲפָחָה שאורות מפיחן ומפריחן עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר במלת פִּיחַ אות השורש נָפַח רק שבא על הרוב בחסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש וזה שכיון רש"י במה דקאמר לשון הֲפָחָה (בלאזין) :

ד"ה את כל מגפותי למדנו מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות עד כאן לשון רש"י :

כתב הרב המזרחי לא ידעתי מאן דכר שמיה בְּכוֹרוֹת אבל שמעתי בשם רבינו אם מאו"רליינ"ש שהגרסא היא ברש"י בפת"ח הבית ובשורק הכ"ף כזה בַּכּוּרוֹת והיא מכת ברד ונקראת כך על שם שלא היתה המכה רק בדברי האביבים כדכתיב והפשתה והשעורה נוכו כי השעורה אביב והחטה והכוסמת לא נוכו כי אפילות הנה עכ"ל הרב המזרחי ולפי זה כוונת רש"י מכת בַּכּוּרוֹת (דיא צייטיגי) וכן מצאתי בספר ערוגות הבושם להחכם מהר"ר שמואל ארקוולטי ד"ה עודך מסתולל וכו' פירשנו בסוף פ' מקץ בד"ה נצטדק ע"ש :

ד"ה הוּסְרָה שנתיסר' וכל תיב' שתחיל' יסודה יו"ד כגון יָסַר יָלַד יָדַע יָסַר כשהיא מתפעלת תבוא הו"ו במקום היו"ד כמו הוּסְרָה הוּלְּדָה וַיִּוָּדַע יוּגַּד ליוסף בדברים לא יִוָּסֶר עבד עד כאן לשון רש"י : בראשית מ"ו משלי כ"ט

דברי רש"י מתבארין מעצמן דכל תיבה שאות ראשונה מן השורש היא יו"ד כגון יָסַר יָלַד יָדַע יָסַר כשהיא מתפעלת רצה לומר לשון נִפְעַל (ער איז וואורין געווערקט פון איין אנדרין) אז תבוא הוי"ו תמורת יו"ד השורש כמו הוּסְרָה מן שורש יָסַר הוּלְּדָה מן שורש יָלַד יוּדַע מן שורש יָדַע וכתב בעל שורש יהודה הטעם בעבור שמיד לשון נִפְעַל צורך להיות דגש תוך אות ראשונה מן השורש להורות

להורות חסרון נו"ן לשון נפעל לכן הומרה היו"ד בוי"ו כי יותר ניכר ונרגש הדגש תוך הוי"ו מבתוך היו"ד :

ד"ה **שלח העז** כתרגומו שלח כנוש וכן העיזו בני בנימן עד כאן לשון רש"י : צפניה ב'

משום דענין עז על הרוב הוא שם על מין שעיר עזים וכודאי לא היה מכוה להם על מין שעיר עזים לחודא לכן קאמר כתרגומו כנוש והיינו ענין אסיפה והכנסה תוך הבית הוא ואם כן הכל כמשמע העז (זאמל איין) ומביא על זה ראיה ממלת העיזו בני בנימן כי גם שם הוא ענין אסיפה והכנסה (זאמילט איך איין איר בני בנימין) :

ד"ה **טרם** תיראון עדין לא תיראין : נתפרש לעיל בפ' בראשית בד"ה טרם יצמח

ד"ה **והפשתה** והשעורה נכתה נשברה לשון *פרעה נכו וכן לא נכו ולא יתכן לפרש לשון הכאה שאין נו"ן במקום ה"א ירמי' מ"ו

לפרש נכתה כמו הכתה נכו כמו הכו אלא הנו"ן שורש בתיבה והרי היא מגזרת שפו *עצמותיו ע"כ לשון רש"י : איוב ל"ג

משמע דדעת רש"י לחלק דלענין שבירה יהיה השורש נכה בנו"ן בתחילה ולענין הכאה יהיה השורש הכה בה"א בתחילה וזה הוא כנגד כל המדקדקים כי כולם מודים פה אחד דאין חילוק בין לענין שבירה ובין לענין הכאה בשניהם הוא השורש נכה בנו"ן בתחילה (וכן תמצא בשרשים ובקונק"רדנציא) אכן בהיותי באמשטרדם שנת תע"ב לפ"ק משמש לאדוני מ"ו החכם השלם מוהר"ר שמואל פוזנא מגיה בדפוס המפורסם' ר' שלמה פרופס אמר לי דאין כוונת רש"י על לשון הכאה הה"א בתחילה בפתח רק כוונת רש"י על לשון הכאה הה"א בתחילה בשורק ותהיה קושית רש"י באשר דלא מצינו בשום מקום ענין הכאה רק בלשון הפעיל הכה (ער האט גשלאגין) או לשון הפעל הכה (ער איז וואררין גשלאגט) הוי למכתב גם כאן הכתה הכו בלשון הפעל אכן תליא בזה אי מצינו בשום מקום שתתחלף הנו"ן במקום הא גם כאן יתכן והרי נכתה נכו באמת כאלו כתיב הכתה הכו אבל השתא דלא מצינו בשום דוכתא שתתחלף הנו"ן בה"א בודאי מלת נכתה נכו לזר יחשבו והנו"ן בהם שרשית על משקל ושפו עצמותיו וכינו לדין כי גם להעת רש"י אין חילוק בין לענין שבירה ובין לענין הכאה בשניהם הוא השורש נכה כדעת כל המדקדקים ודברי פי חכם חן וניכרים דברי אמת ואחר הקבלה מצאתי נוסחאות דגרסי ברש"י כזה ולא יתכן לפרש בלשון הוכאה וכולי כמו המגיה לדעת מ"ו הנ"ל והוסיף אות וי"ו אחר הה"א דתו ליכא לספוקי בלשון הכאה הה"א בתחלה בפתח :

ד"ה **לא** ניתך וכולי לא הגיע ואף אותן שהיו באויר לא הגיעו לארץ ודומה לו ותתך עלינו האלה והשבועה דעזרא ותגיע עלינו ומנחם בן סרוק חברו בחלק כהיתוך כסף לשון יציקת מתכת ורואה אני את דבריו כתרגומו ויצוק ואתיך לשון יציקת מתכת אף זה לא ניתך לא הוצק לארץ עד כאן לשון רש"י : דניאל ט'

מה שכתב לא ניתך לא הגיע המה ביאור על דברי אונקלס דמתרגם על מלת לא ניתך לא מטה והיינו לא הגיע ומביא רש"י ראיה עליו מספר עזרא : ומה שכתב עוד דעת מנחם אין כוונת רש"י לומר דמחולק האונקלים עם המנחם בן סרוק בעיקור שורש המלה שהרי לדעת שניהם במלת ניתך הוא השורש נתך אלא רצה לומר שמחולקים בענין ביאור המלה לדעת האונקלים ענינו לשון הגעה (גרארכין) ולדעת מנחם ענינו לשון יציקה (גיסין אדר שמעלצין) :

פרשת בא

ד"ה **שיתי שמי** שאשית אני עד כאן לשון רש"י :

רע כמלת שִׁיתִי הוא השורש שַׁת ועניינו גם כן לשום ענין יסוד וחומה כמו השתות יהרסון דלא יתכן כאן לכן הוכרח לומר שִׁיתִי שָׂמִי ורצה לומר מלת שיתי הוא מלשון לא שת על לבו והיינו גם כן ענין שִׂימָה (בל"א טאן) : ומה שכתב עוד שאשית אני בעבור דמלת שִׁיתִי נקרא לשון מָקוֹר (בשטייט אין קיין גוויסי צייט) וכיון שאין מובן ממנו זמן עבר או זמן עתיד אם כן אין ביאור הפסוק עולה על נכון לכן קאמר שיתי שאשית אני ורצה לומר מלת שיתי היא תמורת שאשים אני והיינו לשון עתיד (איך וועל טאן) : ואם תקשה לכתוב שאשית אני בהדיא אשיבך דכלל גדול הוא בדקדוק מדרך לשון מָקוֹר לשמש במקום כל הזמנים והטעם כתבו המדקדקים כי מן לשון מָקוֹר נובעים ויוצאים כל הזמנים :

ד"ה הִתְעַלַּלְתִּי שִׂחַקְתִּי כמו *התעללת בי הלא *כאשר התעולל בהם האמור במצרים ואינו לשון פּוֹעֵל ומעללים שאם כן היה לו לכתוב עוללתי כמו *יעולל למו כאשר עוללתי לי עכ"ל לשון רש"י :

במדבר כ"ב
שמואל א' ו'
איכה א'

כתבו המדקדקים כל הפעולות כולן משמשות בפועל ממש (דיא ארבייט איז גוויס גשעהן) זולת לשון הִתְפָּעֵל (אין ארבייט דז בלייבט בייא דעם מאן זעלבין) משמש לפעמים על הַמִּתְדַּמֶּה והיינו עושה את עצמו כאלו עושה שום פעולה ובאמת אינו עושה כלום על דרך יש מתעשר (ער מאכט זיך רייך) ובאמת אין כל (הט ער גר ניקס) וזה שכיון רש"י במה שכתב התעללתי שחקתי ורצה לומר מלת התעללתי לשון התפעל הוא ומשמש על המתדמה כאלו קאמר כל הנסים שראיתם שעשיתי במצרים אינם בעיני רק מתדמה התעללתי שחקתי (איך הב נאר גשפילט) ולאפוקי מדעת התרגום דמתרגם על מלת התעללתי דעובדית והיינו פועל ממש ; וכדי שלא תקשה הלא לשון התפעל משמש על הרוב גם כן על פועל ממש דלמא בכאן נמי לשון פועל ממש וכדעת התרגום על זה קאמר רש"י שאם כן היה לו לכתוב עוללתי וכולי ורצה לומר כיון דאשר הלשונות בודאי אינן משמשות על המתדמה רק על פועל ממש הוי למכתב גם כאן עוללתי דאז בודאי לא אפשר לפרושי כי אם בלשון פועל ממש ומדכתיב התעללתי לשון התפעל על כורחך על המתדמה קאמר התעללתי (איך הב גשפילט) :

ד"ה לֵעָנוֹת כתרגומו להתכנעה והוא מגזרת עני מאנת להיות עני ושפל מפני עד כאן לשון רש"י :

מלת לֵעָנוֹת לשון נִפְעַל הוא דאלו כתיב לְהֵעָנוֹת והשוא דשני מיני נפעל המה מין הראשון נִפְעַל ממש מוכרח לקבל הפעולה מן יד אחר וזה לא יתכן כאן כי דעת הקב"ה היה שיקבל פרעה כניעות ושפלות מנגד עצמו לכן קאמר רש"י כתרגומו להתכנעה ורצה לומר מלת לֵעָנוֹת הוא לשון נפעל ממין השני הדומה ללשון התפעל ותקבל פעולת כניעה ושפלות מנגד עצמו לֵעָנוֹת (נו ווערין אונטיר טעניג פֿון דיר זעלבין) :

ד"ה בארבה בשביל מכת ארבה עד כאן לשון רש"י :

דהא ודאי אין לפרש הַבֵּית במלת בארבה כשימושה בכל מקום לענין תוך ויהיה משמעו שיכנס ידו תוך הארבה הרי קודם המכה לא היתה עדין שום ארבה לכן קאמר בשביל הארבה ורצה לומר הַבֵּית במלת בארבה תשמש תמורת מלת בשביל נטה ידך בשביל מכת הארבה (אוס ווילן דז ערשט קומן ווארט דיא מכת ארבה) :

ד"ה כל יֶרֶק עָלֶה ירוק ווירדור"א בלע"ז עד כאן לשון רש"י :

דלפי פשוטו מלת יָרָק אינו כולל רק מין ירק לחודא (בל"א קרויט) ויהיה משמעו שלא אכל הארבה כי אם מין ירק ולא מין אילן והלא כתיב כל ירק בעץ ובעשב השדה ולכן קאמר רש"י עָלֶה ירוק (גרין בלאט) ואם כן הכל במשמע :

ד"ה וְיָמֵשׁ חושך ויחשיך עליהם חושך יותר מחשיכה של לילה וחושך של לילה יאמיש ויחשיך עוד עד כאן לשון רש"י :

רש"י

רש"י ז"ל לשיטתו אזיל דמפרש בד"ה שאחר זה דאלת וְיָמֵשׁ ענין אמש הוא וכאלו כתיב וְיַאְמֵשׁ היינו גם כן ענין חושך ואם כן קשה לרש"י תלתא מלות בענין חושך למה לי ויהי חושך ויאמש חושך לכן קאמר ויאשיך עליהם וכולי ורצה לומר ביום יהיה החושך כפול כשני חשכי לילה ובלילה יגיע עוד חושך לילה יהיה אם כן שלשה חשכי לילה :

ד"ה וְיָמֵשׁ כמו ויאמיש יש לנו תיבות הרבה חסרות אל"ף לפי שאין הכרת אל"ף ניכרת כל כך אין הכתוב מקפיד על חסרונה כגון לא יָהֵל כמו ל"א יַאֲהִיל לא יטה אהלו וכן וַתְּאַזְּרֵנִי חיל כמו ותאזרני ואונקלוס תירגם לשון הסרה כמו לא יָמִישׁ בָּתַר דְיַעֲדֵי קְבַל לֵילְיָא כשיניע סמוך לאור היום אבל אין הדבר מיושב על הוי"ו של וְיָמֵשׁ לפי שהוא כתוב אחר ויהי חושך ומדרש אגדה פותרו לשון ממשש בצהרים שהיה כפול ומכופל ועב עד שהיה בו ממש עד כאן לשון רש"י :

ישעיה י"ג

שמואל ב' כ"ב

רצה לומר בשלמא לדידי דאמינא מלת וימש הוא חסר אל"ף וכאלו כתיב ויאמיש יתכן שפיר הוי"ו של וְיָמֵשׁ דמחברא רישא דקרא לסיפיה דקרא נטה ידך ויהי (ווערט זיין חושך ויאמש אונ' אזא פֿינשטרן) חושך ולהורות על שני חשכי לילה ביום ובלילה היו שלשה חשיכות כדלעיל בד"ה שלפני זה אבל לדעת האונקלוס דמתרגם בָּתַר דְיַעֲדֵי קְבַל לֵילְיָא אם כן מפרש האונקלוס מלת וימש מן לשון לא ימוש והיינו ענין הסרה וקאמר קרא שאתחיל החושך סמוך לאור היום ולדידיה הוצרכנו לפרש המקרא בסירוס וכאלו כתיב בתחילה וימש חושך ואחר כך ויהי חושך (נאך דעם אז זיך ווארט אב טאן דער) חושך לילה ויהי חושך (ווארט זיך אן פֿאנגן דער) חושך אין מצרים אם כן לדידיה לא יתכן הוי"ו של וְיָמֵשׁ כי דין וי"ו החיבור לחבר ולדבק רישא דקרא אל סיפא דקרא ובסירוס המקרא סיפה רישא ורישא סיפא : ומה שכתב עוד לדעת המדרש אגדה לשון ממשש וכולי רצה לומר גם לדעת המדרש יתכן הוי"ו דלאו לאפוקי מלשון חושך קאמר רק אדרבה שהיה חושך כל כך עב עד שהיה בו ממש ולהורות דביום היה החושך בשני חשכי לילה ובלילה בשלשה חשיכות כדלעיל בד"ה הראשון וימש חושך אליביה דרש"י :

ד"ה שְׁלשֶׁת ימים שלוש של ימים טרצי"נא בלע"ז וכן שבעת ימים שטי"נא בלע"ז עד כאן לשון רש"י :

כבר הודעתיך כמה פעמים באשר תמצא איזה תיבה משונה בנקודתה מדרכה לבא תמיד אז מורה השינוי ענין הדביקות כמו אֵשֶׁת אברם הרי כאלו כתיב אשה של אברם לפי זה גם כאן מדהוי למכתב שְׁלֹשָׁה ימים בה"א בסוף ובשתנה וכתיב שלשת ימים בתי"ו בסוף על כורחיך מורה כאי על ענין הדביקות אכן לפי זה לא יתכן חיבור המקרא שלשת ימים (דרייא פֿון טעג) והוי שפיר טפי אלו הוי כתיב שלשה ימים (דרייא טעג) על זה קאמר רש"י שלוש של ימים וכולי ורצה לומר דהא ודאי בשם הַמִּסְפָּר (איין צוויים דרייא) לא יתכן הדביקות אכן בכאן הוצרך לומר דווקא בשם הנספר (איינלינג צווילינג דריילינג) דאי אמר בשם המספר הוה אמינא דלא היה החושך ג' ימים רצופים ובשם הנספר שייך שפיר ענין הדביקות שלשת ימים שלוש של ימים טרצינ"א בלע"ז (דריילינג פֿון טעג) :

יונה ד' ד"ה כַּחֲצוֹת הלילה כְּהֵחָלֵק הלילה כַּחֲצוֹת כמו בַּעֲלוֹת השחר בַּחֲרוֹרֶת אפס בנו זהו פשוטו של מקרא לישבו על אופניו שאין חצות שֵׁם דָּבָר של חֵצִי ורבותינו דרשו כמו בחצות הלילה ואומרו שאמר משה כחצות דמשמע סמוך או לפניו או לאחריו ולא אמר בחצות שמא יטעו אצטגניני פרעה ואמרו משה בדאי הוא אבל הקב"ה יודע עִתָּיו ורגעיו אמר בחצות עד כאן לשון רש"י :

תלים קכ"ר

כתבו המדקדקים שאגל לשון מָקוֹר (איין זאך דז ניט בשטיט אין גוויסי צייט) תשמש אצלו הכ"ף כַּאֲשֶׁר ואגל הַשֵּׁם דָּבָר (איין נאמין פֿון איין זאך) תשמש כַּף הדמיון וזה שכתב רש"י שאין חצות שֵׁם דָּבָר משום דאז הוצרכנו לומר הכ"ף היא לדמיון ומי איכא ספיקא קמיה דרקיעא אלא ודאי מלת כַּחֲצוֹת לשון מָקוֹר הוא והכ"ף תשמש במקום מלת כאשר וזה שכתב כחצות כהחלק לילה (דז טאלין די

נאכט) ומביא רש"י על זה ראיות ממלות כעלות בחרות כי כולם לשון מקור הם : אבל לדעת רו"ל מלת כאכות שָׁם דבר הוא והכ"ף תשמש לדמיון ואם תקשה מי איכא ספיקא קמיה דרקיעא ותירצו דהדיבור מוסב למשה ושמא יטעו וכולי אבל הקדוש ברוך הוא בעצמו אמר למשה בחצות דאין ספיקא קמיה ויודע עתיו ורגעיו :

ד"ה לֹא יחרץ כלב לשינו אומר אני שהוא לשון שִׁנּוּן עד כאן לשון רש"י :

כדי שלא תפרשו הלשון אם הרוצים ימיו והיינו ענין כריתה דלא יתכן כאן לכן הוכרך לומר דמלת יחרץ ענין שִׁנּוּן ודבור הוא והיינו ענין התנועת הלשון לא יחרץ (ער האט ניט גרירט) :

ד"ה המשקוף הוא העליון שהדלת שוקף עליו כשסוגרין אותו לונטי"ל בלע"ז ולשון שקיפה חבטה כמו *קול עלה נדף טרפא דשקיף חבורה משקופי עד כאן לשון רש"י : ויקרא כ"ז

משום דענין שקיפה על הרוב ענין הבטה ורחיה היא כמו השקיפה ממעון קדשך דלא יתכן כאן לכן הוכרך לומר דזה הוא לשון חבטה ונלקח מלשון התרגום דמתרגם על מלת קול עלה נדף דשקיף (בל"א קלאפין) :

ד"ה במים מנין לשאר משקים תלמוד לומר ובשל מבושל מכל מקום ע"כ לשון רש"י :

דברי רש"י הם הנה דברי גמרא *דפסחים ובמשניות סוף פ"ב ד"ה אין מבשלין כתב הגאון בעל תי"ט (כשם הרמב"ם לפי שהנה האיסור בלשון מְקִיר וכולי וסיום דבריו והיינו דאמרינן מכל מקום ולא אמרינן כלשון רבוי כדאמר לעיל מגות הכות ריבה אלא שהמלה עצמה הרמוז הרבוי עכ"ל והסברה לך דבריו דלא תטעה לומר הוכחת לימודם הוא מכפל הלשון בשל ומבושל רק הוכחת לימודם הוא ממלת בשל לחודה כי הוא לשון מקור וכולל בעצמו הרבה כל ענין בישול והיינו מכל מקום ועין בפ' פנחס בד"ה כרור : דף מ"א

ד"ה מקרא קודש מקרא קודש שֵׁם דָּבָר הוא קרא *אותו קודש לאכילה ושתייה ובכסות עד כאן לשון רש"י :

הוצרכת לדעת כאשר הַמֵּם חיריק מחתיו ואחר הַמֵּם דגש באות שאחריה אזי משמשת במקום מלת מִן כמו מִשָּׁמַיִם כי הדגש שתוך השי"ן מורה חסרון נון כאלו כתיב מן שמים אבל כאשר המ"ם בחיריק בזולת דגש באות שאחריה אזי אינה משמשת במקום מלת מִן רק שרשה מן לשון עבר קָרָא (ער האט גרופין) שֵׁם דָּבָר מִקְרָא איין רופינג) ועין פרשת בשלח בד"ה מבחר ובמגילת אסתר בד"ה משלוח מנות :

פרשת בשלח

ד"ה וְלֹא נָחָם נהגם כמו לך *נחה את העם *בהתהלכך תנחה איתך עד כאן לשון רש"י : שמות ל"ב משלי ו'

משום דבפסוק שאחר זה כתיב פן יִנָּחֵם הטעם דהוא ענין מחשבה והמם שרשית דלא יתכן במלת ולא נחם לכן קאמר נהגם ורצה לומר במלת ולא נחם הוא השורש נָחָה כמו לך נְחֵה וכולי והמם דבסוף שימושית היא כנגדה מן מלת אותם והיינו ענין הנהגה נָחָם (ער האט גפירט זיא) :

ד"ה פן ינחם יחשבו מחשבות על שיצאו ויתנו לב לשוב ע"כ לשון רש"י :

כאן מדייק רש"י שפנה דלא תטעה לומר הַמֵּם דבסוף מלת ינחם שימושית היא רק שרשית והיינו ענין מחשבות ינחם (ער ווערט זיך דענקין) :

ד"ה לַנְחוֹתָם הדרך נקוד פתח שהוא כמו לְהַנְחוֹתָם וכן לַרְאוֹתְכֶם הדרך אשר תלכו בה שהוא כמו לְהַרְאוֹתְכֶם עד כאן לשון רש"י : דברים א'

כתבו המדקדקים משפט שימוש שלמ"ד לינקד בשוא כזה לְשמעון שכן כאשר יקרה שתבוא אחר שלמד אות שהיא גם בשוא ושני שוואין בראשית התיבה אי אפשר לבוא אז תשתנה שוא שלמ"ד לחיריק כזה לִראובן ולפי זה קשה לרש"י אף דהא ניחא דאין לנקוד הלמ"ד במלא לנחותם בשוא בעבור שהנו"ן במלא לנחותם גם כן היא בשוא מכל מקום לא הוי לה לנקוד בפתח רק בחיריק כדכתבנו לכן קאמר רש"י נקוד פתח שהוא כמו לשנחותם ורצה לומר מלת לַנחותם מָקור מלשון הפעיל הוא ודינא הוי למכתב להנחותם רק שנפלה הה"א לשקל על הלשון ושמו נקודתה הפתח תחת הלמ"ד להורות חסרונה ועל דרך זה לראותכם :

ד"ה לא יָמִיש הקב"ה את עמוד הענן יומם ועמוד אש לילה מגיד שעמוד הענן משלים לעמוד אש ועמוד אש משלים לעמוד ענן שעד שלא ישקע זה עלה זה עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר אלו הוי כתיב לא יָמוּש הָעָם במלאפום ואז הוי לשון פועל עומד בעצמו (דער פון הט זיך זעלבין ניט אב גטאן) ומדאי מי שהוא ברשות עצמו אינו מוכרח להמתין על חבירו היה משמע שלא השלים זה לזה אבל עכשיו דכתיב לא יָמִיש הָעָם בחיריק והיינו לשון הפעיל הקב"ה (ער הט ניט תאכין אב טאן) וכיון שהיה ברשות הקדוש ברוך הוא היה מוכרח להמתין על חבירו ושפיר נלמד עד שלא ישקע זה עלה זה :

שמות י"ד **ד"ה לבני ישראל** על בני ישראל וכן ה' ילחם לכם עליכם אמרי לי אחי הוא אמרי עלי עד כאן לשון רש"י :

דהא ודאי אין לומר שמוש שלמד במלת לבני ישראל היא כשמושה בכל מקום כשימוש אֶל והיה משמעו דקאמר פרעה אל בני ישראל מתם ובאמת באותו הפעם לא היו ישראל עוד במצרים כי כבר הלכו ממצרים לכן קאמר רש"י על בני ישראל ורצה לומר הלמ"ד תשמש במקום מלת על ואמר פרעה לעמו על בני ישראל (פון וועגין דיא ישראל) :

איוב ל"ח **ד"ה נבוכים** הם כלואים ומשוקעים כמו נבכי ים עמק הבכא מבכי נהרות עד כאן לשון רש"י :

תלים פ"ד

איוב כ"ח רצה לומר במלת נבוכים הוא השורש נָבַךְ רק שבא לפעמים עם הנו"ן כמו כאן נבוכים וכמו נבכי ים ולפעמים בזולת הנו"ן כמו עמק הבכא ואף על פי כן שניהם ענין אחד (נפאנגין אדר פר איר רט) :

ד"ה מֵעָבְדֵנוּ מעבוד אותנו עד כאן לשון רש"י :

דהא ודאי אין לומר מלת מעבדנו שֵׁם דבר הוא (פון אונזרי ארבייט) ויהיה משמעו שמעבודה שעם ישראל יחד ובאמת והרי כתיב ויעבידו מצרים לשון הפעיל (זיא הבין מאכין דיא ישראל ארבייטן) והם לא עבדו כלום לכן קאמר רש"י מעבוד אותנו ורצה לומר מלת מעבדנו לשון מָקור הוא (פון ארבייטן אונז) ובאמת המצריים לא עבדו כלום :

ד"ה ואת עמו לקח עמו משכם בדברים לקינו ונטלו ממונינו וכו' עד כאן לשון רש"י :

משום דענין לקיחה לא שייכא כי אם בדברים שאין בהם רוח חיים ומטלטלים מיד ליד לאפוקי גוף האדם דנושא את עצמו על זה קאמר רש"י משכם בדברים ורצה לומר נתן להם דברים נעימים ופייסו ליה וכזה כאלו לקחם ביד מתש דמי :

ד"ה המבלי אין קברים במצרים וכי מחמת חסרון שאין קברים במצרים ליקבר שם לקחתנו משם שיפי"ר פיליב"סי דונ"ץ פוטי"ש בלע"ז עד כאן לשון רש"י :

דקשה לרש"י כפל החסרון למה לי המבלי (אוב ניט) אֵין (ניט) על זה קאמר וכי מחמת וכולי ורצה לומר מדרך הלשון גם בשאר הלשונות לדבר שאין השלילה וחסרון בכפל הלשון וזה שמדייק

וכי

אני מחמת וכולי וכהיותי בק"ק מעטץ אמר לי זקן אחד מיוחד בעדר פרנס ומנהיג כמדומה נקרא ר' יאקב
דתיבת לועזות ברש"י כך משמעו :

ד"ה **ממותנו** מאשר נמות ואם היה נקוד מלאפום היה נבאר מְמוּתֵנוּ עכשיו
שנקוד בשורק נבאר מאשר נמות וכן מי יתן מותנו שנמות מי יתן שמואל ר'
מותי ראבשלום שאמות כמו ליום קומי לעד עד יום שובי בשלום שאקום צפני' ג'
שאשוב עד כאן לשון רש"י : ר"ה ב' י"א

רצה לומר אלי כתיב ממותנו המָם כחולם (ונקראת אצל רש"י מלאפום) והיתה אם כן מלת ממותנו שֵם דָבָר (פון אוגזר שטערבן) וכשם דבר לא שייך שום זמן אם כן לא היה משמעה אמרו דבודאי ימותו לזמן העתיד במדבר אבל עכשיו דכתיב ממותנו המֻם בשורק (ונקרא אצל רש"י שורק) לפי זה מלת ממותנו לשון מָקוֹר הוא והמקור משמש על הרוב על לשון עתיד אם כן הכי פירושו ממותנו מאשר נמות (מיר וואלטין גוויש שטערבן) והאמינו לדברי פרעה דקאמר להו כי רעה נגד פניכם על דרך דרש רבותינו כוכב אחד וכולי ויתותו בודאי במדבר ועל דרך זה כל הראיות שהביא מותי קומי שובי כולן לשון מקור תמורת לשון עתיד המה :

ד"ה **ילחם** לכם בשבילכם וכן ה' נלחם להם וכן *אם לא תריבון ע"כ לשון רש"י : שמות י"ד

דהא ודאי אין כפרש מלת לכם כמשמעה בכל מקום לחיבור ולדיבוק (גאט ווארט שטרייטן צו אייך) וקשה אתא לגחומיהו וגתורי קא מגער להו לכן קאמר כ בשבילכם ורצה לומר הלמד במלת לכם עומד במקום מלת בשביל (פון אייערט וועגן) ושפיר קא מנחם להו : איוב י"ב

ד"ה **ויבקעו** המים כל מים שבעולם עד כאן לשון רש"י :

אין לפרש דהוכח רש"י הוא דלא כתיב ויבקע לשון יחיד אלא כתיב ויבקעו לשון רבים משמע כל מים שבעולם דהיכא אמר רש"י בעלמא בכמה דוכתי קאי בד"ה מי כתיב מים נבעו דתיבת מים לא נמצא בשום מקום כי אם בלשון רבים ואם כן מכל הדין הוא ליכתב ויבקעו לשון רבים לכן נראה לי לומר דהוכחת רש"י מדכתיב ויבקעו הַמים בה"א ידיעה אם כן כל מים שבעולם במשמע כי כולם ידועים שם אלו ליושבי מדינה זו ואלו ליושבי מדינה זו :

ד"ה **אז ישיר** כשראה הנס עלה בלבו לומר שירה וכן אז ידבר וכולי אבל מדרשו אמרו רז"ל מכאן רמז לתחיית המתים מן התורה ואין לומר ולישב הרשון הזה כשאר דברים הנכתבים בלשון עתיד והן מיד כמו *ככה יעשה איוב איוב א'
וכולי לפי שהן דבר הַהֹוֶה תמיד נופל בו בין לשון עבר בין לשון עתיד אבל זה שלא היה אלא לשעה אינו יוכל לישבו בלשון הֹוֶה עד כאן לשון רש"י :

דקשה לרש"י קושית הגמרא מאחר דמלת אָז לשון קודם הוא הוי למכתב גם כן שָר בלשון עבר לכן קאמר כשראה הנס עלה בלבו שישיר שירה ורצה לומר דמלינו לפעמים שהיו"ד לאו דוקא ללשון עתיד ממש הוא משמש רק היו"ד משמש גם כן על ענין המחשבה אָז (דען אאל זוויא ער הט גועטן דז) גם ישיר (הט ער גדאנקין בהאט צו זינגין) וכן אז ידבר וכולי וזה שמפרש שהיו"ד על מחשבה : אבל לדעת הגמרא דרמז לתחיית המתים היו"ד במלת ישיר סימן לעתיד ממש הוא פירוש מחשב ויספר : ומה דקאמר עוד ואין לומר וליישב הלשון הזה וכולי רצה לומר משום דמלינו במקרא כאשר דובר לדבר כדבר הרגיל להיות בכל עת ותמיד אז מדרך המקרא לכתבהו בלשון עתיד כמו ככה יעשה איוב (אזו פלעגט איוב צי טאן אלי ניים) ואם כן גם כאן דילמא שיו"ד היא להורות לשון הֹוֶה על זה קאמר דאין ליישבו בלשון הֹוֶה (דאז פלעגט אלי צייט אזו צו זיין) כי שירה זו לא היתה כי אם לשעה והיינו בשעת קריעת הים :

ד"ה **רָמָה** השליך וכן ורמיו בגו אתון נורא ומדרש אגדה כתוב אחד אומר רמה דניאל ג'
וכתוב אחד אומר ירה מלמד שהיו עולים ויורדים לתהום וכולי
עד כאן לשון רש"י :

דהא ודאי אין לפרש מלת רמה כפשוטו ענין התרוממות למעלה שהרי מצד הטבע לטבוע למטה אלא ודאי
מלת רמה ענין שהלכה הוא (גווארפן) אבל לדעת מדרש אגדה דעולים ויורדים מלת רמה לא זוב
מענין התרוממות דלמעלה למטה :

ד"ה עָזִּי וזמרת יה אונקלוס תירגם עֻזִּי כמו עֻזִּי וזמרתי כמו וזמרתי ואני תמה על
לשון המקרא שאין לך תמורתו בנקודתו במקרא אלא בשלשה
מקומות שהוא סמוך אצל וזמרת וכל שאר נקוד שורק ה' עֻזִּי ומעֻזִּי עזי איך אשכורה ירמיה ט"ז
וכן כל תיבה בת שתי אותיות הנקודה במלאפום כשהיא מארכת באות תהלים נ"ט
שלישית ואין השנית בשוא בחט"ף הרא שונה נקודה בשורק כמו עֹז עֻזִּי חֹק חֻקִּי רוק ישעיה י"ב
רֻקִּי עֹל עֻלּוֹ יסור עֻלּוֹ כל כֻּלּוֹ שלישים על כֻּלּוֹ ואלו שלשה עָזִּי שמות י"ד

וזמרת של כאן ושל ישעיה ושל תהלים נקודים בקמץ חטף ועוד אין באחד מהם כתוב
וזמרתי אלא וזמרת וכולם סמוך להם ויהי לי לישועה לכך אני אומר ליישב לשון תלים קכ"ג
המקרא שאין עָזִּי כמו עֻזִּי ולא וזמרת כמו וזמרתי אלא עָזִּי שם דבר הוא כמו ירמיה מ"ט
*היושבי בשמים *שוכני בחגוי סלע *שוכני סנה וזהו השבח עז וזמרת יה הוא דברי' ל"ג
היה לי לישועה וזמרת דבוק היא לתיבת השם כמו *לעזרת ה' *בעברת ה' *על דברת שופטים ה'
בני האדם ולשון וזמרת לשון *לא תזמור *וסיר עריצים לשון כסוח וכריתה עזו ונקמתו ישעיה מ'
של אלהינו היה לנו לישועה ואל תתמה על לשון והיה שהרי נאמר הרבה שיש לנו קהלת ג'
מקראות מדברים בלשון הזה וזה דוגמתו *את קירות הבית סביב להיכל ולדביר ויעש ויקרא כ"ה
צלעות סביב היה לו לומר עשה צלעות וכן בדברי הימים *ובני ישראל היושבים בערי ישעי' כ"ה
יהודה וימלוך עליהם רחבעם היה לו לומר מלך עליהם רחבעם *בלתי יכולת ה' מלכים א' ו'
וישחטם היה לו לומר שחטם *והאנשים אשר שלח ויבואו וימתו היה לו לומר ואשר ד"ה יו"ד
לא *שם יבוא אל דבר ה' ויעזוב היה לו לומר עזב עד כאן לשון רש"י : במדבר י"ד
בעיניך ראית דמלת עָזִּי ביו"ד בסוף נורה היו"ד על הכינוי (מיין שטארקייט) ומלת וזמרת כתי"ו שם י"ד
בסוף מורה התי"ו על ענין הדביקות (אין פר שניידונג פון גאט) לפי זה סותר החיבור הפסוק בראשי' ל"ב
בעצמו כי אין החיבור סובל רק או בשניהם לכינוי (מיין שטארקייט אונ' מיין פר שניידונג) או בשניהם
לדביקות (שטארקייט פון גאט אונ' פר שניידונג פון גאט) ובעבור זה הוצרכו או להוסיף היו"ד במלת וזמרת
וכאלו כתיב וזמרתי ויהיו שניהם לכינוי או דאמרינן היו"ד במלת עזי נוספת היא וכאלו כתיב עז וזמרת יה
ויהיו שניהם לדביקות ואונקלס דתרגם על עָזִּי תוקפי ועל וזמרת תושבחתי הוסיף יו"ד במלת וזמרת
וכאלו כתיב וזמרתי ושניהם המה לכינוי ורש"י סותר דעת האונקלס מצד הדקדוק כאמרו בעבור דלא מצינו
מלת עָזִּי בקמץ חטף אלא בהני תלת של כאן ושל ישעי' ושל תהלים ובכולם הוא סמוך אצל וזמרת והאחרים
המה עזי בזולת וזמרת וגם האחרים המה בשורק כמו עֻזִּי ומעֻזִּי והני תלתא המה בקמץ חטף אלא ודאי יש
לחלק דהיכא דבזו) לכינוי אזי היא הענין בשורק ובלא כינוי והיינו לדביקות הענין היא בקמץ חטף
והיוד נוספת כמו דאיתא במלות היושבי בשמים המשפילי וכולי והרי כאלו כתיב עז וזמרת יה והכל הוא
לדביקות עז (די שטארקייט און פון גאט וזמרת אונ' די פר שניידונג און פון גאט) ויהי לי לישועה :
ומה שכתב עוד וכן כל תיבה וכולי ואין השנית בחטף וכולי בזה מביא ראיה לדבריו דכל היכא דהוא בלא
כינוי או היא בקמץ חטף ובכינוי היא בשורק כמו חֹק בלא כינוי ובכינוי חֻקִּי רֹק רֻקִּי וכן כולם :
ומה שכתב עוד ואין השנית בחטף בְּשְׁוָא וכולי ברש"י ישן נמצא ואין השנית בחטף
לחודא וכוונתו על השוא כי כן דרך רש"י לקרות לשוא לחודא חטף ואיזה מגיה הוסיף מלת
בשוא להבין דכוונת רש"י כדאמרנו על השוא ויפה עשה : ורצה רש"י לומר דווקא כשאין השנית
בחטף והיינו בשוא או הוא בכינוי בשורק אבל כשהשנית בשוא אז גם בכינוי היא בקמץ חטף כמו
חָקְךָ עָזְךָ (דיין געזעטצליכקייט דיין שטארקייט) : ומה שכתב עוד וזמרת לשון לא תזמור הוא רצה לומר
לדעת

לדעת האונקלוס דמפרש מלת וזמרתי לכינוי לאו לשון לא, מזמור הוא תזמור הוא רק לשון לא, מזמור לדוד כדמתרג' אושבחא אבן לדידי דאמינא דמלת וזמרת הוא לדקדוק הורכבי לומר שהוא לשון לא תזמור והיינו ענין כסוס וכריתה וזמרת (מין פר שניידונג) : ומה שכתב עוד ואל תתמה על לשון ויהי וכולי רצה לומר הוי"ו במלת ויהי נקראת וי"ו ההיפוך שמהפכת מלת יהי שהוא לשון עתיד ללשון עבר ומביא על זה ראיותיו ויהם וימלוך וכולי : והחיים בעל מקנה אברם בספרו בשער השביעי בס"ק שמושי הו"ד הביא דברי רש"י זו עז וזמרת וגם דעות החולקות עליו וסיום דבריו ולכן נראין דברי רש"י מדבריהם שהוא ז"ל יש לו להשיב על שמכתם ולהם אין דרך לתרץ ולהשיב לטענתו עליהם במלת עזי עכ"ל :

ד"ה יָרָה בים שֵׂדֵי בימא שְׂדִי לשון יריה ובן הוא אומר או יָרֹה יִיָּרֶה או אִשְׁתְּדָאָה שמות י"ט יִשְׁתְּדֵא יהתי"ו משמשת באלו במקום יתפעל עד כאן לשון רש"י :

משום דניכינו להורות בני ישראל והיינו הוראת איסור והיתר וגם כן השורש יָרָה דלא יתכן כאן לכן הוכרח לפרש דזה הוא ענין השלכה כתרגומו שְׂדִי וגם במלת ירה יירה מתרגם אם סקלא ישתדא (גווארפען) : וכדי שלא תקשה והלא מלת אשתדאה בתרגום היא בתי"ו אחר השי"ן ובמלת שְׂדִי בולת תי"ו אחר השי"ן לכן קאמר התי"ו באלו משמשת במקום יתפעל ורצה לומר כי כן דין לשון התפעל כאשר תהיה אות ראשונה מן השורש שי"ן או תבוא התי"ו לשון התפעל אחר השי"ן ולפי זה שְׂדִי ואשתדאה הכל ענין אחד הם :

ד"ה וּמִבְחַר שם דבר היא כמו מִרְכַּב מִשְׁכָּב מִקְרָא קדש עד כאן לשון רש"י : והפירוש יעויין בפרשת בא בד"ה מקרא קודש :

ד"ה יְכַסְיֻמוּ כמו יְכַסּוּם והיו"ד אמצעית יתירה ודרך מקראות בכך יִרְוְיֻן דברים ל"ג יִרְוְיֻן מדשן ביתך והיו"ד ראשונה שמשמשת לשון עתיד כך תלים ל"ו פירשהו טבעו בים סוף בדי שיחזרו המים ויכסו אותן עד כאן לשון רש"י :

פה דקאמר יו"ד אמצעית יתירה וכו' ומביא רש"י לדעת חכמי הספרדים באמרם שנמצא שרשים מן שתי אותיות להורות לדבריו במלת יכסיומו הוא השורש כָּס והיו"ד אמצעית יתירה אבל לדעת רוב המדקדקים דאין כהנחים שרשים רק בעלי שלש אותיות גם במלת יכסיומו הוא השורש כָּסָה והיו"ד אמצעית היא תמורת ה"א השורש וכן במלת ירויון ירויון כי גם כסה הוא השורש רָבָה רָוָה :

ומה שכתב עוד והיו"ד ראשונה וכולי מזה דכוונת שמאמר על לשין עֲבַרְטְבַעְ (זיא זיין ווארין פר זונקין) והיאך קאמר אחר הכי יכסיומו ביו"ד בתחילה והיינו לשון עתיד (זיא ווארין פרעקין) על זה קאמר ויו"ד ראשונה שמשמעה לשון עתיד כך פרשהו ורצה לומר מלת יכסיומו נתינת טעם הוא למלת טבעו בים סוף (זיא זיין דארום פר זונקין) יכסיומו כדי שיחזרו המים ויכסו עליהם (דז זיא דיא וואסיר וואריך בדעקין) :

ד"ה יְכַסְיֻמוּ אין לו דומה במקרא בנקודתו ודרכו להיות נקוד יְכַסּוּמוּ מיאפים עד כאן לשון רש"י :

משום דהנועת מ"ם בוי"ו חולם סימן נסתרים הוא כמו תבלעמו ואם כן גם כאן יכסיומו בוי"ו חולם מבעי ליה על זה קאמר שאין לו דומה במקרא בנקודתו ורצה לומר אין לו דומה להיות נקוד במלאפום אלא דרכו להיות נקוד בחולם רק שנקרא לכל רש"י איפכא בחולם מלאפום : והואיל שאתא לידן אודיעך ואביא דברי הרשב"ם ז"ל יכסיומו היה לו לומר אך בשביל אף הראשון גם אף השני וכולי פירוש לפירושו כי נקודת מלאפום תיקרא כאלו אלף נכתבה אצל הו' וכתב הרד"ק כי כך קבלנו קריאתה אים מפי אים וברדק כאלו כתיב איברדק לזה כיון הרשב"ם בשביל אף הראשון ורצה לומר בשביל היו"ד שאחר הסמך היא במלאפום והיינו הברת אף גם אף השני רצה לומר גם המם היא במלאפום והיינו הברת אף לפי זה לא בא לתרץ רק קושית רש"י במלת יכסימו :

ד"ה נֶאְדָּרִי היו"ד יתירה כמו רבתי עם שרתי במדינות גונבתי יום עכ"ל רש"י : איכה א' בראשית ל"א

בתבו

כתבו המדקדקים משום דמלינו במריע ימינך תרעץ אויב אם כן מכונת הימין בלשון נקבה לפי זה הוכרכנו לומר דחסר כהלא נאדרי הפי"ו וכאלו כתיב ימינך ה' נאדרית בכח ימינך ה' תרעץ אויב
וזהו דעת המדקדק רבי יונה ז"ל אבן דעת רוב המדקדקים דמלת נאדרי לא קאי על הימין רק על השם שנכבד
ב"ה שהוא נאדר בכח ויו"ד נוספת וכאלו כתיב נאדר בכח ושכן מצינו יודין נוספת כמו רבתי עם ואם כן מה שכתב רש"י היו"ד יתירה כיון לדעת רוב המדקדקים ׃

ד"ה נֵד לשון צִבּוּר וכִנוּס הוא כמו נֵד קציר ביום נחלה *כונס כַּנֵּד לא כתיב כונס כנאד ארא כַּנֵּד ואלו היה כַּנֵּד כמו כנאד וכונס לשון הכנסה היה לו לכתוב מכניס כְּבְנֹאד אא כונס לשון אוסף וצוכר הוא וכן *קמו נֵד אחד ואין לשון קימה ועמידה בנאדות אלא בחומות וציבורים ולא מצינו נאד נקוד אלא במלאפום כמו *שימה דמעתי בנאדך את נֹאד החלב עד כאן לשון רש"י ׃ ישעיה י"ז / תלים ל"ג / יהושע ג' / תלים נ"ו / שופטים ד'
משום דהאל"ף במלת נאד נחה היא ואינה נרגשת במבטא כלל ואם כן יש לומר דמלת נֵד וכאד יהיו שניהם ענין אחד לכן סותר רש"י סברא זו מגלשה כדדים כדדאשון דהא נאד (כל"מ לעניל)
בלי בית קבול הוא להכניס דבר מה לתוכו ואם כן מכניס בבנ"ד מבעי ליה לכתוב (עי' פט ד"ה וואסיר מאכין הריין כרעננין ר"ו וו א אין אין נאניל) ׃ כר סני דלא שייך בנאדות קימה ועמידה ודכתיב כאן
בנכנו (זיא הבין זיך גשטעלט) על כורחיך נד ונאד תרי ענייני נינהו ׃ כר סליק דלא מכינו בשום מקום מלת נאד כי אם בחולם ונקראה אבל רש"י מלאפום ומלת נֵד בכל מקום היא או בסגול או בצירי אלא ודאי כונס לשון אסיפה הוא ומלת נֵד ענין חומה הוא כונס (ער פֿאר זאמילט כַּנֵּד או אין מויאר) וכן נכנו (זיא הבין זיך גישטעלט) כמו נֵד (או אין מויאר) ׃

ד"ה בלב ים בחוזק וכו' נתפרש בפרשת שמות בד"ה בלבת אש
ד"ה תִּמְלָאֵמוֹ נפשי תמלא נפשי מהם רוחי ורצוני ואל תתמה על תיבה המדברת בשתים תמלאמו תמלא נפשי מהם יש הרבה בלשון העברית כי שארץ הגנב נתתני כמו נתת לי אף כאן תמלאמו תמלא נפשי מהם עכ"ל רש"י ׃ יהושע ט"ו
דהא ודאי א"א לפרש מלת תמלאמו לפועל יוצא שיתכן בו הכינוי מו ויהיה אם כן תמלאמו (דער שונא הט גואגט) תמלאמו (מיין נפש ווארט דער פילן זיא אן ישראל) ובאמת כוונת השונא ליסד בישראל אלא ודאי לשון פועל עומד הוא (דיא מרכיים בלייבט בייא דעם ווערקיר) אבל עדיין קשה והלא אבל פועל עומד לא יתכן שום כינוי לכן קאמר רש"י לחלקו לשתי תיבות וכאלו כתיב תמלא מהם (דער שונא הט גזאגט מיין לייב ווארט דער פילן פון זיא) ומביא דאיה שכן מצינו במלת ארץ הגנב נתתני נחלק גם כן לשתי תיבות וכאלו כתיב נתת לי ׃

ד"ה ה' ימלוך לעולם וָעֶד לשון עולמות הוא והוי"ו בו יסוד לפיכך היא פתוחה אבל *אנכי היודע וָעֵד שוי"ו בו שימוש היא קמוצה הא עכ"ל רש"י ׃ ירמיה ט"ו
מה שכתב הוי"ו בו יסוד אין רצה לומר דשרשו וָעֶד בוי"ו בתחילה דהא לא מצינו בשום מקום שורש המתחיל בוי"ו רק ווי עמודים ולפי דעת קצת גם כן את זהב בסופה אלא רצה לומר בעבור שהוי"ו אינה שמושית רק היא תמורת יו"ד אות רא אנחנו מן השורש דשרשו יָעַד נקראת אבל רש"י אן היסוד ׃
ומה שכתב עוד לפיכך היא פתוחה וכולי קודם הביאור אודיעך דרוב הנוסחאות שמה משובשות והעיקר שוא בנוסחת חומש סגדולים דפוס באזיל בזה ה' ימלוך לעולם וָעֶד פתח תחת הוי"ו ורחיה לזאת שנוסחא דבמסורה קטנה הכתובה שם סביב הגליון נחסר בזה וָעֶד פתח רש"י ואכן עזרא עד כאן ולפי זה דברי רש"י מתבארין מעצמן לפיכך וכולי ירצה לומר כיון דהוי"ו במלת וָעֶד היא שרשים לכן היא פתוחה והיינו פתח תחת הוי"ו אבל אנכי היודע וָעֵד שהוי"ו שמושית היא קמוצה היינו קמץ תחת הוי"ו ׃ ואלו ידע בעל שפתי חכמים מנוסחא זו לא מלאו לבו לכתוב בדברי רש"י מה שכתב ודבר זה צריך להודיע משום דרכים נמשכים אחרין ברש"י זו ושמעם כדכתבתי ׃

ד"ה

ד"ה ויבואו מרתה כמו למרה ה"א בסוף תיבה במקום למ"ד בתחילתה והתי"ו
היא תמורת הא הנפרשת בתיבת מרה ובסמיכתה וכולי וכן כל הא ישעיה כ"ז
שהיא שורש בתיבה תיהפך לתי"ו בסמיכתה כמו חמה אין לי וחמתו בערה בו אסתר א'
עד כאן לשון רש"י:

דברי רש"י מבוארין מעצמן והמדקדקים נתנו בזה טעם לשבח ואמרו בעבור זה מתחלפת הה"א דבאמצע התיבה לתי"ו כי יותר נרגשת התי"ו מן הה"א:

ד"ה וילונו לשון נפעל הוא וכן התרגום לשון נפעל ואתרעמו וכן דרך לשון תלונה
להסב הדבור אל האדם מתלונן מתרעם ולא אמר לונן רועם וכן
יאמר הלועז וכולי עד כאן לשון רש"י:

מה שכתב לשון נפעל שוא רצה לומר הדגש שבתוך הלמד מורה חסרון נון סימן נפעל וכאלו כתיב וינלונו: ומה שכתב עוד גם התרגום לשון נפעל הוא דמתרגם על וילונו ואתרעמו רצה לומר דוקא אותו לשון נפעל הדומה ללשון התפעל שפועל בעצמו וילונו (זיא מארמרירין אין זיך זעלבין) אבל לאפוקי אותו לשון נפעל המוכרח לקבל הפעולה מן אדם אחר דזה אינו דומה ללשון התפעל: ומה שכתב וכן דרך תלונה וכולי רש"י נותן טעם בזה דלפי שענין תלונה עומדת בעצמו בגוף האדם (ער מארמרירט אין זיך זעלבין) לפיכך מוסב הדבור על האדם בעצמו מתלונן מתרועם ולא אמר לונן רועם דאז הוי פועל יוצא לגוף אחר דלא יתכן בענין תלונה וכן הלשון מסכים ללשון לעז:

ד"ה מי יתן מותנו וכולי נתפרש בסדרא זו בד"ה ממותנו

ד"ה כי תלינו עלינו שתרעימו עלינו את הכל את בניכם ונשיכם ובנותיכם ועל
כורחך אני זקיק לפרשו תלינו בלשון תפעילו מפני דגשותו
וקריותו שאלו היה רפה הייתי מפרשו בלשון תפעלו כמו וילן העם על משה
או אם היה בו דגש ואין בו יוד ונקרא תלונו הייתי מפרשו לשון תתלוננו עכשיו
משמע תלינו את האחרים כמו במרגלים וילינו עליו את כל העדה עכ"ל רש"י:

קודם הביאור הוכרח לדעת דלדעת רש"י בענין תלונה המה שני שרשים שורש אחד לון והוא יהיה פועל עומד בעצמו (דיא הרכיט בלייבט אין דען אאן זעלבין) אף בלשון הפעיל ושורש שני נלן והוא יהיה בלשון הפעיל פועל יוצא (ער האכט איין אנדריין מארמרירין) וזה שכתב רש"י או היה רפה רצה לומר בלתי דגש תוך הלמ"ד הייתי מפרשו בלשון תפעלו והיינו בלשון פועל עומד אף שהוא לשון הפעיל כמו וילן העם שהוא לשון הפעיל ואף על פי כן הוא לשון פועל עומד משום דשרשו לון והדר קאמר עוד או אם היה בו דגש ואין בו יו"ד רצה לומר דאז אמרתי הדגש שתוך הלמ"ד מורה חסרון נון סימן לשון נפעל והייתי מפרשו לשון תתלוננו והיינו גם כן לשון פועל עומד (זיא מארמרירין אין זיך זעלבין) כדכתבנו לעיל במלת וילונו והיה גם כן פירשו לון שרשו שהוא בתרתי בדגש תוך הלמד וגם ביוד אחר הלמד אם כן אין לומר דשרשו לון והדגש מורה לשון נפעל תקשה היוד אחר הלמד למה לי אלא ודאי שרשו נלן ואתי שפיר ותרוייהו הדגש מורה חסרון נון אות ראשונה מן השורש והיו"ד סימן לשון נפעל וכאלו כתיב תנלינו והוא פועל יוצא וזה שכתב תרעימו (איר מאכט מארמרירין) עלינו את הכל: וזה שכתבתי בדבור זה צריך למעין הבקי ומשכיל בחכמת הדקדוק כי לא היתה לי מצד אפשרי לפרשו בענין אחר:

ד"ה והכית בצור על הצור לא נאמר אלא בצור מכאן שהמטה היה מין דבר חזק
ושמו סנפירינון והצור נבקע מפניו עד כאן לשון רש"י:

אין רצונו לומר מדכתיב בצור משמע שהכה עם הצור והיינו המטה הוא היה הצור תקשה חסר בקרא על מה שהכה אלא רצה לומר אלו כתיב על הצור היה משמעו הכאה כל דהוא אף שאינו עושה שום רושם וחריצה בצור מכל מקום יצאו מים מצד הנס ואם כן לא היה נשמע שהיה המטה דבר חזק אבל עכשיו דכתיב בצור בשמוש הבית והיינו שיכה כל כך בחוזק עד שתהא ניכרת ההכאה ברשימה וחריצה בתוך הסלע תקצא
פיסק

באיך יוכל המטה לעשות דבר זה והלא הכור קשה ומזק מתנו אלא ודאי היה מן סנפירינון והיה חזק וקשה יותר מן הסלע ונבקע הכור מפניו ותדע שדברי רש"י מסכימים לדברי המדרש הביאוהו התוספות בקידושין דף לט"ד ע"ב מעשה באחד שלקח סנפירינון לבידקו נתנו על הסדן והכה בקורנס נשבר הקורנס ונחלק הסדן והסנפירינון לא זז ממקומה עין שם :

פרשת יתרו

ד"ה הַתְּלָאָה למ"ד אל"ף מן היסוד והתי"ו והיא תיקון ויסוד הנופל לפרקים וכן תרומה תנופה תקומה תנואה עד כאן לשון רש"י :

אין רצה לומר התי"ו היא יסוד ושורש שהרי בעצמו קאמר בתחילת דבריו שאין מן היסוד רק למ"ד אל"ף אלא רצה לומר בעבור דהת"יו במלת התלאה אינה משמשת לא לזכר הנוכח ולא לנקיבה נסתרת רק לתואר השם דהיינו התי"ו עשתה מן שורש לָאָה דהוא לשון עבר שם דבר הַתְּלָאָה תיקון ויסוד הנופל קרי לה ורצה לומר כמו שהאותיות שרשיות אינן משמשות שום סימן נוכח או נסתר הכי נמי התי"ו במלת התלאה וזה שקאמר הנופל לפרקים דהיינו כשאינה לתואר השם :

ד"ה וַיִּחַדְּ יתרו וישמח יתרו זהו פשוטו ומדרש אגדה נעשה בשרו חדודין חדודין מצער על איבוד מצרים היינו דאמרי אנשי גבולי ע"כ לשון רש"י :

רצה לומר דלפי פשוטו במלת ויחד הוא השורש חָדָה מענין חדוה וגילה רק שנפלה הה"א בסוף כדין כל שורש שאות אחרונה היא ה"א כמו וַיֵּשְׁבְּ מן שורש שָׁבָה ולדעת המדרש שרשו חָדַד ונפלה דלית חדא כדין כל שורש שסופה שתי אותיות דומות כמו תַּם הכסף מן שורש תמם :

ד"ה עַתָּה יָדַעְתִּי מכירי הייתי לשעבר ועכשיו ביותר ע"כ לשון רש"י :

משום דקשיא ליה הרי מלת עתה משמע על זמן העומד עכשיו (איצונדרט) ומלת ידעתי לשון עָבַר (איך האב לנג גיוויסט) וסתרי להדדי על זה קאמר מכירו הייתי לשעבר וקאי מלת ידעתי על זמן שעבר ומלת עתה קאי על שהיה מכירו עכשיו ביותר ופירושו עתה (איצונד וואו איך מער ידעתי אז איך הב פאר גוויסט) ועין פרשת וירא בד"ה עתה ידעתי :

ד"ה אֲשֶׁר זָדוּ אשר הרשיעו ורבותינו דרשו לשון ויזד יעקב נזיד בקדרה אשר בשלו בה נתבשלו עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר לפי פשוטו במלת זדו הוא השורש זוד ובא מזה השירש מודים חצוף שכדך וזה שכתב אשר הרשיעו (זיא האבין גמוטווילגט) ולדעת רבותינו שרשו נוד והיינו ענין בישול הלשון ויזד יעקב נזיד רק שבתוספת הנו"ן תחילת השורש כדין על הרוב בשורש שתחילתו נו"ן :

ד"ה כִּי יָבוֹא כי בָא לשון הֹוֶה עד כאן לשון רש"י :

דלפי כוונת המאמר דכבר עמדו לפני משה אם כן כי בָא בלשון עבר הוי למכתב ולא כי יָבוֹא דהוא לשון עתיד על זה קאמר רש"י כי יָבוֹא כי בָא ורצה לומר באמת כי יָבוֹא דהוא לשון עתיד הוא תמורת כי בָא והיינו לשון עבר וכדי שלא תקשה לכתוב כי בא בהדיא על זה קאמר לשון הֹוֶה ורצה לומר מדרך המקרא כאשר רוצה לדבר בדבר הרגיל להיות בכל עת אז יכתבהו הכתוב בלשון עתיד כמו ככה יעשה איוב (אזו פלעגט ער צו טאן אלי צייט) ועל דרך זה כי יבוא (ער פלעגט צו קומן אלי צייט) ובפרשת חיי שרה בד"ה טרם אכלה נותן רש"י טעם מפני מה דמדרך המקרא להעמידהו בלשון עתיד ומה טעם נקרא לשון הֹוֶה עין שם :

ד"ה וְשָׁפְטוּ וִידוּנוּן לשון צווי גם בסוף הפרשה ושפטו וְיִדֻינוּן ית עמא עד כאן לשון רש"י :

משום

משום דהלא ושפטו הראשון מדברי יתרו הוא דקאמר למשה שימנה שופטים והא ודאי בתחילת הכנה לאו מעשייה קא איירי רק שמצוה עכשיו על זה לכן שפיר תירגם אונקלוס וידונון לשון צווי (זיא זאלין ריכטן) אבל אלא ושפטו השני מדברי משה הוא כדכתיב ויבחר וכיון דכבר בחר אותם בודאי מעשייה קא איירי לכן תירגם אונקלוס שפיר וְדַיְנִין (זיא ריכטן איינגד) :

ד״ה והקל כמו *והכבד את לבו °והכות את מואב לשון הוֹה עד כאן לשון רש״י : שמות ח׳ מלכים ב׳ג׳

דהא ודאי אין לפרש אלא והקל לשון צווי ומצוה יתרו למשה וקל (מאך דיר גרינגיר) דקשה וכי דבר זה תלוי במשה והלא אם אין רצון המקום ב״ה להסכים לדברי יתרו אף שיהיה לרשה טורח ומשא גדול לכן קאמר כמו והכבד והכות ונקרא אבל רש״י לשון הוֹה והיינו לשון מקור (בשטיט אין קיין גוויסי צייט דען איז אלימאל דיא צייט) וקאמר יתרו כאשר יסכים המקום ב״ה לעצתי והקל (ווערט זיין איין פר לייכטרינג) :

ד״ה ישפוטו כמו ישפוטו כמו לא תעבורי כמו לא תעבורי ותרגומו ודיינון רות י״ב אינון וכולי עד כאן לשון רש״י :

הוצרכת לדעת מלך הדקדוק הוי לנקד ישפטו גם הפ״א בשוא כדכתיב בקרא קמא ישפטו רק בעבור דאלא ישפטו כשני הוא בסוף פסוק אז דין השוא השניי להתהפך לחולם כדאמרי׳ מן תשרפו בסוף פסוק תשרופו ואם כן הוי לנקוד גם כאן ישפוטו בחולם וכתיב ישפוטו בהאלפוס כדאי המלאפום היא תמורת חולם וזה שכתב רש״י ישפוטו כמו ישפוטו ועל דרך זה אלא תעבורי במלאפום כמו תעבורי בחולם : ולזה כיון הרשב״ם וזה לשונו אי מקום אי רצה לומר המלאפום כאלא ישפוטו היא תמורת חולם ישפוטו ועיין בפרשת בשלח באלא יכסיומו מה שכתבנו שם בשם הרשב״ם ומה שכתב עוד ותרגומו ודינון אינן יתפרש בסדרא זו בד״ה ישפטו ע״ש :

ד״ה וילך לו אל ארצו לגייר בני משפחתו עד כאן לשון רש״י :

משום דאלא לו מיותרת לגמרי דהוי סגי אלו הוי כתיב וילך אל ארצו אלא ודאי למדרש על דרך לך לך מארצך ופירש רש״י להנאתך וכאן היתה ההנאה דהקשינן ארצו אלין אם הוא נתגייר אף משפחתו נתגיירו ובזה הגיעו להנאה מרובה דהוי כאלו ילדם :

ד״ה ויחן ישראל כאיש אחד בלב אחד עד כאן לשון רש״י :

דאם לא כן ויחנו מבעי ליה בלשון רבים אלא ודאי להורות שהיו כולם כאיש אחד דהיינו בלב אחד :

ד״ה ירה יושלך למטה לארץ כמו *ירה בים עד כאן לשון רש״י : שמות ט״ו

משום דמשורש ירה באגם כן ענין הוראות איסור והיתר כמו להורות בני ישראל דלא יתכן כאן לכן הוצרך לומר דזה היא ענין השלכה כמו ירה בים יירה (ער זאל ווערין גוואָרפֿין) :

ד״ה והר סיני עשן כולו אין עשן זה שם דבר הוא שהרי נקוד השין פתח אלא לשון פעל כמו אמר שמע שמר לכך תרגומו ותנן כולי׳ ולא תירגם תננא וכל עשן שבמקרא נקודים קמץ מפני שהם שם דבר עכ״ל רש״י :

הוצרכת לדעת ענין שם דבר הוא דבר שאינו עומד בתכלית הזמן עבר או עתיד ומשפטו להינקד בשתי קמצין כזה עשן ותרגומו תננא (ובל״א איין רויך) ולשון פעל הוא הדבר שעומד בתכלית הזמן עבר או עתיד ובלשון עבר דרכו להינקד אות ראשונה מן השורש בקמץ ואות השניי בפתח כזה עשן ותרגומו תנן (ובל״א ער הט גראכט) וזה שכתב רש״י מדנקוד השי״ן בפתח על כורחך לשון פעל הוא וכנ״ל :

ד״ה כן יפרץ בם אף על פי שהוא נקוד חטף קמץ אינו זז מגזרתו כן דרך כל תיבה שנקודתה מלאפום כשהיא באה במקף משתנה לניקוד לחטף קמץ עד כאן לשון רש״י :

רצה לומר מן הדין הוי למכתב יפרוץ הרי"ש בחולם (ולקרא אגל רש"י מלאפום) רק בעבור דבכאן מלת יפרץ מוקף ונסמך באורך הקו שנקרא מַקָּף למלת בָּם כזה יִפְרָץ־בָּם ואם כן שתיהם כתיבה אחת חשיבא ונקראת מלת יפרץ בחטיפה בעבור הטעם שקורין (טראפף) שהושם במלת בָּם וכיון שכן הוצרך המקרא לשנות החולם דהיא נקודה גדולה לנקודה קטנה והיינו קמץ חטף כדי לקרותה בחטיפה אבל באמת בענין פירוש וביאור המלה אין חילוק בין יפרוץ בחולם ובין יִפְרָץ בקמץ חטף :

ישעיה כ"א / שמואל ב' כ"ג — ד"ה זָכוֹר לשון פָּעוּל הוא כמו אָכוֹל וְשָׁתוֹ הָלוֹךְ וּבָכֹה וכן פרשהו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם יזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת עד כאן לשון רש"י :

משום דלאחיד המקרא דמצוה לנו על זכירת שבת הוי למכתב זְכוֹר בְּשְׁוָא תחת הזי"ן כדין כל לשון צווי לכן קאמר לשון פָּעוּל הוא ורצה לומר לשון מָקוֹר הוא (בעזטיט אין קיין גוויסי צייט) זָכוֹר (דענקין) וכדי שלא תקשה לכתוב זְכוֹר בְּשְׁוָא בהדיא על זה משני רש"י וכן פתרונו תנו לב וכולי ורצה לומר אלו הוי כתיב זְכוֹר בְּשְׁוָא והיינו צווי גמור ואין הַצִּוּוּי שייכא רק לזמן אחד לא היה נשמע דבכל עת הוצרך ליתן לב לזכור את יום השבת רק פעם אחת קודם שבת אבל עכשיו דכתיב זָכוֹר בקמ"ץ והיינו לשון מָקוֹר (בעשטיט אין קיין גוויסי צייט) ואם כן בכל עת זמנו הוא וזה שאדייק רש"י תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם יזדמן לך חפץ יפה תאה מזמינו לשבת ועיין בפרשת פנחס בד"ה לצרור מה שכתבנו שם בשם הגאון בעל תוספות יום טוב גם עיין בפרשת בא בד"ה ובשל :

ד"ה לְמַעַן יאריכון ימיך אם תכבד יאריכון ואם לאו יקצרון שדברי תורה נוטריקון הן נדרשין מכלל הן נשמע לאו ומכלל לאו נשמע הן ע"כ לשון רש"י :

מקשים העולם תכלל הן נשמע לאו שפיר נשמע אבל נוטריקון היכא רמיזא אכן שמעתי מאל"ף דין אִיך והלמ"ד מן לְמען והיו"ד מן יאריכון נוטריקון שלהם אם לאו יקצרון ושפיר כוונת רש"י לאתרתי על נוטריקון וגם על מכלל הן נשמע לאו :

ישעיה ס"ב — ד"ה נֵסוֹת לשון הרמה וגדולה כמו הרימו נס נִיסִי כנס על הגבעה עכ"ל רש"י :

שם מ"ט / שם למ"ד — כדי שלא תטעה לומר במלת נסות הוא השורש נָסָה מענין וינסו אותי עשר פעמים דלא יתכן כאן לכן הוצרך לפרש דזה הוא ענין הרמה וגדולה ושרשו נָסַס וענינו ענין כלונס (בל"א איין שטאנג) דהוא זקוף על הגבעה לסימן כינוס או פיזור ויתכן גם כאן בדרך משל לומר כאן נסות והיינו ענין הרמה וגדולה (בל"א דער היכן) :

פרשת משפטים

ד"ה כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עברי עבד שהוא עברי או אינו אלא עבדו של עברי עבד כנעני שלקחתו מישראל ועליו הוא אומר וכולי תלמוד לומר וכולי עד כאן לשון רש"י :

כתב החכם המפורסם מוהר"ר שמואל ארקוואלטי בספרו הנחמד ערוגת הבושם בפרק שנים ועשרים במשקל פֶּעֶל וזה לשונו ומשקל זה שוה בסמוך ובמוכרת וכולי לכן כתב רש"י עבד עברי עבד שהוא עברי עכ"ל ואסברה לך דבריו משום דקשה להחכם מה הוצרך רש"י להוכיח מקראי דלקמן דהאיירי מן עבד שהוא עברי הרי בלאו הכי אי אפשר לומר עבדו של עברי משום דמלת שֶׁל היא ענין הדביקות וענין הדביקות לא נרמזה רק באיזה שינוי באיזה נקוד' ובמלת עֶבֶד לא תמצא שום שינוי לכן קאמר החכם במשקל פֶּעֶל כמו אֶרֶץ גֶּפֶן עֶבֶד הוא שוה בסמוך ובמוכרת ורצה לומר דאינה משתנה אפילו בדביקות ולפי זה אפשר לאמטעי ולפרש על עבדו של עברי לכן הוצרך רש"י להוכיח מקראי דלקמן וכאשר תעיין היטב במה שכתבתי כאן תבין

גם כן היטב דברי הרב מהרש"א בכתובות בד"ה בתולה נשאת ע"ש :

ד"ה **וְהֶפְדָּהּ** יתן לה מקום להפדות ולצאת שאף הוא מסייעה בפדיונה ומה הוא שמגרע בפדיונה וכולי עד כאן לשון רש"י :

משום דקשה לרש"י ונִפְדָּה מבעי למכתב לשון נִפְעַל (זיא זאל ווערין אויס גליזט) ומדכתיב והֶפְדָּה לשון הפעיל (ער זאל מאכין אויס ליזן) שמע מינה גם הרב מסייע בפדיונה שמגרע לה שנים עבדו (זיא באלט אויס נאך דיא יאהר או זיא בו דינן האט) ועין בקידושין דף י"ד ע"ב ברש"י ד"ה והפדה :

ד"ה **צָדָה** לשון אורב וכולי דברי רש"י בכל הנוסחאות משובש' ומגומגמו' וטעה המדפיס במוקדם ומאוחר וגם לקה בחסר וביתיר וגרסא הנכונה היא כאשר אציג לפניך צָדָה לשון אורב הוא וכן הוא אומר °ואתה צודה את נפשי לקחתה ולא יתכן לומר צָדָה לשון הַצָּד צַיִד שצידת חיות אינו נופל ה'א בפועל שלה אלא הפועל שלה צָד ושם דָבָר בה צַיִד וזה שֵׁם דָבָר בו צְדִיָּה ופועל שלה צָדָה ואומר אני שפתרונו כתרגומו ודלא כְּמִין ליה ומנחם חברו בחלק צָד ואין אני מודה לו ואם יש °חברו טמחיוקת של צַד נחברנו בחלק על *צד תינשאו °צָדָה אורה לי ומילין °לצַד עילאה ימלל אף כאן אשר לא צָדָה לא צָדַד למצוא לו שום צד מיתה ואף זה יש להרהר עליו מכל מקום לשון אורב הוא כך צריך להיות גרסת רש"י :

שמות א'כ"ד
ישעיה ס"ו
שמואל א'כ'
דניאל

ועתה אסברה לך דבריו מה שכתב ולא יתכן לפרשו מלשון הַצָּד צַיִד ורצה לומר ויהיה אם כן ביאורו ואשר לא צדה (ער האט ניט גייאגט איס) על זה קאמר רש"י דאין נופל בצידת חיות ה"א בפועל שלה והיינו בשורש שלה כי בצידת חיות הוא השורש צָד ובשם דבר הוא צַיִד בשניהם בלתי ה"א בסוף אלא ודאי הוא כתרגומו דלא כְּמִין ליה (ער האט ניט גלוגט איס) ויתכן שפיר הה"א דבסוף צָדָה :

ומה דקאמר עוד ומנחם חברו בחלק צַד וכולי רצה לומר לדעת מנחם במלת צָדָה הוא השורש צָדַד וקאמר על זה אין אני מודה לו ורצה לומר גם כן מטעם הנ"ל כי בשורש צָדַד גם כן לא יתכן ה"א בסוף : **ומה** שכתב עוד ואף אם יש לחברו וכולי רצה לומר אף אם לא ניחוש לקושיא הנ"ל דלא יתכן בחלק צַד ה"א בסוף אף על פי כן לא נוכל לומר כדעת מנחם דלדעת מנחם הוצרכנו לחברו בחלק על צַד תינשאו ויהיה פירוש לא צדה שלא צָדַד לו שום צַד מיתה ומה לנו לזאת הלא טוב לנו לומר דפרשו צָדָה בה"א בסוף והוא בודאי ענין אורב :

ד"ה **ונגפו** אין נגיפה אלא לשון דחיפת והכאה כמו °פן תגוף באבן רגלך עד כאן לשון רש"י :

תלים צ"א

דהא ודאי אין לפרש מלת ונגפו ענין מיתה מדכתיב בפסוק שלאחריו ואם אסון יהיה כאשה על כורחך קרא קמא לאו מענין מיתה משתעי אלא הוא ענין דחיפה והכאה ונגפו (ויא ווארין שטוסין אדר סטרויכלין) :

ר"ה **לָאלֹהִים** לע"ז אלו היה נקוד לֵאלֹהִים היה צריך לפרש ולכתוב אחרים עכשיו שהוא אומר לָאלֹהִים אין צריך לפרש אחרים שכל למ"ד ובי"ת וה"א המשמשות בראש התיבה אם נקורתה בחטף (ר"ל בִּשְׁוָא) כגון לְמֶלֶךְ לְמִדבר לְעִיר צריך לפרש לאיזה מלך לאיזה מדבר לאיזה עיר וכן למלכים לרגלים צריך לפרש לאיזה מלך ואם אינו מפרש כל מלכים במשמע וכן לֵאלֹהִים כל אלהים במשמע אבל כשהוא נקודה בפתח לַמֶּלֶךְ לַמִדבר לָעִיר נודע באיזה מלך מדבר וכן לָעִיר נודע באיזה עיר מְדַבֵּר וכן לָאלֹהִים לאותו שהוזהרת עליהם ממקום אחר כיוצא בו °אין כמוך בָאלֹהִים לפי שלא פירש הוצרך לינקד פתח עכ"ל רש"י :

תלים פ"ו

בתכו המדקדקים כאשר תבוא ה"א שמושית בראש התיבה ותחתיה פתח והאות שאחר הה"א היא בדגש שנקראת הֵא הידיעה (בל"א דיא דער דאן) ואם אחר הה"א אות אחת מן חמש אותיות

שהן **א'ח'ה'ע'ר'** שאינן מקבלות דגש אז תשים הדגש תחת הפתח ונעשה משניהם קמץ כמו הָאָרֶץ כאלו כתיב **הַאְרֶץ** : עוד כתבו המדקדקים שלש אותיות והן בי"ת כ"ף למ"ד דהיינו הַבַּיִת המשמשת במקום מלת תוך וכ"ף הדמיון ולמ"ד המשמשת במקום מלת אל נקודה עצמות שלהן היא הַשְּׁוָא כמו בְּמִצְרַים כְּמִצְרַים לְמִצְרַים וכאשר יזדמן דצריכה התיבה לשתי שמוש ן שימוש הידיעה וגם אחת מן אותיו ז **ב'כ'ל'** אז תאספנה קיצור הלשון דרך המקרא לגשמיט הה"א וגם להשמיט **ב'כ'ל'** דהיינו הַשְּׁוָא ונשארה אם כן נקודת הידיעה דהיינו הפתח ונוסמה תחת אותיות **בַ"כַ"לַ'** ואז משמשות אותיות **ב'כ'ל'** שני שמושין יחד שימוש עצמו וגם שימוש הידיעה כזה **בַּשָּׁמַיִם כַּשָּׁמַיִם לַשָּׁמַיִם** כאלו כתיב **בְּהַשָּׁמַיִם כְּהַשָּׁמַיִם לְהַשָּׁמַיִם** וכן כאשר תבואנה אחר אותיות **ב'כ'ל'** הנוספות הידיעה אחת מן אותיות **א'ח'ה'ע'ר'** שאינן מקבלות דָגֵש אז תבוא תחת אותיות **ב"כ"ל'** קמ"ץ לפצלים הַדָּגֵשׁ הצריכה לשום אחר הידיעה כזה בָּעִיר כָּעִיר לָעִיר והרי כאלו כתיב בְּהָעִיר כְּהָעִיר לְהָעִיר : וזה שכתב רש"י אלו היה נקוד לָאלהים הלמ"ד בצירי (והיא תמורת שְׁוָא כי כן דין למ"ד בִּשְׁוָא כאשר תבוא לפני שם אלהים תתהלף הַשְּׁוָא לצירי) והיתה אם כן משמשת רק שמוש עצמה ולא שימוש הידיעה היה צריך לכתוב אחרים דבלאו הכי כל אלהים במשמע בין קודש ובין חול אבל עכשיו שנקוד לָאלהים בקמץ פתח הלמד והרי כאלו כתיב לְהָאלהים והיינו הידיעה לפיכך אינו צריך לכתוב מלת אחרים כי הידיעה מורה על אותן שהוזהרת עליהן במקום אחר :

ומה שכתב עוד וכן לַמְּלָכִים לִרְגָלִים וכולי רצה לומר אף שהלמדי"ן במלות לַמְּלָכִים לִרְגָלִים הן בחיריק י כל מקום אינן רק תמורת שְׁוָא כי בעבור הַמֵּם במלת מְלָכִים וכן הרי"ש במלת רְגָלִים היא בִּשְׁוָא ואלו היו הלמדי"ן נגם כן בִּשְׁוָא היו אם כן שני שְׁוָאִין בראש התיבה וזה אי אפשר להקרותן לכן נשתנו נקודות הַשְּׁוָאִין לחיריק ואתה קורא חביב שים תשים הכללים באזניך ואז תבין דברי רש"י כאשר הישב כי דברי אינן רק תוספת לדברי רש"י :

ד"ה אֶבְיוֹנְךָ לשון אוֶבה שהוא מדולדל ותאב לכל טובה עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך ההפרש שבין עני ובין אביון והוא זה עני הייט שמעונה ומדולדל ואינו מתאוה לכל טובה רק מסתפק במה שמזדמן לו אבל אביון הוא מלשון ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם והיינו ענין רצון ותאוה ואין מסתפק במה שמזדמן לו רק תאב ומתאוה לכל טובה :

דברי הצדיקים דברי המצודקים משפטי אמת וכן תרגומו פתגמין תריצין ישרים עד כאן לשון רש"י :

דלבוונת המאמר (דער שוחד פֿר קרימט דיא ריד פֿון דעם דער איינגד רעכט האט אין משפט) פקשה היאך קאמר דברי הצדיקים בשם התואר (וז רעט פֿון איינס דער אלי נייט רעכט האט ובאמת קען עז זיין דער בעל דין האט אלי מאל אוס רעכט נאר איינגד אין דעם משפט האט ער רעכט לכן קאמר רש"י דברים המצודקים דער שוחד פֿר קרימט דיא ריד פֿון דען בעל דין דער איינגד רעכט האט) ועל דרך זה בתחילת פרשת שופטים :

ד"ה זְכוּרְךָ הזכרים שבך עד כאן לשון רש"י :

משום דמלת זְכוּרְךָ הוא על משקל פָּעוּל ויהיה משמעו אותם שנזכרים ממך הם חייבו לעלות לרגל ולא את ז בעכמך ובאמת הכל חייבין בראייה חוץ מן אותן שמנו במשנה דחגיגה לכן קאמר רש"י הזכרים שבך ורצה לומר מלת זְכוּרְךָ היא תמורת מלת זְכָרְךָ המלאפום היא תמורת קמץ והיינו שם דבר (דייני מאנם לייט) והכל בתשתע ועין בשערי תורה שחיבר החכם בעל בנין שלמה דף מ"ב סימן כ"ז מה שתגא בשם הזוהר נה טעם באמת לא נכתב זכרך בקמץ :

ד"ה

ד"ה **וְהַמֹּתִי** כמו והממתי ותרגומו אשגש וכן כל תיבה שפועל שלה בכפל אות
אחרונה כשתהפך לדבר בלשון פָּעַלְתִּי יש מקומות שנוטל אות
הכפילה ומדגיש האות ונוקדו בט' אפום (רצה לומר חולם) כגון **וְהַמֹּתִי** מגזרת ישעיה כ"ח
וְהֵמַם גַּלְגַּל עגלתו וְסַבּוֹתִי מגזרת וְסָבַב בית אל **רַצּוֹתִי** מגזרת שמואל א' ו'
ירוצצו עובדי"ם והמתרגם **וְהַמֹּתִי** ואקטיל טועה הוא שאלו מגזרת איוב ד'
מיתה אין הה"א שרו בפתח ולא מם שלו מודגשת ולא נקודה מלאפום
(רצה לומר חולם) אלא וַהֲמִתִּי בצירי תחת הה"א כגון וַהֲמִתָּה את העם וזהו והתי"ו במדבר י"ד
מודגשת לפי שהיא תבוא במקום שתי תווי"ן האחת נשרשת לפי שאין מיתה בלא תי"ו
והאחת משמשת כמו אָמַרְתִּי חָטָאתִי עָשִׂיתִי וכן וְנָתַתִּי התי"ו מודגשת שהיא באה
במקום שתים לפי שהיה צריך גימל תווי"ן שתים ליסוד כמו ביום תֵּת מַתַּת אלהים יהושע יו"ד קהלת ג'
והשלישי לשימוש עד כאן לשון רש"י :

דברי רש"י מתבארין מעצמן דמלת **וְהַמֹּתִי** הוא השורש **הָמַם** והדגש שבתוך המם מורה
חסרון מם אמצעית השורש והרי כאלו כתיב וְהַמַּמְתִּי וכן וְסַבּוֹתִי
מגזרת סָבַב הרי כאלו כתיב וְסַבַּבְתִּי : ומה שכתב עוד אלו היה מגזרת מיתה וכו' רצה לומר אלו
היה פירושו מָוֶת והה"א היה לסימן לשון הפעיל לא היתה הה"א בפתח רק בצירי כגון וַהֲמִתָּה את העם
וגם לא היה דגש תוך המם דלענין מָוֶת חסירה הוי"ו באמצע השורש ואין דרך הוי"ו להשתלם בדגש
רק הה"א דהיה לסימן לשון הפעיל היא בצירי נקודה גדולה ותמורת הוי"ו החסירה תחת הצירי : וגם לא
היתה המם בחולם כי אין שורש מָוֶת בלתי תי"ו בסוף והתי"ו הכתובה היא שימושית כמו עָשִׂיתִי ואם
כן הוצרך לנקד התי"ו בדגש להורות חסרון תי"ו שרשית וכבר ידעת דקודם אות נדגשת לא תבוא חולם
נקודה גדולה אלא ודאי פירשו הָמַם ומלת **וְהַמֹּתִי** היא על משקל וְסַבּוֹתִי :

ומה שכתב עוד וכן ונתתי וכולי שתים ליסוד וכולי זה הוא דעת היש אומרים הביאם המדקדק
הגדול ר' אליה בחור בפירושו לספר מהלך בבנין הקל תחת חסירי הקלות וזה לשונו ויש אומרים כי
איננו נָתַן רק נָתַת כי לא מצאנו כן החסירה בלמד הפעל עכ"ל אכן רוב המדקדקים אינם מודים להו
ואומרים דמלת וְנָתַתִּי הוא השורש נָתַן והדגש מורה חסרון נו"ן אות אחרונה מן השורש וכן במלת תֵּת וכן
מַתַּת בשניהם הוא השורש נָתַן :

ד"ה **וְשַׁתִּי** לשון הַשָּׁתָה והתי"ו מודגשת שתבוא במקום שתים שאין שיתה
בלא תי"ו עד כאן לשון רש"י :

דהא ודאי אין לפרש דמלת וְשַׁתִּי הוא השורש שָׁתַת מלשון השתות יהרסון וְשַׁתִּי איך וויל גרונדין
דאם כן הוצרכנו לומר הדגש שבתוך התי"ו מורה חסרון שתי תווי"ן כי תי"ו היא הכתובה היא שימושית
כמו פעלתי וזה לא מצינו בשום מקום שמורה הדגש חסרון שתי אותיות אלא ודאי דמלת וְשַׁתִּי הוא השורש
שׁוּת מלשון ואשר לא שת אל לבו לפי זה הדגש שתוך התי"ו שמושית מורה חסרון תי"ו השרשית והוי"ו השרשית
חסירה ושמו נקודתה הפתח תחת השי"ן להורות חסרונה כזה וְשַׁתִּי איך וויל טאן :

ד"ה **כִּי תַעֲבוֹר** וכולי הרי אלו כִּי משמשין במקום אשר וכן בכמה מקומות ויקרא ב'
וזהו לשון אִי שהוא אחד מד' לשונות שהכִּי משמש וגם מצינו
בהרבה מקומות אִם משמש אשר כמו אם תקריב מנחת ביכורים שהוא חובה עכ"ל רש"י
דהא ודאי אין לומר מלת כִּי בכאן משמשת בלשון דלמא ושמא כי תעבור (פיליכט ווערסטו דינן)
כי יהיה (פיליכט ווערט ער זיין) למוקש דזה אין ספיקא כי כאשר תעבוד בודאי יהיה לך למוקש
לכן קאמר הרי אלו כִּי משמשין במקום אשר ולשון ודאי הן : וכדי שלא תקשה הא קיימא לן דמלת כִּי
אינו משמש רק לד' לשונות אִי דִלְמָא אֶלָּא דְהָא וכאן משמש מלת כִּי במקום אשר אם כן מהיינו
משמש לשונות לכן קאמר וזהו לשון אִי היא כמו מלת אִם ומצינו לרוב דמלת אִם
משמש

משמשת במקום אשר לפי זה לא הוו רק ארבע לשונות ;

פרשת תרומה

ד"ה לי לשמי עד כאן לשון רש"י ;

דהא ודאי אין לפרש מלת לי כשמושה בכל מקום לקירוב ולדיבוק ויקחו (זיא זאלין נעמין לי צו מיר) משום דאין לדבק רק בדבר גשמי והשם ב"ה אינו גוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף ואין לו שום דמות וצורה וכל הברואים צריכים ליה והוא אינו צריך להם לכן קאמר לי לשמי כאלו יאמר לרצוני והיינו כמה שתרמו התרומה ונעשו רצוני ניכר שמי ;

ד"ה יִדְּבֶנּוּ לבו לשון נדבה והוא לשון רצון טוב פיישנט בלעז עכ"ל רש"י ;

רצה לומר הדגש שתוך הדלי"ת במלת יִדְּבֶנּוּ מורה חסרון נון אות ראשונה מן השורש ושרשו נָדַב וכאלו כתיב יִנְדְּבֶנּוּ וזה רומז רש"י במה שכתב לשון נדבה (בוויליגין) ;

ד"ה ועזים נוצה של עזים לכך תירגם האונקלים וּמֵעִזֵּי דבר הבא מן העזים ולא עזים עצמן שתרגום של עזים עזיא עד כאן לשון רש"י ;

הוכרחנו לומר לפני רש"י היה כתיב בתרגום כזה וּמֵעִזֵּי הַמֵּם בציר"י כי כן דין מֵם שימושית הנגזרת ממלת מִן כאשר תבוא לפני שי"ן שאינה מקבלת דגש לתשלום נו"ן החסירה אז תצטרף הדגש אל החיריק שתחת הַמֵּם ונעשה משניהם ציר"י כמו אבינו מֵעוֹלָם ויתכן שפיר לומר דכוונת התרגום על דבר הבא מן העזים אבל אלו היה כתוב באונקלים כגירסת קצת משובשות כזה וּמְעִזֵּי הַמֵּם בִּשְׁוָא לכי זה אינה לשימוש מִן רק להורות השם לא יתכן לומר דכוונת התרגום על דבר הבא מן העזים רק עזים עצמן ; ולזה שכתבנו כיון הרב החזקוני וזה לשונו כתב רש"י נוצה של עזים וכולי לכך טועה המתרגם ומעזי עד כאן לשונו ודבריו תמוהים בעיני העולם דאדרבה הוכחת רש"י מן המתרגם ומעזי אלא כוונת החזקוני כדכתבתי לכך טועה המתרגם וּמְעִזֵּי רצה לומר הַמֵּם בִּשְׁוָא רק כמתרגם וּמֵעִזֵּי הַמֵּם בציר"י ודוק ;

ד"ה מאדמים צבועות היו אדום לאחר עיבודן עד כאן לשון רש"י ;

שדהוי למכתב אֲדוּמִים בלתי מֵם בתחילה ולא הוי שֵׁם דָּבָר בלשון רבים והיה משמעו שהעורות מצד עצמן היו אדום אבל עכשיו דכתיב מְאָדָּמִים והיינו פָּעוּל מלשון הפעיל (זיא זיין ווארין גמאכט רוט) וזה כיון במה דקאמר צבועות אדום לאחר עיבודן ;

ד"ה ויצקת לשון התכה כתרגומו וְתַתִּיךְ עד כאן לשון רש"י ;

בעבור דמצינו ויצקת על ראשו והיינו ענין משיחה (בל"א שמירין) דלא יתכן כאן לכן הוצרך לפרש דזה הוא ענין התכה כתרגומו וְתַתִּיךְ (בל"א גיסין אדר גשמאלצין)

ד"ה ואל הארון כמו בארון עד כאן לשון רש"י ;

דהא ודאי אין לפרש כאן מלת אל כפירושה בכל מקום לקירוב ולדיבוק והיינו שיתנו הלוחות על גבי הארון או אצל הארון זה אינו דכוונת הפסוק שיתן העדות דווקא אל תוך חלל הארון לכן קאמר רש"י במו בארון ורצה לומר מלת אֶל היא תמורת שימוש בי"ת המשמשת על הרוב במקום שימוש תוך ויובן שפיר שיתן העדות תוך חלל הארון ;

ד"ה וְנִשָּׂא בם לשון נפעל ויהיה נישא בם את השולחן עד כאן לשון רש"י ;

בהא ודאי אין להסתפק כי בודאי הדגש שתוך השי"ן מורה חסרון נו"ן אות מראשונה מן השורש נָשָׂא שכן בזה יש להסתפק ולומר נו"ן שבשורש היא סימן לרבים וְנִשָּׂא (יר ווערדין טראגין)

וזה הוא נגד כבודו יתברך דבודאי לא ישתתף עמהם לשאת ונשא לכן קאמר לשון נפעל ורצה לומר נו"ן שבתוכה היא סימן ללשון נפעל **וְנִשָּׂא** (ער ווארט ווערין געטראגין) (כש אן דיא שטאנגי) את השולחן :

ד"ה תֵּיעָשֶׂה המנורה מאליה לפי שהיה משה נתקשה בה וכולי ולכך לא כתיב תַּעֲשֶׂה עד כאן לשון רש"י :

הוצרכת לדעת דשני מיני נפעל הנה מין הראשון מוכרח לקבל הפעולה מן איש אחר כפעל (ער איז ווארין גימאכט פון איין אנדרין) ומין השני פועל בעצמו כפעל (ער ווארקט זיך זעלבין) ואם כן מה שכתב רש"י מאליה רצה לומר מלת תֵּעָשֶׂה הוא מן אותו לשון נפעל השופעל פעולת עצמו תֵּעָשֶׂה (דיא מנורה ווארט זיך זעלבין ווארקין) : וכדי שלא תקשה כיון דשני מיני נפעל המה מנא ליה לרש"י דמלת תֵּיעָשֶׂה הוא מאותו לשון נפעל הפועל פעולת עצמו דלמא היא מן אותו לשון נפעל המוכרח לקבל מן יד אחר הֵעָשֶׂה (זיא זאל ווערין געווארקט פון איין אנדרין) על זה קאמר רש"י לכך לא נאמר תֵּעָשֶׂה ורצה לומר לכתוב תֵּעָשֶׂה בלתי יו"ד אחר התי"ו ודאי משום דאיכא למדרש התיבה בהסרת נקודות ולקרות תַּעֲשֶׂה אתי שפיר מיניה דהא הפתח דקיימינן באותו לשון נפעל המקבל מן יד אחר מה אכפת לן אי קרינן תֵּעָשֶׂה ומדבר מן עושה הפעולה (דוא זאלסט טאן) או תֵּעָשֶׂה ומיירי מן המקבל הפעולה (דיא זאלסט ווערין גטאן) ובודאי מדקפיד קרא להכתב דווקא תֵּיעָשֶׂה ביו"ד אחר התי"ו ואם כן אף בהסרת הנקודות אי אפשר לקרות כי אם תֵּיעָשֶׂה לשון נפעל על כורחיך מן לשון נפעל השני והיינו פועל פעולת עצמו והיינו כעשית מאליה (דיא מנורה ווארט זיך זעלבין מאכין) : הפעולה מדברנו דאין כוונת רש"י מדלא כתיב בפתח תחת התי"ו רק כוונת רש"י מדלא כתיב תֵּעָשֶׂה בלתי יו"ד אחר התי"ו אלא כתיב תֵּיעָשֶׂה ביו"ד אחר התי"ו ודוק היטב :

ד"ה אשר אתה מָרְאֶה בהר כתרגומו דאת מתחזי בטורא אלו היה נקוד מַרְאֶה בפתח היה פתרונו אתה מַרְאֶה לאחרים עכשיו שנקוד חטף קמץ פתרונו דאת מתחזי שאחרים מראים לך עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר אלו היה נקוד מַרְאֶה בפתח תחת המ"ם והיה אם כן המלה על משקל מַפְעִיל היה פתרונו אתה מַרְאֶה לאחרים (דוא אווייזט אנדרי) אבל עכשיו שנקוד מָרְאֶה בקמץ חטף אם כן הוא על משקל מָפְעַל והיינו פָּעוּל מלשון הפעיל פתרונו דאת מתחזי אחרים מראים לך (דוא ווארשט גוויזן פון אנדרי לייט) : אכן צריכת לדעת מה דקאמר מָרְאֶה פתרונו כתרגומו מתחזי לאו דווקא הוא שהרי מָרְאֶה פָּעוּל מלשון הפעיל הוא ומלת מתחזי לשון התפעל הוא אלא אורחא דרש"י והתרגום כאשר רוצים לדבר ולבאר המלה הלשון המקבל הפעולה כגון לשון נפעל או לשון הָפְעַל או דרכם להביא ראיה מלשון התפעל כי דעתם נוטות דמכינו לפעמים לשון התפעל מורה על קבלת הפעולה והיינו תולדת בנין המרובע כמו שכתב הרד"ק במכלול :

ד"ה רוֹקֵם שם האומן ולא שם האומנות ותרגומו עוֹבֵד צַיָּר ולא עובד ציור וכולי עד כאן לשון רש"י :

כבר ידעת דתיבת מַעֲשֵׂה דרכו לינקד בסגול תחת השי"ן וכאן צירה הכתוב וכתיב מַעֲשֵׂה בצירי על כורחך מורה השינוי ענין הדביקות וכאלו כתיב מעשה של רוקם לפי זה על כורחך מלת רוקם לאו שם אומנות הוא (כל"א בראדירט) כי היאך שייך לדבר אבל שם אומנו' והלא אין הדבר עושה את עצמו אלא ודאי מלת רוקם שם האומן הוא ויתכן בו שפיר ענין הדביקות מעשה רוקם (איין ווארק פון איין בראדירר) וזה כתרגומו עובד **צַיָּר** :

ד"ה לְדַשְּׁנוֹ להסיר דשנו לתוכם והוא שתירגם אונקלים לוספי קטמה לכפירת הדשן לתוכו כי יש מלות בלשון העברית שלה אחת מתחלפת בפתרון

לשמש

תלים ב׳
איוב ה׳ לשמש בנין וסתירה כמו ״ותשרש שרשיה (איין ווארצל איר ווארציל) אויל ״משריש
איוב ל״א (דער גאר מאכט ויך איין ווארצלין) וחילופו ״וכל תבואתי תשרש (אויז רייסן דיא ווארצלין)
ישעיה יוד וכמוהו ״בסעיפיה פוריה (איין צווייגן דיא צווייג) מסעף פארה מפשח סעיפיה (אב צווייגן)
ירמיה נ׳ וכמוהו וזה ״האחרון עצמו שיבר עצמותיו (אויז ביינן) וכמוהו ״ויסקלהו באבנים
ישעי׳ ה׳ (איין שטיינן אים) וחילופו ״סקלו באבן רסירו אבניה (אויז שטיינן) וכן ויעזקהו
שם ס״ב ויסקלהו (אויז שטיינן) אף כאן לדשנו להסיר דשנו ובלע״ז ארשצנדרי״ר ובל״א אנטעשין ארונטר טאן עד כאן לשון רש״י :

דברי רש״י בכאן אין צריכין ביאור אבן הוספתי בתוכו לשנא אשכנזי כדי להבין היטב דבריו : וכתבו שמדקדקים דדין זה בסיפוך הפעולה לא שייך רק בלשון הדבר לכן כאשר תציין בראיות שהביא רש״י לא תמצא דבר רק בבנין הכבד :

פרשת תצוה

ד״ה מעשה חרש אבן מעשה אומן של אבנים חרש זה דבוק הוא לתיבה של אחריו ולפיכך הוא נקוד פתח בסופו וכן ״חרש עצים
ישעיה מ״ד נטה קו חרש של עצים וכן חרש ברזל מעצד כל אלו דבוקים ופתוחים עכ״ל רש״י :

רצה לומר אלו לא היה דביק לתיבה של אחריו היה נקוד חרש בשתי קמץ אבל עכשיו שנקוד חרש פתח תחת הרי״ש הוא דבוק כאלו כתיב מעשה חרש של אבן אבל קשה איך לדבק אל אבן והלא דומם היא ואינו עושה את עצמו לכן הוסיף רש״י מלת אומן וכאלו כתיב מעשה אומן של אבנים (איין ווארק פון איין מאכסטיר פון שטאניד) :

ד״ה למשחה להתגדל בהם שיש משיחה לשון שררה כמו לך ״נתתים למשחה
מדבר ח׳ אל ״תגעו במשיחי עד כאן לשון רש״י :

תלים ק״ה רהא ודאי אין לפרש מלת למשחה מבין משיחה ממש (זאלבין) תקשה וכי נמשחו בגדי כהונה אלא ודאי לשון שררה הוא למשחה (צו הערשאפטין) על ידי בגדי כהונה תתגדל ותתכבד על דרך דאמר רבי יוחנן קרי למאני מכבדותיה :

ד״ה הכהן תחתיו מכאן ראיה כל לשון כהן פועל עובר ממש לפיכך נגון תביר נמשך לפניו (כך היא גרסא הנכונה וכל שאר ספרים משובשות) עד כאן לשון רש״י :

הוצרכת לדעת דמלת כהן איכא לפרושי בלשון שם התואר כהן (איין דינר) ויקרא כך אף בשעה שאינו עוסק במלאכתו ונקרא כן בכל עת לפי אומנתו אבן כאשר יזדמן שעוסק עכשיו במלאכתו הוצרכנו להוסיף מלות אשר יכהן דמלת כהן לחודיה אינו מוכן שעוסק עתה במלאכתו : וגם איכא לפרושי מלת כהן בלשון פועל ממש (ער דינט איצונד) והחילוק ביניהם הוא זה לפירוש הראשון בלשון שם התואר הוצרכנו להוסיף אשר יכהן ולפירוש השני בלשון פועל ממש אין צריכין להוסיף כלום יבודאי מסתברא טפי לפרושי הענין בלשון פועל ממש והיינו בלתי הוספה מלפרושי בלשון שם התואר ולהוסיף בקרא אשר יכהן וזה שכתב רש״י מכאן ראיה כל לשון כהן פועל ממש (ער דינט איצונד) דאם נפרש זו בלשון שם התואר כהן (איין דינר) הוצרכנו לפוסיף אשר יכהן : ומה שכתב עוד ולפיכך ניגון התביר נמשך לפניו לזה הוצרכת לדעת דניגון התביר שייך ודביק הוא לניגון הטפחא כי אין תביר בלא טפחא וזה כן דעת רש״י כאשר דמלת הכהן בתביר ומלת תחתיו בטפחא דשייכים ודבוקים להדדי נס מכאן ראיה דכוונת הפסוק דלא להוסיף בקרא כלום דאם לא כן לא הוי לנקד מלת הכהן ומלת תחתיו בטעמים דשייכים ודבוקים להדדי כיון דחסר בקרא מלות אשר יכהן אלא ודאי מלת כהן לשון פועל עובר ממש הוא

עד

פר דינט איגונג) ולא חסר בקרא כלום וזה ששייס לפיכך ניגזן התכיר במסך לפניו רצה לומר מלת הכֹּהֵן
נמסך בתביר לפני מלת תַּחְתָּיו דהוא בטפחא דשייכים להדדי : וכל מה שכתבתי אחזתי ותפסתי
מדברי הגאון בעל לבוש אורה רק הוספתי מעט בדבריו בדי להבין היטיב דבריו ושפתותיו ידובבו כקבר :

פרשת כי תשא

ד"ה **כי תשא** לשון קבלה כתרגומו ארי תקבל חושבן עכ"ל רש"י :

דהא ודאי אי אפשר לפרש מלת כי תשא מענין לקיחה ממש וכי האדם נלקח ביד הממש אלא ודאי כתרגומו
מן ז קבלה (בל"א אנפאננן) :

ד"ה **רוֹקֵחַ** מרקחת שם דבר הוא והטעם מוכיח שהוא למעלה והרי הוא כמו
רֶגַע רֶקַח ואינו כמו רֹגַע וכמו רֹקַע הארץ שהטעם למטה
עד כאן לשון רש"י :

רש"י מחלק אגל שֵׁם דָּבָר (בל"א איין נאמין פון דער זאך) כמו רֶקַח וכן רֶקַח גוואַרץ רֶגַע
אויגן בליק הוצרך להיות הטעם שקורין טראפף למעלה קודם נקודה אחרונה ואבל שם התואר
(איין נאמין פון דען) בעל מלאכה כמו רוֹקֵחַ (איין אפטיקר) וכן רֹקַע (איין פר ספרהטיר)
הוצרך להיות הטעם שקורין טראפף למטה היינו אחר נקודה אחרונה :

ד"ה **לֹא יִיסַךְ** בשני יודי"ן לא יפעל כמו למען ייטב לך עד כאן לשון רש"י :

לדעת רש"י במלת לא ייסך הוא השורש יָסַךְ ויו"ד ראשונה היא סימן לעתיד ויו"ד השנייה היא אות
ראשונה מן השורש והוא על משקל יִפְעַל רק מדרך הדקדוק נפלה הַשְּׁוָא מן יו"ד שנייה כמו
שנפלה במלת יִיטַב מן שורש יָטַב ועין בשרשים שחיבר הרד"ק בשורש יָסַךְ תמצא דעות אחרות
במלת לא ייסך : ד"ס בכלותו ובולי יתפרש בפ' נשא בד"ס ביום כלות כי שם עיקר ביתו :

ד"ה **פָּרְקוּ** לשון צִוּוּי מגזרת פָּרֵק כמו בָּרְכוּ מגזרת בָּרֵךְ ע"כ לשון רש"י :

הוצרכת לדעת כי יש בנין אחד נקרא פִּיעֵל הַדָּגֵשׁ בעבור כי תמיד דָּגֵשׁ תוך אות אמצעית
השורש ומורה חוזקת עונש הפעולה וְהַצִּוּוּי מזה הבנין הוא כזה פַּקֵּד פתח תחת הפ"א
ונכנס תוך הקוף אמצם בשורש פרק אות אמצעית מן השורש היא רי"ש ודין הרים שאינה מקבלת
דָּגֵשׁ או תיכטריף הדגש אל תחת הפתח ונעשה משניהם קמץ כזה פָּרֵק במקום פַּרֵק ולרבים פָּרְקוּ
במקום פַּרְקוּ וכיון שכן תתערב המלה עם מלת פָּקְדוּ לשון עבר והקמץ שבה היא מבד
הדין ולא מבד הבירוף וכאן כוונת המאמר על לשון צִוּוּי כי אהרן מְצַוֶּה להם לכן קאמר רש"י
לשון צִוּוּי ורצה לומר הקמץ במלת פָּרְקוּ היא מבד הבירוף השלמת הדגש ולא מבד הדין ועל דרך זה מלת
בָּרְכוּ כי נם בה אות אמצעית היא ריש :

ד"ה **וַיָּצַר** אותו בחרט יש לתרגומו בשני פנים האחד ויצר לשון קשירה בחרט
לשון סודר ובולי והשני ויצר לשון צורה בחרט כלי האומנות הצורפין
ובולי עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר לשון הא' זון במלת ויצר הוא השורש צרר ונמצא בדברי רז"ל צרורים וקשורים ולשון זה מלת
בחרט הוא ענין סודר וכר (ער איין בינדיט בחרט אן איין טיך) וללשון השני במלת ויצר שוא
השורש יָצַר מן לשון כל כלי יוצר ומלת בחרט הוא שם דבר לאחד מכלי אומנות הצורפין ויצר (אונ' ער
פארימינט בחרט אין איין פארום) :

ד"ה **וְהִנָּחֵם** התעשת מחשבה אחרת להטיב להם ע"כ לשון רש"י :

בעבור כי אבל השם ב"ה לא יתכן שום קבלת הפעולה רק פועל בעצמו לכן קאמר רש"י שתעשה ורצה לומר הַדָּגֵשׁ שתוך הנו"ן יורה חסרון נו"ן אחרת לסימן לשון נפעל ודוקא הוא לשון נפעל הפיעל פעולת עצמו וְהִנָּחֵם (זייא דיך ועלבסט בדענקין) :

ד"ה קול ענות קול חרופין וגדופין המענין את נפש שומען כשנאמרין לו עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר בין במלת עֱנות חלושה ובין במלת קול עֲנוֹת בשניהם שוא השורש עָנָה רק הלשון מחלקן במלת עֱנות חלושה הנו"ן בלתי דגש הוא לשון קַל ועניינו הרמת קול כמו וענית ואמרת אבל קול עַנּוֹת שהנו"ן בדגש נקרא לשון כָּבֵד שהיינו חוזק הפעולה וזה הוא חרופין וגדופין כמו אם עַנֵּה תענה (כל"א פייניגין אודר לעסטרין) :

איוב י"ח ד"ה וַיָּזֶר לשון נפוץ וכן יזורה על נוהו גפרית וכו' ע"כ לשון רש"י :

כדי דלא תטעה לומר במלת ויזר הוא השורש נָזַר בנו"ן בתחילה ויהיה פירושו ויזר העגל (ער האט דז עגל אב געאדין פון ישראל אוב' האט עס גיטאן) למקום אחר ועדין ישנו כמין בעולם א"כ איכא למיחש מאן דאשכחנהו אתי למטעי בתריה לכן קאמר לשון נפוץ ורצה לומר שרשו זָרָה (ער האט דז עגל פר שפראט) כדינו תפרר וזורה לרוח וסלקו לגמרי מן העולם :

ד"ה ומשה יקח את האוהל לשון הָיָה הוא ליקח אהלו וכו' ע"כ לשון רש"י :

דמלת יקח לשון עתיד הוא (ער ווערט נעמין) ובאמת כוונת המאמר על לשון בינוני (ער נעמט איגונד) לכן קאמר רש"י לשון הָיָה ורצה לומר מדרך הכתוב כאשר רוצה לדבר בדבר הרגיל להיות בכל עת אזי מדרך המקרא לכתבהו בלשון עתיד ומשה יקח (ער פלעגט צו נעמין) ועל דרך זה ד"ה והיה ועיין פ' יתרו בד"ה כי יבוא :

מדבר ד' ד"ה ודבר עם משה כמו ומִדַּבֵּר עם משה ותרגמו ומתמלל עם משה שהוא כבוד השכינה כמו וישמע את הקול מִדַּבֵּר אליו ואינו קורא מְדַבֵּר כשהוא קורא מִדַּבֵּר פתרונו הקול מדבר בינו לבין עצמו וההדיוט שומע מאליו וכשהוא קורא מְדַבֵּר משמע שהמלך מדבר עם ההדיוט עד כאן לשון רש"י :

משום דמלת וְדִבֶּר לשון עבר הוא (ער האט גירעדט) וזה לא יתכן דכוונת המאמר על לשון בינוני (ער רידיט איגונד) על זה כתב רש"י ודבר עם משה כמו ומדבר רצה לומר העבר הוא תמורת לשון בינוני ובעבור דשני מיני בינוניים ענין ראשון מְדַבֵּר הַשֵּׁם בִּשְׁוָא והוא פועל יוצא לגוף אחר מְדַבֵּר (ער רידיט טייטליך צו איין אנדרין) וזה אין כבוד השכינה לכן קאמר רש"י ואינו קורא מְדַבֵּר דמשמע שהמלך מדבר עם ההדיוט אכן ענין בינוני השני הוא מִדַּבֵּר המ"ם בחיריק והדלת בְּדָגֵשׁ לסורות חסרון תי"ו לשון התפעל והרי כאלו כתיב מִתְדַּבֵּר כתרגומו מתמליל והוא פועל עומד בעצמו (ער רידיט מיט זיך זעלבין) וההדיוט שומע מאליו דאוש השמיעה היא לאזניו ועיין סוף פ' נשא ובתחילת פרשת וזאת הברכה בד"ה מדברותיך :

מדבר י"ז ד"ה בנקרת הצור כמו העיני האנשים ההם תנקר יקרוה עורבי נחל אני

משלי ל' קרתי ושתיתי מים גזרה אחת להם ע"כ לשון רש"י :

מלכים ב' י"ט לדעת רש"י בכולם הוא השורש נָקַר ועניינו ידועה (כל"א לעכירין) רק לפעמים תבוא נו"ן השורש ופעמים חסירה מהמכתב והמדקדקים מודו ליה בשלשה הראשונות אבל במלת קרתי אמרו דשרשו קור ענין מָקוֹר אניקרתי (איך האב גיגרובט) :

ד"ה קנאוני וכו' יתבאר בפרשת פנחס בד"ה בקנאו כי שם ביתו :

משלי י"ז ד"ה פטר לשון פתיחה וכן פוטר מים ראשית מדון תי"ו של תִּזְכֹּר לשון נקיבה היא

היא מוסב על היולדות עד כאן לשון רש"י :

דהא בודאי אין לפרש התי"ו בתחלת תִּזָּכָר נוכח לזכר (דוא תעגס זאלסט דיין מקנה מאגס נאמין) וכי כדידיה תליא מלתא להוליד מקנתו זכר לכן קאמר תָּיו של תִּזָּכָר לשון נקיבה היא וקאי על הבהמה היולדת (דיא בהמה וואָרט מאַנס נאמין) :

ד"ה כל זכורך וכו' נתפרש לעיל ב"פ בד"ה כל זכורך ע"ש :

ד"ה אוריש כתרגומו אֲתָרִיךְ וכן החל רֵשׁ וכן ויורש את האמורי לשון גרושין עד כאן לשון רש"י :

משום דבמלת אוריש הוא השורש יָרַשׁ ועל הרוב מורה שורש זה ענין ירושה (בל"א ערבין) דלא יתכן כאן לכן קאמר דזה הוא כתרגומו אֲתָרִיךְ וכן בדברי רז"ל גט תרוכין (בל"א פר טרייבין) :

פרשת ויקהל

ד"ה וַיַּקְהֵל משה למחרת יום הכפורים כשירד מן ההר והוא לשון הִפְעִיל שאינו אוסף בידים אלא הן נאספין על פי דבורו ותרגומו ואַכְנִישׁ עכ"ל רש"י :

הוצרכת לדעת אלו הוי כתיב וַיַּקְהִיל ביו"ד בין הה"א והלמ"ד דהיא עיקר סימן לשון הפעיל לא הוי רש"י צריך לפרושי דהוא לשון הפעיל דניכר ממיל' בסימנו רק השתא דכתיב וַיַּקְהֵל בלתי יוד סימן לשון הפעיל דאפשר למטעי ולפרשו לשון קַל והיינו אוסף בידים (ער האט זיא זעלבין איין גיזאמילט) לכן הוצרך לומר דאף על פי כן הוא לשון הפעיל דאם לא כן הוי לנקוד וַיִּקְהַל ומדכתיב וַיַּקְהֵל פתח תחת היוד הוא לשון הפעיל כי כן דין אותיות אית"ן בלשון הפעיל המה בפתח אַפְקִיד יַפְקִיר (ער האט מאכין איין זאמלין) עוד הוצרכת לדעת מה דקאמר רש"י דהוא לשון הפעיל ומביא ראיה מלשון התרגום הוצרכנו לומר אותן הנוסחאות דגרסי בתרגום וּכְנַשׁ הן משובשת רק אַכְנִישׁ הוא לשון הפעיל ועיין במגילת אסתר בד"ה לא יסוף מזרעם שם כתבתי טעם כי אף לגרסת התרגום וכנש ג"כ נכון :

ד"ה וְהוֹתֵר כמו ° וְהַכְבֵּד לבו והכות מואב עד כאן לשון רש"י : שמות ח' מלכים ב' ג'

דבודאי אין לפרש מלת וְהוֹתֵר ללשון צִוּוּי שֶׁמְּצַוֶּם שיביאו כל כך הרבה כדי שיותירו דאם כן הוי לאכתב מלת וְהוֹתֵר לעיל כשהוא מְצַוֶּם על מלאכת המשכן ומדכתיב אחר מלאכת המשכן על כורחך לשון מָקוֹר הוא וְהוֹתֵר (אוב' איברינין) וכשכאן דיבר הכתוב כי הוא לא כוה להם רק שיביאו דַּיָּם והם הביאו עוד כדי שיותירו כי אין ענייות במקום עשירות ופירוש הפסוק כך הוא והמלאכה היתה דַּיָּם וְהוֹתֵר (אוב' נאך איברינין) :

פרשת פקודי

ד"ה וְסַכּוֹתָ את הארון לשון הגנה הוא שהרי מחיצה היה ע"כ לשון רש"י :

דבודאי אין לפרש מלת וסכות מלשון סכך ממש והיינו דבר המגין מלמעלה וסכות (דוא זאלסט בדעקין) שהרי הפרוכת מחיצה היתה ומבדלת בין קודש ובין קדשי קדשים אלא ודאי לשון הגנה הוא וְסַכּוֹתָ (דוא זאלסט בשיטנין) והיינו דבר המבדיל :

ד"ה וּבְקָרְבָתָם כמו וּבְקָרְבָם כשיקרבו עד כאן לשון רש"י :

דכוונת הפסוק הוא על לשון עתיד כאלו יאמר כשיקרבו לגבי מזבח ירחצו מים והנה לא הוי לרש"י לפרש בקרבה ובקרבתם כמו כשיקרבו והיינו שמלת בקרבתם שם דבר הוא שמורת כשיקרבו דוק

לא מצינו בשום מקום שיבוא מלת בשיקרבו דהוא לשון פָּעַל (בשטיט אין) זמן עתיד תמורת בקרבתם דהוא שם דבר (שט גאר קיין צייט) אבל זה מצינו שתבוא לשון מָקוֹר (האט קיין רעכטי צייט אבר דאך אין בישל צייט) תמורת שניהם כי לכך נקרא לשון מָקוֹר שהוא מקור לכולם לכן מרחיב רש"י הדיבור ממדרגה למדרגה וּבְקָרְבָתָם כמו וּבְקָרְבָם ורצה לומר כאלו כתיב וּבְקָרְבָם והיינו לשון מָקוֹר תמורת הַשֵּׁם דָּבָר והיא מדרגה ראשונה וכיון דנראין דכאלו כתיב וּבְקָרְבָם לשון מָקוֹר אמרינן כמו מדרגה שנייה דמלת וּבְקָרְבָם היא תמורת בשיקרבו והיינו לשון פָּעַל זמן עתיד (זיא ווארין גנעהן) :

נשלם ספר שמות • בעזרת יוצר נשמות :

פרשת ויקרא

ד"ה אָשָׁם הוא אָשָׁם אָשֵׁם הראשון כולו קמוץ שהוא שֵׁם דָּבָר ואחרון חֶצְיוֹ קמוץ וְחֶצְיוֹ פתח שהוא לשון פָּעַל וכולי ע"כ לשון רש"י :

הוצרכת לדעת כל דבר שאינו עומד במציאת הזמן עָבַר או עתיד נקרא שֵׁם דָּבָר ודרכו לינקד על ברוב בשני קמצי"ן כמו חָכָם רָשָׁע קָטָן זָהָב וכל דבר העומד במציאת זמן עבר נקרא לשון פָּעַל ודרכו לינקד אות ראשונה מן השורש בקמץ ואות שנייה בפתח כמו פָּעַל (ער האט געווערקט) אם שכתב רש"י מלת אָשָׁם הראשון שהוא כולו קמוץ שם דבר הוא אָשָׁם (איין שולד אופפיר) ואחרון שאות ראשונה בקמץ ואות שנייה בפתח לשון פָּעַל הוא אָשֵׁם (ער האט גשולט) : ואם תשאלני מה טעם לא מפרש רש"י נמי מלת אָשׁוֹם בקמץ וחולם הכתובה במשנת אשר כך מלת אָשׁוֹם בקמץ וחולם נקרא לשון מָקוֹר (בשטיט אין קיין גוויסי צייט) ודרך לשון מָקוֹר לבוא קודם לשון פָּעַל ואמרו המדקדקים דלשון מָקוֹר הוא בענין המחשבה קודם למעשה ולפי זה כאשר ביאר רש"י מלת אָשֵׁם לשון פָּעַל נתבאר ממילא מלת אָשׁוֹם כאשר דלשון מקור תמיד דבוק בלשון פָּעַל ויהיה פירוש הפסוק כך אָשָׁם הוא (איין שולד אופפיר איז ער אָשׁוֹם שולדיג אָשֵׁם ער האט גישולט) :

פרשת צו

ד"ה צַו את אהרן אין צַו אלא זרוז מיד ולדורות וכולי ע"כ לשון רש"י :

בהני תלתא מלות זרוז מיד ולדורות רומז רש"י תלתא רמזים במלת אין צַו אלא זרוז רצה לומר זה השורש לא נמצא רק בלשון כָּבֵד דהיינו מורה חוזק התעצמות הפעולה וזה רומז במלת זרוז (בל"א שטארק) וגם מדהוי למכתב תְּצַוֶּה בתי"ו בתחילה דאז הוי צַוֵּה בלשון עתיד (דוא זאלשט גביטן) אלא כתיב צַו דהוא צַוֵּה גמור שיעשה תיכף ומיד בלי עיכוב זה רומז רש"י במלת מיד :

וגם מדכתיב לאמור לשון מָקוֹר (בשטיט אין קיין גוויסי צייט) אם כן בכל עת זמנו הוא זה רומז רש"י במלת לדורות והיינו בכל עת ובכל שעה ועין במשניות סוף פ"ב דפסחים בדברי הגאון בעל תוספת יום טוב בד"ה לא במשקין מה שכתב שם במלת לאמור בשם הרמב"ם ובשם הרמב"ן :

ד"ה תֻּפִינֵי אֲפוּיָה אפויות הרבה אחר חליטתה אופה בתנור ומטגנה בתנור עד כאן לשון רש"י :

מה שכתב רש"י על מלת תֻּפִינֵי אֲפוּיָה בזה רצה להודיע דמלת תֻּפִינֵי הוא השורש אָפָה רק שנחסרה האל"ף בתחילת השורש ומנקדין הוי למכתב תְּאֻפִינֵי בתי"ו בחולם כי כן דרך האל"ף כאשר תחסר מהמכתב אז תנועת תחת התו"ו כמו ולעמשא תֹּמְרוּ וכאה כאן בתי"ו

שאי"ן בשורק תמורת חולם : והנו"ן במלת תפיגי היא תמורת ה"א השורש כמו שלגי מן שורש שלה והרי כאלו כתיב תאפהי (בל"א באקין) : ומה שכתב עוד אפויות הרבה רבה לומר היו"ד דבסוף מלת תפיני עם הצירי שתחת הנו"ן מורה סימן הרבוי וזה שכתב אפויות הרבה :

ד"ה **אשר יזה** יהא נזה כמו לא * יטה לארץ מנלם יהא נטוי ע"כ לשון רש"י : איוב ט"ו

רצה לומר במלת יזה שהוא השורש נזה בנו"ן חות דחסורה והיו"ד סימן לעתיד והדגש שתוך הדין מורה חסרון הנו"ן והרי כאלו כתיב ינזה (בל"א שפריצן) וכן במלת יטה מן השורש נטה הרי כאלו כתיב ינטה :

ד"ה **ומרק** לשון * תמרוקי הנשים אשקמינט בלע"ז ע"כ לשון רש"י : אסתר ב'

כדי דלא תטעה לפרש מלת **ומרק** כדמתפרש ביני אנשי ומרק (אויס גילצרט) מלשון ריק ויהיה לפי זה המם במלת **ומרק** נוספת לכן קאמר רש"י לשון תמרוקי הנשים ורצה לומר המם במלת ומרק שרשית היא (בל"א אויס גלייטרט אדר אויס גיפוצט) וגם תדע דמן הדין הוי למכתב **ומרק** שורק תחת המם ודגש תוך הרי"ש כמו **ושטף** רק בעבור דהרי"ש אינה מקבלת דגש הכטרף הדגש אל השורק ונעשה משניהם חולם :

ד"ה **קח** את אהרן קחנו בדברים ומשכהו עד כאן לשון רש"י :

משום דלא שייכא לקיחה כי אם בדבר שאין בו רוח חיים ומיטלטל מיד ליד אבל לאפוקי גוף האדם דהוא נושא את עצמו לכן קאמר קחנו בדברים ומשכהו ורצה לומר תן לו דברי רצוי עד שיהיית לך ויהיה זה לך כאלו לקחתו ביד ממש :

ד"ה **ויצק** וימשח בתחילה יוצק על ראשו ואחר כך נותן בין שתי ריסי עיניו ומושך באצבעו מזה לזה עד כאן לשון רש"י :

משום דמשורש יצק מכינו גם כן ויצקת לו טבעות והיינו ענין התכת המתכת (בל"א שמעלצין) דלא יתכן כאן לכן הוצרך לפרש דזה הוא ענין משיחה (בל"א שמירן) :

ד"ה **ויחבש** לשון קשירה עד כאן לשון רש"י :

משום דמשורש חבש מצינו גם כן לא זורו ולא חובשו והיינו ענין תחבושת (בל"א פלאסטיר) דלא יתכן לכן קאמר דזה הוא ענין קשירה (בל"א בינדן אדר קניפין) :

פרשת שמיני

ד"ה **וימציאו** לשון הושטה והזמנה עד כאן לשון רש"י :

דבודאי מענין מציאת אבידה לא משתעי קרא שיתכן לפרש מלת וימציאו (זיא גפיניסן) לכן הוצרך לפרש שהוא לשון הושטה והזמנה (זיא בירייכטין אדר אן גרייטיטין) :

ד"ה **מפרסת** כתרגומו סדוקה עד כאן לשון רש"י :

דמלת פרסה היא שם דבר לענין כף רגל הבהמה שדורסה בו על הארץ (בל"א באלין) אכן מלת מפרסת בודאי אי אפשר לפרושי ענין כף הרגל דא"כ יהיה משמעו כל מפרסת והיינו כל שיש לו כף הרגל תאכלו תקשה והלא גמל שפן ארנבת גם כן כף הרגל יש להם ואף על פי כן אסורים לכן קאמר רש"י מפרסת כתרגומו סדוקה ולאו ענין כף הרגל הוא אלא סדוקה וכך ביאור הפסוק כל מפרסת (אלז וואז גשפאלטין איז) תאכלו אבל שפן גמל ארנבת (זיין ניט גשפאלטין) לא תאכלו :

ד"ה

דניאל א׳ **ד"ה זֶרַע זָרוּעַ** זריעה של מיני זרעונין עד כאן לשון רש"י :

משום דבכל מקום יש להכיר ענין הדקדוק כי בוא יבוא איזה שינוי באיזה אות או נקודה כמו אשת אברם שנשתנה מן אשה אשת הרי כאלו כתיב אשה של אברם אבן במלת זֶרַע אמרו המדקדקים שהיא בא בשנוי אחד בדקדוק וכלא דקדוק וכר ך להבין מתוך הענין וכאן כתיבו שני שמות זֶרַע זָרוּעַ ואין מדרך המקרא לכתוב שני שמות רצופים ותכופים זה בזה מבלתי וי"ו החיבור בניסם רק בדקדוק על זה קאמר רש"י זריעה של מיני זרעונין ורצה לומר מלת זֶרַע דבוק הוא למלת זָרוּעַ וכאלו כתיב זרע של זרוע וזה רומז רש"י במה דקאמר זריעה של מיני זרעונין :

דניאל א׳ **ד"ה זֵרוּעַ שֶׁם דָבָר** כמו *ויתנו לנו מן הזרעונים עד כאן לשון רש"י :

רש"י רצה להודיע דלענין זריעה הן שני שמות חדא זֶרַע והוא גם כן שם דבר ויתכן לדבר דווקא בשעת הזריעה (זרע איין זאמין) וענין שני זֵרוּעַ והוא שם דברלאין הזרע קודם הזריעה זֵרוּעַ (בלא קערנר) וביאור המקרא כך הוא זרע (זאמין זרוע פון קערנר) :

פרשת תזריע

ד"ה בדמי טָהֳרָה לא מפיק הא ובד"ה שאחריו ימי **טָהֳרָהּ** מפיק הא ימי טוהר שלה עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר בדמי טָהֳרָה שהה"א בלתי מפיק והיינו כעין דגש בתוכה אם כן הה"א נוספת לגמרי והרי כאלו כתיב בדמי טוהר (אין בלוט פון רייניקייט) אבל ימי **טָהֳרָהּ** שהה"א במפיק שם דבר עם כינוי הנקיבה הוא וכאלו כתיב ימי טוהר שלה (אין טעג פון איהר רייניקייט) ואפשר ליתן טעם לשבח לתה באמת בדמי טהרה לא מפיק הא וימי **טָהֳרָהּ** מפיק הא משום דכל תלתין ותלתא יומין אף אם תראה דם לאו כלום הוא לפי זה לא מוטל עליה לבדוק בכל עת לכן לא מפיק הא אבל הימים מוטלים עליה למתני ולמספר דבאשר כלו לה תלתא ותלתין יומין לזכר אם תראה אחר כך תהיה תחילת נדה לכן הוא מפיק הא ימי **טָהֳרָהּ** למימרא בדידה תליא מלתא למתני יומין :

ד"ה צָרַעַת לשון נקבה נגע לשון זכר עד כאן לשון רש"י :

משום דקשיא רישא דקרא לסיפיה דמתחיל ברישא דקרא נגע צרעת כי תהיה לשון נקיבה (זיא ווארט זיין) ומסיים הקרא לשון זכר והנה הנגע עָמַד (עז איז גבליבן אין זיין גשטאלט) לכן קאמר רש"י דמלת צרעת לשון נקיבה הוא וקאי מלת צרעת דהיא לשון נקיבה על מלת תהיה דהיא גם כן לשון נקבה ונגע לשון זכר הוא וקאי על מלת עמד בעיניו דהוא גם כן לשון זכר :

ד"ה צָרַעַת הוא הבשר ההוא בשר לשון זכר הוא ע"כ לשון רש"י :

משום דלעיל מיניה הוכיח רש"י דמלת צרעת הוא לשון נקיבה ואם כן קשה היאך שייך לומר במלת צרעת מלת הוא לשון זכר לכן קאמר רש"י בבשר ההוא ורצה לומר דחסר בקרא מלת בשר וכאלו כתיב צרעת הבשר ההוא וקאי מלת הוא על מלת בשר החסר בקרא דגם כן לשון זכר הוא :

ד"ה הֻכַּבֵּס לשון הֻעֲשׂוֹת עד כאן לשון רש"י :

מלת הֵעָשׂוֹת הוא לשון נפעל (ווארין געטאן פון איין אנדרין) בלתי אמצעי וזה הלשון הוא מורגל ושגור בפי כל אדם ומלת הֻכַּבֵּס לשון הֻפְעַל הוא והיינו שקיבל הפעולה על ידי אמצעי (אחרין גמאכט וועשין דארך כוויא לייט דער כהן הט עז דען בעל בית געהייסן אונ' דער בעל בית האט עז לאזין וועשין) ובעבור שלשון הֻפעל אינו מורגל בפי כל לכן כל מקום שמצא רש"י לשון הֻפעל

דרכו

דרכו להביא עליו לראיה ולדמיון לשון נפעל המורגל אף דאין דומין דמיון גמור כי לשון נפעל ענינו שקיבל הפעולה מן אחר בבלתי אמצעי ולשון הָפְעַל ענינו שקיבל הפעולה על ידי אמצעי מכל מקום בזה הם שוים דשניהם המה מן המקבלים הפעולה ונלמד הסתום מן המפורש : ועדין צריכין לדברי הגדול ר׳ אליה בחור ז״ל בספר הרכבה באות הֵא וזה לשונו הֻכַּבֵּס את הנגע ויקרא נ׳ מלה מורכבת מבנין הָפְעַל והתפעל וסוא מָקוֹר ואם היתה כולה מֵהָפְעַל היתה הֻכְבַּס או הָכְבַּס על משקל והָמְלַח לא המלחת יחזקאל י״ו כי הקמץ חטף והקיבוץ (רצה לומר בסורק) אחים הם ואם היתה כולה מהתפעל היתה הִכַּבֵּס או התכבס עכ״ל :

פרשת מצורע

ד״ה הִקְצוֹת לשון הֵעָשׂוֹת אבל הִלֵּץ את האבנים מוסב הלשון אל האדם שחולצן והוא משקל לשון כָּבֵּד כמו כִּפֶּר דִּבֵּר עכ״ל רש״י :

מה שכתב על הִקְצוֹת לשון הֵעָשׂוֹת רצה לומר שדגש שתיך הקוף מורה שהוא לשון נפעל הקצות (וואררין געהאקט) וכן הִטּוֹחַ (ווארין בקלעפט) : ומה שכתב אבל חִלֵּץ את האבנים מוסב הלשון אל האדם שחולצן רצה לומר תלת חִלֵּץ לא איירי מן המקבל הפעולה רק איירי מן האדם העושה הפעולה שחלצן (ער האט זיא אויס גריסין) : ומה שכתב עוד והוא משקל לשון כָּבֵּד רצה לומר דשני משקלים הם משקל אחד חָלֵץ נקרא לשון קַל והיינו בלתי דגש תוך הלמ״ד חָלַץ (ער הט גרינג הויז גצוֹגן) אבל חִלֵּץ בדגש תוך הלמ״ד הוא משקל לשון כָּבֵד חִלֵּץ (ער הט שטארק אויס גצוהין הט גר ניקש דרינן גלאזין) :

ד״ה אשר יֵשֵׁב יָשַׁב לא נאמר אלא אשר יֵשֵׁב עליו הזב במיוחד לכך עד כאן לשון רש״י :

דהא ודאי איתא דאין הכלי מקבל טומאת הזב כי אם כשכבר ישב עליו הזב ואם כן אשר יָשַׁב הזב מבעי ליה בלשון עָבַר ותדכתיב אשר יֵשֵׁב לשון עתיד על כורחך תלת יֵשֵׁב הוא אותו לשון עתיד המדבר בדבר הרגיל להיות בכל עת על דרך ככה יעשה איוב (אזו פלעגט ער צו טאן) וכן אשר יֵשֵׁב (ער פלעגט צו זיצן) והיינו במיוחד לכך ולאפוקי באומרים לו עמוד ונעשה מלאכתנו :

פרשת אחרי מות

ד״ה יִצְנֹף כתרגומו יחית ברישיה כמו ותנח בגדו וְאַחְתְּתִיה ע״כ לשון רש״י : בראשי׳ ל״ט

משום דפנין מצנפת (בל״א הויב) ידועה שהיא מקפת וסובבת כל הראש ובאמת לא יתכן כאן לומר דהיתה מקפת כל הראש דרש״י בעצמו פירש לעיל בפרשת תוצה בד״ה בפתיל תכלת וכולי עד למדנו שהמצנפת למעלה בגובה הראש ואינה עמוקה ליכנס בה כל הראש ע״כ לשונו לכן הוצרך לפרש כאן כתרגומו יחית ברישיה (זיא זאל נידרן אן קאפף) ובאמת אינה מקפת כל הראש רק מונחת למעלה בגובה הראש :

ד״ה עֲזָאזֵל הוא הר עז וקשה צוק גבוה וכולי עד כאן לשון רש״י :

לדעת רש״י האלף הכתובה במלת עזאזל בין שתי זיני״ן מן הדין הוצרכה להיות אחר שתי זיני״ן והאלו כתיב עזזאל ותהיה מלה מורכבת מן שני שרשים מן שורש עַז (בל״א שטארק) ומן מלת אֵל דהוא גם כן ענינו לשון קשה כמו ואת אילי הארץ לקח וזה שמדיק רש״י הר עַז וְקָשֶׁה בתרי לשנא והיינו

צוק גבוה ואין במפרשים :

ד"ה יָעֳמַד חי כמו יועמד על ידי אחרים ותרגומו יתקיים וכו' ע"כ לשון רש"י :

כתבו המדקדקים כי יש לשון אחד נקרא לשון הָפְעַל ועניינו שקיבל הפעולה ע"י אחרים (בל"א וואהרין גיטאכט וואהרקין) ועיקר סימנו שורק פתח הֻהְא כגון הֻפְעַל ואלו היתה מלת יֻעֳמַד בשורק תחת היו"ד לא היה צריך לרש"י לפרש שהוא לשון הֻפְעַל היינו על ידי אחרים כי ניכר ממילא בסימנו אבל בעבור דמלת יָעֳמַד היא בקמץ חטף שאין מדרכו לבוא כך לכן הוצרך רש"י לפרש דאף על פי כן הוא לשון הפעל והיינו על ידי אחרים :

ד"ה איש עִתִּי המוכן לכך מיום אתמול עד כאן לשון רש"י :

רש"י נותן טעם דמשום כך נקרא האיש שהוא איש עִתִּי מלשון עֵת (בל"א צייט) כי ביום אתמול הזמינהו לכך לעת עתה :

ד"ה כי נפש כל בשר דמו הוא הנפש היא הדם דם ובשר לשון זכר נפש לשון נקבה ע"כ לשון רש"י :

משום דמלינו בפסוק זה מלת הוא והיינו לשון זכר וגם מלת היא והיינו לשון נקיבה וסתרי אהדדי לכן קאמר רש"י דם ובשר לשון זכר וקאי מלת הוא על מלת דם ובשר ומלת היא קאי על מלת נפש דהיא לשון נקיבה כי מלת נפש מכונה בכל מקום בלשון נקיבה :

ד"ה זִמָּה עצה כתרגומו עצת חטאין שיצרך יועצך לחטא ע"כ לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה הדגש שבתוך המ"ם במלת זִמָּה מורה חסרון מ"ם אמצעית מן השורש כי השורש הוא זָמַם מלשון זומם רשע לצדיק והיינו ענין עצה ומחשבה וזה שכתב שיצרך יועצך לחטא :

ד"ה תֶּבֶל היא לשון קֹדֶשׁ וערוה וניאוף וכן ואפי על תבליתם דבר אחר תֶּבֶל לשון בלילה וערבוב זרע אדם וזרע בהמה עד כאן לשון רש"י : ישעיה יוד

כדי דלא תטעה לומר כמו במלת תֵּבֵל בשתי צֵירֵי (בל"א דיא וועלט) התי"ו היא אות ראשונה מן השורש כן במלת תבל בשתי סגול תהיה התי"ו אות ראשונה מן השורש : אבל יהיה נגד האמת לכן קאמר רש"י לשון קֹדֶשׁ ערוה וניאוף וכולי ורצה לומר ללשון ראשון במלת תֶּבֶל הוא מלשון על תבליתם ושרשו בָּלָה וללשון שני במלת תֶּבֶל הוא השורש בָּלַל מענין בלילה וערבוב ולדעת שניהם התי"ו במלת תֶּבֶל לאו שרשית היא רק לתוספת השם והמדקדק המפורסם ר' אליה בחור בספרו הנחמד הבחור במאמר שלישי בעיקר שני סימן ו"ו כתב זה לשונו ונמצאים בארבע נקודות רוצה לומר בשני צרויים כמו הֵילֵל בן שחר תֵּבֵל ויושבי בה אבל תֶּבֶל הוא שהוא לשון תועבה הוא בשש נקודות והסימן אַרְבָּעָה הֵם קְטַנֵּי אָרֶץ שֵׁשׁ הֵנָּה שנא ה' והמשכיל יבין עד כאן לשונו ורצה לומר תֵּבֵל שהיא ענין ארץ ואדמה היא בארבע נקודות והיינו שני צירי בזה תֵּבֵל אבל תֶּבֶל שהוא ענין תועבה (בל"א אום ווירדיג) הוא בשש נקודות היינו בשני סגול תֶּבֶל :

פרשת קדושים

ד"ה לא תָלִין לשון נקיבה מוסב על הפעולה ע"כ לשון רש"י :

משום דמלת לא תָלִין אפשר לפרושי לשני ענינים ענין ראשון לא תלין נסתר לנקבה (זיא זאל ניט זיין איבר נעכטיגט) וענין שני לא תלין נוכח לזכר (דו זאלסט ניט איבר נעכטיגן) (דוא בעל בית זאלסט ניט איבר נעכטיגן דעס לון) ולא יתכן כאן נוכח לזכר דא"כ מלת אִתְּךָ מיותרת דתרי נוכח

למה לי לכן כתב לשון נקבה מוסב על הפעולה ורצה לומר מלת לא תלין נסתר לנקבה (דיא וואַרקע לון זיא
זאל ניט זיין איבר נעכטינט) אִתְּךָ (בייא דיר) ולפי זה רק חדא נוכח הוא :

ד"ה תֶּבֶל וכולי נתפרש לעיל סוף פרשת אחרי מות בד"ה תבל :

ד"ה הֶעֱרָה גלה וכן כל לשון ערוה גלוי הוא והוי"ו יורדת בתיבה לשם דבר כמו
תַּאֲוָה מגזרת לא קם סול"א אָוָה וכן אַחֲוָה מגזרת אָח וכו' עכ"ל רש"י אסתר ה'

לדעת רש"י במלת ערוה ואחוה הווי"ן לאו שרשית הן רק כאו לתואר השם דבר אבל לדעת זכרי' וא"א
המדקדקים בשת"ן הווי"ן הן תמורת ה"א אחרונה מן השורש והה"א שכתובה היא לתואר השם
דבר ושרשם עָרָה אָחָה :

פרשת אמור

ד"ה כי אם לשארו הקרוב אליו אין שאר אלא אשתו עד כאן לשון רש"י :

רבים מקשים לדעת רש"י דקאי מלת שארו על אשתו היאך יתכן אחריו מלת הקרוב לשון זכר הקרובה
בלשון נקבה מבעי למכתב ואין קושיא כלל דמלת שְׁאֵר ענין בשר הוא כדכתיב וימטר עליהם
כעפר שְׁאֵר (כל"א פלייש) וביאור הפסוק כך ־וא לשארו (בו זיין פלייש ועלבין) וזה ודאי אי אפשר
לאימר שיטמא את עצמו בעצמו לאחר מותו אלא קאי על אשתו דהיא אחת הצלעותיו ולפי זה קאי לשארו על
הכהן (ער זאל זיך מטמא זיין בו זיין פלייש) והיינו אשתו :

ד"ה כי תֵחֵל לזנות כשתחלל על ידי זנות עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר התי"ו במלת תֵּחֵל לאו שרשית היא רק שימושית ושרשו חָלַל והתי"ו היא סימן נסתר
לנקבה וזה שכתב כשתחלל (זיא ווארט פר שוועכין) :

ד"ה תּוֹשַׁב כהן ושכיר תושבו של כהן ושכירו לפיכך תושַׁב זה נקוד פתח לפי
שהוא דבוק עד כאן לשון רש"י :

כבר הודעתיך שמדרך המקרא להסמיך מלת שֶׁל וחסרונה משתלמת באיזה שינוי בנקודה או באות כמו
אֵשֶׁת אברם הרי כאן כתי' אשה של אברם וכן כאן דהוי למכתב תוֹשָׁב השי"ן בקמ"ץ והיה משמעו
הכהן שהוא תושב אבל עכשיו שנשתנה הקמץ לפתח וכתיב תּוֹשַׁב שמע מיניה מלת תושב הוא דבוק למלת
כהן וכאלו כתיב תושב של כהן ושכירו של כהן וכדאמרינן תושב זה נרצע ושכיר שקנוי שש וכולי :

ד"ה עַוֶּרֶת שם דבר של מום עִוָּרוֹן בלשון נקבה שלא יהא בו מום של עַוֶּרֶת
עד כאן לשון רש"י :

דהא ודאי אין לפרש מלת עַוֶּרֶת שם התואר לבהמה והיינו שכולל כל גוף הבהמה עַוֶּרֶת (איין בלינדי)
בהמה דאם כן היאך יתכן רישא דקרא כל מום לא יהיה בו (אן דען קרבן זאל קיין מום זיין)
ומשמע מום עַוֶּרֶת אינו כי אם במקצת גוף הבהמה לא ודאי שם דבר הוא ואינו כולל רק מקצת גוף הבהמה
ויתכן שפיר מלת לא יהיה בו דשם מום עַוֶּרֶת (בלינד זאל ניט זיין אן) גוף הבהמה : ומשום דאכתי
קשה והלא מצינו גם כן השם דבר בלשון עִוָּרוֹן ותרתי למה לי עַוֶּרֶת גם עִוָּרוֹן על זה קאמר רש"י שם
דבר של מום עִוָּרוֹן בלשון נקיבה ורצה לומר כמו דמצינו צֶדֶק גם צְדָקָה שניהם הם שם דבר אלא
שזה צֶדֶק שם דבר בלשון זכר וצְדָקָה שם דבר בלשון נקבה הכי נמי מצינו עִוָּרוֹן שם דבר בלשון זכר
עַוֶּרֶת שם דבר בלשון נקבה : ועין בגמרא דעירובין דף ק"ד ע"א ברש"י ובאבן עזרא פרשה זו ובמשנה
סוף עירובין בתוספות יום טוב ד"ה חותכין יבלת :

ד"ה שִׁבְעַת וכולי נתפרש בפרשת בא בד"ה שבעת ימים :

ד"ה כַּפֹּת תמרים חסר וי"ו למדרש אינה אלא אחת עד כאן לשון רש"י :

בסוכה דף ל"ב ע"א אמר ליה רבה תוספאה לרבינא ואימא תרתי כפי דתמרי (ופי' רש"י תמרים שלמין) [דרכן להיות הרבה תלויות ביחד במכבדות שלהן וקורין לה כף טרוקא) ושני כפת כתיב. (ופירש רש"י כפת חדא). ופריך המקשן ואימא חדא להוא כף קרו לה ופירש רש"י וכו' כתיב. כפת על שם: כפות. אם פרוד ואין לשון זה נופל אלא על עלי הלולב) הרי לפניך בהדיא דאי לו הוי כתיב כפות מלא וי"ו הייתי אומר כדעת המקשן תרתי כפי דתמרי ואי הוי כתיב כַּף היית אומר כַּף לאחדים והיינו שלא אחד בבד אחד אבל עכשיו דכתיב כפת חסר וי"ו אהני לי התי"ו לידרש על שם כַּפּוֹת אם פְּרוּד והיינו בד אחד וכה עלין הרבה (בל"א נאם גבונדין) ואם כן מה שכתב רש"י חסר וי"ו למדרש אינה אלא אחת לאו למימרא שלא אחד בבד אחד אלא בד אחת וכה עלין הרבה כדעת התרגום :

ד"ה **ואכלוהו** מוסב על הלחם שהוא לשון זכר ע"כ לשון רש"י :

משום דמתחיל בלשון נקבה והיתה (ויא זאל זיין) ומסיים ואכלוהו בלשון זכר (עסט איהם) לכן קאמר דמלת ואכלוהו קאי על הלחם דהוא לשון זכר :

ד"ה **וַיִּקֹּב** כתרגומו ופריש שנוקב שם המיוחד וגדף והוא שם המפורש ששמע מסיני עד כאן לשון רש"י :

במדבר כ"ג רש"י מודיעך בזה הדגש שתוך הקוף במלת **ויקוב** מורה חסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש ושרשו נָקַב וכאלו כתיב וינקוב ועניינו כתרגומו ופריש (בל"א בשאדין) :

ד"ה **וְנֹקֵב** לשון קללה כמו לא **אקוב** עד כאן לשון רש"י :

יש להקשות דברי רש"י סותרין להדדי דלעיל מיניה כתב שעניינו כתרגומו ופריש (בשאדין) וכאן קאמר שהוא לשון קללה אכן תדע דרש"י לשיטתו אזיל דקאמר אינו חייב עד שיפרש ויקלל ואם כן כוונת רש"י שהשורש נקב כולל שני עניינים יחד ענין פירוש (בשאדין). כתרגומו וענין קללה כמו מה אקוב וכתב לעיל ענין אחד ומה שאמר לעיל כתב כאן ובאמת כוונתו לשני עניינים יחד :

פרשת בהר סיני

ד"ה **שבת לה'** לשם ה' כשם שנאמר בשבת בראשית ע"כ לשון רש"י :

ישעי' ל"ג תלים פ' דהא בודאי אין לפרש שימוש הלמ"ד בכאן כשימושה בכל מקום לדבוק ולחיבור דודאי אין לדבק אל השם הנכבד כמ' שכ' תז השביעית כי הוא יתעלה לא ייעף ולא ייגע לכן קאמר רש"י לשם ה' ודכוותה בכאן משמשת במקום מלת בשביל לה' (פון גאטס נאמין וועגין) :

ד"ה **לא תזמור** שקוצצין זמורותיה ותרגומו לא תכסח ודומה לו קוצים כסוחי' שרופה באש כסוחה ע"כ לשון רש"י :

משום דמכינו מן שורש זָמַר מזמור לדוד והיינו ענין שיר דלא יתכן כאן לכן הוצרך לפרש כתרגומו לא תכסח לא תזמר (דוא זאלסט ניט שניידין) וכן קוצים כסוחים וכו' :

ד"ה **ולבהמתך** ולחיה אם חיה אוכלת בהמה לא כל שכן שמזונותיה עליך מה תלמוד לומר ולבהמתך מקיש בהמה לחיה כל זמן שהחיה אוכלת מן השדה תאכל לבהמתך מן הבית כָּלָה מן החיה בשדה כַּלֵּה לבהמתך מן הבית עד כאן לשון רש"י :

הוצרכת לדעת דמלת כָּלָה הראשון הוא בשני קמצין והוא לשון עבר ועומד בעצמו כָּלָה (עס איז פארלענט פון זיך זעלבין) מן החיה בשדה והשני בפתח וצירי ודגש תוך הלמ"ד והוא לשון צוי ופועל יוצא כַּלֵּה (פארלענט אוג' חיס אויס) לבהמתך מן הבית וכן כתב רש"י במסכת תענית דף ז' ע"ב בד"ה כלה וכן כתב הגאון בעל תוי"ט בפ"ט דשביעית משנה בית ע"ש :

ד"ה

ד"ה והתנחלתם אותם לבניכם החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם אחריכם ולא יתכן לפרשו הנחילום לבניכם שאם כן היה לכתוב והנחלתם אותם לבניכם והתנחלתם כמו והתחזקתם עכ"ל רש"י :

משום דמלת והתנחלתם לשון התפעל הוא ועניינו שפועל פעולת עצמו ולא תצא הפעולה ממנו לאדם אחר ואם כן קשה היאך יתכן אחריו מלת לבניכם הלא דין הלמ"ד להורות הוצאת הפעולה לאדם אחר לכן קאמר רש"י החזיקו בהם לנחלה לצורך בניכם ורצה לומר הלמ"ד מן מלת לבניכם לא תשמש להוצאת הפעולה רק משמשת במקום מלת בשביל ולצורך וביאורו האבות יקבלו הנחלה לצורך הבנים והיינו בשעת קבלת האבות באותו הפעם יקבלו גם הבנים כאלו קאמר שינחלו שניהם בבת אחת ולפי זה לאו פעולת היוצא הוא וזה שסיים ולא יתכן לפרש הנחילום (מאכין ערבין) והיינו פעולת היוצא לאדם אחר דאם כן הוי למכתב והנחלתם לשון הפעיל דאותו לשון הוא מתוקן לפעולת היוצא אבל עכשיו דכתיב והתנחלתם שהוא כמו והתחזקתם והיינו לשון התפעל שמתוקן לפעולת עומד בעצמו הוכרחנו לפרש הלמ"ד מלת לבניכם היא תמורת מלת בשביל והיינו לצורך בניכם :

ד"ה אבן משכית לשון כסוי כמו ושכותי כפי שמכסין הקרקע ברצפת אבנים עד כאן לשון רש"י : שמות ל"ג

לדעת רש"י במלת משכית הוא השורש סכך והשין שמשכית היא תמורת סמך וכן הוא במלת ושכותי והמדקדקים מודו ליה במלת ושכותי אבל במלת משכית אמרו הוא משורש שכה ועניינו לשון ראייה והבטה מלשון לשכוי בינה תקראת רצפת הארץ על שם כך כעבור שמרוצפת באבני שיש ומרמרא ומסתכלין ומביטין ביופיה :

פרשת בחוקותי

ד"ה ונגפתם לפני אויביכם שיהא המות הורג אתכם מבפנים ובעלי דבביכון מקיפין אתכם מבחוץ עד כאן לשון רש"י :

דהא על כורחך צריכין לומר הדגש שתוך הגימ"ל במלת ונגפתם מורה חסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש והנו"ן הכתובה היא לסימן לשון נפעל וכאלו כתיב וננגפתם (איר ווערט ווערין נגערט פֿון איין אנדרין) אבל על זה קשה כיון דמיירי שהם יקבלו פעולת הנגיפה מן אחרים הוי למכתב ונגפתם מאויביכם לכן קאמר רש"י שיהא המות הורג אתכם מבפנים ורצה לומר לא שיקבלו הנגיפה מן האויב רק יקבלו פעולת הנגיפה מן מלאך המות ומלת לפני אויבכם מלתא אחריתי היא שיהיו בעלי דבביכון מקיפין אתכם מבחוץ :

ד"ה ואם עד אלה ואם בעוד אלה לא תשמעו ע"כ לשון רש"י :

משום דמלת עד מצויה על הרוב לשמש על גבולת הזמן כמו עד ערב או גבולת המקום עד פה תבוא ובאמת אין כאן כוונת הפסוק להעמיד להם גבול וזמן שיעברו על התורה כי אין לה הפסק לכן הוכרך לפרש דכאלו כתיב ואם בעוד אלה והיינו בעוד שכל הגרות האלה לא תשמעו לי :

ד"ה ואם תלכו עמי קרי רבותינו אמרו עראי במקרה שאינו אלא לפרקים כך תלכו עראי במצות ומנחם פירשו לשון מניעה וכן הוקר רגלך וכן יקר רוח וקרוב לשון זה לתרגומו של אונקלוס לשון קושי שמקשים לבם להתקרב אלי ע"כ לשון רש"י : משלי כ"ה שם י"ז

לדעת רבותינו ז"ל במלת קרי הוא השורש קרה מלשון מקרה לילה ולדעת מנחם שהוא השורש יקר רק שנעלמה יו"ד השורש וקאמר עוד דדעת מנחם מסכימה לדעת האונקלוס תמוה שלדעת מנחם מלת קרי היא מלשון הוקר רגלך (מאך שווער דיין פֿוס) וכן גם האונקלוס מתרגם בקשיו

(פירוש אחר שופהר) :

ד"ה **והבאתי מרך** פחד ורך לבב מ"ם של **מֹרֶךְ** יסוד נופל כמו מ"ם של מועד ושל מוקש עד כאן לשון רש"י :

משום דמלת **מֹרֶךְ** הוא על משקל **מֵרֵק** ונוסף וגם הוכיח רש"י דמלת **מֵרֵק** המ"ם היא אות ראשונה מן השורש וא"כ אפשר לטעות דגם כי מלת **מֹרֶךְ** המ"ם היא אות ראשונה מן השורש דלא יתכן כאן לכן הוצרך לומר ע"ש של מרך יסוד נופל וכולי ורצה לומר שרשו **רַךְ** (כל"א ווחך) והמ"ם היא להורות השם כמו במלות מוקש מועד שרשם **יָקַשׁ יָעַד** והמ"ן גם כן המה להורות השם ונקרא אבל רש"י יסוד נופל אף על גב דבאמת המ"ם במלת מרך לאו יסודית היא מכל מקום כיון דאינה משמשת לשימוש **מִן** יסוד קרי ליה :

ד"ה **עלה נִדָּף** שהרוח רודפו ומכהו על עלה ומקשקש ומוציא קול וכן תרגומו קל טרפא דשקיף וכן תרגומו של חבורה משקופי עכ"ל רש"י :

דהא בודאי הוצרכו לומר הדנש שבתוך הדלת במלת **נִדָּף** מורה חסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש והנו"ן הכתובה היא לסימן לשון נפעל וכאלו כתיב **נִנְדָּף** (ער וואירט גקלאפט פון איין אנדרין) ותפוס דעל זה קשה והרי חסר במקרא מי הוא המכה ומדיף על העלה לכן קאמר שהרוח רודפו ומכהו על עלה אחר וכולי :

ד"ה **או אז יכנע** כמו או נודע כי שור נגח הוא אם אז יכנע לשון אחר אולי שמא אז יכנע לבבם ע"כ לשון רש"י :

משום דמלת **או** עיקרה לשמש על הדבר שפייך בו ברירה כדאמרי אינשי או זה או זה ובאמת לאו בברירה קא משתעי לכן קאמר שהוא כמו **או** נודע כי שור נגח הוא ורצה לומר מלת **או** דהכא היא תמורת מלת אם ובעביר דמלת **אִם** גופיה מתפרש לשתי ענינים לשון ודאי כמו **אִם** כסף תלוה עמי ושנין שני אולי כמו **אִם** בחוקותי תלכו לכן הביא רש"י שתי לשונות ללשון ראשון והיינו ודאי **או** יכנע או יכנע בודאי וללשון שני **או** יכנע אולי יכנע :

ד"ה **עֶרְכְּךָ** כמו ערך וכפל הכפ"ין לא ידעתי מאיזה לשון הוא עכ"ל רש"י :

דלפי חיבור המקרא דלאו לנוכח הוזכר קא משתעי קרא הוי למכתב ואם ערך בכף אחד לכן קאמר רש"י וכפל הכפ"ין לא ידעתי מאיזה לשון הוא כי בודאי יש א זה לשון שמדברים בכפל הכפי"ן ומה שתמיה הרב המזרחי על רש"י והלא בתורת כהנים נדרש הכף וכולי נראה לתרץ משום דיש לדקדק בדברי רש"י דהוי לתימר בחיבור כעל הכף לא ידעתי מאיזה לשון הוא אלא דגם רש"י ידע מדרש דתורת כהנים וניחא ליה ת"ת ערכך בראשון אבל מינין בפרשה זו יותר ויותר בכולם הכף נוספת במלת ערכך וקשיא ליה אאחריני וזה שאמר כפל הכפי"ן רצה לומר דבכולה פרשה לא ידעתי מאיזה לשון הוא · עין בערכין ב"ה משנה נית"ל בתוספות י"ט ד"ה ערך ידי :

נשלם פרשת בחוקותי עם ספר תורת כהנים · בעזרת בורא עליונים ותחתונים : ך

ספר במדבר

ד"ה **ואתה** הפקד את הלוים כתרגומו מַנִי לשון מינוי ושררה על דבר שהוא ממונה עליו כמו *ויפקד המלך פקידים ע"כ לשון רש"י :

אסתר ב' **משום** דשורש **פָּקַד** משמש גם כן לענין זכירה כמו וה' פקד את שרה גם לענין פיקדון ומטמון כמו ספיקדון

הפיקדון אשר הָפְקַד אתו וענין שניהם לא יתכנו כאן לכן הוצרך לפרש דזה הוא כתרגומו מְנֵי ורצה לומר דמניני גם כן דשורש פָּקַד משמש לענין מינוי ושררה כמו ויפקד המלך פקידים ואתה הפקד (דוא ביפעל אדר ער וויל אדר זעטן) דיא לויס ;

ד"ה יוֹרִידוּ אותו כתרגומו יפרקון בשבאין ליסע במדבר ממסע למסע היו מפרקין אותו מהקמתו ע"כ לשון רש"י :

דהא כוונתו אין לפרש מלת יורידו לשון ירידה ממש והיינו ממקום גבוה למקום נמוך משום דבמדבר הנייתו מקום מיושר היה כי הענן הולך לפניהם ומְיַשֵּׁר העמקים והרכסים לבקעה אלא כתרגומו יפרקון במקום הנייתן כשרוצין ליסע (יורידו זיא זאלן עס נו ליגן) :

ד"ה עַל יְרֵכוֹ על מקומו ואין לשון ירך זה ממשמע' רוח של צדו קרוי על ירכו הסמוכ' לו לכל ויאשטת ירכו אינ"שין אי"שא בלע"ז ע"כ לשון רש"י :

רש"י נותן טעם בעבור כך נקראו באדם שתי רגליו ירך משני צדדיו כדי שיוכל להשתמש בכל צד ובכל מקום שיפנה לפי זה יד לא זו ממשמעות הצד וממשמעות המקום :

ד"ה עָלָיו כתרגומו דסמיכין עלוהי עד כאן לשון רש"י :

דבודאי היה אפשר לפרש מילת עליו לשון עלייה ממש וכי היו שוכנים זה על גבי זה והלא לא היו שוכנים רק זה אצל זה לכן הוצרך לפרש כתרגומו דסמיכין עלוהי (נאהנט בייא איס) :

ד"ה וְאֶת אַהֲרֹן ואת בניו תפקוד לשון פקידות ואינו לשון מנין ע"כ לשון רש"י ;

דאם יהיה לשון מנין תפקוד (דוא זאלסט דיא בני אהרן ציילן) תקשה והלא לא נכתוב לתנות את בני אהרן רק בפרשה שנייה אלא ודאי לשון פקידות הוא (דוא זאלסט דיא בני אהרן בפעהלין) ;

ד"ה וְדִשְּׁנוּ יטלו את הדשן מעליו עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר הדגש שתוך השין במלת וְדִשְּׁנוּ מורה דמלת וְדִשְּׁנוּ הוא מלשון הַכָּבֵד ומשמש היפוך הפעולה ודשנו (אין נים טייטש זיא זאלין ארויף עָשִׁין) רק היפוך הפעולה וְדִשְּׁנוּ (זיא זאלין ארונטער טאן דיא עָש) ועיין בפ' תרומה בד"ה לדשנו ;

פרשת נשא

ד"ה אֲשֶׁר יֵעָשֶׂה להם כתרגומו ית כל דיתמסר להון ע"כ לשון רש"י ;

דהא ודאי אין לפרש מלת יֵעָשֶׂה מענין עשייה ממש ויהיה משמעו יֵעָשֶׂה להם (זיא מאנין טאן מיט כלי משכן כו אירי נוצין) וכאמת אין להם היתר להשתמש בכלי משכן לצורך עצמו לכן קאמר רש"י כתרגומו ית דיתמסר להון ורצה לומר מלת יֵעָשֶׂה משמש לענין מסירה והיינו שנמסר להם כלי משכן לפרוק ולטעון ושאר עבודות המשכן ;

ד"ה טָמֵא לנפש דִּמְסָאֵב לִטְמֵי נַפְשָׁא דַאֲנָשָׁא אומר אני שהוא לשון עצמות אדם בלשון ארמי והרבה יש בבראשית רבה שחיק טמיא שחיק עצמות עד כאן לשון רש"י ;

בכר ידעת שאין דרך האונקלוס להוסיף על העברי רק במקום שרוצה לתרץ בזה קושיא וכאן תירגם האונקלוס על מלת טָמֵא דִּמְסָאֵב ועל מלת לנפש תירגם לִטְמֵי נַפְשָׁא דַאֲנָשָׁא אם כן תירגם האונקלוס על מלת לנפש תלתא מלות ובודאי קשיא ליה קושית העולם טומאת מֵת אדם היכא רמיזא בקרא לכן הוסיף האונקלוס מלת לִטְמֵי והיינו ענין עצמות והוסיף נמי מלת אֲנָשָׁא לרמוז דוקא עצמות אדם (ביינר פון טוטי מענשן) וזה שכתב רש"י אומר אני שהוא לשון עצמות ורצה לומר דעת האונקלוס

במלא

במלת לְטָמֵי ענין עגמות וכדאיתא בבראשית רבה והוסיף מלת אֱנָשָׁא להורות כי דוקא טומאת נפש אדם דאם לא כן שאין זה כוונת האונקלוס לא תיקן ותירץ האונקלוס בהוספתו כלום :

משלי ל' ד"ה **כי תשטה** שנו רבותינו אין המנאפין נואפין עד שתכנס בהם רוח שטות
שם ר' דכתיב כי תִשְׂטֶה וכתיב * נואף אשה חסר לב ופשוטו של
שם ו' מקרא כי תִשְׂטֶה תֵּט מדרכי צניעות ותחשד בעיניו כמו * שְׂטֵה מעליו ועבור אל יֵשְׁטְ אל דרכיה לבך עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר מדהוי למכתב כי תטטה בסמך דאז הוי ענין סוטה כורחי וכהחלט אלא כתיב כי תשטה בשי"ן שמאלית וישׂאָם למסורת להסיר מניקוד שמאלית ולדרוש בשי"ן ימנית לכן דרשו רז"ל אין המנאפין נואפין עד שתכנס בו רוח שטות :

יחזקאל ב"ח ד"ה **מְאָרְרִים** המחסרים אותה לשון * סילון ממאיר ולא יתכן לפרש מים ארורים שהרי קדושים היו המים ולא ארורים כָּתַב הכתיב אלא מאררים את אחרים ואף אונקליס לא תירגם לְטַיָּא אלא מְלַטְטַיָּא ע"כ לשון רש"י :

רצה לומר אלו היו המים מצד עצמן ובטבען ארורים ואז לא הוי סמים צריכין לפעול בה שם פעולה בכח ובחוזק דבודאי הטבע יעשה טבעו כי מן ארור יבא ארור לא היה הנס ניכר כל כך באשה אבל עכשיו דבאמת המים מצד עצמן קדושים היו ומשום הכי לא כתב ארורים אלא מאררים כתיב לשון מפעיל את אחרים ואם כן בודאי בוגרכו המים לפעול בה בכח נגד טבען ושפיר בם הנם ניכר אם כן לאו לשון ארור הוא רק לשון סלון ממאיר (זיא שטעכין איר) וזה שמדיק רש"י בתחילת דבריו המחסרים אותה : ומה שכתב עוד ואף אונקליס וכו' אין כוונת רש"י לסביא ראיה כי גם האונקליס מפרש מלת מאררים לשון בלין ממאיר דוא אינו דכין מלת לְטַיָּא וכין מלת מְלַטְטַיָּא שניהם ענין ארור המה אלא מביא ראיה לדבריו האחרונים ולא ארורים כתב וכולי ורצה לומר כמו שרמתי כוטה שהמים בעצמן לאו ארורים הם דק : כח הנס מחסרים אותה כמו כן גם דעת האונקליס דמתרגם מְלַטְטַיָּא בלשון מפעיל ואו היה דעת האונקליס שהמים בטבען ובתקומן קבלו פעולת ארירה הוי ליה לתרגם לְטַיָּא (ויא זיין אן זיך ועלבין נתליכט)

ד"ה **לַצְבּוֹת** בטן כמו להצבות וזה שימוש פתח שהלמד נקודה בו וכן לַנְחֹתָם לַרְאוֹתְכֶם וכולי ע"כ לשון רש"י :

הוצרכת לדעת דעיקר למ"ד השימוש לינקד בִשְׁוָא כמו לְשִׁמְעוֹן וכאשר יקרה שתבוא אחר למ"ד השימוש אות שהיא גם כן בִשְׁוָא ושני שְׁוָאין בראש התיבה אי אפשר לבוא אזי תיהפך שְׁוָא שלמ"ד לחיריק כמו לִרְאוּבֵן לפי זה קשה לרש"י באשר שהכיו' במלת לַצְבּוֹת היא בִשְׁוָא הוי ליה לנקוד שלמ"ד בחיריק כזה לִצְבּוֹת לכן קאמר רש"י כמו לְהַצְבּוֹת זה שמשו וכולי ורצה לומר מלת לצבות מקור בלשון הפעיל הוא (כשטיט אין קיין גוויסי כייט) ומן הדין הוי למכתב לְהַצְבּוֹת (כו מאכין גשוועלין) אך מאחבת קיצור הלשון חסרו הה"א ושמו נקודתה והיינו שפתח תחת הלמ"ד להראות חסרונה לַצְבּוֹת כאלו שוא כתיב לְהַצְבּוֹת ועל דרך זה לַרְאוֹתְכֶם כמו לְהַרְאוֹתְכֶם לַנְחוֹתָם כמו לְהַנְחוֹתָם :

ד"ה **פָּרֻעַ** נקוד פתח קטן (רצה לומר סגול) לפי שהוא דבוק לשער ראשו פרע
ויקרא כ"א של שיער ופירוש של פרע גדלו של שיער וכן וראשו לא יפרע עכ"ל רש"י :

משמע דדעת רש"י לחלק דהיינו כאשר מלת פרע לא יבוא בדביקות אז יהיה דרכו לינקוד בשני פתחי"ן כזה פָּרַע ובדביקות והיינו מורה חסרון מלת שֶׁל או משתנה הפתח גדול לפתח קטן והיינו סגול וזה יהיה כוונת רש"י במה דקאמר נקוד פתח קטן לפי שהוא דבוק ובאמת מעיקרא דדינא פירכא והלא כל המדקדקים מסכימים יחד שאין לחלק בזה כי בשניהם בין בדביקות ובין שאינה דביקות הדין לנקוד בסגול ופתח כזה פֶּרַע לכן נראה לי להגיה בדברי רש"י ושכן צריך להיות פֶּרַע שֵׂעָר ראשו נקוד פתח לפי שהוא דבוק וכוונת רש"י על מלת שֵׂעָר שדינה לינקד כשאינה דבוק בצירי וקמוץ כזה שֵׂעָר ובדביקות משתנה הציר

הנירי לשוא והקמץ לפתח כזה שְׂעַר ושתי מלות דבוקות הן זו אחר זו כי מלת פְּרַע דבוק למלת שער כלפי סימני כדרכה ומלת שְׂעַר דבוק למלת ראשו בסימני וסרי כאלו כתיב פרע של שער של ראשו :

ד"ה אָמוֹר להם כמו זָכוֹר וְשָׁמוֹר עד כאן לשון רש"י :

דלפי כוונת הפסוק שהוא על הַצִּוּוּי הוי לנקד מלת אָמוֹר בשו"א כדין הַצִּוּוּי כמו פְּקוֹד לכן קאמר כמו זָכוֹר שָׁמוֹר ורצה לומר כי המה צִוּוּיִים ואף על פי כן המה בקמץ כלשון מָקוֹר כי דרך לשון הַמָּקוֹר לבוא תמורת כל הפעולות כן הוא הדין במלת אָמוֹר שהוא לשון מקור תמורת לשון צווי ועיקר טעמא דהאי מילתא מתפרש בפ' פנחס בד"ה לרוב כי שם עיקר ביתו :

ד"ה ויהי ביום כַּלּוֹת כלות כתיב יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה כך היא גרסא הנכונה ברש"י וזולתה משובשות :

משום דקשיא ליה לפי כוונת המאמר שרוצה לומר מענין גמר מלאכת המשכן ויסיים במלת כלות ששורש כָּלָה לחודא (כל"א פולענדין) הוי ליה לנקד הכף בשוא והלמד בלתי דגש בתוכה כזה כְּלוֹת כדאמרינן מן שורש עָשָׂה ביום עֲשׂוֹת ומדכתיב כַּלּוֹת הכף בפתח והלמד דגש בתוכה שמע מיניה מלת כַּלּוֹת הוא מורכב משני שרשים מן שורש כָּלָה (פולענדין) וגם מן שורש כָּלַל והיינו ענין כלה וזה כיוון רש"י כַּלֹּת כתיב רצה לומר הכף בפתח בודאי מלת כַּלּוֹת הוא מורכב גם כן מן שורש כָּלַל ולהורות גם כן הלימוד יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה והמגיה לא הרגיש כוס דתליא הדבר בניקוד לכן סבר שתולה הדבר במלא וחסר והגיה ברוב הנוסחאות כלת חסר כתיב אבל ניכרין דברי אמת דבמסורה נמסר בהדיא כלות מלא וגם שאלתי לספרי דוקנא והשיבו לי שצריך להיות מלא : ואחר העיון מצאתי בחיזה נוסחאות מוקף ברש"י בפתי חגאי לבגה כלות (ר"ל בפתח ולא בשוא) כיון המדפיס לדבריתי ואחר כתבי מצאתי דהתי לידי ספר קטן נעשה על המסורה מפרש הוא הדבר בהדיא כדכתבתי :

ד"ה מִדַּבֵּר כמו מתדבר כבודו של מעלה לומר כן מִדַּבֵּר בינו לבין עצמו ומשה שומע מאליו עד כאן לשון רש"י :

משום דאיכא למטעי ולומר הדגש שתוך הדלת במלת מִדַּבֵּר מורה חסרון נו"ן ממלת מִן וכאלו כתיב מִן דַּבֵּר והיה א"כ פועל יוצא והיה משמעו שהמקום ב"ה היה מיחד הדיבור אל משה כידבר איש אל רעהו ואין זה כבודו של מעלה לכן קאמר רש"י כמו מתדבר ורצה לומר הדגש שתוך הדלת במלת מִדַּבֵּר מורה חסרון תי"ו סימן התפעל ועניינו שפועל בעצמו מתדבר (ער רעט מיט זיך זעלבין) ומשה שומע מאליו כי חוש השמיעה היא לאונסיה ועיין בפ' כי תשא בד"ה ודבר ובתחילת פ' וזאת הברכה בד"ה מדברותיך :

פרשת בהעלותך

ד"ה מִקְשָׁה בטדי"ן בלע"ז לשון דא לדא נקשן עשת של ככר זהב היתה ומקיש דניאל ה' אותה בקורנס וחותך בכשיל לפשט איבריה כתיקנן ולא נעשית איברים על ידי חיבור עד כאן לשון רש"י :

לדעת רש"י במלת מקשה הוא השורש נָקַשׁ כמו שמביא רש"י ראיה מן דא לדא נקשן ונפלה הנו"ן בתחילת השורש בדינה על הרוב והמ"ם בתחילה היא לתואר השם והה"א בסוף היא לנקבה אבל לדעת המדקדקים במלת מקשה הוא השורש קָשָׁה והה"א דבסוף שרשית היא מעשה מקשה (הארטי ארבייט) :

ד"ה עַד פִּרְחָהּ שהוא מעשה דק שבה הכל מקשה ודרך ערלשמש בלשון זה כמו מגריש עד קמה ועד כרם זית עכ"ל רש"י :

משום דמלת עַד מנייה לשמש השגת הזמן כמו עד ערב או השגת גבולת המקום כמו עד פה תבוא ושני ענינים לא יתכנו בכאן לכן הוכרח רש"י לומר כי גם הדרך המקרא לשמש מלת עד תמורת מלת בין וכאלו כתיב בין ירכה ובין פרחה ועל דרך זה מגדיש ועד קמה ועד כרם זית כאלו כתיב בין קמה ובין כרם זית :

ד"ה יהיה על המשכן כמו הָיָה על המשכן וכן כל לשון הפרשה ע"כ לשון רש"י :

משום דמלת יהיה בעצמה לשון עתיד הוא יהיה (ער ווארט זיין) וכאמת כוונת המאמר על הדבר הרגיל להיות בכל עת (דער ענן פֿלעגט צו זיין) לכן כתב רש"י לשון הָיָה על המשכן ורצה לומר מדרך המקרא כאשר רוצה לְדַבֵּר בדבר הרגיל להיות בכל עת אז יכתבהו בלשון עתיד ובאמת לאו עתיד הוא רק לשון הָיָה (ער פֿלעגט צו זיין) ועיין פ' יתרו בד"ה כי יבוא :

ד"ה הֵעָלוֹת הענן כתרגימו מסתלקת וכן ונעלה הענן ולא יתכן לכתוב ולפי עלות הענן יֵעָלֶה הענן שאין זה לשון סרוק אלא צמוח ועלייה כמו עָב קטנה ככף איש עולה מִיָּם ע"כ לשון רש"י : מלכי' א' י"ח

מלות עֲלוֹת וְיֵעָלֶה המה מן אותם העושים הפעולה בדבר אחר ובעבור כשעת עליית הענן הוא מתגבר בכל עת ורגע ונראה כאלו עושה שום פעולה לכן שייך בעלייתו עֲלוֹת או יַעֲלֶה אבל בהסתלקותו מתמעט וניכר שכבר נגמרה מלאכתו שייך למימר בהסתלקותו לשון נפעל הֵעָלוֹת (ווארין אב טאן) :

ד"ה וְיֵשׁ כלומר ולפעמים עד כאן לשון רש"י :

דמלת יֵשׁ על הרוב עניינה להורות סך מרובה כמו להנחיל אוהבי יֵשׁ וזה לא יתכן כאן לכן קאמר רש"י ויש כלומר ולפעמים ורצה לומר דמציכו גם כן מלת יֵשׁ לשמש במקום מלת לפעמים וְיֵשׁ (צו צייטן אודר אפֿטמאל) :

ד"ה מִקְשָׁה תעשה מן העשת תעשה מן הקשת הקורנס ע"כ לשון רש"י :

רש"י לשיטתו אזיל דפירש לעיל בד"ה מקשה הוא מלשון דא לדא נקשן (בל"א גיהעמירט) לכן פי' גם כאן במלת מקשה הקשת הקורנס אבל לפי מה שכתבתי לעיל אליבא דמדקדקים דמלת מקשה הוא משורש קָשֶׁה גם כאן הוא משורש קשה כי גם בחצוצרות היתה מלאכתם כבידה וקשה כי גם המה לא נעשו איברים איברים :

ד"ה וְהָיִיתָ לָּנוּ לעינים לשון עָבָר כתרגימו וגבורן דאתעבידא לנו חזית בעיניך דבר אחר לשון עתיד כל דבר ודבר שיתעלם מעינינו תהיה מאיר עינינו דבר אחר שתהא חביב עלינו כגלגל עינינו שנאמר ואהבתם את הגר עד כאן לשון רש"י :

כתבו המדקדקים כאשר יבוא קודם לשון עבר עוד לשון עבר אז היא הוי"ו לחיבור וכאן דכתיב קודם מלת וְהָיִיתָ מלת יָדַעְתָּ לשון עבר לכן הוי"ו במלת וְהָיִיתָ היא לחיבור וזה כתרגומו על כן ידעת חנותנו במדבר כד הויכא סרן במדברא (דוא האסט גוויסט ווא מיר האבן גרואט אין דיא מדבר) וְהָיִיתָ לנו לעינים וגבורן דאתעבידא לנא חזיתא בעיניך (אונ' דיא שטארקי ניסים דיא אונז גישעהן זיין כן האסטו גיזעהן מיט דייני אויגן) ואם כן לפי לשין התרגום כולו לשון עבר הוא והוי"ו היא לחיבור :

אבל לשני דבר אחר נראה בעבור דמיבת בַּמִּדְבָּר שהיא בין מלת ידעת ובין מלת והיית הוא נקוד בזקף קטן והיינו טעם מפסיק שמפסיק לא קאי מלת וְהָיִיתָ אדלפניה ולא שייך מלת ידעת למלת וְהָיִיתָ וכאן אין לפני מלת וְהָיִיתָ לשון עבר ואם כן הוי"ו היא להיפוך עבר לעתיד והיית לנו לעינים (דוא וועדסט דער לייכטן אונזרי אויגן) ולדבר אחר השני והיית לנו לעינים (דוא ווארסט אונז ליב זיין אז אונזרי אויגן) :

ד"ה

ד"ה **שָׁטוּ** אין שיט אלא טיול אשבני"ר בלע"ז בלא עמל ע"כ לשון רש"י :

דלפי כוונת המאמר הרוצה לומר שנתפזרו בכל פינה ובכל גד ללקוט הוי למכתב נתפזרו העם ומה שייך לכאן שָׁטוּ דהוא ענין אני שט (בל"א איין שיף) אלא ודאי להורות גם הלימוד כמו אני שט והיינו הספינה ההולכת תוך הים ברוח מצויה בלא עמל ויגיעה כמו כן לקטו הם כטיול בעלמא בלא עמל ויגיעה :

ד"ה **לְשַׁד הַשָּׁמֶן** לחלות של שמן כך פרשו דונ"ש ודומה לו נהפך לְשַׁדִּי בחרבוני קיץ והלמ"ד יסוד נהפך לחלותי בחרבוני קיץ　תלים ל"ב
ורבותינו פרשו לשון שָׁדַיִם אך אין ענין שדים אצל שמן ואי אפשר לומר לְשַׁד השמן לשון וישמן ישורון שאם כן היה המ"ם נקוד קמץ קטן (והיינו צירי) וטעמו למטה תחת המ"ם עכשיו שהמ"ם נקוד פתח קטן (והיינו סגול) והטעם תחת השי"ן לשון שֶׁמֶן הוא והשי"ן הנקודה בקמץ גדול ואינה נקודה בפתח מפני שהוא סוף פסוק דבר אחר לְשַׁד נוטריקון ליש שמן דבש כעסה הנלושה בשמן וקטופ' בדבש ותרגום של אונקלוס דמתרגם דליש במשחא נוטה לפתרון של דונ"ש שהעיסה הבלוסה בשמן לחלוחית שמן יש בה עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר לדעת דונש במלת לְשַׁד הלמ"ד היא אות ראשונה מן השורש ושרשו לְשַׁד והיינו ענין לחלות וביאור הפסוק אליבא דדונש הוא כך וטעמו לְשַׁד השמן (זיין געשמאק איז גוועזין אז פייכטיקייט דז אֵל) ולדעת רבותינו במלת לְשַׁד הוא השורש שָׁדָה מענין שָׁדַיִם והלמ"ד לשימוש וביאור הפסוק אליבא דרבותינו הוא כך וטעמו לְשַׁד השמן (זיין געשמאק איז גוועזין גְליַיך כו איין ברושט) ושותר רש"י דברי רז"ל בהא מלתא במאי דקאמר מה ענין שדים אצל שמן (בל"א אֵל) : ומה שכתב עוד ואי אפשר לומר וכולי בזה מקשה את עצמו דלמא לעולם אימא לך כדברי רבותינו והיינו ענין שָׁדַיִם ואי משום דלא שייך ענין שָׁדַיִם אצל שֶׁמֶן דלמא לאו ענין משחה הוא רק ענין שמנונית מלשון וישמן ישורון (בל"א פֶאֶטְט אדר פֶעטְט) ושותר רש"י דבריהם מצד הדקדוק באמרו שאם כן היה נקוד קמץ קטן (והיינו צירי) והטעם שקורין (טרחא) הוצרך להיות למטה רצה לומר אחר נקודה אחרונה אחר המ"ם כזה לשד הַשְּׁמֵן אבל עכשיו שהמ"ם נקוד פתח קטן (והיינו סגול) והטעם למעלה קודם נקודה אחרונה דהיינו אחר השי"ן כזה לְשַׁד הַשָּׁמֶן על כורחך ענין משחה הוא שֶׁמֶן (בל"א אֵל) :

ומה שכתב עוד והשי"ן הנקודה וכולי גם בזה מקשה את עצמו הלא לענין משחה גם כן אינו נכון דהוי לנקד הַשֶּׁמֶן בשני סגול ולמה נקוד לְשַׁד הַשָּׁמֶן השי"ן בקמץ גדול על זה משני רש"י קמץ השי"ן מפני סוף פסוק ור"ל כי כן דין כל שם מן שתי סגול כמו כֶּסֶף אֶרֶץ גֶּפֶן עֶבֶד כשהן באין בסוף פסוק משתנה סגול הראשון לקמץ כזה כָּסֶף אָרֶץ גָּפֶן עָבֶד וכן נוסחה הברכה דשחרית שלא עשני עָבֶד וברכת היין בורא פרי הַגָּפֶן : ומה שכתב עוד דבר אחר לשון נוטריקון וכולי רצה לומר לדעת הדבר אחר מלת לְשַׁד מורכבת מן תלת מלות מן "ליש ומן "שמן ומן "דבש :

ד"ה **ואם ככה אַתְּ** עושה לי תשש כחו של משה כנקבה וכו' עכ"ל רש"י :

דהוי למכתב ואם ככה אַתָּה עושה לי בקמץ התי"ו והיינו נוכח לזכר אלא כתיב אַתְּ בשוא התי"ו והוא נוכח לנקבה בודאי ללמוד שתשש כחו כנקבה : ומה שכתב כחו של משה הקשה הרמב"ן ולא הבינותי זה שכינוי אַתְּ כלפי מעלה וכולי והרא"ם תירץ ע"ש ואענה אף אני חלקי ואומר אליבא דרש"י כיון כזה לשנא מעליא וקאמר משה ואם ככה אַתְּ עושה לי וכיון בזה אפכא כאלו אמר ואם ככה אַתְּ עושה לך כשהראהו הקב"ה הפורענות שהיא עתיד להביא על זאת אמר לפניו הרגני תחילה ולא אשמע לומר תשש כחך חלילה :

ד"ה ואל אראה ברעתי ברעתם היה לו לכתוב אלא שכינה הכתוב וזה אחד מתיקוני סופרים בתורה לכינוי ולתיקון לשון עד כאן לשון רש"י :

באיוב קאפיטול ל"ד ד"ה וירשיעו את האיוב וכולי מביא רש"י דמיה מפסוק דלכאן וגרס שם ברעתך היה לו לכתוב ושכן תמצא בספרי ובמסורה גדולה ע"כ לשונו ולי מחבר מסתברא הגרסא כדבאיוב משום דלגרסא בכאן ברעתם היה לו לכתוב אין הכינוי הוא כלפי המקום ב"ה רק כלפי כבוד ישראל ובשביל כבוד ישראל לא הוי תיקון סופרים דאדרבה נגד כבוד ישראל חיישינן טפי לכבוד משה אלא ודאי גרסת רש"י בכאן היא משובשת וגרסתו עיקר היא כאיוב ברעתך הוי למכתב (דער שלאג אך אוג' לאז מיך ניט זעהן דיין ביז דז דוא ווילסט ישראל טאן) אלא כתיב ברעתי הוא מתיקון סופרים ומשום כבוד המקום ב"ה :

ד"ה וְאָצַלְתִּי כתרגומו וַאֲרַבֵּי כמו ואל אצילי בני ישראל ע"כ לשון רש"י :

משום דשורש אָצַל משמש על הרוב ענין קירוב וסמיכת הדבר יחדיו כדאמרינן זה אצל זה וזה לא יתכן כאן לכן הוצרך לפרש כתרגומו וְאַרַבֵּי ורצה לומר דמצינו גם כן דשורש אָצַל משמש לענין גדולה כמו ואל אצילי בני ישראל ואצלתי (איך וואר חשוב מאכין) :

ד"ה והיה לכם לְזָרָא שהיו מרקחין אותו יותר ממה שקרבתם ובדברי רבי משה הדרשן ראיתי שיש לשון שקורין לחרב זָרָא עד כאן לשון רש"י :

לדעת רש"י לענין ריחוק האל"ף במלת זָרָא היא תמורת ה"א כמו זָרָה הלאה והיה אתכם לְזָרָא (איר וואַרט איס דער ווייטרין) יותר ממה שקרבתם ולדעת ר' משה הדרשן דיש לשון שקורין לחרב זרא אם כן האל"ף במלת זָרָא היא מגד הדין ולא מגד התמורה וחליפין (ער ווארט אייך זיין לְזָרָא כו איין שווערט) :

ד"ה וירץ הַנַּעַר י"א גרשום בן משה עד כאן לשון רש"י :

מדהוי למכתב וירץ נַעַר סתמא בלתי ה"א ידיעה והיה משמעו איזה נער שיהיה אלא כתיב הַנַּעַר בה"א ידיעה בודאי מורה הידיעה על גרשון בן משה כי הוא היה בכור למשה וסברי כולי עלמא כי הוא יירש הנבואה מאביו :

ד"ה המקנא אתה לי כמו בשבילי כל לשון קנאה אדם הנותן לב על הדבר או לנקום או לעזור וכולי. ע"כ לשון רש"י :

דבודאי אי אפשר לפרש מלת לִי בכאן כשימושה בכל מקום לדיבוק ולחיבור (בל"א כו מיר) ויהיה משמעו דקאמר משה לגרשום בנו המקנא אתה לי וכי היה גרשום מקנא לאביו רק כוא היה מקנא לאלדד ומידד לכן קאמר רש"י בשבילי ורצה לומר הלמ"ד תשמש תמורת מלת בשביל וקאמר משה לגרשום בנו המקנא אתה לי (כישטו) מקנא אלדד ומידד בשבילי : ומה שכתב עוד כל לשון קנאה וכולי משום דענין קנאה שייכא גם כן לענין נקמה ונטירה כמו אל קנא ורש"י רוצה לקרב ולכדד הדבר לענין אחד לכן קאמר כל לשון קנאה וכולי ורצה לומר כי גם בענין נקמה לשון קנאה הוא באדם הנותן לב על הדבר או לנקום או לעזור ועין בפ' פנחס בד"ה בקנאו :

תלים צ' ד"ה ויגז ויפריח וכן *כי גז חיש וכן *נְגוֹזוּ ועבר עד כאן לשון רש"י :

נחום א' הוצרך רש"י לפרש דמלת ויגז הוא ענין פריחה כדי דלא תימא דמלת ויגז הוא ענין גזיזה (בל"א שערין) דלא יתכן כאן :

שמואל א' ל' ד"ה וַיִּטֹּשׁ כמו °והנם נטושים על פני כל הארץ °ונטשתיך המדברה יחזקאל כ"ט עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה שהדגש שבתוך הטי"ת במלת **וַיִּטֹּשׁ** מורה חסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש נָטַשׁ ובאלו כתיב וַיִּנְטֹשׁ ; וגם מדבריו רש"י ראיה שמלת נטושים וגם ונטשתיך ולא הביא מן התורה והשביעית תשמטנה ונטשתה רצה לומר אף שכולם המה מגזרה אחד מכל מקום אין ענינם ענין אחד כי במלת ונטשתה הוא ענין שמיטה (בל"א אן שלופין) ובמלת ויטש גם נטושים ונטשתיך הוא ענין עזיבה (בל"א פֿר לאזין) ;

פרשת שלח לך

ד"ה **הבמחנים** תרגומו הבפצחין כרכין פצוחין ופתוחין מאין חומה עכ"ל רש"י ;

דהא בודאי אי אפשר לפרש מלת הבמחנים מענין סייעה וסיירה ויהיה משמעו כי משה צִוָּם לראות אם יושבי הארץ הולכי סיירות הן תקשה ומה נפקותא לן בזה לכן קאמר רש"י כתרגומו הבפצחין והיינו כרכין הפתוחין מאין חומה ורצה לומר מלת הבמחנים הוא שם מושאל וכמו דסייעא ויתכן לדבר על סייעה וסיירה לשון מחנה בעבור דאין להם חומה סביבותיהם כן שייך ויתכן גם לדבר לשון מחנה על יושבי פרזות מאין חומה ;

ד"ה **ויבוא עד חברון** כלב לבדו עד כאן לשון רש"י ;

מדהוי למכתב ויבואו בוי"ו מלאפום בסוף והיינו סימן לרבים ויבואו (זיא קומיטין) משום דהוו רבים אלא כתיב ויבוא לשון יחיד (ער קומיט) שמע מיניה כלב לבדו וכולי ;

ד"ה **וַיַּהַס כלב** השתיק את כולם עד כאן לשון רש"י ;

הוצרך לרש"י לפרש כך כי היכא דלא תימא דמלת ויהס הוא ענין גרוי והסתה (כלשון אשכנז ראצין) דלא יתכן כאן ;

ד"ה **כי חָזָק הוא מִמֶּנּוּ** כלפי מעלה אמרו עד כאן לשון רש"י ;

גרסינן בסוטה דף ל"ה אמר רבי חנינא בר פפא דבר גדול דברו מרגלים באותה שעה כי חזק הוא **מִמֶּנּוּ** אל תקרי ממנו אלא ממנו כביכול כלפי מעלה אמרו אפילו בעל בית אין יכול להוציא כליו משם עד כאן לשון הגמרא ; והנה שמעתי מן רבים מתחשבים למדקדקים דמפרשי אל תקרי **מִמֶּנּוּ** במלאפום אלא מִמֶּנוֹ בחולם ומה גם אף שאין בגמרא שום נקודה ראיתי נוסחאות חדשים מקרוב באו שנקדו תוך הגמרא בזה אל תקרי ממנו אלא ממנו וזה הוא שקר גמור דלא מצינו בשום מקום שמנו בחולם וכי לא ראו בענין דמרגלים ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו במלאפום כתיב ואף על פי כן הוא משמש לנסתר **מִמֶּנּוּ** ; וגם לא פקחו וראו עיניהם דברי רש"י בסוטה בד"ה אל תקרי לא גרס ליה שאין הפרש קריאה בין מִמֶּנּוּ הנאמר על יחיד שבדברים עליו (בל"א פֿון איס) למִמֶּנּוּ של רבים שאומרים על עצמן (בל"א פֿון אונז) וכן כתבו התוספות בערכין דף ט"ז ע"ב וכן הסכמת כל המדקדקים ובהיותי באמשטרדאם שמעתי וקבלתי מאדוני מ"ו החכם השלם כהור"ר שמואל פונזא דקאמר כאשר דהאמת הוא עם רש"י וסייעתו דלא גרס בגמרא אל תקרי משום דאין חילוק כנ"ל אקשה על רבי חנינא בר פפא מאין הוכיח הוא לתורו דכלפי מעלה אמרו וקאמר החכם הנ"ל דקשיא לרבי חנינא בר פפא דהוי למכתב כי חזקים הם **מִמֶּנּוּ** (זיא זיין שטארקיר פֿין אונז) ואז הוי לשון נופל על לשון והיינו לשון רבים כנגד לשון רבים ומדכתיב כי חזק הוא בלשון יחיד על כורחך מלת ממנו משמע גם כן ליחיד נסתר ושפיר נופל לשון יחיד כי חזק הוא (ער איז שטארקיר) מִמֶּנּוּ (מעהר אז ער) וזה כיון רש"י באומרו כלפי מעלה אמרו ;

ד"ה **ניתנה ראש** כתרגומו נמני רישא נשים עלינו מלך ורבותינו פירשו לשון ע"ז עד כאן לשון רש"י ;

משום דעיקר נתינה לא שייכא רק בדבר שאין בו רוח חיים וכיאן ומטלטל מיד ליד לאפוקי בגוף האדם כי החי נושא את עצמו והיכא אמרו ניתנה ראש לכן קאמר רש"י כתרגומו נתני רישא ורצה לומר מלת ניתנה דהכא אין לאו ענין נתינה ממש הוא רק ענין מינוי ניתנה (מיר וועלין ער וויילן) אבל לדעת רבותינו ז"ל מלת ניתנה נתינה ממש היא כי הע"ז הוצרכה לשאת בכתף וניתנת ומיטלטל מיד ליד :

ד"ה **ואורישנו** ובולי יתפרש בסדרא זו בד"ה יורישנה :

ד"ה **יְכֹלֶת** שם דבר הוא עד כאן לשון רש"י :

רש"י רוצה לפרש המקרא כדרך הפשוטה לכן קאמר רש"י שם דבר הוא ורצה לומר שהתי"ו במלת **יְכֹלֶת** היא לתואר השם דבר כמו התי"ו במלת יַבֶּשֶׁת המים אבל רבי אליעזר במסכת ברכות מיאן : בפשטיה דקרא וקשיא ליה דלפי פשוטו יָכוֹל מבעי ליה לכן מוקים רבי אליעזר להתי"ו במלת יְכֹלֶת סימן לנקבה וקאמר משה לפני הקדוש ברוך הוא עכשיו יאמרו האומות תשש כחו כנקיבה ועיין בעין יעקב שם ברש"א :

ד"ה **וְאוּלָם** כמו אבל זאת אעשה להם עד כאן לשון רש"י :

משום דמלת אוּלָם מכינו גם כן שהוא שֵׁם החדר הנעשה לנוי לפני בית הפנימי כדכתיב ואולם לפני הבית דלא יתכן כאן לכן הוצרך לפרש דמלת אוּלָם בכאן משמשת במקום אֲבָל והיינו תורה אמיתית קיום הדבר ואולם (פר וואר) זאת אעשה להם :

ד"ה **אם יראו** לא יראו עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר מלת אִם בכאן משמשת לתמיה איכה מתקיימת אִם יִרְאוּ (וואהרין זיא דען זעהן) דבאמת לא יראו :

ד"ה **יוֹרִשֶׁנָּה** כתרגומו יתרכיניה יוריש את הענקים ואת העם אשר בה ואין לתרגם ירתיניה אלא במקום יִירָשֶׁנָּה עד כאן לשון רש"י :

משום דשורש יָרַשׁ משמש לשני ענינים ענין ירושה גם ענין גרושין ותרוכין וכדי להכירם זה מזה הוא זה כאשר שורש יָרַשׁ בא בלשון הפעיל אז הוא ענין גרושין ותרוכין כמו יוֹרִשֶׁנָּה כתרגומו יתרכיניה (כל"א פר טרייבין) וכאשר בא השורש יָרַשׁ בלשון קַל כמו יִירָשֶׁנָּה הוא ענין ירושה ותרגומו יֵרְתִינָהּ (ער וואהרט ארבין איר) :

ד"ה **בַמַּגֵּפָה לפני ה'** באותו מיתה ההגונה להם מדה כנגד מדה הם חטאו בלשון ונשתרבב לשונם עד טיבורם ותולעים יוצאים מלשונם ובאו לתוך טיבורם לכן נאמר **בַמַּגֵּפָה** ולא בְּמַגֵּפָה עד כאן לשון רש"י :

כתבו המדקדקים הבי"ת משמש על הרוב במקום מלת תוך ונקודתה שו"א כמו בְּמצרים כאלו כתיב תוך מצרים : והה"א משמש לידיעה ונקודתה פתח תחת הה"א ונם דגש תוך האות שאחר הה"א כמו **הַשָּׁמַיִם** וכאשר צריכה התיבה לשני שמושין שימוש הבי"ת וגם שימוש ידיעה אזי מדרך הדקדוק להשמיט ולהעלים הה"א ולשום נקודתה תחת הבי"ת ואז תשמש הבי"ת שני שימושין יחד שימוש עצמה וגם שימוש הידיעה כמו **בַשָּׁמַיִם** כאלו כתיב **בְּהַשָּׁמַיִם** אין דיא היואל וזה שכתב רש"י לכך נאמר **בַמַּגֵּפָה** ולא בְּמַגֵּפָה רצה : לומר מדכתיב **בַמַּגֵּפָה** הבי"ת בפתח ומוספת גם הידיעה שמע מינה לפורות הלימוד הם חטאו בלשונם ונשתרבב לשונם דאם לא כן בְּמַגֵּפָה בשו"א תחת הבי"ת מבעי ליה היינו בלתי ידיעה :

ד"ה **כָּכֶם כַּגֵּר** כמותכם כן גר וכן דרך לשון עברית כגן ה' כארץ מצרים כמוני כמוך כעמי כעמך עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר אלו כתיב ככם גר היה משמעו הגר יהיה דומה לכם בכל אחד והוא הדין אלו הוי כתיב אתם כגר היה משמעו אתם תהיו דומין אל הגר בכל אחד אבל עכשיו דכתיב ככם כגר הדמיון הוא משני צדדיו וזה שכתב כמותכם כן גר וכאלו קאמר אתם תהיו כגר והגר יהיה כמותכם ושכן הוא דרך לשון העברית ועין רש"י פרק כל שעה ד"ה מה ענין רולא וכולי :

ד"ה רָגוֹם פש"גט בלע"ז וכן הָלוֹךְ אל"נט בלע"ז וכן זָכוֹר שָׁמוֹר עכ"ל רש"י :

דלפי כוונת המאמר דִמְצַוֶּה להם לרגום את המקלל לא הוי למכתב רָגוֹם בקמץ אלא רְגוֹם בשוא כדין לשון צַוֵּה כמו פְּקִיד לכן קאמר כמו הָלוֹךְ זָכוֹר שָׁמוֹר ורצה לומר מדרך המקרא כאשר רוצה לומר לשון צַוֵּה אזי יכתבכו בקמץ לשון מָקוֹר וטעמ' דהא מלת' יתפרש בפ' פנחס בד"ה כרור :

פרשת קורח

ד"ה ויקח קורח לקח את עצמו לצד אחר להיות נחלק מתוך העדה לעורר על הכהונה וזהו שתירגם אונקלים וְאִתְפְּלֵיג נחלק משאר העדה להחזיק במחלוקת וכן מה ° יקחך לבך לוקח אותך להפליגך משאר בני אדם איוב ט"ו
עד כאן לשון רש"י :

משום דענין לקיחה על הרוב תשמש לפועל יוצא לגוף אחר (דיא ארבייט גיט פֿון דעם וואָרקיר אין אנדרין פארשון) ולפי זה חסר בקרא העיקר דלא כתיב בקרא מה היה הדבר שלקח קורח לכן קאמר רש"י לקח את עצמו וכולי ורצה לומר מלת ויקח קורח משמש גם כן לפעמים לפועל עומד בעצמו (דש וואָרק בלייבט בייא דעם מאן זעלבין) וזה שתירגם אונקלים ואתפליג לשון התפעל דאותו לשון מתוקן לפועל עומד בעצמו ויקח קורח (ער האט זיך זעלבין גנומין אונ' האט זיך גטיילט פֿון דער עדה) להחזיק במחלוקת :

ד"ה והקריב אותם אליו תנחומא והתרגום מוכית כן יקרב לקדמוהי יקרב לשימושיה עד כאן לשון רש"י :

משום דקשה לרש"י תרתי למה לי והקריב אליו גם יקריב אליו והא ודאי איתא דמלת יקריב אליו דכתיב לפניו מלת בו' קאי על אהרן עצמו ומיירי מעבודת הכהונה ומלת והקריב דכתיב ברישא דקרא מיירי מעבודת הלוים לפי זה הוצרך התנחומא להוסיף בקרא מלת אותם כדי להבין דמלת והקריב הראשון קאי על עבודת הלויים והרי כאלו כתיב והקריב אותם אליו : וגם האונקלים דמתרגם על והקריב יקרב לקדמוהי ועל יקריב אליו מתרגם יקרב לשמושיה מוכיח כן דמלת והקריב קאי על הלוים והיינו לקדמוהי (פֿר איס פֿר אהרן) כי הלוים מצווים לשמש לכהנים דאלו היה כוונת התרגום במלת והקריב גם כן על אהרן בכהונתו הוי לתרגם גם כן במלת והקריב יקרב לשימושיה כדמתרגם במלת יקריב :

ד"ה הָאִישׁ אחד יחטא הוא החוטא ואתה על כל העדה תקציף וכולי עד כאן לשון רש"י :

משום דקשיא ליה לפום רהטא דמתחיל התמיה במלת האיש אחד יחטא הוי לְנַקֵּד הה"א במלת הַאִישׁ בפתח כדין ה"א התמיה כמו הַאִישׁ כמוני יברח ולמה היא נקודה בקמץ הָאִישׁ אחד יחטא והיינו נקודת ידיעה על זה משני רש"י הוא החוטא ורצה לומר דבר זה ידוע הוא דלפעמים איש אחד יחטא אבל התמיה היא ואתה על כל העדה תקצוף שאין זה מגד דין ומשפט ללקות כל העדה בשביל איש אחד : הנה לפי זה הוצרכנו לומר ה"א התמיה חסירה בקרא כמו שכתב רש"י בפרשת בראשית בד"ה גדול עוני מנשוא ע"ש וכמו שכתבתי מצאתי נכתב בגליון סביב המסורה דף י"א ע"א תוך שורה ג' ובעל בנין שלמה אחר שהוא ד' משה הנקדן גם המדקדק הגדול ר' אליה בחור בפרק השימושים בשימוש ה"א התמיה מפרש דברי רש"י כמו שכתבתי ע"ש :

ד"ה הֵעָלוּ הסתלקו מסביבות משכן קורח עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר הכירי שתחת הה"א במלת הֶעלה מורה חסרון נו"ן סימן לשון נפעל ודוקא אותו לשון נפעל הדומה ללשון התפעל הפועל בעצמו וזה דקאמר הסתלקו (טוט איך זעלבין אב) תשכינא משכן קורח :

ד"ה **לקולם** כשביל הקול היוצא על בליעתן עד כאן לשון רש"י :

דהא ודאי אי אפשר לומר הלמ"ד במלת לקולם משמשת ככאן כמו בכל מקום לדיבוק ולחיבור ומשמעו שהיו נסים אל שתיעשה הקול היינו אל מקום בליעתן ובאמת אדבא מסתברא כי בדמחס לברוח מן מקום בליעתן לכן קאמר בשביל הקול ורצה לומר הלמ"ד דבכאן משמש במקום מלת בשביל והיו נסים בשביל הקול היוצא מן מקום בליעתן ושפיר נסו מן מקום הבליעה :

ד"ה **פחים** טסים מרודדין עד כאן לשון רש"י :

משום דמכינו ופחים טמנו לרגלי והיינו ענין מוקש ומכשול דלא יתכן כאן לכן הוצרך לפרש דזה הוא ענין טסים מרודדים (בל"א דינע בלעך) :

בראשית ו' ד"ה **וַהשִׁכֹּתִי** מעלי כמו °וַיָּשֹׁכּוּ המים ° ותמת המלך שככה ע"כ לשון רש"י :

אסתר ז' רצה לומר הדגש שתוך הכף במלת והשִׁכּוֹתי מורה חסרון כ"ף אמצעית השורש ושרשו שָׁכַךְ וכן במלת וַיָּשֹׁכּוּ : ורחיה אחרונה שהביא ממלת וחמת המלך שככה הוא השורש בשלמות ועניינו השקט ומנוחה (בל"א שטיל) :

ד"ה **וַתֵּכַל** תלונותם כמו וַתְּכַלֶּה תלונתם לשון זה שֵׁם מִפְעָל יחיד בלשון נקיבה כמו תלונותם מרמרי"ש בלע"ז ויש חילוק בין תלוּנָּתָם ובין תְּלוּנוֹתָם תלוּנָּתָם תלונה אחת תלונותָם שם דבר בלשון יחיד הם תלונות הרבה עכ"ל רש"י :

מה שכתב וַתֵּכַל כמו וּתְכַלֶּה רצה לומר במלת וַתֵּכַל הוא השורש כָּלָה ונפלה הה"א דבסוף השורש כמו דנפלה במלת ויעש מן שורש עָשָׂה : ומה שכתב עוד שֵׁם מִפְעָל הוצרכת לדעת ברש"י ישן נמצא מלת מִפְעָל לחודיה ורצה בזה לומר שהוא שם דבר וכן דרך רש"י בנכיאים על הרוב לקרות השם דבר בלשון מִפְעָל וכן הוא גם כן דרך המדקדקים ואיזה מגיה חשש שן ואולי לא תוכן ברש"י במלת מִפְעָל על השם דבר לכן הגיה תוך דברי רש"י והוסיף מלת שֵׁם להודעה יתירא ומלת מפעל"י לא זזה ממקומה : ומה דקאמר עוד יחיד בלשון נקיבה וכולי משום דמצינו על הרוב השם דבר על שני פניינים שם זכר כמו צֶדֶק ושם נקיבה צְדָקָה אבן מלת תלונה לא נמצא רק בלשון נקיבה כמו מלת תרומה תקומה תנופה : ואם תקשה מי הכריח רש"י לפרש דווקא בכאן דמלת תלונה לא תימצא רק בלשון נקיבה אצטריך בעבור דמלת וַתֵּכַל אפשר לפרש לפועל יוצא לזכר שנכנה וַתְּכַל (דוא תה זאלסט פֿאלענדין דיא) תלונה וזה לא יתכן כי ענין תלונה אינה מתפעלת בידי אדם רק מסתלקת מעצמה לכן הוצרך להודיע בכאן דמלת תלונה לא תימצא רק בלשון נקיבה ורצה לומר וַתֵּכַל פועל עומד נסתר לנקבה הוא וַתֵּכַל דיא תלונה ווארט זיך זעלבין אב טאן : ומה שכתב עוד ויש חילוק וכולי להבין זה תגיע לפניך דברי הגדול ר' אליה בחור ז"ל בספרו הבחור מאמר שלישי עיקר י"א סימן כ"ט וז"ל לשונו והנה לא פירש רש"י ההפרש שבין תלונותם לתלונותיהם והנני אבאר ההפרש שביניהם על דרך משל ראובן ושמעון שיש להם משפחה אחת נאמר עליה ואת היא שִׁפְחָתָם של ראובן ושל שמעון וכשיש לכל אחד מהם שפחה אחת נאמר עליהן שִׁפְחוֹתָם וכשיש לכל אחד מן כ"ת גימ"ל שפחות נאמר עליהן שִׁפְחוֹתֵיהֶם ע"כ לשונו ועל דרך זה תלוּנָּתָם (הבין אלי מיט אנ־דר נאר איין) תלונה תלונותָם (איז אך לשון יחיד דהיינו איטליכר האט איינע נדריתלונה) תלונותֵיהֶם איטליכיר האט אליין פֿיל תלונות) :

ד"ה **הַאִם תמנו לִגְוֹעַ** שמא הופקרנו למיתה עד כאן לשון רש"י :

כתבו המדקדקים כי דין ה"א התמיה לינקד בחטף פתח כמו הֲשׁוֹפֵט כל הארץ אכן כאשר תבוא אחר ה"א

ה"א בתמיה אות אל"ף אז תינקד הה"א בפתח לחודא וזה שכתב שמא הופקדנו לתמיה ורצה לומר אף דהה"א במלת הַאִם נקודה בפתח לחודא מכל מקום משמשת לתמיה כי זה הוא בעבור האל"ף שאחריה וכנ"ל :

ד"ה וְנִלְווּ ויתחבר עליכם להזהיר גם הזרים מליקרב אליכם עד כאן לשון רש"י :

כדי דלא תימא דמלת וְיִלָּווּ הוא מענין הלוואה דלא יתכן הוצרך לפרש דזה הוא ענין חיבור מלשון כי לוית חן (בל"א בהעפטן) :

ד"ה לְמָשְׁחָה לגדולה עד כאן לשון רש"י :

משום דענין משיחה משמשת על הרוב ענין סיכה (בל"א שמירין) דלא יתכן כאן הוצרך לפרש דזה הוא ענין גדולה לתפארה (בו הערשאפטין) ואף על פי כן לא זזה מענין משיחה ממש כי כהונה גדולה באה לכתחילה לכם על ידי משיחת שמן המשחה :

פרשת חוקת

ד"ה לְמֵי נִדָּה למי הזיה כמו ° וַיַּדּוּ אבן בי לְיַדּוֹת את קרנות המזבח איכה ג' לשון זריקה עכ"ל רש"י :

המדקדקים הסכימו יחד דבמלת נִדָּה הוא השורש נָדַד אבל במלת וַיַּדּוּ וכן במלת לְיַדּוֹת אמרו שרשם יָדָה אכן רש"י אינו רוצה להרבות בשרשים לכן דעתו בשלשתם הוא השורש נָדַד ועניינם ענין אחד (בל"א פר וואגלין) כי האשה בימי נדותה נודדת ומיסב גלמודה וכן כאן למי נִדָּה (פר וואגילטי וואסר) והיינו לשון זריקה וכן וַיַּדּוּ לְיַדּוֹת :

ד"ה בִּגְוַע אחינו שם דבר הוא כמו במיתת אחינו ולא יתכן לפרשו כשמרתו אחינו שאם כן היו לנקוד בִּגְוֹעַ עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר בבלתי דביקות השם דבר הוא גְוַע בשני קמצי"ן כמו עָשָׁן ובדביקות עֲשַׁן העיר כן מן גְוַע בדביקות בִּגְוַע אחינו וזה במיתת אחינו (אין שטערבין פון אונזרי ברידר) והדר קאמר ולא יתכן ובולי בזה הקשה את עצמו דלמא בִּגְוֹעַ הוא לשון מקור ודין המקור לבוא תמורת לשון עבר וזה כשמתו אחינו (ווייא זיא זיין גשטארבן אונזרי ברידר) על זה תשני אלו הוי לשון מקור הוי לנקוד בִּגְוֹעַ הוי"ו בחולם :

ד"ה הַמּוֹרִים סרבנים לשון יוני שוטים מורים את מוריהם עד כאן לשון רש"י :

דהא ודאי אין לפרש מלת המורים מענין הוראת איסור והיתר שהרי בגנותן דיבר הכתוב לכן קאמר סרבנים (ווידר ספעניגיר) ובלשון יוני שוטים : ומה דקאמר עוד מורים את מוריהם הוא כמודבר אחר או כמו אי נמי ורצה לומר אף אם נאמ' דהוא ענין הוראת איסור והיתר ג"כ נכון ולאו בשבחן דיבר הכתוב אלא בגנותן שהורו לאוריהן והיינו שמיאנו בדברי מוריהן והורו בהיפוך :

ד"ה קַח אַהֲרֹן בדברים של ניחומים ובולי עד כאן לשון רש"י :

משום דענין לקיחה לא שייכא כי אם בדבר שאין בו רוח חיים ומיטלטל מיד ליד ולמעוטי גוף האדם דנושא את עצמו לכן קאמר בדברי ניחומים ורצה לומר כאשר תפייסנו בדברי ניחומים יחשב לך דבר זה כאלו לקחתו ביד ממש :

ד"ה כִּי גָוַע אַהֲרֹן אומר אני שמהתרגם דְהָא טועה הוא אלא אם כן מתרגם וַיִּרְאוּ וְאִתְחֲזִיאוּ שלא אמרו רבותנו כי זה משמש בלשון דְהָא אלא על מדרש שנסתלקו ענני כבוד וכדאמר רבי אבוהו אל תקרי וַיִּרְאוּ (בחירי"ק היו"ד

עושים

עושים פעולה בדבר אחר) (זיא זעהנטן איין אנדרין) אלא וַיִּרְאוּ (בצירי היו"ד והיינו מקבלים הפעולה מן אחר) (זיא זיין וואָרין גזעהן פֿון איין אנדרין) ועל לשון זה נופל לשון דְהָא לפי שהיא נתינת טעם לָמָה שלמעלה הימנו לָמָה וַיֵּרָאוּ (וואָרום זיין זיא וואָרין גזעהן) לפי שהרי מת אהרן אבל על תרגום וַחֲזוֹ כל כנישתא אין לשון דְהָא נופל אלא לשון אֲשֶׁר שהוא כגזרת שימוש אִי שמצינו אִם כלשון אֲשֶׁר כמו וְאִם מרוע לא תקצר רוחי והרבה מפורשים כזה *אִם חרוצים ימיו עד כאן לשון רש"י ; איוב כ"א

דברי רש"י מתבארין מעצמן רק הוספתי הניקוד וגם איזה מלות בלשון אשכנז כדי להבין הענין על נכון ; ואמנם כדי להבין דברי רז"ל מי הכריחום לדרש דוַיֵּרָאוּ נראה לי דקשיא להו דאין לפרשו כפשוטו וַיִּרְאוּ (זיא זעהנטן) כי נוע אהרן וכאמת הם לא ראו גויעת אהרן רק משה ואלעזר בנו שהיו עמו בהר וכמערה לכן קאמרי אל תקרי וַיִּרְאוּ (זיא האבין גזעהן) אלא וַיֵּרָאוּ (זיא זיין וואָרין גזעהן) כי במיתת אהרן נס נסתלקו ענני כבוד ; ומה שכתב עוד שהוא מגזרת שמוש אִי וכולי רצה לומר דרז"ל חלקו הלא כִּי לארבע לשונות אִי דלמא אלא דְהָא וכוונת רז"ל במלת אִי למלת אִם והיינו אֲשֶׁר (בל"א דאס) ; ובישן נוסחאות נמצא ברש"י שימוש אוֹ במקום אִי וחולם ויסיס כוונת רש"י דמצינו מלת אוֹ דמשמש במקום מלת אֲשֶׁר זה אינו חדא מה מייתי ראיה מן מלות אִם לא תקצר רוחי אִם חרוצים ועוד לא מצינו שחלקו רז"ל הלא כִּי למלת אוֹ ;

ד"ה ותקצר נפש העם בדרך בטורח הדרך שהוקשה להם אמרו עכשיו היינו קרובים ליכנס לארץ ואנו חוזרים לאחורנו כך חזרו אבותינו ונשתהו שלשים ושמונה שנה עד היום לפיכך קצרה נפשם בעינוי הדרך ובלשון לע"ז אנקרוט"ו"ט ולא יתכן לומר ותקצר נפש העם בדרך בהיותם בדרך ולא זכריה י"א
פירש במה קצרה שכל מקום שתמצא קיצור נפש במקרא מפורש שם במה קצרה כגון שופטים י"ר
*ותקצר נפשו בהם וכגון *ותקצר נפשו בעמל ישראל וכל דבר קשה על אדם נופל בו
קיצור נפש כאדם שטורח בא עליו ואין דעתו רחבה לקבל אותו הדבר ואין לו מקום זכריה י"א
בתוך לבו לגור שם אותו הצער ובדבר המטריח נופל לשון גודל שגדול הוא וכבד על איוב י"ר
האדם כגון *ונפשם בָּחֲלָה בִּי גדלה עלי ותִגְאֶה כשחל יצודני כללו של דבר כל לשון קיצור נפש בדבר לשון שאין יכול לסובלו הוא שאין הדעת סובלת עכ"ל רש"י ;

דברי רש"י מתבארין מעצמן ואף על פי כן להודעה יתירה אודיעך דכוונת רש"י שבי"ת במלת בַּדֶּרֶךְ משמש במקום מלת בשביל ולפי זה כאשר מוסיפין בקרא מלת טורח שבוא הכנת חיבור הפסוק על נכון וכאלו כתיב ותקצר נפש העם בשביל טורח הדרך אבל אי אמרינן הבי"ת במלת בדרך משמש כשימושה בכל מקום והיינו ענין תיך אם כן אף אם מוסיפין בקרא מלת טורח מכל מקום אין לשון חיבור עולה על נכון ; ומה שכתב עוד דאין לומר בהיותו בדרך וכולי בזה מקשה את עצמו דלמא לעולם אמרינן הבי"ת משמש שימוש תיך והא דאין מתוקן הלשון במלת טורח לחודא דלמא מוסיפין נמי מלת היותו ויהיה כאלו כתיב ותקצר נפש העם בהיותו בדרך על זה קאמר דלא יתכן וכולי שכל מקום שתמצא קיצור נפש וכולי עד סוף הדיבור ברש"י ;

ד"ה בְּעִיֵּי העברים לא ידעתי למה נקרא שמם עִיִּים ועִי לשון חורב הוא דבר הטיאוט במטאט (בל"א כעזין אדר קערי וויש) והעי"ן בו יסוד לבדה והוא מלשון יָעִים וְיָעָה ברד עד כאן לשון רש"י ;

אין לומר דכוונת רש"י דבמלת בְּעִיֵּי הוא בשורש העי"ן לבדה כי הסכמת המדקדקים כי לא נמצא שורש בלתי שני אותיות אלא רצה לומר שרשו יָעָה כדקאמר רש"י בעצמו והוא לשון וְיָעָה ברד רק נפלה היו"ד אות רא שונה מן השורש והה"א היא אות אחרונה ונשארה העי"ן לבדה בתכתב ; ובבר ... ... בעלי והרא"ס ... במלת בְּעִיֵּי שרשו עָיָה מלשון עִי השדה וגם הוא לשון חורבן ולא נפלה פי אם הה"א אות אחרונה מן השורש לבדה ;

ד"ה אֶת וָהֵב כמו אֶתְיָהֵב כמו שיאמר מן יָעַד וָעַד כן יאמר מן יָהַב וָהַב והוי"ו יסוד הוא כלומר את אשר יהב ל'הם והרבה נסים בים סוף עד כאן לשון רש"י :

משום דמלת אֶת משמשת על הרוב לחיבור ולדיבוק וזה לא יתכן כאן כי מלת וָהֵב בוי"ו בתחילה דהיא גם כן לחיבור ושני חיבורים נרדפים ותכופים זה אחר זה לא יתכנו לכן קאמר הוי"ו בו יסוד ומשום דלא מצינו שום שורש המתחיל בוי"ו ולכן מביא ראיה מן שורש יָעַד וכמו דאמרינן מן יָעַד וָעַד כמו כן אמרינן מן יָהַב וָהַב לפי זה הוי"ו ולאו לחיבור היא ושניהם כמלה אחת חשיבא והכל לשון עָבַר הוא אֶתְיַהֵב (איז ווארין געבין) אכן לדעת רז"ל דשני מבורעים שם האחד את ושם השני הֵב הוי"ו משמשת ספיר לחיבור אֶת וָהֵב אֶת וגו' הֵב :

ד"ה ונירם מלכות שלהם עד כאן לשון רש"י :

הוצרכתי לדעת כי יש מן המדקדקים אמרו כמלת ונירם הוא השורש יָרָה והיינו ענין השלכה מלשון ירה בים והנו"ן היא סימן לרבים וַנִּירָם (מיר הבין גווארפין זיא) אבל לדעת זאת קשה היאך יתכן אחריו מלת אָבַד דהוא גם כן פעל עבר כי לא יתכנו שני פעלים עוברים בזה אחר זה מבלתי וי"ו החיבור ביניהם לכן קאמר רש"י ונירם מלכות שלהם ורצה לומר פרשו נִיר והיינו ענין מלכות ומלת ונירם לאו פעל עבר הוא רק שם דבר ויתכן שפיר אחר מלה ונירם מלת אָבַד מבלתי וי"ו החיבור ביניהם כי מלת ונירם שם דבר הוא ומלת אָבַד הוא פֹּעַל עָבַר וכך ביאורו וַנִּירָם (אונ' איר קיניגרייך אָבַד ער איז פר לארין) עד חשבון :

ד"ה וַנַּשִּׁים שי"ן דגושה לשון שממה כך יאמרו המושלים וַנַּשִּׁים אותם עד כאן לשון רש"י :

לדעת רש"י במלת וַנַּשִּׁים הוא השורש שָׁמַם והמ"ם הכתובה היא שרשית והדגש שתוך השי"ן מורה חסרון מ"ם אמצעית השרש וכאלו כתיב וַנַּשְׁמִים אבל זה הפירוש הוא נגד הדקדוק כי לדעת רש"י הוצרכנו לומר הדגש שתוך השי"ן מורה חסרון אות שאחריה ובאמת אין דגש מורה כי אם חסרון אות שלפניה לכן הוצרכנו לומר כדעת ר' משה הכהן שאמרו הדגש שתוך השי"ן מורה חסרון אל"ף שלפניה ושרשו אָשַׁם מלשון אשם שומרון והיינו גם כן ענין חורבן וכאלו כתיב וַנַּאשִׁים (מיר הבין פר וויסט) :

פרשת בלק

ד"ה ויגר מואב לשון מורא כמו *גורו לכם ע"כ לשון רש"י : איוב י"ט

משום דבמלת ויגר הוא השורש גור ובא גם כן מזה השורש גור בארץ הזאת והיינו ענין דירה דלא יתכן כאן דמאי קא משמע לן והלא כבר ידעינן דמואב גר בארצו לכן הוצרך לפרש דזה הוא ענין מורא כמו גורו לכם ויגר מואב (דער מואב פארכט זיך :

ד"ה ויקץ מואב קצו בחייהם עד כאן לשון רש"י :

בדי שלא תפרש מלת ויקץ לפועל יוצא (דער מואב האט איין אנדין פר אוס ווערדינגש) דלא יתכן אחריו מלת מפני בני ישראל לכן קאמר רש"י קצו בחייהם ורצה לומר מלת ויקץ פועל עומד הוא (דער מואב האט זיך זעלבן זיין לעבין פר אוס ווערדינגט) ויתכן אחריו הטעם מפני בני ישראל :

ד"ה והוא יושב מִמֻּלִי תמיד כתיב קרובים להכריתנו ע"כ לשון רש"י :

רצה לומר אלו הוי מלת מִמֻּלִי דווקי ענין מול והיינו ענין נגד (נג'א קיגן) הוי לה כתב

ממולי מלא בוי"ו מלאפוס כמו מול אלהים ומדכתיב חסר וי"ו שמע מיניה להורות גם הלימוד ענין כריתה והיינו גם כן מלשון כי אמילם וערתי קא משמע לן וזה שמד יק קרובים להכריתנו :

ד"ה אוכל נַכֶּה בו אני ועמי נכה בהם דבר אחר לשון משנה מְנַכֶּה לו מן הדמים לחסר מהם מעט עד כאן לשון רש"י :

הוצרכת לדעת במלת נַכֶּה הוא השורש נָכָה והדגש שתוך הכ"ף מורה חסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש והנו"ן הכתובה היא סימן לרבים מדברים בעד עצמם וכאלו כתיב נַנְכֶּה ואם כן יקשה לרש"י פתח בלשון יחיד אוּכַל (איך וואר קענין) ומסיים בלשון רבים נַנְכֶּה (מיר וואָרין שלאגין) לכן קאמר רש"י אני ועמי נכה בהם ורצה לומר מלת אוכל קאי על עצמו ומלת נַכֶּה קאי על עמו וזה שכתב אולי אוכל נכה בו אני ועמי נכה בהם (איך אונ' מיין פאלק וואָרין מיט אננדיר קענין שלאגין אן זיא) :

ומה שכתב עוד דבר אחר וכולי רצה לומר להדבר אחר נראה הדגש שתוך הכ"ף לאו להורות חסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש רק הוא סימן ללשון פִּיעֵל הדגש והיינו מורה חוזק הפעולה והנו"ן הכתובה היא אות ראשונה מן השורש וא"כ הכל לשון יחיד הוא ומביא ראיה מן לשון המשנה מְנַכֶּה לו מן הדמים כי מלת מְנַכֶּה נקרא בינוני מלשון פִּיעֵל הדגש על משקל מְפַקֵּד : ומה שכתב עוד לחסר מהם מעט משום דקשיא ליה איכיה הדבר אחר דמלת נַכֶּה הוא מלשון פִּעֵל הדגש קשה והרי לענין הכאה (בל"א שלאגין) לא מצינו בכל המקרא כי אם בלשון הִפְעִיל ולשון הָפְעַל לכן קאמר לחסר מהם מעט ורצה לומר לענין חסרון מצינו במשנה מְנַכֶּה :

ד"ה וַתִּלָּחֵץ את עצמה וַתִּלְחַץ את אחרים את רגל בלעם ע"כ לשון רש"י ;

רצה לומר מלת וַתִּלָּחֵץ הראשון שהוא בדגש תוך הלמ"ד ומורה חסרון נו"ן סימן לשון נפעל ודווקא אותו לשון נפעל הדומה ללשון התפעל המורה פעולת עצמו וַתִּלָּחֵץ (זיא דרינגט זיך זעלבין) אבל מלת וַתִּלְחַץ השני שהלמ"ד בלא דגש והיינו לשון קל ופועל יוצא לדבר אחר וַתִּלְחַץ (זיא דריגנט) את רגל בלעם ;

ד"ה התעללתי וכולי נתבאר בפ' בא בד"ה התעללתי :

ד"ה כי יָרַט הדרך לנגדי רבותינו חכמי משנה דרשוהו נוטריקון יָרְאָה רָאֲתָה נָטְתָה בשביל שהדרך לנגדי כלומר לקנאתי ולהקניטני ולפי משמעו כי ירט הדרך לנגדי לשון רטט כי ראיתי בעל הדרך שחרד ומהר הדרך שהוא לכעסי ולהמרותי ומקרא קצר הוא כמו * ותכל דוד לשנא אחרינא יָרַט לשון רצון וכן ° על ידי רשעים ירטני מפיים ומנחם אותי על ידי רשעים שאינם אלא מקניטים עד כאן לשון רש"י : *שמואל ב' י"ג °איוב ט"ז

משום דלדעת רז"ל חכמי משנה לנוטריקון והיא נטתה את עצמה בהכנעה ובשפלות אל בלעם קשה היאך קאמר בלעם לנגדי והיינו להכעיסני לכן מוסיף רש"י לדעת חכמי משנה מלת בשביל שהדרך לנגדי ורצה לומר דעת רז"ל היא נטתה את עצמה בהכנעה בשביל בלעם שהלך לנגדי להקניטני :

ומה שכתב עוד לשון רָטֶט לאו למימרא שיהיו שניהם שורש אחד דזה אינו כי כוח שרשו יָרַט וכות רָטֶט אלא רצה לומר שני שרשים הם והמה ענין אחד כי שניהם הוא ענין חרדה ורעדה (בל"א ציטרין אדר איילין) : ומה דקאמר עוד ומקרא קצר הוא וכולי רצה לומר דהא בודאי ליכא למימר שהדרך בעצמו חרד כי לא תזוז הארץ ממקומ' א"כ ודאי מקרא קצר הוא והוצרכנו להוסיף מלת בעל וכאלו כתיב כי יָרַט בעל הדרך לנגדי וקאי אם כן החרדה על בלעם ומביא על זה ראיה כמו במלת ותכל שהיינו כספר לנקבה דלא יתכן כי דוד זכר הוי אלא הוצרכנו להוסיף מלת נפש כי נפש תבונה בכל מקום לנקבה וכאלו כתיב ותכל נפש דוד (דיא נפש דוד זיא האט גלוסט) כן ועל דרך זה הוצרכנו להוסיף גם כן כאן מלת

בעל

שפעל וכאלו כתיב כעל הדרך : וללשנא בתרא והיינו לשון פיוס לא חפר בקרא כלום וכך פיאורו כי יָרַט (ער האט שין אונ' וואול גפאלין) הדרך לנגדי :

ד"ה אוּלַי כמו לוּלֵא פעמים שאולי משמש בלשון לולא ע"כ לשון רש"י :

משום דמלת אוּלַי עיקרה לשמש על הספיקא כמו אולי יש חמשים צדיקים דלא יתכן כאן כי האתון בודאי נטתה לכן קאמר דמצינו לפעמים דמלת אולי משמש במקום מלת לולא (כלי"א ווערניס) והיינו ודאי :

ד"ה וְקָבְנוֹ לשון צווי קללהו לי עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה דבמלת וְקָבְנוֹ הוא השורש קָבַב והנו"ן היא תמורת אות הכפל כמו במלת חסדי ה' כי לא תמנו כאלו כתיב לא תממו אף כאן כאלו כתיב וְקָבְבוֹ (פלוך איס מיינט וועגין) :

ד"ה אֶקָּרֶה לשון התפעל עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה הדגש שתוך הק"ף מורה חסרון נו"ן סימן לשון נפעל ודווקא אותו לשון נפעל הדומה ללשון התפעל והיינו פעולת עצמו אֶקָּרֶה (איך וואר מיך זלבין פינין) :

ד"ה בְּנוֹ בְעוֹר וכו' יתפרש בסדרא זו בד"ה בנו בעור :

ד"ה הנה בָרֵךְ לקחתי אתה שואלני מה דיבר ה' קבלתי ממנו לברך אותם עד כאן לשון רש"י :

משום דמלת בָּרֵךְ משמש לשני ענינים לשון צווי וגם ללשון מָקוֹר וכתבו המדקדקים היכא דלא יתכן לשמש ללשון צווי כמו הכא דמשמעי תשובת בלעם או צריכנו להוסיף אות שלמ"ד ויהיה לשון מָקוֹר וזה שמדייק רש"י והוסיף. במלת ברך הלמד אתה שואלני מה דיבר ה' קבלתי ממנו לברך אותם (צו בענשין) ועין בד"ה שאחריו כי שייכים לסדרי :

ד"ה וּבֵרֵךְ כמו וּבֵרֵךְ וכן הוא גזרת רי"ש כמו * אויב חֵרֵף וכן * בוצע בֵּרֵךְ המהלל ומברך את הגוזל ואומר אל הירא כי לא תיענש כי שלום יהיה לך מרגיז הוא להקב"ה ואין לומר בֵּרֵךְ שם דבר שאם כן היה נקוד בפתח קטן (ר"ל סגול) וטעמו למעלה אבל לפי שהוא לשון פִּעֵל הוא נקוד קמץ קטן (ר"ל צירי) וטעמו למטה עד כאן לשון רש"י :

תלים ע"ד
שם י"ד

כתבו המדקדקים כי יש לשון אחד נקרא פִּעֵל הדגש וסימנו תמיד דגש תוך אות אמצעית מן השורש להורות חוזק הפעולה כוונה פעמים כזה פִּקֵּד (ער האט גשטרק אדר פרייט גזאכט) אכן כאשר יזדמן שתהיה אות אמצעית השורש אחת מן אותיות אחהע"ר שאינן מקבלות דגש אז תצטרף הדגש אל החיריק שתחת האות שלפניה ונעשה משניהם צירי וזה שכתב רש"י וּבֵרֵךְ רצה לומר בצירי תחת הרי"ש הוא כמו וּבִרֵּךְ כאלו כתיב הבי"ת בחיריק ודגש תוך הרי"ש וזה שכתב וכן הוא גזרת רי"ש רצה לומר כי כן דין הרי"ש שאינה מקבלה דגש ליצטרף הדגש אל החיריק שתחת הבי"ת ונעשה משניהם צירי ועל דרך זה אויב חֵרֵף במקום חִרֵּף וגולם בֵּרֵךְ במקום בִּרֵּךְ ויהיה כך ביאור הפסוק הנה בָּרֵךְ לקחתי איך הב גנומין צו בענשין) וּבֵרֵךְ (אונ' ער האט גבענטשט) ולא אשיבנה (איך קאן ניט ווידר קערין) : ומה שכתב עוד ואין לומר וּבֵרֵךְ שם דבר הוא וכולי בזה מקשה את עצמו דלמא לעולם מלת וּבֵרֵךְ שם דבר הוא ולאו לשון פִּעֵל עָבַר והצירי שתחת הבי"ת לאו לתשלום צירוף הדגש אלא דינה כך בהנהה הראשונה והיינו לענין דין שם דבר בֵּרֵךְ על משקל הֵלֵךְ בן שחר על זה קאמר שאם כן וכולי משום דקריאה לן שם דבר אות השנייה בסגול וטעמו שקורין טראפ למעלה היינו קודם נקודה אחרונה וא"כ לו היה וּבֵרֵךְ

שם דבר הוי למכתב הרי"ש בסגול וטעמו קודם נקודה אחרונה היינו קודם הרי"ש כזה וּבֶרֶךְ אבל עכשיו שהרי"ש בצירי וטעמו למטה אחר נקודה אחרונה אחר הרי"ש על כורחיך לשון פָּעַל עָבַר הוא וּבֵרֵךְ (ער האט געבענטשט) וצירי שתחת הבי"ת לתשלום הדגש כנזכר לעיל :

תלים ז' ד"ה **עָמָל** לשון עבידה כמו * הרה עמל * כי אתה עמל וכעס תביט לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום עד כאן לשון רש"י :

שם י'

דהא בודאי אין לפרש מלת עמל מענין עבודה ממש (בל"א איין ארבייט) וכי שבח הוא זה דמשבח בלעם שלא מצא המקום ב"ה עמל בישראל והלא בטיל המציאה לידי שעמום אלא ודאי ענין עבירה הוא וכדי שלא תקשה לכתוב לשון עבירה בשיא לכן מסיים רש"י לפי שהעבירה היא עמל לפני המקום לכך נקרא עבירה עמל :

שמואל ב' ט"ו ד"ה **ותרועת מלך בו** לשון חבה ורעות כמו ° רעה דוד וכו' עכ"ל רש"י :

דהא בודאי אי אפשר לפרש מלא ותרועה כמשמעו מענין חצוצרת וכי חצוצרות היו ביד כל אחד ואחד והלא לא היו חצוצרות כי אם ביד הלויים לכן קאמר רש"י שהוא ענין חיבה ורעות (בל"א גועלפעט) ופסיר היה שבח שהיה משרה שכינתו עם כל אחד ואחד :

איוב כ"ב ד"ה **כתועפות ראם לו** בתוקף רום וגובה שלו וכן ° וכסף תועפת לך לשון מעוז המה ואומר אני שהוא לשון ועוף יעופף המעופף ברום וגובה ותוקף רב הוא זה עד כאן לשון רש"י :

דעת דאשונה היא דעת האונקלים ומשום דאין סדין להמשיל ולהדמות כבוד המקום ב"ה לענין רְאֵם (בל"א וויזל טיר) לכן תירגם תוקפא ורומיה דיליה ורצונו לומר האל"ף במלת רְאֵם תתחלף בוי"ו וכאלו כתיב כתועפות רום לו וביאור הפסוק איביה דאונקלים כך היא ותועפת (דיא שטארקייט רום פון היך לו איז בו איהם) : ורש"י מסכים במלת רְאֵם שתתחלף האל"ף בוי"ו אכן במלת כתועפת קאמר רש"י אומר אני שהוא ענין עוף יעופף והיינו גם ענין התרוממות : אבן הוצרכת לדעת מה דקאמר ואומר אני לאו למימרא שיהיו שניהם שורש אחד כי במלת ותועפות הוא השורש יָעַף ובמלת יעופף הוא השורש עוף אלא רצה לומר אף שהמה שני שרשים מכל מקום ענייהם ענין אחד :

ד"ה **כעת יאמר ליעקב** וגו' עוד עתיד להיות עת כעת הזאת אשר תיגלה חיבתן לעין כל שהן יושבין לפניו ולמדים תורה מפיו ומחיצתן לפנים ממלאכי השרת והם ישאלו להם מה פעל אל וזהו שנאמר והיו עיניך רואות את מוריך דבר אחר אמר ליעקב אינו לשון עתיד אלא לשון הוה וכולי עין שם ברש"י גופיה :

רש"י מודיעך בזה אליביה הדבר אחר הוא מדרך המקרא כאשר רוצה לְדַבֵּר בדבר הרגיל להיות בכל עת אז יכתבהו בלשון עתיד ואף על פי כן איכו לשון עתיד ממש רק דבר הרגיל להיות כמו ככה יעשה איוב (אזו פלעגט ... איוב) וכן הכא כעת יאמר ליעקב (אזו פלעגט ער צו זאגן אלי צייט ליעקב) :

ד"ה **וְקַבֹּותֹו** אין זה לשון צִוּוּי כמו וְקָבְנוֹ אלא לשון עתיד אולי יישר בעיניו משם מלרע"ש בלע"ז עד כאן לשון רש"י :

הוצרכת לדעת כי שני מיני צִוּוּי המה מין הראשון הוא צִוּוּי גמור ושייך לְצַוֹּת על דבר מה שיש בכח וברשות **הַמְצֻוֶּה** לעשותה בכל עת שירצה ומין השני צִוּוּי עומד בלשון עתיד והיינו שֶׁמְּצַוֵּהוּ לעשות דבר מה שאין ביכולתו לעשות בכל עת שירצה רק כאשר יזדמן ותתנה כוח ידו לעשות וזה שכתב רש"י מלת וְקָבְנוֹ הכתוב למעלה צִוּוּי גמור הוא משום דמתחילה סברת בלק שיש ביכולת בלעם לקלל בכל עת שירצה לכן קאמר בלק וְקָבְנוֹ בלשון צִוּוּי גמור אבל עכשיו שנודע לבלק שאין בלעם ברשות עצמו רק ברשות המקום ב"ה לא צִוָּהוּ רק בלשון עתיד ולאו כהכרח רק אולי ירנס

ירנה בעיני המקום וזה וְקָבוֹתוֹ (דוא ווארעט פֿלוכין איס פֿיליכס ווארט נאט וועלין) :

ומה דרש״י משנה מלת וְקָבוֹתוֹ למלת תיקבנו הסיס דתלת וְקָבוֹתוֹ בעכתה לשון עבר הוא רק ססוי״ו מהפכה ללשון עתיד לכן קאמר רש״י **תִּיקָּבֶנּוּ** רנה לומר כאלו כתיב **תִּיקָּבֶנּוּ** והיינו עתיד ממש :

ד״ה **בְּנוֹ בְעוֹר** כמו למעינו מים ומדרש אגדה שניהם גדולים מאבותיהם בלק תלים ק״ד
בנו צפור אביו בנו הוא במלכות ובלעם גדול מאביו בנביאות
מנה בן פרס היה עד כאן לשון רש״י :

פירוש הראשון הוא דעת כל המדקדקים דמדרך המקרא לכתוב וי״ו נוספת כי מצד הדין למכתב בֶּן בעור בֶּן צפור למעין מים אכן לבעל המדרש אגדה נראה דאין נאה לסימנא בתורה וי״ו נוספת לכן דרשו הוי״ו כינוי לנסתר בלעם בְּנוֹ בעור זיין זון פֿון בעור והיינו שהיה בן לנביאות שהיה בלעם מנה בנביאות ובעור לא היה רק פרס היינו חצי מנה בנביאות כלומר שלא היה כל כך נביא גדול כמו בלעם וכן בלק בְּנוֹ זיין זון איז צפור במלכות שהיה בלק מנה במלכות וצפור לא היה רק פרס והוא חצי מנה במלכות כלומר שהיה בלק מלך וגדול יותר מן צפור :

ד״ה **מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ** חניותיך כתרגומו דבר אחר וכולי משכנותיך אף כשהן חרבין
לפי שהן משכון עליכם וכולי עד כאן לשון רש״י :

דע שאין שתרגום מחולק עם הדבר אחר בגוף השורש כי לדעת שניהם הוא השורש שָׁכַן רק מחולקים בהוראת הנקודה לדעת התרגום דמתרגם על מִשְׁכְּנוֹתֶיךָ בית מישרך והיינו חניותיך (בל״א דיין רואונג הויז פֿון ישראל) לא זזה חיריק המ״ם ממקומה מלשון מִשְׁכַּן אבל להדבר אחר תתחלף חיריק המ״ם לפתח כאלו כתיב מַשְׁכְּנוֹתֶיךָ מלשון רז״ל מַשְׁכּוֹנוֹ של לוה ביד מלוה וזה שמסיים לפי שהן משכון עליכם :

ד״ה **כַּאֲהָלִים** כתרגומו לשון טור ואהלות° נטע ה׳ בגן עדן לשון אחר נטע ה׳ ישעיה מ׳
כשמים המתיחים כאוהל שנאמר ° וימתחם כאוהל לשבת ולשון
זה אינו ראם כן היה לינקד כְּאֹהָלִים אל״ף בחולם עד כאן לשון רש״י :

משמע דרצה לומר כיון שבלשון יחיד אֹהֶל האל״ף בחולם לכן גם בריבוי דינו לינקד בחולם האל״ף וזה הוא נגד האמת כי מלת אֹהֶל הוא על משקל קֹדֶשׁ וכמו דאמרינן ממלת קֹדֶשׁ בריבוי קֳדָשִׁים ונשתנה החולם לקמץ חטף אמרינן נמי ממלת אֹהֶל בריבוי אֳהָלִים לכן נראה ברור ואמת דכך היתה גרסת רש״י ולשון זה אינו דאם כן היה לנקוד כאהלים ותו לא מידי ואיזה מגיה הבין דדעת רש״י האל״ף בחולם אבל איני כן כי דעת רש״י דאם כן הוה לנקוד האל״ף בקמץ חטף כַּאֳהָלִים כמו קֳדָשִׁים :

ד״ה **וְחִצָּיו יִמְחָץ** אונקלוס תירגם חציו של צרים חלוקי שלהם כמו בעלי בראשית מ״ט
חיצים מרי פלוגתא ימחץ לשון *ומחצה ברקתו שיחלקו את שופטי׳ ה׳
ארצם ויש לפתור לשון חיצים כמשמעו חציו של הקב״ה ימחץ בדמים של צרים כמו למען תלים ס״ח
*תמחץ רגליך בדם ואינו זז מלשון מכה כמו מחצתי שהצבוע בדם נראה כאלו מחוץ
וצבוע עד כאן לשון רש״י :

רצה לומר כדעת התרגום מלת **חִצָּיו** הוא השורש חָצָה (בל״א טאלין) וגם ימחץ כמו ומחצה והוא גם כן ענין חליקה וביאור הפסוק כך וחציו (זיין הלפֿט ימחץ ווארט ער טאלין)
ולדעת שנייה מורה דגש הצד״י אחנעית השורש ושרשו חָצַץ (בל״א פֿיילין) ומלת ימחץ הוא ענין נביעה וחציו (וייני פֿיילין ימחץ ווארט ער פֿארבין) :

ד״ה **וְקַרְקַר** לשון קירה כמו *אני קרתי *מקברת ביר נוקרתם *יקרוה עורבי מלכי׳ ב׳ י״ט
נחל פוריי״ר בלע״ז עד כאן לשון רש״י : ישעי׳ נ״א

לאו רצה לומר שיהיו כלם שורש אחד דזה אינו כי במלת קרקר הוא השורש קיר ובמלת קרתי הוא השורש קור משלי ל׳

קור ומן נוקישם הוא השורש נָקַר וכן במלת יקרוה אלא דלא לוחד כולם הוא ענין אחד ;

ד"ה וַיֵּרְדְּ מיעקב ועוד יהיה מושל אחר מיעקב עד כאן לשון רש"י ;

כדי דלא תטעה לומר במלת וירד מיעקב הוא השורש יָרַד מענין ירידה חס ושלום לכן קאמר רש"י ועוד יהיה מושל אחד ורצה לומר היו"ד היא לשמוש ושרשו רָדָה ונפלה הה"א בסוף השורש כדין כל שורש שסופה ה"א וַיֵּרְדְּ (איין גוועלטיגר) כמו כי הוא רודה בכל עבר הנהר ;

ד"ה בית פעור שפוערין לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי וזו היא עבודתו עד כאן לשון רש"י ;

רצה לומר כמו במלת כשב כבש מצינו לפעמים השי"ן קודם הבי"ת ולפעמים הבי"ת קודם השי"ן כן הוא במי במלת פעור אף דבכתב העי"ן קוד' הרי"ש מכל מקום נדון כאלו הרי"ש כתובה קוד' העי"ן וכאלו כתיב פָּרוּעַ מלשון יפרע ראש האשה והיינו ענין גלוי וזה שכתב על שם שפורעין וכולי ;

פרשת פנחס

ד"ה לאלוהיו בשביל אלהיו כמו *המקנא אתה לי °וקנאתי לציון בשביל ציון עד כאן לשון רש"י ; מדבר י"א / זכרי' א'

דהא בודאי אין לפרש הלמ"ד מן מלת לאלוהיו כשימושה בכל מקום לחיבור ולדיבוק דלפי זה תהיה משמע דהקנאה חס ושלום אל אלוהיו לכן קאמר בשביל אלוהיו ורצה לומר הלמ"ד בכאן תשמש במקום מלת בשביל לאלוהיו (פון גאטש וועגין) וכן וקנאתי לציון (פון ציון וועגין) וכן המקנא אתה לי (פון מיינט וועגין) ;

ד"ה צָרוֹר כמו זָכוֹר שָׁמוֹר לשון הֹוֶה תמיד עליכם לאויב אותם עד כאן לשון רש"י ;

משום דקשיא ליה לפי חיבור המקרא לענין צווי הוי למנקד זְכוֹר הזי"ן בשוא על משקל פְּקוֹד לכן קאמר כמו זָכוֹר שָׁמוֹר ורצה לומר מדרך שמקרא לכתוב לשון מָקוֹר היינו אות ראשונה בקמץ תמורת לשון צִוּוּי היינו אות ראשונה בשוא ; ובדי דלא תקשה לכתוב לשון צִוּוּי בהדיא צְרוֹר על זה קאמר לשון הֹוֶה תמיד עליכם לאויב אותם ורצה לומר אלו הוי כתיב צְרוֹר היינו צִוּוּי גמור לא היה החיוב לצרור רק על אחדא דרא כדין הַצִּוּוּי שהיינו רק לנוכח אבל עכשיו שהניח הקרא בלשון מָקוֹר צָרוֹר וענין הַמָּקוֹר כאשר שאינו כולל זמן ידועה אם כן בכל עת זמנו הוא והיינו לשון וְהֹוֶה (עס פֿלעגט בו זיין אלי צייט) וזה שכתב תמיד עליכם לאויב אותם ועין במשניות בבבא מציעא פרק בי"ת משנה טי"ת כדברי הנשון בעל תוי"ט בד"ה השב תשבם שכתב שם בשם הרמב"ם כדבריו וכן במקומות רבות ;

ד"ה הִצּוּ הִשִּׁיאוּ את ישראל לריב על משה לשון הפעיל ע"כ לשון רש"י ;

מה שכתב הִשִּׁיאוּ כוונתו על שי"ן ימין מלשון הנחש הִשִּׁיאַנִי והיינו ענין השפה ונרוי הִצּוּ (זיא הבין די ישראל אן גרהצט) (וכן כוונת רש"י במכות דף יו"ד סוף ע"א ד"ה כואלו ע"ש) ;

ומה שכתב עוד לשון הפעיל רצה לומר הדגש שתוך הצדי' מורה חסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש ושרשו נָצָה ואלו היה בתשלומו היה כתיב הִנְצִיהוּ על משקל הִפְעִילוּ ומכאן שבא בחסרון הנו"ן הוכרך לומר דאף על פי כן לא זז מלשון הפעיל הִצּוּ (זיא הבין מאכין קריגן) ;

ד"ה קַח לְךָ קחנו בדברים אשריך שזכית להנהיג בניו של מקום עכ"ל רש"י ;

משום דענין לקיחה לא שייכא רק בדבר שאין בו רוח חיי' ומיטלטל מיד ליד לאפוקי גוף האדם דהוא נושא

אם

את עצמו לכן קאמר קח: כדברים ורצה לומר כאשר תפייסני בדברי ויכוי יתבב לך זה כאלו לקחתי ביד ממש
ועל דרך זה ויקח יהושע :

פרשת מטות

ד"ה לא יַחֵל כמו לא יְחַלֵּל לא יעשה דברו חולין עד כאן לשון רש"י :

בעבור דלא תטעה לומר במלת יַחֵל היו"ד אות ראשונה מן השורש מענין תקוה ותוחלת דלא יתכן כאן לכן קאמר כמו לא יְחַלֵּל ורצה לומר שרשו חָלַל והיו"ד שימושית היא ומשפטו יְחַלֵּל
ובעבור קיצור הלשון חסרו למ"ד אחת הכפולה ושמו נקודתה שהיא השירי תחת החי"ת להורות חסרונה ונקודת החי"ת שהיא הפתח שמו תחת יו"ד שמושית (בל"א ער זאל ניט פר שווכין) וזה שסיים לא יעשה דברו חולין :

ד"ה הֵחָלְצוּ כתרגומו זְרִיזוּ לשון חלוצי צבא עד כאן לשון רש"י :

משום דמצינו גם כן ענין חליצה ממש שהיינו הפשטה והסרה כמו וחלצה נעלו דלא יתכן כאן לכן קאמר כתרגומו זריזו (בל"א וואפינט איך) :

ד"ה לא נִפְקַד לא נחסר ותרגומו לא שְׁגָא וכולי עד כאן לשון רש"י :

משום דשורש פָּקַד משמש ענינים רבים דלא יתכנו בכאן לכן קאמר דזה הוא כתרגומו לא שְׁגָא והיינו ענין חסרון לא נפקד (ער איז וואָרין גברעכט) :

ד"ה הַאַחֵיכֶם לשון תמיה עד כאן לשון רש"י :

משום דעיקר דין ה"א התמיה לנקדה בחטף פתח כזה הֲשֹׁפֵט כל הארץ ובמלת הַאַחֵיכֶם הה"א נ"כ לתמיה ואינה כי אם בפתח לחודא לכן הוצרך לומר דאף על פי כן לשון תמיה היא ורצה לומר כיון דין ה"א התמיה כאשר תזדמן ותבוא אחריה אות אל"ף לנקדה בפתח לחודא :

ד"ה לִסְפּוֹת כמו ספו שנה על שנה עד כאן לשון רש"י : ישעי' כ"ט

משום דמצינו אף תספה צדיק עם רשע והיינו ענין אסיפה וגויעה דלא יתכן כאן לכן הוצרך לפרש דמלת לספות הוא לשון ספו שנה והיינו ענין תוספת ורבוי (בל"א מערין) :

ד"ה לְצֹנַאֲכֶם תיבה זו מגזרת *צֹנֶה ואלפים כולם שאין בו אל"ף מפסיק בין נו"ן לצרי' ואל"ף שבא כאן אחר הנו"ן במקום ה"א של תלים ח'
צֹנֶה הוא מיסודו של ר' משה הדרשן למדתי כן עד כאן לשון רש"י :

משום דאיכא חד מאן דאמר דסבר דמלת לצאנכם הוא מגזרת צאן והא דהקדים הנו"ן קודם האל"ף הוא על דרך כבש כשב ורש"י אינו רוצה לפרש במוקדם ומאוחר לכן קאמר שהוא מגזרת צֹנֶה ורצה לומר שתי גזרות יש לו חדא צאן ותנייכא צֹנֶה והאל"ף היא תמורת ה"א וכאלו כתיב לְצֹנַהֶכֶם :

ד"ה וְיוֹרֵשׁ וכולי נתפרש בפ' שלח לך בד"ה יורשנה :

פרשת מסעי

ד"ה משכיותם וכולי נתפרש בפ' בהר סיני בד"ה ואבן משכית :

ד"ה מַסֵּכוֹתָם בתרגומו מַתְּכָתְהוֹן עד כאן לשון רש"י :

משום

משום דמצינו במשלי מְכַבָּה ויכה והיינו ענין עירוב ומזיגה והמ"ס היא או' ראשונ'ה הפירש כי שרשו הוא מָסַךְ דלא יתכן כאן דאם כן קשה הדגש שתוך הסמך במלת **מִכְּכּוּתָם** למה לי אלא ודאי שרשו נָסַךְ והדגש שתוך הסמך מורה חסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש וכאלו כתיב מנסכותם והמ"ס לאו שרשית רק לתואר השם וזה כתרגומו מרכתהון (בל"א איר גיסונג) :

ד"ה **וְעָבַר צִנָּה** וכולי נתפרש בפ' לך לך בד"ה הרה נסו :

ד"ה **אֲשֶׁר יְנַחֲלוּ** לכם בשבילכם כל נשיא ונשיא אפוטרופוס לשבטו ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון ומה שהם עושים יהיה עשוי כאלו עשאום שלוחים ולא יתכן לפרש לכם זה ככל לכם שבמקרא שאם כן היה לו לכתוב יַנְחִילוּ לכם יִנְחְלוּ משמע שהם נוחלים לכם ובשבילכם ובמקומכם כמו ה' ילחם לכם עד כאן לשון רש"י :

דברי רש"י מתבארין כשכתן דמלת יִנְחֲלוּ בשוא לשון פועל עומד בעצמו (בלייבט אין דעם מאן זעלבין) אם כן הוכרכנו לומר אלא לכם בשבילכם אבל אי הוי כתיב יַנְחִילוּ בחיריק תחת הח"ת והייט לשון הפעיל דהוא לשון פועל יוצא (ער ווארקט אן איין אנדרין) או הוי אלא לכם כפירושה בכל מקום (כו אייך) ועל דרך זה תפרש ד"ה לִנְחוֹל גם ד"ה לְנַחֵל :

ראשות כ"ו ד"ה **וְהִקְרִיתֶם** אין הקרייה אלא לשון הזמנה וכן הוא אומר *כי הקרה ה' לפניך עד כאן לשון רש"י :

בעבור דמצינו הרבה בני אדם מחרפים ומגדפים כאשר דרואין מִקְרֶה בפתע כתאום אזי רוצבים שכעסה ונתהוה מעצמו וחלילה לנו לומר כן אין מִקְרֶה בלתי מַקְרֶה ובלתי מְסַבֵּב והוא השם הנכבד ב"ה אלא שיש סיבות מהן קרובות מהן רחוקות לכן קאמר אין הקרייה אלא לשון הזמנה ורצה לומר בכוונת מְכַוֵּן נתהוה דבר ההוא ומביא ראיה מפסוק כי הקרה ה' לפניך דשמ"ך שם הנכבד אבל מלת הקרה שמעת תיכיה כי הוא הַמְסַבֵּב :

ד"ה **בִּצְדִיָּה** בכמנא במארב עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר היו"ד נָעָה במלת צְדִיָּה היא תמורת ה"א אות אחרונה מן השורש צָדָה ותירגם אונקלים בְּכַמְנָא והיינו בלשון הקודש במארב (בל"א לגין) (אדר לויארין) וכן במסכה מכמינים לו פדים :

ד"ה **לָנוּס** כמו לָנָס כמו שׁוּבֵי מִלְחָמָה נוגי ממועד ששבו מן המלחמה כי מולים היו כאשר האמר שוב על שֶׁשָּׁב כבר ומול על שֶׁמָּל כבר כן תאמר לָנוּס על מי שֶׁנָּס וקורהו נוס כל ומד טוברח וזאכם האמר לָנוּס לברות והפרשהו לא תקחו כופר למי שיש לו לברוח לפטרו מן הגלות לא ידעתי היאך יאמר לשוב לשבת בארץ הרי עדין לא נָס ומהיכן ישוב עד כאן לשון רש"י :

החילת דברי רש"י אין צריכן ביאור כי בעיניך ראית שהחליף רש"י המלאפום במלת לָנוּס לקמץ וכאלו כתיב לָנָס לשון עבר ומביא על זה ראיות שׁוּבֵי נוגֵי מוּל בכולם תתחלף המלאפום לקמץ וכאלו כתיב שָׁב נָג מָל לשון עבר : ומה שכתב עוד וקורהו נוס וכולי בזה מקשה את עצמו לכתוב בהדיא לָנָס לזה קאמר וקורהו נוס כלומר מוברח ורצה לומר להכי כתיב לָנוּס לשון פָּעוּל בעבור שהוא נָס כבר ומוברח ליושב בכל עת בעיר מקלטו שייך בו שפיר נמי נוס לשון פָּעוּל :

ומה שקאמר ואם תאמר לנוס לברוח וכולי גם בזה מקשה את עצמו דלמא תלת לָנוּס לשון מקור עם שימוש הלמ"ד הוא ואמרו המדקדקים מָקוֹר עם שימוש הלמ"ד ענייני לשון עתיד ויהיה פירוש הפסוק לא תקחו כופר וכולי (איר זאלט ניט כופר אנ' וועלט איס גר ניט לאזין לאפין א)

ערי

:...

הרי מקלט על זה קאמר לא ידעתי היאך יאמר לשוב לשבת בארץ (גו ווידר קערין) הרי עדין לא נס והיאך ישוב :

נשלם פרשת מסעי עם חומש הפקודים • בעזרת סומך ותומך לנדודים :

פרשת דברים

ד״ה **הואיל** התחיל כמו הנה ° נא הואלתי עד כאן לשון רש״י : בראשית י״ח

אין כוונת רש״י לומר דמלת הואיל היא ענין התחלה ממש דזה לא מצינו בשום מקום אבל זה מצינו דמלת הואיל משמש לענין חשק ורצון לכן אמרו המדקדקים כאשר תתעורר נפש המשכלת להתחיל דבר מה בחשק ורצון טוב שייך בו לשון הואיל (ער האט זיך כווילינט אן גו פאנגין) וכן הנה נא הואלתי וזה גם כן כוונת רש״י :

ד״ה **ואשימם** חסר יוד למה שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי דייניהם שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה ע״כ לשון רש״י :

רבים מקשים והלא במסורה נמסר ואשימם מלא יו״ד וכן מסכימים כל ספרי מדוייקים ואני מוסיף להגדיל הקושיא דלדעת רש״י להורות הלימוד שאשמותיהם וכולי אם כן כוונת רש״י להחליף מלת ואשימם מן שי״ן שמאל לשי״ן ימין וכאלו כתיב ואשימם לפי זה מה נפקא מיניה אם הוא מלא יו״ד או חסר יו״ד והלא בימין ושמאל תליא מלתא וכאשר עיינתי מצאתי בחזקוני דמלא גרסת רש״י חסר אל״ף ואף שהוא מחזק אותה הגרסא לשבשתא מכל מקום נראה בעיני להחזיקה ולקיימה כדי להשוות דעת רש״י לדברי המסורה אשר אנחנו נשענו עליהם ואמינא דקשה לרש״י מדהוי למכתב ואתן ראשים עליכם כדכתיב בפסוק שלאחריו ולמה כתיב ואשימם אלא ודאי כוונת הפסוק להחליף מלת ואשימם מן שי״ן שמאל לשי״ן ימין וכאלו כתיב ואשימם ולהורות ענין אשמה ומשום דלפי זה הוצרך למכתב שני אלפי״ן אחת לשורש ואחת לשימוש כזה ואאשימם על זה קאמר רש״י חסר אל״ף ורצה לומר מדרך המקרא להשמיט אל״ף אחת מפני פגישת שני אלפי״ן יחד ונקודתה היינו הפתח ניתן תחת הוי״ו להורות החסרון ושפיר נלמד אשמותיהם וכולי והמגיה לא היה בקי בדקדוק ולא הבין כוונת רש״י דתליא הדבר בימין ושמאל רק סבר דתליא מלתא ביו״ד מלא וחסר ואין הדבר כן רק כאשר כתבתי הוא האמת וברור :

ד״ה **שמוע** וכולי נתפרש בפ׳ פנחס בד״ה צרור :

ד״ה **לא** העריצין לשון שבירה כתרגומו לא תתברין ודומה לו ° בערוץ נחלים לשכון שביר נחלים עד כאן לשון רש״י : איוב ל׳ ו׳

משום דתכינו דשורש ערץ משמש גם כן ענין חוזק וקושי כמו ראיתי רשע עריץ דלא יתכן כאן הוכרח לפרש דזה הוא ענין שבירה בל״א (ברעכין) :

ד״ה **ה׳ ילחם** לכם בשבילכם נתפרש בפ׳ מסעי בד״ה ינחלו לכם :

ד״ה **לראותכם** וכו׳ נתפרש בפ׳ בשלח בד״ה לנחותם ובפ׳ נשא בד״ה לצבות :

ד״ה **התאנף** נתמלא רוגז עד כאן לשון רש״י :

משום דתכינו שורש אנף והוא שם למין העוף כמו החסידה והאנפה ונקרא כך משום דהיא בטבעה רגזנית לכן שייך גם כן לשמש בענין רוגז וחימה התאנף :

ד״ה **ותהינו** לשון הנני ועלינו אל המקום הזה כלומר נזדמנתם ע״כ לשון רש״י :

משום דמלת ותהינו הוא על משקל עשינו ואם כן אפשר לטעות ולומר כיון דמלת עשינו הוא השורש עשה הכי נמי במלת ותהינו הוא השורש היה מלשון תוהו ובוהו דלא יתכן כאן לכן קאמר שהוא לשון הננו ורצה לומר הפי"ו לאו שרשיות הם רק שמושיות שייך לנוכחים ותהינו (איר האט אייך אן גיברעט) :

ד"ה תכרו לשון מקח וכן אומר כריתי לי שכן בכרכי הים קורין למכירה כירה: עד כאן לשון רש"י ;

משום דמצינו דמשמש פירוש כרה גם כן לענין חפירת ארץ כמו כי יכרה איש בור וכן בד"ר רז"ל להביא כורה אחר כורה דלא יתכן כאן וכי יתעכבו כל כך עם עד שמחויבים לחפור בארות לכן הוצרך לומר דזה הוא ענין מכירה (בל"א קאפין) ומביא ראיה מכרכי הים ;

ד"ה יירשום לשון הוה כלומר נתתי בהם כח שהיו מורישים אותם והולכים עד כאן לשון רש"י ;

משום דמלת יירשום היו"ד שבראשה היא סימן לעתיד ובאמת כוונת הפסוק על לשון עבר לומר שכבר הורישו אותם לכן קאמר לשון הוה ורצה לומר לפעמים תמצא לשון עתיד לא לעתיד ממש רק ללשון הוה (בל"א עז פלעגט ני זיין פיל מאל דער פאר) וזה שקאמר כלומר נתתי להם כח כאלו יאמר נתתי להם כח בכל עת שהיו מורישים אותם ורמז רש"י במלת והולכים כאלו יאמר בכל עת וכן יירשום בכל עת :

ד"ה החרם לשון הוה כמו הלוך ובלות עד כאן לשון רש"י :

כתבו המדקדקים לשון צווי ולשון מקור שניהם יבואו על משקל וצורה אחת ובוצריך להבין ענין חיבור המקרא וכאן דכתיב בריש מלת המחרים לשון עבר אם כן על כורחך מלת החרם דכתיב בתריה לאו צווי היא כי אין לצוות על מעשה העבר לכן קאמר רש"י לשון הוה ורצה לומר מלת החרם לשון מקור (בל"א פר וויסן) ונקרא המקור אצל רש"י לשון הוה בעבור שאין המקור כולל זמן מיוחד אם כן בכל עת ומנו הוא והיינו לשון הוה כאשר כתבתי לעיל בפ' פנחס בשם הגאון בעל תוספת יום טוב בד"ה ברור ומביא רש"י ראיותיו מן הלוך בלות כי כולם המה לשון מקור מלשון הקל הידועה ומפורסם :

פרשת ואתחנן

ד"ה ויתעבר ה' נתמלא חימה עד כאן לשון רש"י :

משום דשורש עבר משמש על הרוב ענין העברה (בל"א איבר פארין) דלא יתכן כאן הוצרך לפרש דהכינו שורש עבר לשמש גם בענין חימה ורוגז ויתעבר (ער האט גצארנט) :

ד"ה ילמדון ילפון לעצמן ילמדון יאלפון לאחרים עד כאן לשון רש"י :

מלות ילפון יאלפון המה דברי התרגום ורש"י נותן טעם למה התרגום תרגם מלת ילמדון הפעם מן הראשון וקאמר הכי מלת ילמדון הראשון שאין דגש תוך המ"ם הוא מתבנית הבנין הקל והוא לשון קל והיינו פועל עומד בעצמו ומה שם רגש ילפון וכתב רש"י עליו לעצמן (זיא זאלין זיך זעלבין לערנין) אבל מלת ילמדון השני שהוא דגש תוך המ"ם ונקרא לשון כבד והיינו פועל יוצא לכן תירגם יאלפון ומפרש רש"י דבריו לאחרים (זיא זאלין מיט אנדרי ווייטר לערנין) :

ד"ה אל קנא מקנא לנקום ובולי ע"כ לשון רש"י :

משום דשורש קנא משמש גם כן לענין הקנאה כמו המקנא אתה לי דלא יתכן כאן לכן הוצרך לפרש דזה הוא ענין נקמה :

ד"ה

ד"ה לא ירפך מלהחזיק בך בידיו נלשון לא ירפך לשון לא יפעיל הוא לא יתן לך רפיון לא יפריש אותך מאצלו וכן אחזתיו ולא ארפנו ש"א ינקד ש"ה ג׳
ארפנו כל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל ומתפעל כמו *הרפה לה תן לה רפיון מלכים ב׳ ד
הרף ממני התרפה ממני עד כאן לשון רש"י : דברים ט׳

מה שכתב לא ירפך לשון לא יפעיל רצה לומר מדנקוד היו"ד בפתח כמו כתלת ארפנו על כורחך לשון הפעיל הוא כי כן משפט אותיות האיתן כלשון הפעיל לינקד בפתח כמו אפעיל יפעיל וכו׳ :

ומה שכתב עוד לא יתן לך רפיון וכולי טרם שאבינך דברי רש"י אסביר לך מדרך משל כאשר תראה אדם שפל וחלש נסמך אצל אדם גבור וחזק אף דאין כוונת הגבור לבנין על החלש בפועל ממש מכל מקום אימת הגבור נופלת על הבריות ולא תגע אל החלש שום רפיון ואם כן כפי הנראה הוא לשון מפעיל (דער גבור מאכט אים בשינן) ואליביה דבאמת החלש הוא מתפעל על ידי עצמו ואין הגבור עושה בו שום פעולה בפועל ממש והשתא תבין דברי רש"י משום דקשיא ליה ואלא ענין רפיון פועל עומד כשבמו הוא וסי"ך יתבן בו מלת ירפך לשון הפעיל לזה קאמר לא יתן לך רפיון וכולי ולא יפריש אותך מאצלו וכל לשון רפיון מוסב על לשון מפעיל כפי הנראה ואף על פי כן באמת הוא לשון מתפעל :

ד"ר הנסה אלוהים הכי עשה שום אלוה לבוא לקחת וכולי כל ההי"ן הללו לשון תמיהות הן לכך הן ננקדות בחטף פתח הנהיה הנשמע הנסה עכ"ל רש"י :
כוונת רש"י לומר הנסה היא תמיה שאינה מתקיימת ר"ל שמדייק וכו׳ שום אלוה עשה (האט דען אלוה גיטאן) לבוא לקחת גוי מקרב גוי כי באמת לא עשה ועין פ׳ לך לך בד"ה ויפיל על פניו שם פירשתי היטב החילוק שבין תמיה מתקיימת לאינה מתקיימת : ומה שכתב עוד כל ההי"ן וכולי דיוקא את לאשמועינן דווקא שנקדו בחטף הוא דמשמשין לתמיה אבל היכא שנקדו בפתח לאודאה ודבא אקריבן את הא משמשות לידיעה כמו השמים (דיא הימל) :

ד"ה הראית וכולי נתפרש בפרש׳ תרומה בד"ה מראה בהר :

ד"ה אז יבדיל נותן לב להיות חרד לדבר וכולי עד כאן לשון רש"י :
משום דקשיא ליה היו"ד ברפה מ"ט יבדיל מורה שהוא לשון עתיד (ער ווירט אב שיידן) ותאמר פה לא הפסיק על לשון עבר כי משה כבר הבדלם לכן קאמר נותן לב וכולי ורצה לומר היו"ד במלת יבדיל לאו סימן עתיד ממש היא רק נקראת יו"ד המחשבה (דר האט גידאנקין גיהאט אב צו שיידן) וכן פי׳ רש"י בפרשת בשלח בד"ה אז ישיר :

ד"ה מזרחה שמש לפי שהוא דבוק נקודה הרי"ש בחטף מזרח של שמש מקום זריחת השמש עד כאן לשון רש"י :
מזרחוי למרחב מזרחה קויין מתם הרי"ש כיב זיב בקרא דלקמן מעבר לירדן מזרחה אלא שינה הכתוב ממזרחה למזרחה הרי"ש בשוא על כורחך מורה השינוי חסרון מלת של וכאלו כתיב מזרח של שמש (אויף פיינינג פין דר זון) וזה נקרא דבוק כי הותה המלה שבה אותה השינוי היא תמיד דבוקה למלה שאחריה : ומה שכתב רש"י בחטף רצה לומר שוא פשוט ובעבור כי דין השוא פשוט לקרותא בחטיפה וכמהירות לכן דרך רש"י לקרות לשוא פשוט חטף (ועין בפ׳ משפטים בד"ה וזבח לאלקים) לכן אמר המדקדקים קראו לשוא פשוט שוא ולשוא עם הפתח נסומכים קראו חטף ועם הסגול בסומכים קראו חטף סגול ולקמץ בסומכים קראו חטף קמץ :

ד"ה ואת תתשת כחי כנקבה שנצטערתי עליכם ורפיתם את ידי כי ראיתי שאינכם חרידים אליו מאהבה וכי לא היה יפה לכם ללמוד ממפי הגבורה ולא ללמוד ממני עד כאן לשון רש"י :
כבר ידעת דנוכח הזכר הת"ו בקמץ כמו אתה ולנקבה התי"ו בשוא כמו את ואם כן זאתה מדבר מבעי ליה דקא מסביר נגד זכר לכן כתב דקאמר משה התשתם כחי כנקבה וכולי :

ד"ה **לא את** אבותינו כרת ה' וגומר כי אתנו פנים בפנים דבר ה' עמכם א"ר ברכיה כך אמר משה אל תאמרו אני מטעה אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה בין המוכר ללוקח הרי הלוקח עצמו מדבר עמכם עד כאן לשון רש"י :

רבים מקשים דהוי לרש"י גם כן הרי המוכר עצמו דיבר עמכם והוי קאי על הקב"ה ולא הלוקח ואני רוצה להקשות דלפי פשוטו פנים בפנים דיבר ה' עמכם ממש ודווקא הוא הרי דברי רש"י סותרים להדדי בפ' כי תשא כי שם כתיב ודיבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו ועירש רש"י שם דלאו ממש הוא שאין כבוד השכינה לדבר עם ההדיוט פנים אל פנים רק הדיוט שומע מאליו ועוד קשה דלפי פשוטו פנים בפנים ממש הוא אם כן עדיפא להו בשביל השכינה מדבר עצמו עמהם ואם כן המשל דר' ברכיה הוא לפנם אלא ודאי חדא קושיא מתרצא לחברתה ורש"י לא טעה ח"ו ומשום דקשיא ליה כי שם פירש שאין כבוד השכינה לדבר עם ההדיוט ממש רק שומע מאליו והאיך קאמר הכא פנים בפנים דיבר ה' עמכם והלא עם משה מניא לא דיבר בפועל ממש לכן מביא רש"י המשל דר' ברכיה דהאמת פנים בפנים לאו דווקא הוא ומלת עמכם קאי על משה כי היה הסרסור וגם הלוקח אני הייתי מדבר עמכם :

ד"ה **בכל** מאודך בכל ממונך וכו' דבר אחר בכל מאודך בכל מדה ומדה שמודד לך הוי מודה לו עד כאן לשון רש"י :

לפירוש ראשון בכל ממונך שרשו מְאַד (בל"א פֿילהייט) ולדבר אחר שרשו מָדַד כמו דלתי"ן רק שמד ך הדקדוק לבוא הל"ך תמורת אות הכפל כמו יְמַאֲכוּ כמו מים שרשו מַיִם וכאלו כתיב יְמוּסַּד אף כאן כאלו כתיב מודודך וזה שכתב בכל מדה ומדה כי במלת מדה הוא השירש מָדַד :

ד"ה **לא תְחָנֵם** לא תתן להם חן וכו' דבר אחר לא תתן להם חנייה בארץ עד כאן לשון רש"י :

ללשון ראשון שרשו חָנַן אלא שנפלה נו"ן שנייה כדרך שנפלה במלת הֵן (בל"א לייטזעליגן) ולדבר אחר שרשו חָנָה בה"א בסוף ונפלה הה"א דבסוף כמו שנפלה במלת וַיִּחַן (בל"א חיין רואיכג) :

פרשת עקב

ד"ה **והיה** עקב תשמעון אם המצות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון עכ"ל רש"י :

רבים מקשים היאך קאמר אם המצות קלות וכי תלוי הדבר בספיקא אכן אודיעך שהמדקדקים ובראשם הרב בעל חובת הלבבות משמשים הרבה במלת אִם בלשון אף על פי וכן קשה לרש"י דהוי למכתב למען תשמעון לכן קאמר רש"י אִם המצות קלות שאדם דש בעקביו כאלו יאמר אפילו מצות קלות שאדם דש בעקביו אף על פי כן תשמעון :

ד"ה **וְשָׁמַר** ה' ישמור לך הבטחתו עד כאן לשון רש"י :

כדי דלא תטעה לומר הוי"ו במלת וְשָׁמַר היא לחיבור (בל"א אונ' ער האט גהיט) ובאמת כוונת הפסוק על לשון עתיד לכן קאמר ישמור לך הבטחתו ורצה לומר הוי"ו היא וי"ו המהפך עבר לעתיד וְשָׁמַר (ער ווארט היטן) וכאלו כתב ישמור היינו כתיב גמור :

תלים כ"ב בראשית י"ד ד"ה **עשתרות** צאנך מנחם פירש * אבירי בשן מבחר הצאן כמו ° עשתרות קרנים לשון חוזק ואונקלוס תירגם ועדרי ענך ורבותינו אמרו למה נקרא שמם עשתרות שמעשרות את בעליהן עד כאן לשון רש"י :

בין לדעת מנחם ובין לדעת אונקלוס הוא השורש עַשְׁתֵּר היינו ארבע אותיות שרשיות על משקל פַּרְנֵס רק שמחולקים בענין פירוש וביאור המלה לדעת מנחם הוא לשון חוזק ולדעת אונקלוס הוא ענין עֵדֶר אבל רז"ל לא רצו להסכים בזה שיהא שורש בן ארבע אותיות רק בן שלש אותיות ובאמת שפירש

עֲשַׁר והא"ו היא סימן לנקבה וכאלו כתיב עֲשֶׂרֶת (ווא מאכט רייך) והא דקדמה התי"ו קודם הרי"ש כבר כתב הרב המזרחי בפ' בראשית בד"ה שרים כנס בעל הפליאה כנס שאין מוקדם ומאוחר בפסוקים כך אין מוקדם ומאוחר באותיות ;

ד"ה וְהָמָם נקוד כולו קמץ לפי שאין מ"ם אחרונה מן היסוד והרי הוא כמו וְהָם אותם אבר *וְהָמַם גִּלְגַל עֶגְלָתוֹ כורו יסוד לפיכך הֶצִּיו קמץ וְחֶצְיוֹ פתח כשאר פָּעַל של שלש אותיות עד כאן לשון רש"י ; ישעיה כ"ח

מה דקאמר רש"י והרי הוא כמו וְהָם אותם לאו למימרא שיהיה שרשו רק הַם שתי אותיות זה אינו דלא היינו שורש בשום מקום כאופן שלש אותיות אלא רצה לומר שכאן שהוצרכה המלה לשימוש מ"ם סופית ננזרת המלה אותם ובאמת מצד הדין היה לו לכתב וְהֶמֶמָם רק שכבד על הלשון לכתוב שלש אותיות דומות ורצופות לכן השמיט הכתוב מ"ם אמצעית השורש ונשאר וְהָמָם כמו קמץ אבל וְהָמַם גלגל עגלתו דישעיה דלא צריך זה לשימוש מ"ם אותם נשאר השורש בשלמו' וְהָמַם בקמץ ופתח כדין כל פָּעַל של שלש אותיו' שרשיו' ;

ד"ה זֵית שמן זיתים ד.עושים שמן עד כאן לשון רש"י ;

הוצרכת לדעת כי דין המלה בעצמה לינקד הזי"ן בפתח והיו"ד בחיריק כזה זַיִת והנה שכתוב לכתוב זֵית הזי"ן בצירי ואם כן אפשר למטעי ולומר שהינו מורה ענין הדביקות וכאלו כתיב זית של שמן (אֵל בער פון שמן) וזה הוא נגד האמת כי אפכא הוא השמן בא מן הזתים ולא זיתים מן השמן לכן קאמר זיתים שעושים שמן ורצה לומר שהינוי לזר מחסב ולא להורות ענין הדביקות כי מלינו כמה פעמים דביקות במקום המוכרת כמו אם אתן שנת לעיני ויש להן דרש נגלה או נסתר ; ועין בתחלת פ' כי תבוא ;

פרשת ראה

ד"ה אֶת הַבְּרָכָה כתרגומו יַת מְבָרְכַיָא את המברכים על"ל רש"י ;

משום דקשיא ליה היאך יתכן בענין הברכה מלת וְנָתַתָּ והלא הברכה לא תושגה בחושים הגשמיים רק תושגה בחוש השכל לכן קאמר כתרגומו יַת מְבָרְכַיָא וכתב עוד את המברכים כי כן דרך רש"י לפרש דברי התרגום בלשון עברי (דוא זאלסט געבן דיא בענשיר) היינו האנשים המוחדים על הברכה והמה בעצמם בעלי גשמיים ושייך בהן ספיר מלת וְנָתַתָּ ;

ד"ה אַחֲרֵי דֶּרֶךְ מבוא השמש להלן מן הדרך לצד מערב וטעם, המקרא מוכיח שהם שני דברים שננקדו בשני טעמים אחרי נקוד בפשטא וְדֶרֶךְ נקוד במשפל והוא רגוש ואם היה אחרי דרך דבור אחד היה נקוד אַחֲרֵי בִמְשָׁרֵת בשופר הפוך ודרך רפה עד כאן לשון רש"י ;

כתבו המדקדקים כל תיבה שמתחלת באחת מן אותיות בג"ד כפ"ת דינה לבוא דָגֵשׁ כתובה כזה בְּרֵאשִׁית תְּרוּמָה וכן כולם אבל כאשר יזדמן לבוא לפני התיבה שראשה בג"ד כפ"ת תיבה שסופה אחת מן אותיות אהו"י אז בטל הדגש מן אותיות בג"ד כפ"ת כמו על פְּנֵי כָּל הארץ אף שהכ"ף במלת כָּל היא מן אותיות בג"ד כפ"ת מכל מקום היא בזולת דגש בעבור היו"ד דכם ף מלת פְּנֵי הכתיבה לפניה ואחרו המדקדקים הטעם משום דמשפט הדגש לְמַהֵר עם האות שלפניה אל האות שבה הדגש ואם כן אין היה דגש תוך הכ"ף במלת כָּל הוצרכנו לְמַהֵר במלת פְּנֵי הכתובה לפניה וחיישינן דלמא תתבלע היו"ד במלת פְּנֵי שהיא אחת מן אותיות אהו"י ותמצול חס ושלום בשם הנכבד והנורא הבא מן אותיות אהו"י ; ובכל זה דוקא כשהתיבה הסופה אחת מן אותיות אהו"י בטעם מְשָׁרֵת כמו מהפך הנקרא אצל רש"י שופר הפיך כי כן דין הַמְשָׁרֵת לְמַהֵר וחיישינן שפיר להבלעת אות אהו"י אבל כשהתיבה שסופה אות אהו"י בטעם מֶלֶךְ כמו פשטא ודין המלך לעמוד כנגינתו תו ליכא למיחש להבלעת אות אהו"י

אהו"י לכן ספיר התיבה פראשה בג"ד כפ"ת דגושה : **לזה** כיון רש"י במה שכתב וטעם המקרא מוכיח וכולי ורצה לומר הלא היה אחרי דרך דיבור אחד ושייכים להדדי הוי **יְנַקֵּד אַחֲרֵי** במסורת היינו מהפך ופשט"א מן **דרך** דפה היינו בלתי דגש בתוכה אבל עכשיו שמלת אחרי נקוד בפשטא היינו מלך ומפסיק כמלת אחרי לפי זה מלת **דרך** שאחריה ספיר דגושה כי לא שייכים להדדי ופני דבורים המה אחריו (וויט לוופקיין > ודך כירדן) הוכרפתי להאריך כדי להבין ולהרגין היטב דברי רש"י :

ד"ה פן תִּנָּקֵשׁ אונקלוס תירגם לשון מוקש ואני אומר שלא חש לדקדק בלשון שלא מצינו נו"ן בלשון יוקש ואפילו ליסור הניפל ממנו אבל בלשון טירוף יאל ה' וקשקוש מצינו נו"ן ° וארכובותיה דא לדא נקשן ואף זה אני אומר פן תינקש אחריהם ס ק"ט להיות כרוך אחרי מעשיהם וכן * ינקש נושה כל אשר לו מקליל את הרשע להיות עליו נושים רבים ויהיו מחזירין אחר ממונו עד כאן לשון רש"י :

האונקלוס מתרגם גם הלת כן תנקש דלמא תתקל הייני פנין מוקש (כל"א פטרייכלין) יקאמר רש"י עליו שלא חש לדקדק כלשון וכולי ורצה לומר אף דמצינו לפעמים נו"ן בתחילה להיותה נופלת כמו בשורש נגח כי יגח אבל במלת מוקש הוא השורש יקש היו"ד בתחילה ולא בנו"ן ודעת רש"י במו שרין נחלקים בשרשיהם כן הן גם נחלקים בכינוייהם ויהיה שורש נקש מורה ענין טירוף וקשקוש ושורש יקש מורה ענין תקלה ומכשול : **אבל** לדעת המדקדקים אף שהן נחלקים בשרשיהם הכל מקים ענינם ענין אחד והיינו ענין תקלה ומכשול ואם כן לדברי תירגם האונקלוס יפה :

ד"ה לא תֹאבֶה לא תהא תָּאֵב לו לא האֹהֲבֶנּוּ וכולי ע"כ לשון רש"י :

הוצרכת לדעת דלפי פשוטו שרשו **אָבָה** והיינו ענין רצון מלשון ולא אבה ה' אלהיך לשמוע אל בלעם לא תאבה (דוא זאלסט ניט וועלין כו אים) בעבור דמצינו בפירוש **אָבָה** בלשון עתיד תהאבה ה"ל"ף כמו בכי אם ימתיק חטאים אל **תֹּבֵא** ואם כן קשה לרש"י הו למכתב גם כאן בחסרון האל"ף כזה לא **תֹבֶה** אלא בודאי כיון לידרש הת"ו סימן העתיד כאלו היא שרשית מלשון תאבתי לישועתך והוצרך רש"י להוסיף מלת תהא ולכתוב לא תהא **תָּאֵב** לו (דיא זאלסט ניט לוסטין כו אים) : **ומה** שכתב עוד לא תאהבנו וכולי רצה לומר השתא דק ימינן כדרש נוכל לדרוש גם כן לדרוש מפן **אַהֲבָה** ואמרינן הה"א הכתובה במלת תאבה אחר הבי"ת ניזונית כאלו היא כתובה בין האל"ף והבי"ת וכאלו כתיב לא **תֶּאֱהַב** (דוא זאלסט ניט ליב הבן איהם) : **והא** דלא קאמר רש"י בלשון דבר אחר משום דתרתי שמעת מיניה דתרי מכייהו נפקא :

ד"ה מפרסת וכולי נתבאר בפ' בד"ה מפרסת :

ד"ה אביון וכולי נתפרש בפ' משפטים בד"ה אביונך :

ד"ה וְהַעֲבֵט כל לשון היוצא כשנופל על הַמַּלְוֶה נופל בלשון מפעיל כגון והלוית והעבטת ואם היה אומר **וְעָבַטְתָּ** היה נופל על הַלֹּוֶה כמו ולוית עד כאן לשון רש"י :

הוצרכת לדעת כי עיקר לשון הפעיל לא יאמר על הפעולה הנעשית על ידי שלשה על דרך משל בעסק הלואה הנה המה שלשה גופים הַמַּלְוֶה (דער דא אויס לייהט) והַלֹּוֶה (דער דא אויז לייהט) וענין ההלואה (דאז געלט או דער לויה נעמט) ומשום דמלת והַעֲבַטְתָּ הה"א שבראשה סימן לשון הפעיל היא לכן כתב רש"י על המלוה בייך לשון הפעיל (ער אויס לייהט) וקאמר עוד ואם היה אומר **וְעָבַטְתָּ** וכו' רצה לומר לא היה אפשר למימר בכאן **וְעָבַטְתָּ** משום דאז היתה המלה מלשון הקל והיה קאי על הַלֹּוֶה ובאמת כוונת הפסוק על המלוה לכן כתב והעבטת :

ד"ה פָּתֹחַ תפתח אפילו מאה פעמים עד כאן לשון רש"י :

הוצרכת לדעת רש"י לא שייך כליפוד דמאה פעמים מכפל הלשון פתוח תפתח דאם כן תקשה מאה פעמים ...

הנא ליה דלתא תרי זמני ותו לא אלא כוונת רש"י מדכתיב פָּתֹחַ בקמץ וחולם והיינו לשון מקור וענין המקור שכולל הרבה עד אין סוף וזה אתה פעמים כי כן דרך הגמרא כאשר תרצה לומר שאין קץ אמרה מאה פעמים ועל דרך זה כתן תתן וכן כולם וכן כתב בהדיא הגאון בעל תוספות יום טוב בשם הרמב"ם בסוף מסכת חולין בד"ה מאה וכפ"ב מ"ת דבבא מציעא משנה ט' בד"ה הבו ובמקומות רבות וגם שביאות ולעיל בפרשת פנחס בד"ה גרור ע"ש :

ד"ה לַעֲנִיֶּךָ
לעניך ביו"ד אחר לשון עני אחר עניך בב' יודין שני עניים עכ"ל רש"י :

משמע דרכה לומר כי יו"ד אחת היא סימן לשון יחיד וזה לא מצינו בשום מקום שתהיה היו"ד סימן לשון יחיד אדרבה זה מצינו היו"ד היא סימן לשון רבים אלא רצה לומר אלו הוי כתיב לענך ביו"ד אחת והיתה אז היו"ד תמורת ה"א אות אחרונה מן השורש כי שרשו עָנָה וכיון דצריכנא היו"ד לגוף השורש אם כן אין בו שום ט מן הרבוי לפי זה עני אחד במשמע אבל עניך בשתי יודין אף דצריכנא יו"ד הראשונה לגוף השורש מכל מקום יו"ד שנייה סימן הרבוי היא ואין לשון רבים פחות משנים לכן קאמר בשני יודין שתי עניים במשמע :

ד"ה הַעֲנֵיק תַּעֲנִיק
לשון עֲדִי בגובה ובכראית העין דבר שהוא ניכר שה טיבות לו ויש מפרשים לשון הטענה על צוארו ע"כ לשון רש"י :

ללשון ראשון מלת העניק הוא הלשון ועניקים לגרגרותיך והיינו שכן תכשיט הניתן בצואר וניכר לעין כל כתוכן הוכרכת להעניק כד שניכרה הענקה לעין כל וכיאור הפסוק העניק (נירין העניק דוא זאלסט נירין) אבל להיש מפרשים מלת העניק הוא הלשון בני ענקים ובעבור דעיקור הדרת בעלי קומה היא פסחת הרחבת הצואר לכן נקראו ענקים כי מלת עֲנָק היא שם דבר לצואר וביאור הפסוק (העניק אויף האלזין תעניק דוא זאלסט אויף האלזין) :

ד"ה וְהָיִיתָ
אך שמח לפי פשוטו אין זה לשון צִוּוּי אלא לשון הבטחה ולפי תלמודו למדו מכאן לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה ע"כ לשון רש"י :

הוצרכת לדעת כי לשון עתיד מתפרש בשני אופנים אופן הראשון צִוּוּי גמור והכרח והיית אך שמח (דוא זאלסט זיין פריליך) כאלו יאמר (דוא מיזט זיין פריליך) ואופן השני לשון עתיד אינו מִצְוָה בהכרח ובחיוב רק לשון הבטחה שיבטח בו שיעשה בודאי דבר ההוא והיית אך שמח (דוא ווערסט גווים פריליך זיין) (ועין ברש"י בבבא מציעא דף כ"ט ע"א ד"ה שמעה תפלתי תמצא שכן הוא) ומשום דקשה לרש"י כיון דכתיב ברישא דקרא ושמחת בחגיך שֶׁמִּצְוָה בהכרח גמור אלו היתה מלת והיית אך שמח גם כן צִוּוּי בהכרח תקשה תרתי למה לי לכן קאמר רש"י דלפי פשוטו אין זה לשון צִוּוּי ורצה לומר שאין זה צִוּוּי בהכרח רק לשון הבטחה וביאור הפסוק ושמחת (דוא זאלסט דיך משמח זיין ווארסטו מיר פאלגין) והיית אך שמח ווארסטו גווים בשמחה זיין) : אבל לפי תלמודו לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה מלת והיית צִוּוּי גמור והכרח היא והיית אך שמח (דוא מוזט דיך ליל אחרון אך משמח זיין) :

פרשת שופטים

ד"ה דִּבְרֵי
צדיקים וכולי נתפרש בפ' בד"ה דברי צדיקים :

ד"ה כִּי יִפָּלֵא
כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה הוא שהדבר נפלא ומכוסה ממנו עד כאן לשון רש"י :

משום דלדעת העולם דלא שייכא ענין הפלאה רק בדבר שיודע גוף העסק אלא שמתמיה עליו (בל"א פֿר וואונדרין) תקשה כיון דקאמר קרא יקמת ותלית שאינו מכיר שאינו יודע כלום והיאך יתכן מלת כי יִפָּלֵא לכן קאמר רש"י כל הפלאה לשון הבדלה ופרישה הוא ורצה לומר טועים העולם בזה כי באמת לא שייכא ענין הפלאה רק בדבר שמובדל ומופרש ממנו ולא כי יודע גוף הדין ולפי זה יתכן שפיר מלת כי יִפָּלֵא (דער דין ווארט זיין אב געשיידין) נקמת ופלית :

ד"ה את משנה התורה שתי ספרי התורות אחת שהיא מונחת בבית גנזיו ואחת שנכנסה ויוצאה עמו וא נקלים תירגם פרשגן פתר משנה לשון שנון ודיבור עד כאן לשון רש"י :

לדעת רש"י במלת משנה הוא השורש שנה וכא גזרת השורש עם המספר שנים שתים על זה כתב רש"י שתי ספרי תורות וכולי אבל לדעת האונקלוס דמתרגם פרשגן במלת משנה הוא השורש שנן והה"א דבסוף היא תמורת נו"ן מלשון ושננתם משנה התורה (ד"א שהרתי כשהדני תורה) :

ד"ה ונשל הברזל מן העץ יש מרבותינו אמרו נשמטה הברזל מקתו ויש מהם אמרו שישל הברזל לחתיכה מן העץ המתבקע והיא נתזה והרגה עכ"ל רש"י :

דעת ראשונה הן המה רבנן פ"ב דמכות דף ז' ע"ב דאמרי יש אם למקרא ונשל קרינן (ופי' רש"י לשון פעל הברזל עצמו נשל מעל עצו עכ"ל) וכוונת רש"י במלת פעל פועל עומד בעצמו (ניט דער ברזל האט איין אנדרי זאך אוועק גרוקט נייארט דר ברזל האט זיך זעלבין אוועק גרוקט פון זיין הלצט) והיינו נשמט מקתו : ודעת יש אומרים הוא רבי דאמר יש אם למסורת וניסל קרינן (ופירש רש"י שנתשר בידם ונשל ספרושו שהשיל עכ"ל) וכוונת רש"י בעבור דאין נקודות בגמרא ואם כן אפשר להטעי דכוונת הגמרא על מלת ונשל בפתח השי"ן לשון נפעל לכן קאמר רש"י שנתשר בידם ונשל ספרושו שהשיל ורצה לומר כמו במלת השיל ליכא למטעי דודאי פועל יוצא הוא כן כוונת הגמרא על ונשל בצירי השי"ן והיינו לשון פעל הדגש דהוא גם כן פועל יוצא (דער ברזל האט איין אנדרי זאך פר רוקט) והיינו מן המתבקע וכמה שכתבתי עין היטב כי בזה הסרתי תלונות הגאון בעל תוספות יום טוב על רש"י ותוספות ע"ש ואף דבאמת איני כדאי להרים יד ולהשיג על הגאון הנ"ל מכל מקום והנין מגתכהא מרגניתא באתפקרסתיה דעניא כי לדידי דברי רש"י ותוספות שרירין וקיימין :

ד"ה כי האדם עץ השדה • הרי כי משמש לשון דלמא שמא האדם עץ השדה להכנים בתוך המצור מפנך להתייסר ביסורי רעב וצמא כאנשי העיר למה תשחיתנו עד כאן לשון רש"י :

אציג לפניך דברי הרב החזקוני ז"ל ומפרש דברי רש"י באר היטב וזה לשונו פירש רש"י כי וכולי ובתמיה שמא אתה חושב שעץ השדה מנהגו ועניינו להכנים בתוך המצור מפניך כמו האדם ויש לך רשו' לכרתו ולייסר ביסורים וכצמא כעין אנשי העיר שבני חיל מרעיבים אותם במצור ומאחר שאינו כן למה תשחיתנו עכ"ל :

פרשת כי תצא

ד"ה ולקחת לך לאשה לא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע אם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור אבל אם נשאה סופו להיות שונאה שנאמר כי תהיין לאיש וגו' כי וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה לכך נסמכו פרשיות הללו עד כאן לשון רש"י :

כבר ידעת הוי"ו במלת ולקחת היא וי"ו ההיפוך והיינו עשתה מן לקחת דהוא לשון עבר ולקחת לשון עתיד ומשום דלשון עתיד נופיה מתבאר לשני ענינים ענין אחד צווי גמור והכרח ולקחת (דוא זאלסט נעמין) והיינו דלא שני בלאו הכי ופכין שני עתיד לשון בטוח ולקחת (דוא ווארסט איר גיוויס נעמין) ולכן קאמר רש"י לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע ורצה לומר כוונת הפסוק במלת ולקחת על לשון עתיד הבטוח כי התורה ידעה לפי דעתו דבודאי ישאנה לכן התירה לו וכדי שלא תקשה מנא לן הא דלמא ולקחת צווי גמור והכרח הוא ומחויב שישאנה על זה קאמר רש"י לכך נסמכו פרשיות הללו ורצה לומר הסמיכות מורה הלימוד שעל ידי יפת תואר בן סורר ומורה ובודאי לא יכוון הכתוב להוליד בהכרח בן סורר ומורה אלא ודאי הוא לשון בטוח וכולי : ועיין סוף פ' ראה בד"ה והיית אך שמח :

ד"ת

ד"ה **אשת** אפילו אשת איש עד כאן לשון רש"י :

כבר הודעתיך מדרך המקרא להשמיט מלת של והשמטה נשתלמת באיזה שינוי מהנקודה או שינוי בא זה אות וזה ענין הדביקות כי תמיד אותה התיבה שבה אותה השינוי דבוקה לתיבה שלאחריה על דרך משל אשת אביך כאלו כתיב אשה של אביך וא"כ קשה לרש"י מדהוי למכתב וראית בשביה אשה יפת תואר בה"א אלא שינה הכתוב ושת כתי"ו בסוף ואם כן מלת אשת בודאי היא דבוקה ומלת יפת תואר אי אפשר לדבקה לכן קאמר רש"י אפילו אשת איש ורצה לומר חסר בקרא הנסמך מלת איש וכן דרך המקרא להשמיט הנסמך דהכא דאי אפשר לפרושי בענין אחר ואם כן מלת אשת דבוקה למלת איש ותכלית דברי תמצא בחזקוני :

ד"ה **והיה** אם לא חָפַצְתָּ בה הכתוב מבשרך שסופך לשנאותה ע"כ לשון רש"י :

משום דקשיא ליה והלא כוונת הפסוק על לשון עתיד (ער וואָרט איר ניט בגערין) אם כן הוי למכתב תחפוץ בלשון עתיד ומדכתיב חָפַצְתָּ בלשון עבר בודאי לסורות הלימוד שסופך לשנאותה ותכחיש בה באחרית הימים ותאמר הלואי דלא חָפַצְתָּ בה :

ד"ה **לא תתעמר בה** לא תשתמש בה בלשון פרסי וכולי ע"כ לשון רש"י :

משום דשורש עָמַר השתמש גם כן לענין כלי מדה כמו וימודו בעומר דלא יתכן כאן הוצרך לפרש דזה שוא נלקח מלשון פרסי וענינו ענין תשמיש :

ד"ה **והתעלמת** כובש עין כאלו אינו רואה עד כאן לשון רש"י :

משום דקרא קשה רישיה לסיפיה דמתחיל והתעלמת דמשמע שמגוהו בהכרח שיתעלם ומסיים לא תוכל להתעלם לתרץ זה קאמר רש"י כובש עין כאלו אינו רואה ורצה לומר משום דשני מיני לשון התפעל המה מין הראשון התפעל פועל מהש (ער וואַרקט דעכט) ומין השני נקרא התפעל פועל מתדמה (פר שטעלט זיך גלייך ער וואַרקט ובאמת וואַרקט ער ניקט) כמו יש מתעשר (ער מאַכט זיך רייך) ובאמת אין כל (האט ער גר ניקס) וכן מתרושש והון רב ועל דרך זה מלת והתעלמת היא ממין השני (דוא וואַרסט דיך מאַכין פר העלן) דהיינו כובש עין על זה מסיים הקרא לא תוכל להתעלם : אמנם לפי דרש רז"ל לזקן ואינו לפי כבודו מלת והתעלמת הוא ממין הראשון פועל ממש (בישטו איין זקן והתעלמת מושטו פר העלין בישטו אבר קיין זקן לא תוכל להתעלם דאַרפשטו ניט פר העלין) :

ד"ה **וְשִׂמַּח יְשַׂמַּח** את אשתו ותרגומו ויחדי יַת אתתיה והמתרגם ויחדי עם אתתיה טועה הוא שאין זה תרגום של וְשָׂמַח אלא של וְשָׂמַח עד כאן לשון רש"י :

מה דקאמר יְשַׂמַּח את אשתו מודיעך בזה הוי"ו כמלת וְשִׂמַּח היא וי"ו ההיפוך והפכה מלת שִׂמַּח לשון עבר וְשִׂמַּח לשון עתיד וכאלו כתיב יְשַׂמֵּחַ עתיד בהדיא :

ומה דקאמר עוד ותרגומו ויחדי יַת אתתיה לומר הוצרכה לידעת כי מלת שָׂמַח השי"ן בקמץ הוא לשון פועל עומד בעצמו (ער פרייט זיך זעלבין) אבל שִׂמַּח בחיריק השי"ן הוא פועל יוצא (ער דער פרייאט איין אנדרן) לזה קאמר דיפה תירגם המתרגם יַת אתתיה כי מלת יַת מתוקן בתרגום לפועל יוצא אבל המתרגם עם אתתיה והיינו פועל עומד שמח בכד עצמו וראתה אשתו הנ"ל ושמחה גם היא זה התרגום הוא טועה דאלי כן הוי למכתב וְשָׂמַח השי"ן נקמץ וככ"ל :

ד"ה **אביון** וכולי נתפרש בפ' משפטים בד"ה אביונך :

ד"ה **בְּמִסְפַּר** ואינו נקיד במספר לְמַר שהיא דביק במספר ארבעים ולא ארבעים שלמים אלא מנין שהוא סוכם ומשלים לארבעים והן ארבעים חסר אחת עד כאן לשון רש"י :

ראיתי ביש מפרשים דפרשי כוונת רש"י מדכתיב בְּמִסְפַּר הבי"ת בשו"א ולא בַּמִּסְפָּר הבי"ת בפתח

אבל זה אינינו נכון כי רש"י נקט כהדיא מלת דבוק ובפירוש שבין הבי"ת בשוא או בפתח אינו תלוי הדביקות רק המסכת הידועה לכן נראה לי דלפני רש"י היתה הגרסא כזה בְּמִסְפַּר פתח תחת הפ"א והיה קשה לרש"י והלא מלת במספר הוא בסוף פסוק הוי ליה לינקדה בקמץ בְּמִסְפָּר ומדנקוד בפתח דייקינן כאלו מלת במספר דבסוף פסוק הוא דבוק למלת ארבעים בתחילת פסוק יכאלו חד פסוק הן ושייך שפיר ענין הדביקות במספר של ארבעים והיינו מכין שהוא סוכם את הארבעים והן ארבעים חסר אחת ; ועין במכות פ"ג במשניות משנה יו"ד בדברי הכרטנורה ;

ד"ה אשר קָרְךָ בדרך לשון מקרה דבר אחר לשון טומאה וקרי שהיו מטמאין אותם במשכב זכור דבר אחר. לשון קור וחום ע"כ לשון רש"י ;

לשתי דעות הראשונות במלת קרך הוא השורש קָרָה רק שמחולקים בענין כיאור המלה לזה הוא ענין מקרה לילה ולאידך הוא לשון קרי וטומאה ולדעת שלישי שרשו קור אשר קרך (ער האט בגיגנט דיך אדר פֿר אוס ראניקט דיך אדר נקילט דיך) ;

פרשת כי תבוא

ד"ה מראשית ולא כל ראשית וכולי ובד"ה שאחריו זית שמן אגורי ששמנו אגור בתוכו ועיד ד"ה ודבש הוא דבש תמרים ע"כ לשון רש"י ;

בכאן טעו המדפיסים וחולקם לשלשה דיבורים ובאמת שלשתם אינם רק דבור אחד כי מלת זית שמן ודבש לא נזכרו בפרשה זו רק לעיל בפ' עקב ומה שהוצרך רש"י בכאן להזכיר זית שמן ודבש משום דבאשר יליף בגזרה שוה ארץ ארץ משבעת המינים ושם בפ' עקב נזכרו זית שמן ודבש תוך שבעת המינים הוצרך לפרש מה הן זית שמן ודבש ; והשתא מסולקת קושית העולם על רש"י דלעיל פירש זית שמן זיתים העושים שמן וכאן קאמר ששמנו אגור בתוכו משום דלעיל כתיב בקרא בהדיא זית שמן יקשיא ליה ענין הדביקות כדכתבנו לעיל הוצרך לומר זיתים העושים שמן אבל כאן שלא נזכר בקרא כלום מן זית שמן ודבש רק הוא הוצרך להודיע מה הם קאמר שהן אגורי ודו"ק ;

ד"ה וענית ואמרת לשון הרמת קול עד כאן לשון רש"י ;

משום דשורש עָנָה משמש גם כן לענין תשובת שאלת הדבר כמו ולא ענו אותו דבר וזה לא יתכן כאן הוצרך לפרש דזה הוא לשון הרמת קול ותביעה (דוא זאלסט שרייאן) ;

ד"ה עשיתי ככל אשר צויתני שָׂמַחְתִּי וְשִׂמַּחְתִּי עד כאן לשון רש"י ;

דברי רש"י הן מתניתין מסכת מעשר שני פרק ה' סוף משנה י"ב ופירש הגאון בעל תוספות יום טוב ז"ל וְשִׂמַּחְתִּי מכוין הדגש השי"ן בחיריק והמ"ם דגושה עכ"ל פירוש לפירושו מלת שָׂמַחְתִּי בקמץ השי"ן הוא פועל עומד בשלמו (איך האב מיך זעלביז נפֿרייאט) אבל שִׂמַּחְתִּי השי"ן בחיריק והמ"ם בדגש והיינו מלשון פִּעֵל הדגש והוא פועל יוצא שִׂמַּחְתִּי (איך האב נאך איין אנדרין דער פֿרייאט) ועין בפרשת כיתצא בד"ה ושמח ;

ד"ה מקלה אביו ואמו מזלזל לשון ונקלה אחיך לעיניך ע"כ לשון רש"י ;

דאלו לא הוי בכלל ארור רק במקלל ממש הוי לתכתב ארור מקלל אביו ואמו ומדכתיב ארור מקלה לשון ונקלה אחיך לעינייך ממש מוכיח דקאי בארור בזלזול לחודא והיינו שאינו מדבר עמם בדברי נחת ותרבות ;

ד"ה עד אָבְדָךְ עד דתיבוד כלומר עד אבוד אותך שתכלה מאיליך ע"כ לשון רש"י ;

משום דלפי פשוטו ותהיה מלת אבדך פועל יוצא (דוא ווארשט איין אנדרין פֿאר לירין) דלא יתכן כאן דלנפשורי קא מכוון קרא לכן מביא רש"י דברי התרגום עד דתיבוד וכדי להבין היטב דברי התרגום

שכתב רש"י עליו כלומר עד אבוד איך ורצה לומר מלת אבדך פועל עומד בעצמו (דוא ווארסט גין פון דיר ועלכין פארלארין) וזה שסיים רש"י שתכלה מאליך :

ד"ה לְזַעֲוָה ראימה ולזועה שיזועו כל שומעי מכותך ממך ויאמרו אוי לנו שבא עלינו כדרך שבא על אלו עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה דמלת לזועה הוא השורש זָוַע (בל"א ציטערן) רק שקדמה העין לוי"ו כמו חגוי סלע מן שורש חָוַג ועיקר המלה הוא מן הפרשה וידא ברש"י בד"ה כמטחוי קשת וגם בשיר השירים בד"ה יונתי בחגוי סלע :

ד"ה וְכָלוֹת אליהם מצפית אליהם שישובו ואינם שבים כל תוחלת שאינה באה קרויה כליון עינים עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר דמלת וכלות היא השורש כָּלָה ומזה השורש מה נו כלתה לשועתך נפשי והיינו ענין חשק וזה שכתב מצפות אליהם וכולי : ומה שכתב עוד כל תוחלת וכולי הוא כמו דבר אחר ורצה לומר אף דאמרינן שהוא הלשון כליון (פארלענגען) גם כן ניחא :

ד"ה וְלִשְׁנִינָה לשון ושננתם ידברו בך וכן תרגומו לְשׁוּעִי לשון ספירה ואשתעי עד כאן לשון רש"י :

כדי שלא תאמר שהוא הלשון אם שַׁנּוֹתִי ברק חרבי והיינו ענין חדוד (בל"א שארפין) דלא יתכן כאן היכרך לומר דזה הוא לשון ושננתם וענייננו ענין דיבור וכן התרגום מתרגם לשועי והיינו גם כן ספירה ודיבור (דיא אומות ווארין רידן פון דיר) :

ד"ה כִּי יִשַּׁל יַשִּׁיר פירותיו מלשון ונשל הברזל עד כאן לשון רש"י :

רש"י מודיעך בזה דנכנס בתוך השי"ן במלת יִשַּׁל מורה חסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש ושרשו נָשַׁל ואלו כתיב כי יִנְשַׁל והיינו מלשון ונשל הברזל כי ישל (ער ווארט פארווארפין) זיתיך :

ד"ה יְיָרֵשׁ הצלצל יעשנו הארבה רש מן הפרי ובדיבור המתחיל שאחריו ואי אפשר לפרש יְיָרֵשׁ לשון ירושה שאם כן היה לכתוב יִירַשׁ ולא לשון הוֹרָשָׁה ונרושין שאם כן היה לכתוב יוֹרִישׁ עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר אלו היה מלת יְיָרֵשׁ ענין ירושה (דער צלצל ווארט ארבין דיא פרי) אם כן היה לכתוב יִירַשׁ על משקל יִפְעַל והיינו לשון קַל משום דענין ירושה תבוא בקלות בלא יגיעה :

וכתב עוד ולא ענין הוֹרָשָׁה ונרושין רצה לומר אלו היה מלת יְיָרֵשׁ ענין גרושין (פארטרייבן דיא פרי) דאם כן היה לכתוב יוֹרִישׁ על משקל יוֹשִׁיב והיינו לשון הפעיל משום דענין גרושין אינו אלא בלשון הפעיל (ער מאכט פארטרייבן) ומדכתיב יְיָרֵשׁ על משקל יְפַעֵל והיינו לשון כָּבֵד ענייננו (דער צלצל ווארט שטארק פארארמין דיא פרי) :

ד"ה לֹא תִשְׁמַע וכולי נתפרש בפ' מקץ בד"ה תשמע חלום :

ד"ה עַד רְדוֹת וכולי נתפרש בסוף פ' שופטים בד"ה עד רדתה :

ד"ה יַעֲלֵם לשון עֲלִיָּה עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר במלת יַעֲלֶם הוא השורש עָלָה והה"א דבסוף השורש נפלה כדינה בכמה מקומות והמ"ם שתוספת דבסוף מלת יַעֲלֶם לאו שרשית היא רק היא נגזרת מן מלת אותם יַעֲלֵם (ער ווארט אוף ברענגין זיך) :

ד"ה וְהִתְמַכַּרְתֶּם איפורי"אנטרי"ן בלע"ז ולא יתכן לפרש בלשון וְנִמְכַּרְתֶּם על ידי מוכרים אחרים מפני שנאמר אחריו ואין קונה עד כאן לשון רש"י :

כבר הודעתיך שלשון התפעל משמש לשני אופנים אופן דלשון פועל ממש והמתכרתם (איר ווארט גוויס

זיין פֿר קאֿפֿט) על זה קאמר רש"י דלא יתכן משו׳דכתיב אחריו ואין קונה ואלו היה פיעל ממש (גווים פֿר קאֿפֿט) בודאי יהיו שם קונים אלא בודאי מלת והתמכרתם הוא מן לשון התפעל אופן השני והיינו מתדמה עושה עצמו כאלו עושה שום פעולה ובאמת אינו עושה כלום כמו יש מתעשר (ער מאכט זיך רייך ובאמת אין כל האט ער גאר ניקש) וכן והתמכרתם (איר ווערט אייך שטעלין כו פֿר קאֿפֿן ובאמת אין קונה) :

פרשת נצבים

ד"ה לְעָבְרְךָ להיותך עיבר בברית ולא יתכן לפרשו לְהַעֲבִירְךָ אלא כמו לעשותכם אותם עד כאן לשון רש"י:

רצה לומר מלת לעברך לשון פועל עומד בעצמו הוא (בלייבט ביא דען מענשין זעלבין) וזה שכתב להיותך עובר בברית לעברך (דוא פֿארשט זעלבין אין ברית) והיינו קיום הברית (האלטין דאס ברית) : וכתב עוד ולא יתכן לפרשו להעבירך והיינו לשון פועל יוצא (דוא ווארשט מאכין אין אנדרן איבר פֿארין אין ברית) אם כן יהיה המשמע כי הוא בעצמו לא יקיים הברית וזה בודאי לא יתכן וזה דמסיים כמו לעשותכם אותם והיינו גם כן לשון פועל עומד בעצמו :

ד"ה והתברך בלבבו לש׳ן ברכה יחשוב בלבו ברכת שלום לאמר לא יבואני קללות הללו אך שלום יהיה לי עד כאן לשון רש"י :

גם בכאן מודיעך רש"י דמלת והתברך הוא תאותו לשון התפעל המתדמה ואינו לשון פועל ממש והתברך (ער ווארט זיך מאכין בענשין ובאמת בענשט ער זיך ניט) ועין בסוף פ׳כי תבוא בד"ה והתמכרתם נתפרש דבר זה באר היטב :

ד"ה וקנאתו ובולי נתפרש בפרשת פנחס בד"ה בקנאו :

ד"ה הכתובה בספר התורה הזה ולמעלה הוא אומר בספר התורה הזאת ובולי הזאת לשון נקבה מוסב אל התורה הזה לשון זכר מוסב אל בספר ועל ידי פיסוק טְעָמִים הן נחלקין לשתי לשונות בפרשת קללות הטפחא נתונה תחת בספר והתורה הזאת דבוקים זה לזה לכך אמר הזאת וכאן הטפחא נתונה תחת התורה נמצא ספר התורה דבוקים זה לזה לפיכך לשון זכר נופל אחריו שהלשון נופל על הספר עד כאן לשון רש"י :

דברי רש"י מתבארין מעצמן דמלת הזאת לשון נקיבה היא וגם מלת התורה לשון נקיבה היא לפיכך שייכים להדדי (דיא דאזיגי תירה) אבל הזה הוא לשון זכר שייך למלת בספר דהוא גם כן לשון זכר (דער בוך) : וקאמר עוד ועל ידי פיסוק טעמים ובולי רצה לומר הטפחא נקרא מלך ואז התיבה שלפני הטפחא היא בטעם משרת ושייכים להדדי לפיכך בפרשת קללות הטפחא נתונה תחת בספר ומלות התורה הזאת שייכים להדדי אבל כאן נתונה הטפחא תחת מלת התורה ואם כן מלות בספר ומלת התורה שייכים להדדי לכך כתיב הזה וקאי אשלפניו על מלת בספר :

ד"ה וַיִּתְּשֵׁם כתרגומו וטלטלינין וכן הנני *נותשם מעל אדמתם ע"כ לשון רש"י :

רצה לומר הדגש שתוך התיו"ו באלו וַיִּתְּשֵׁם מורה חסרון נו"ן אות ראשונה מן השורש והיינו מלשון הנני נותשם מעל אדמתם והיינו ענין טלטול וַיִּתְּשֵׁם (ער פֿר רוקט זיא) :

ד"ה וְשָׁב ה׳ אלוהיך את שביתך והיה לו לכתוב וְהֵשִׁיב את שבותך רבותינו למדו מכאן כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם וכשנגאלין הכתוב גאוּלה לעצמו שהוא ישוב עמהם ועוד יש לומר שגדול יום קבוץ גליות ובקושי כאלו הוא עצמו צריך להיו׳ אוחז בידיו ממש איש איש ממקומו כענין שנאמר ואתם תלקטו לאחד

אחד

אחר בני ישראל ואף בגליות שאר האימות מצינו כן ושבתי את שבות בני עמון עכ"ל רש"י :

משום דהוי נמי כתב וְהֵשִׁיב לשון הפעיל והיינו פועל יוצא (גאט ווארט מאכין ווידר קערין) את שבותך ואז היה קאי על ישראל לחודא אבל עכשיו וְשָׁב והיינו לשון קל פועל עומד בעצמו (ער וואט זעלבין ווידר קערין) לכן דרשו רבותינו ז"ל כשנגאלין הכתיב גאולה לעצמו על דרך עמו אנכי בצרה אבל מה שכתוב ועוד יש לומר שגדול יום קבוץ גליות וכולי לפי זה אין חילוק בזה בין ישראל לשאר אומות :

עוד ת"ע מה שכתוב רש"י ושבתי את שבות בני עמון ורש"י הולך למלת ושבתי דהיינו לשון קל פועל עומד בעצמו אכן כאשר חפשתי לא מצאתיו רק ואחר כן אשיב את שבות בני עמון לשון הפעיל לכן נראה לי דטעות נפל בדפוס ובכן צריך להיות ושבתי את שבות מואב או ושבתי את שבות מצרים כי כן מצינו ביחזקאל כ"ט :

ד"ה **לא נפלאת** וכולי נתפרש בפרשת שופטים בדבור המתחיל כי יפלא :

פרשת וילך

ד"ה **לא ירפך** וכולי נתפרש בפרשת ואתחנן בד"ה לא ירפך :

ד"ה **כי אתה תָּבוֹא** את העם הזה ארי אַתְּ תיעול עם עמא הדין משה אמר ליהושע זקנים שבדור עמך הכל לפי דעתן ועצתן אבל הקב"ה אמר ליהושע כי אתה תָּבִיא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי על כורחם הכל תלוי בך טול מקל והך על קדקדן דַּבָּר אחד לדור ולא שני דַבָּרִים לדור עכ"ל רש"י :

רצה לומר משה אמר ליהושע תָּבוֹא בי"ת בחולם והיינו לשון פועל עומד בעצמו (דוא ווארשט פֿר דיר זעלבין קומן) אבל על זה קשה היאך יתכן מלת אֶת דהיא מתוקן לפועל יוצא אלא הוכרכנו לומר דמלת אֶת היא תמורת מלת עִם וכאלו כתיב כי אתה תָּבוֹא עם העם הזה (דוא ווארשט מיט זיא כו גלייך קומן) והיינו שאין לך רשות לעשות דבר מה חוץ מעצתן אבל הקב"ה אמר ליה כי אתה תָּבִיא הבי"ת בחיריק והיינו לשון הפעיל ופועל יוצא (דוא זאלשט זאכין ברענגין) והיינו שתהיה להם לראש וזה טול מקל והך על קדקדן דַּבָּר אחד לדור (אן פֿירר) היי מנהיג ולא שני דַבָּרִים (אבר ניט צווייא פֿירר) :

ד"ה **ואצונו** ואזרזנו עד כאן לשון רש"י :

משום דאין לפרשו מענין צִוּוּי ממש דלא מצינו שצוה המקום ב"ה באותו פעם שום דבר ליהושע אלא ודאי הוא ענין זריז ושכינו (איך וויל איס פֿרישן אדר שטארקין) :

ד"ה **גֵּבַר הארץ** גויי הארץ עד כאן לשון רש"י *

רצה לומר מדכתיב גֵּבַר הכ"ף בפתח ולא בקמץ על כרחך מלת גֵּבַר הוא דבוק למלת הארץ וכאלו כתיב נכר של הארץ אמנם על זה קשה וכי הארץ בעצמה עובדה עכו"ם לכן קאמר רש"י גויי הארץ ורצה לומר מלת נכר מתחלף במלת גויי וכאלו כתיב אלהי גויי הארץ (גאט פֿון דיא פֿעלקיר פֿון דיא ערד) :

ד"ה **לקוח** כמו זכור שמור נתפרש בפ' פנחס בד"ה צרור ובמקומות רבות :

פרשת האזינו

ד"ה **יערוף** לשון יטיף וכן יערפו דשן יערפו טל עד כאן לשון רש"י :

משום דשורש עָרַף על הרוב משמש על כד שאחורי הצואר כמו כי עם קשה עורף הוא דלא יתכן כאן שום לפרש רק לשון נטיפה (בל"א טריפֿין) :

ד"ה **כשעירים** לשון רוח סערה עד כאן לשון רש"י :

משום

משום דעיקר שורש שֵׂעִר לשמש על ענין שעיר עיזים דלא יתכן כאן הוצרך לפרש דזה שוא ענין רוח סערה ונתחלף השי"ן שמאלית בסמ"ך :

ד"ה וכרביבים טיפי מטר על שם שיורה כחץ נקרא רביב כמה דאת אומר רובה קשת עד כאן לשון רש"י: ראשית כ"א

אין כוונת רש"י לומר שתהיינה שתיהן משורש אחד דזה אינו כי במלת רביבים הוא השורש רָבַב ובמלת רובה קשת הוא השורש רָבָה אלא כוונת רש"י לומר שהם שני שרשים ועניינם ענין אחד והיינו טיפי מטר :

ד"ה דשא וכולי נתפרש בפ' בראשית בד"ה תדשא :

ד"ה שִׁחֵת לו חבולולהון ולא ליה עד כאן לשון רש"י :

דברי רש"י הן הן דברי האונקלוס והוצרך להוסיף בפסוק משום דאם לא נוסיף בקרא כלום יהי' שמשמעו כי השחת' היתה חס ושלום להקב"ה וזה אינו כי כבר כתיב אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו לכן הוסיף האונקלוס מלת להון וגם מלת לא ובאלו כתיב שחת להון ולא ליה (דער ישראל האט זיך זעלבין פאר דארבין אבר ניט אן איס) :

ד"ה עִקֵּשׁ עקום ומעוקם כולי עד כאן לשון רש"י :

משום דמלת עִקֵּשׁ היא על משקל פִּקֵּד ואם כן אפשר לפרשו מלשון פָּעַל עבר (ער האט פאר קרימט) אכן לפי זה הוי למכתב וּפְתַל נמי בלשון עבר ומדכתיב ופתלתל לשון שם דבר על כורחך מלת עִקֵּשׁ גם כן שם דבר היא וזה שכתב עקום ומעוקם וביאור הפסוק עִקֵּשׁ (איין פר קרימטר ופתלתול אוג' איין גשטרויכלטר) :

ד"ה הלא הוא אביך קָּנֶךָ שֶׁקְּנָאֲךָ שֶׁקִּנֶּנְךָ בקן הסלעים ובארץ חזקה שֶׁתִּקֶּנְךָ בכל מיני תקנה עד כאן לשון רש"י :

במלת קָּנֶךָ הוא השורש קָנָה והיינו ענין קנין זה רומז רש"י במה שכתב שֶׁקְּנָאֲךָ (ער האט דיך קונה גוועזין) ובעבור שנפלה הה"א דבסוף השורש ונשארו רק שתי אותיות שרשיות ק"ן אם כן אפשר לפרשו מלשון קן צפור זה רומז רש"י במה שכתב שֶׁקִּנֶּנְךָ בקן הסלעים (ער האט גנעסט דיך אין שטרקין פעלזין) וגם דעת רש"י במלת תַּקָּנָה התי"ו בתחילה לאו שרשית היא רק נוספת לשאר השמות ואם כן אפשר לפרש מלת קָנֶךָ מענין תַּקָּנָה על זה כתב רש"י שֶׁתִּקֶּנְךָ בכל מיני תקנה (ער האט פר ריכט דיך מיט אלירהאנט פר ריכטונג) משום דהכי מנייהו משמע :

ד"ה וַיְכֹנְנֶךָ אחרי כֵּן בכל מיני בסיס וכֵן · מכם כהנים מכם נביאים מכם מלכים כרך שהכל תלוי בו עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר במלת וַיְכֹנְנֶךָ הוא השורש כון ועניינו ענין רגל וַיְכֹנְנֶךָ (ער האט גפעסט דיך) וראיה רש"י ראיה מפסוק אחרי כֵּן שמואל א' כ"ד ועניינו גם כן ענין רגל אחרי כֵּן (ווייל דיא זאך איז גפעסט איזט) : וכדי להבין דבריו היטב קאמר רש"י עוד בְּסִיס וְכֵן כי דעת רש"י במלת בְּסִיס וכֵן לביאור מלות אחרי כֵּן כי מלת בָּסִיס שגור בתלמודא כמו בָּסִיס לדבר איסור ומשום דקשה לרש"י ולפי זה דאמרינן במלת וַיְכֹנְנֶךָ היא השורש כון אם כן נו"ן אחרונה יתירה היא י"ל זה קאמר רש"י מכם כהנים וכו' ורצה לומר נו"ן יתירה היא להורות שפלגות הדבר עד מאד (ער האט גפעסט דיך מיט פילפים) מכם כהנים מכם נביאים מכם מלכים כרך שהכל תלוי בו ועיין ברד"ק שמואל ב' סימן א' בד"ה נפלאתה אהבתך לי ואתה קורא תבין עין היטב בדבריו כי הם נכונים אבל אמרים אל האמת :

ד"ה ובתוהו ילל ישימון ארץ ציה ושממה מקום יללת תנים ובנות יענה עכ"ל רש"י :

ה צריך רש"י לפרש כך כדי דלא תטעה לומר היו"ד נוספת והוי מענין לילה :

ד"ה כאישון עינו הוא השחור שבעין שהאור יוצא ממנו ע"כ לשון רש"י :

בתיב

כתיב הרד"ק בשרשים בשורש איש וזה לשונו כאישון עינו פירוש בת עינו וקראה כן מפני שנראה בו צורת איש וכולי וכתב עוד בשם אביו כי אמר אישון להקטן ולפי שהצורה נראית בו קטנה וכן דרך העברים להוסיף אותיות להקטין כמו שבת שבתון שבת אמר על וש השבת מערב עד בוקר ושב וון על התוספות שמוסיפין מחול על קודש וכן האמינון וכולי ע"ש :

ד"ה **חַלָּמִישׁ** צור תקפי וחוזקו של צור כשאינו דבוק להיבה של אחריו נקוד חַלָּמִישׁ וכשהוא דבוק נקיד חַלְּמִישׁ עד כאן לשון רש"י :

כבר הודעתיך דמדרך המקרא להשמיט תית שֶׁל וחסרונה משתלמת באיזה שינוי בנקודה וזה נקרא דבוק כי תמיד רותה התיבה שבה אותה השינוי דבוקה ורהושה לתיבה שאחריה וזה שכתב רש"י כשאינה דבוקה נקוד חַלָּמִישׁ קמץ תחת הלמ"ד וכשהוא דבוקה נקוד חַלְּמִישׁ השתנה הקמץ לשוא וכאלו כתיב חלמיש של צור (שטארק ן פון פעלזין) וזה שמדייק רש"י תוקפו וחוזקו של צור :

ד"ה **וַחֲלֵב** צאן חלב של צאן כשהוא דבוק נקוד חֲלֵב כמו בַּחֲלֵב אמו ע"כ לשון רש"י :

גם בכאן הודיעך רש"י ענין הדביקות ורצה לומר אלו לא היה דבוק היה נקוד חָלָב בשני קמצין אבל עכשיו שנשתנה ונקוד חֲלֵב הוא דבוק כאלו כתיב חלב של צאן :

ד"ה **חָמֶר** יין בלשון ארמי חמר אין זה שם דבר אלא לשון משובח בטעם ווינו"ש בלעז עד כאן לשון רש"י :

משום דאין לומר דמלת חָמֶר הוא שם דבר (כל"א וויין) והיה אם כן כל יין במשמע ואפילו הגרוע וקשה מה הוא זה שבח ארץ ישראל דמשבח להם שהיה להם יין והלא בשאר ארצות גם כן יש להם יין אלא ודאי הוא לשון משובח ורצה לומר שֵׁם התואר חָמֶר (איין וויינגיר) והיינו דמשבח ארץ ישראל כי היין שבארץ משובח יותר מבשאר מדינות :

ד"ה **כָּשִׂיתָ** יש רשין קל בלשון כסוי כמו ° וכוסה קלון ערום ואם בהיה כִּשִּׂיתָ דגש השי"ן היה נשמע כִּסִּיתָ את אחרים כמו * כִּסָּה פניו עד כאן לשון רש"י : משלי י"ב א וב ט"ו

רש"י מודיעך כאשר הכ"ף נקוד בקמץ והשי"ן בלתי דגש בתוכה אז הוא לשון קַל והיינו פועל עומד בעצמו כָּשִׂיתָ (דו זא האסט דיך זעלבין בדעקין) אבל כשהכ"ף בחיריק ודגש תוך השי"ן אז מלשון כַּבֵּד והיינו פועל יוצא כִּשִּׂיתָ (דוא האסט איין אנדרן בדעקט) :

ד"ה **תֶּשִׁי** השכח ורבותינו דרשו כשבא להיטיב לכם אתם מבעיסין לפניו ומתישין כוחו מלהיטב לכם עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר במלת תֶּשִׁי הוא השורש נָשָׁה וחסרה הנו"ן כדינה על הרוב וכאלו כתיב תִּנְשֶׁה והתי"ו סימן לעתיד והיינו עתיד במקום עבר ועניינו ענין שכחה תֶּשִׁי (האסטו פֿר געסין) אכן לרבותינו הוקשה הדבר לומר שיהיה עתיד במקום עבר דאם כן לכתוב לשון עבר כהדיא לכן דרשו מתישין כוחו וכולי ושמו רז"ל התי"ו שרשית מלשון תָּשׁ כוחו :

ד"ה **אֵל מְחוֹלְלֶךָ** מוציאך מן הרחם לשון * יחולל אילות * חיל כיולדה עד כאן לשון רש"י : תלים כ"ט ירמיה ו'

כדי דלא תטעה לומר דמלת מחוללך היא מענין התהלה ויהיה משמעו אל מהוללך (גאט האט אן דיר אן געהובין) והיינו שהיית אתה ראשון ותחילת הברואים ובאמת בריאת האדם היא מאוחרת לכל הברואים לכן הוכרך לפרש דמלת מחוללך היא ענין הוצאת הרחם אל מחוללך (גאט האט געשאפין דיך) והיינו חבלי לידת אמך :

ד"ה **אַסְפֶּה עָלֵימוֹ רָעוֹת** אחביר רעה אל רעה לשון ° ספו שנה על שנה * ספות הרוה * עולותיכם ספו על זבחיכם דבר אחר אספה אֲכַלֶּה כמו פן °תספה עד כאן לשון רש"י : ישעי' כ"ט דברים כ"ט ירמי' ז' בראשי'

דברו

דברי רש"י מתבארין מעלמן דללשון דאזון עניינו ענין חיבור (בל"א בזעפטן) ולהדבר אחר עניין
לשון כליון (בל"א פר דארבין אדר פאלענדין) :

ד"ה אמרתי אפאיהם אַפְאֶה אותם ויש לפרש אפאיהם אשיתם פֵּאָה לְהשליכם
נחמיה י"ג לְהפקר ודוגמתו בעזרא * ותתן להם ממלכות ועממים ותחלקם
לְפֵאָה להפקר וכן חברו מנחם ויש פותרים אותו כתרגומו יחול רוגזי עליהם ולא יתכן
ישעיה מ"ה שאם כן היה לו לכתוב אֲאַפְאֵיהֶם אחת לשימוש ואחת ליסוד כמו * אֲאַזֶּרְךָ אֲאַמִּצְכֶם
איוב ט"ז בְּמוֹ פִי והאלף התיכונה אינה ראויה בו כלל ואונקלוס תירגם אחר לשון הברייתא השנוייה
בתורת כהנים החולקת תיבה זו לשלש תיבות אמרתי אַף אַיֵּה הֵם ע"כ לשון רש"י :

מה שכתב בתחילת דבריו אַפְאֶה אותם רצה לומר במלת אפאיהם הוא השורש פֵּאָה ובא עם כינוי
הנסתרים (אפאיהם איך וויל עקין זיא) : ומה שכתב עוד ויש לפרש רצה לומר גם לדעת
יש לפרש במלת אפאיהם הוא השורש פֵּאָה רק שמחולקים בענין ביאור המלה לדעת הראשונה עניינו לשון פאה
ופנה (בל"א עקין) ולדעת יש לפרש עניינו לשון דין פֵּאָה והיינו הפקר ומביא רש"י על זה ראיה מספר
עזרא ורצה לומר ספר נחמיה כי הוא נקרא עזרא בי"ת וכן דרך רש"י כמה פעמים בגמרא : ומה שכתב
עוד ויש פותרים כתרגומו יחול רוגזי וכולי אין כוונת רש"י להשיג על התרגום רק על הפותרים כי הם הבינו
דעת התרגום על ענין אַף ורוגז ועל זה קאמר דלא יתכן משני פנים חדא לענין אַף היה צריך להיות בתחילה שני
אלפי"ן אחת לשורש דהוא ענין אַף בלתי אלף בתחילה ואחת לענין שימוש מדבר בעד עצמו כנגזרים מן מלת אני
כמו אֲאַזֶּרְךָ מן השורש אָזַר אאמיצכם מן שורש אָמַץ : ותניינא לענין אַף תקשה אל"ף האמצעית
במלת אפאיהם יתירה היא והוי למכתב אֲאַפְּהֶם (איך וויל צערנין זיא) אלא ודאי הפותרים לא כוונו דעת
האונקלוס כי הוא כמסך אחר לשון הברייתא שחלקה מלת אפאיהם ודרשה ונרכב מן שלושה שרשים דין שורש
אַף ומן מלת אַיֵּה ומן מלת הֵם ואם כן לדעת הברייתא לא תקשה הוי למכתב שני אלפי"ן כי לדעת הברייתא
הונרכבו כאלו הכי להוסיף כמה מלות נוסיף גם כן האל"ף שימושית וגם לדעת הברייתא לא קשה אל"ף אמצעית
יתירה היא כי היא הונרכבה לבוא להורות הלימוד מלת אַיֵּה ודו"ק :

ד"ה לי נָקָם וְשִׁלֵּם עמי נכון ומזומן פירענות נָקָם וישלם להם כמעשיהם הנקם
ישלם להם גמולם ויש מפרשים וְשִׁלֵּם שם דבר כמו
ירמיה ה' וְשִׁלּוּם והוא לגזרת * וְהַדִּבֵּר אין בהם כמו וְהַדִּבּוּר ואימתי אֲשַׁלֵּם להם
לעת תמוט רגלם כשתתום זכות אבותם שהן סמוכים עליו ע"כ לשון רש"י :

משום דמלת נָקָם בודאי שם דבר הוא ומלת וְשִׁלֵּם הוא לשון פעל עבר והוי"ו המהפכה לעתיד וזה
אין לו ביאור ופירוש כלל לְחַבֵּר שם דבר אל פעל עתיד לכן קאמר עמי נכון ומזומן
וכולי ורצה לומר מלת נָקָם הוא מאמר מסה דקאמר כך שמעתי מאת המקום ב"ה ומלת וְשִׁלֵּם הוא מאמר
משה מפני עצמו ויכוין שהמה שני מאמרים לא מחובר מלת נָקָם למלת וְשִׁלֵּם וכך ביאור הפסוק
אמר משה שמעתי אם המקום ב"ה מלות לי נָקָם (איך הב גיהערט גיט האט גיזאגט בייא מיר
איז מוכן ומזומן אין נָקָם ואני אוסיף משה וְשִׁלֵּם (ער ווארט זיא בצאלן) כי לא אוי אלו ויכוב :
אבל לדעת מפרשים נראה מלת וְשִׁלֵּם הכירי מחת הלמ"ד היא תמורת חלופים ובאלו כתיב
וְשִׁלּוּם והיינו גם כן שם דבר ולפי זה הכל מאמר משה שמע מאת המקום ב"ה וכך ביאור
הפסוק אמר משה שמעתי מאת המקום לי נקם וְשִׁלּוּם (בייא מיר איז איין רעכינינג אונ' איין
פר געלטינגס) ומביא רש"י על זה כי כן מצינו ברמי' שהכ"רי היא תמורת מלאפוס כמו וְהַדִּבֵּר
שהוא כמו וְהַדִּבּוּר והיינו שם דבר :

ד"ה ויתנחם וכולי נתפרש בפ' כי תשא בד"ה וינחם :

ד"ה אם שַׁנּוֹתִי ברק חרבי אם אשנן וכולי עד כאן לשון רש"י :

רצה לומר הדגש שבתוך הנו״ן במלת **שִׁנּוֹתִי** מורה חסרון נו״ן ממכניסת השורש ושרש **שָׁנַן** מלשון ושננתם וזה שכתב אם אֶשְׁנֹן (איך וואר שארפין) :

ד״ה אִם שַׁנּוֹתִי ברק חרבי הרבה אם יש שאינן תלויות וכו׳ ע״כ לשון רש״י :

משום דעל הרוב משמש מלת **אִם** על התלוי והיינו ספיקא כמו אם בחקתי תלכו וזה לא יתכן כאן דא״כ לאו כחומר מעליותא הוא לכן קאמר דנמצאים הרבה פעמים מלת **אִם** באין משמשות על הספיקא רק בלשון אשר והביא רש״י ראיותיו וביאור הפסוק **אִם שַׁנּוֹתִי** (איך וואר גווים שארפין) וכן **אִם** כסף תלוה את עמי (דוא וואר שט גווים לייאן) :

פרשת וזאת הברכה

ד״ה תֻּכּוּ לשון תֻּעְלוּ הִתְוַכּוּ לתוך מרגלותיך עד כאן לשון רש״י :

משום דתכינו בשציה א׳ על מה תֻּכּוּ עוד דומה כתבטא ובמקרא ממש למלת תֻּכּוּ דהכא אבל אינן דומין בשרשיהן כי במלת תֻּכּוּ דישעיה הוא השורש נָכָה והתי״ו שימושית ובמלת תֻּכּוּ דהכא לדעת רש״י הוא השורש תָּוֶךְ וזה שמדייק הִתְוַכּוּ והתי״ו היא אות דאשונה מן השארש לזה כיון רש״י כמה שכתב לשון תֻּעְלוּ רצה לומר שהתי״ו שיא אות ראשונה מן השורש כמו הפ״א במלת תֻּעְלוּ : וגם תדע שהמדקדקים מודו לרש״י בהא מלתא במלת תֻּכּוּ דהכא התי״ו היא שרשית אכן בזה הם מחולקים כי לדעת רש״י שרשו תָּוֶךְ ולדעת המדקדקים שרשו תָּכָה ועיין בשרשים ובקונקורדנציא :

ד״ה מִדַּבְּרֹתֶיךָ המ״ם בו קרוב ליסוד כמו וישמע את הקול **מִדַּבֵּר** אליו ואשמע הקול **מִדַּבֵּר** אלי כמו מתדבר את זרת **מִדַּבְּרֹתֶיךָ** מה שהיית מתדבר להשמיענו לאמר להם טישפרי״ל בלע״ז ואונקלוס תירגם שהיינו נוסעים על פי דיבורך והמ״ם בו שימושית לשון מִן עד כאן לשון רש״י :

לדעת רש״י מורה הדגש שתוך הדל״ת במלת **מִדַּבְּרֹתֶיךָ** חסרון תי״ו סימן לשון התפעל וכאלו כתיב מִתְדַבְּרֹתֶיךָ ורצה לומר פועל עומד בעצמו (דוא האשט מיט דיר זעלבין גירעט) להשמיענו ואנחנו שומעים בעל כרחנו כי מוא השמיעה לאוכסה ואזיל רש״י לטעמו שכתב לעיל בפרשת כי תשא בד״ה ודבר גם בפרשת נשא בד״ה מדבר שהוא כמו מתדבר שאין כבוד השכינה לדבר עם ההדיוט עין שם אבל לדעת האונקלוס דמתרגם על **מִדַּבְּרֹתֶיךָ** ואינון מדברין תחות ענגך נטלין על מימרך והיינו שהיו נוסעים על פי דיבוריך מורה הדגש שתוך הדל״ת במלת **מִדַּבְּרֹתֶיךָ** חסרון נו״ן במלת מִן וכאלו כתיב מִן דַּבְּרֹתֶיךָ ואין כוונת רש״י להשיג על האונקלוס רק לפרש דעתו וגם דעת האונקלוס והבוחר יבחר באיזה שירצה :

ד״ה תְּבוּאָתָה ברכה זו לראש יוסף עד כאן לשון רש״י :

כבר הודעתיך שהתי״ו בראשית התיבה משמשת נוכח לזכר תָּבוֹא (דוא זאלסט קומין) וגם נסתר לנקיבה תָּבוֹא (זיא ווארט קומין) והוכיך להכירך מנין חיבור המקרא ובעבור דכתיב בריש דקרא וליוסף אמר בודאי לא יתכן לפרשו נוכח לזכר (דוא יוסף זאלסט קומין) לראש יוסף לכן קאמר רש״י ברכה זו לראש יוסף ורצה לומר התי״ו במלת תְּבוּאתָה נסתר לנקיבה היא (דיא ברכה זיא זאל קומין לראש יוסף) ואם תקשה לכתוב תָּבוֹא לחודא זה תמצא האבן עזרא ושאר המדקדקים :

ד"ה והם רִבְבוֹת אפרים אותם המנוגחים הם הרבבות שהרג יהושע שבא מאפרים עד כאן לשון רש"י :

משום דאין לפרש דמלת דרבבות קאי על אפרים שאלו דאם כן הוי למכתב רְבָבוֹת הרי"ש בשוא והבי"ת בקמץ אבל עכשיו שנשתנה וכתיב רִבְבוֹת הרי"ש בחיריק והבי"ת בשוא על כורחך מורה השינוי ענין הדביקות וכאלו כתיב רבבות של אפרים והיינו אותם שהרג יהושע שבא מאפרים :

ד"ה יְרָשָׁה לשון צִוּוּי כמו עלה רש והטעם שלמעלה ברי"ש מוכיח כמו יְרַשׁ יְדַע לְקַח שְׁמַע כשמוסיף בו ה"א יהיה הטעם למעלה שִׁמְעָה יְדָעָה סְלָחָה אף כאן יְרָשָׁה לשון צִוּוּי ובמסורת הגדולה מצינו באלפא ביתא לשון צִוּוּי דטעמהון מלעיל עד כאן לשון רש"י :

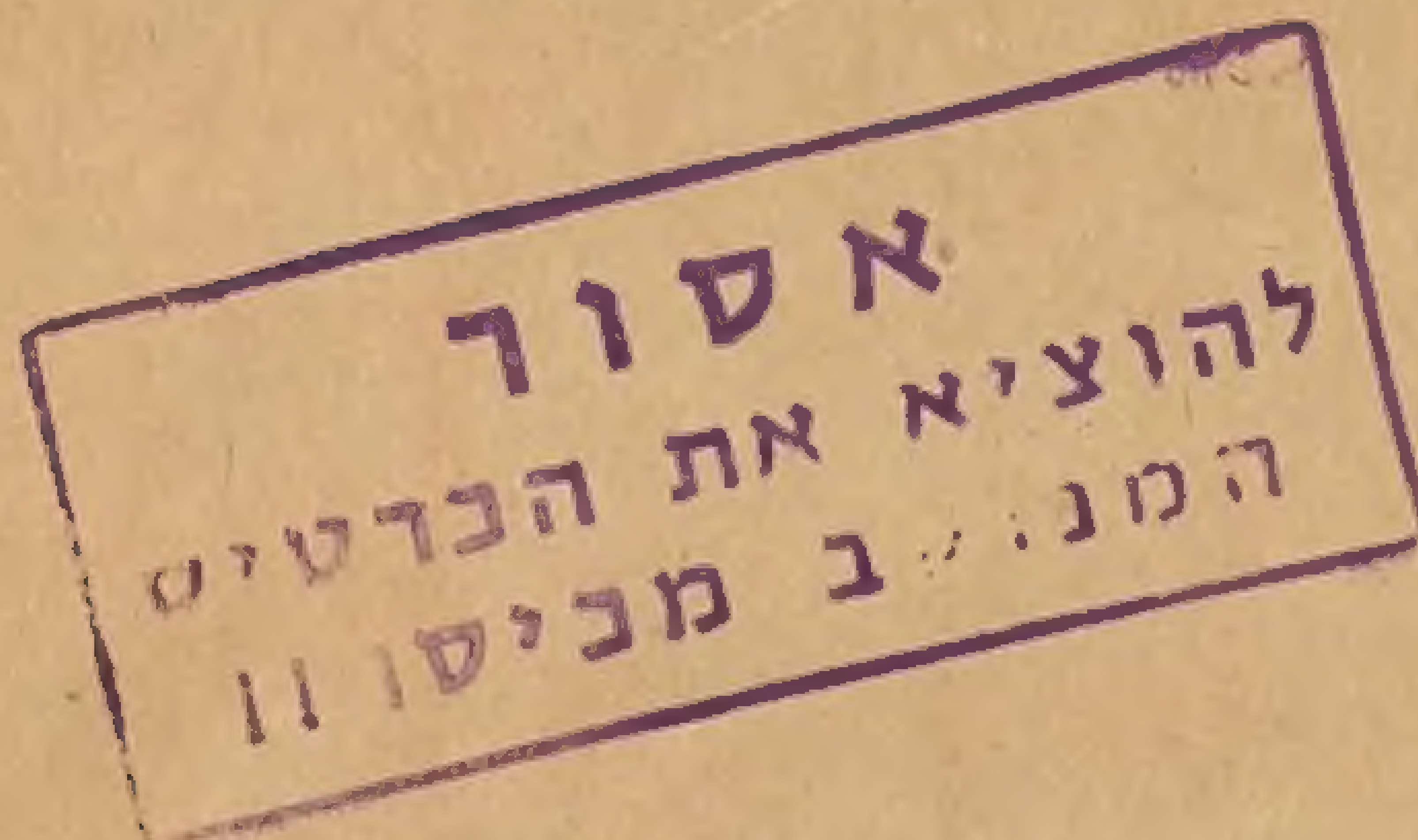
רצה לומר אלו היתה מלת יְרֻשָּׁה שם דבר והה"א לנקבה הוי למכתב גם הטעם מלרע כדין ה"א הנקבה בשם דבר כמו צְדָקָה בְּרָכָה ומדכתיב יְרָשָׁה בטעם מלעיל בודאי הה"א היא נוספת וכאלו כתיב יְרַשׁ וכמו שנוספות במלות שִׁמְעָה סְלָחָה :

נשלם פרשת וזאת הברכה עם ספר דברים * בעזרת יוצר הרים לפ"ק

על ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש הזעציר יעקב צבי בר משה זצ"לה"ה הנקרא בפי כל אדם יאקב הירש זעציר מק"ק פיורדא יע"א : ועוסק לע"ע במלאכת שמים פה ק"ק זולצבאך :

על ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש הזעציר חיים בן כמר אפרי' גומפריכט ז"ל * מק"ק דעסא ולע"ע פה ק"ק זולצבאך :

ועל ידי הפועל העוסק במלאכת הקודש הזעציר בענדיט בר נתן שליט"א מק"ק פיורדא יע"א : ועוסק לע"ע פה ק"ק זולצבאך :

אסור
להוציא את

